M. FAB. QUINTILIANI

DECLAMATIONUM LIBER.

CUM EJUSDEM

(*Ut nonnullis visum*)

DIALOGO

DE CAUSIS CORRUPTÆ ELOQUENTIÆ.

Quæ omnia Notis illustrantur.

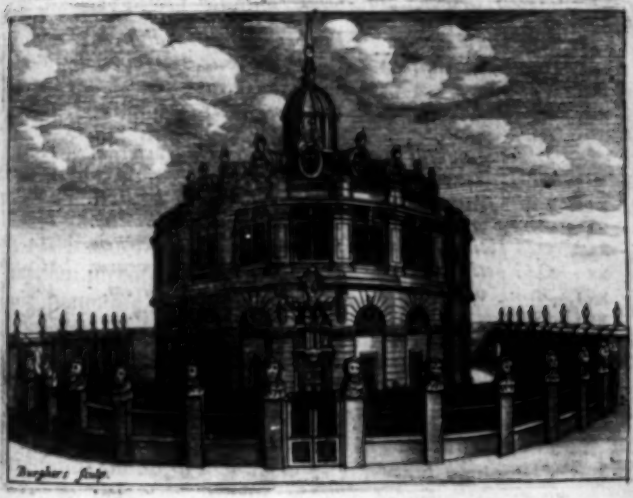

OXONII

E. THEATRO SHELDONIANO

cIↃ IↃ C LXXV.

INDEX

DECLAMATIONUM.

I.	*Paries palmatus.*	*Pro cæco contra novercam.*	Pag. 1.
II.	*Cæcus in limine.*	*Pro cæco contra novercam.*	11.
III.	*Miles Marianus.*	*Pro milite contra tribunum.*	25.
IV.	*Mathematicus.*	*Pro filio contra patrem.*	35.
V.	*Æger redemtus.*	*Pro patre contra filium.*	47.
VI.	*Corpus projectum, seu Anus cæca.*	*Pro patre contra matrem.*	61.
VII.	*Tormenta pauperis.*	*Pro paupere contra divitem.*	76.
VIII.	*Gemini languentes.*	*Pro matre contra patrem.*	84.
IX.	*Gladiator.*	*Pro filio contra patrem.*	95.
X.	*Sepulchrum incantatum.*	*Pro uxore contra maritum.*	108.
XI.	*Dives accusatus proditionis.*	*Pro divite contra pauperem.*	119.
XII.	*Pasti cadaveribus.*	*Pro civibus contra legatum.*	126.
XIII.	*Apes pauperis.*	*Propaupere contra divitem.*	143.
XIV.	*Odii potio* I.	*Pro juvene contra meretricem.*	154.
XV	*Odii potio* II.	*Pro meretrice contra juvenem.*	161.
XVI.	*Amici vades.*	*Pro juvene contra matrem.*	169.
XVII.	*Venenum effusum.*	*Pro filio contra patrem.*	176.
XVIII.	*Infamis in matrem* I.	*Pro uxore contra maritum.*	186.
XIX.	*Infamis in matrem* II.	*Pro viro contra uxorem.*	196.

DIU est ex quo in *Fabis* nostri sententiam concesserim asserentis, Instit. l. 1. *Naturale nobis esse, ut ad discendum promti simus, ac quemadmodum aves ad volatum, equi ad cursum, ad savitiam fera gignuntur, ita nobis propriam videri mentis agitationem atque solertiam: hebetes vero & indociles non magis secundum naturam hominis edi, quam prodigiosa corpora & monstris insignia. Porro cum in pueris plerisque elucet futuri profectus spes, hac cum emoritur ætate, manifestum exinde redditur, non naturam defecisse sed curam. Et licet præstat ingenio alius alium, ut plus efficiat aut minus, nemo tamen reperitur qui sit studio nihil consecutus.*

Quæ quidem si rata fuerint, flagitii erit ad instar inexpiabilis, patrimonium à Deo Opt. Max. concessum per inertiam atque socordiam decoquere & profligare. Siquidem penes nos est ut sapiamus, indolem hebetem industria acuet, ineptam cura instruet, rudem pertinax labor finget & efformabit. Ita scil. comparamur, ut non tam fortunæ quam ingenii fabri simus: nec corporis membra perplexas artium mechanicarum orbitas tam promto obsequio emetiuntur, quam animæ facultates scientiarum labyrinthos decurrunt permeantque. Experimentis certissimis constat memoriam fluxam & infidam intentione mentis & exercitio firmari; judicium utcunque debile, rerum usu atque eventuum comparatione stabiliri: inventionem demum, sterilem licet & jejunam, institutione ali & promoveri: quinimo quodcunque studium aut spes amplæ, vel sors angusta, & telo omni potentior necessitas commendaverint, rarissime successu destitui. Facile nimirum non credimus modo, sed & facimus quicquid volumus.

Inter universas autem mentis humanæ facultates, quemadmodum principem locum tibi vendicat vis seu potentia Inventrix, siquidem inexhausto penu opibusque inemtis nos ditat; ita nulla magis nostra est, quæque industriæ certius respondet. Quicunque in argumentationis

tionis palæstra se exercet, & prætextus rerum sive colores disquirit, ille lemmate quocunque proposito, quicquid commode pro re natâ dici possit, ad manum habiturus est. Vulgo obtinet Poetam nasci, & ceu fato quodam in studia ista adigi; interim apud omnes convenit Oratorem fieri, sudoris rivo eloquii torrentem elicere, lima stylum procudere, & nocturna præeunte lampade in meridianam lucem efferri.

Unde vix quicquam studiosæ juventuti utilius videtur, sive in senatu aut foro, in scholis aut concione, in rostris pulpitisve eminere cupiant, quam ut à teneris, quod aiunt, unguiculis omnia argumentorum loca, omnes fidei faciendæ tollendæve fontes sedulo perlustrent & consectentur; & in eam rem *Quintiliani* vestigiis insistentes, illius ad exemplum re quacunque proposita assuescant totam facti speciem cum circumstantiarum omnium apparatu excutere & eviscerare.

Minime quidem est dissimulandum, declamatoriam illam methodum, cujus specimina hic dantur, inter causas corruptæ Eloquentiæ non immerito recensèri; siquidem virile & imperatorium dicendi genus, quod Græcæ Romanæque eloquentiæ parentes *Demosthenes* & *Cicero* illustrarunt, & perpetuâ quasi lege sanciverunt, illa interveniente, in puerilem servilemque argutiarum consectationem degeneraverit. Noxa autem hæc, quanta quanta fuerit, in hoc fere consistit, quod utilissima adolescentum exercitatio, turpi cacozelia in vitæ usum, & fori actionem transierit; atque umbratilis pugnæ sudes usque fuerint retentæ, cum ætas matura & res anceps ad ferrum & decretoria arma vocarent. Rationum pondera, & undiquaque conquisita argumenta, id in Eloquentia præstant, quod in re militari bellicus apparatus; si autem importune retentis ludi gladiatorii formulis, non id agatur ut explicetur acies, producantur ordines, castra muniantur, gradum miles teneat, hosti comminus insistat, & jugulum petat, nec tam dextrâ, quam animo & obsequiis certet, frustra per simulacra pugnarum, & ostentata arma triumphus expectabitur.

Magnam

PRÆFATIO.

Magnam quidem vim in dicendo habet Inventio; ſed & egregias obtinent partes aliæ mentis humanæ facultates. Specioſa ſit Oratio, ita tamen ut ſit valida; colore niteat, ſed nervis roboretur. Id requirimus ut ingenio Rhetor præſtet, interim expectamus ut arte & judicio excellat. *Periclis* ritu intonet ille, & violento verborum imbre concionem obruat; ſed illius porro ad morem fulguret inſuper; & rerum ſenſuumque feliciter temperatorum luminibus percellat utique, atque ignibus accendat.

Hac ergo lege juventus ſtudioſa velitationibus hiſce rhetoricis interſit, ut ad juſtam militiam exinde promoveatur; in palæſtra verſetur ut in aciem tranſeat; ſtylum exerceat ut gladio feriat; declamet inſuper ut peroret: verbo dicam, *Quintilianum* legat ut *Ciceronem* deinceps perlegat; imo devoret, & in ſuccum atque ſanguinem convertat.

Unicum ſupereſt de quo literatam pubem monere par erit, nimirum declamationum CCCLXXXVIII miſeras reliquias & informia rudera, quæ Autori noſtri imputantur; à nobis in editione hac data operâ præteriri. Qua in re Lectoris eruditi veniam ſperamus; prorſus ſecuri *Quintiliani* ipſius nos eo nomine non veniam modo, ſed inſuper uberrimam gratiam commeruiſſe.

M. FABII

M. FABII QUINTILIANI

Oratoris Eloquentissimi

DECLAMATIONUM LIBER.

PARIES PALMATUS.

DECLAMATIO I.

ARGUMENTUM.

Quidam cui erat filius cæcus, quem hæredem instituerat, induxit illi novercam, juvenemque in secreta domus parte sepositi. Is noctu, dum in cubiculo cum uxore jaceret, occisus est; inventusque postero die habens gladium filii defixum in vulnere, pariete ab ipsius ad filii cubiculum vestigiis palmæ cruentato, Accusant se invicem cæcus & noverca.

Pro Cæco contra Novercam.

Si juvenis innocentissimus, judices, uti [2] vellet ambitu tristissimæ calamitatis, poterat allegare vobis amissam cum oculis cogitationum omnium temeritatem: sed cum ostendere innocentiam suam moribus malit, quàm [1] adversis; neque pietatis neque conscientiæ suæ gravem ferre contumeliam potest, ut parricidium non fecisse videatur beneficio [4] cæcitatis. Quare non petit ut miserum putetis, nisi & innocens fuerit: non petit ut afflictum allevetis, nisi & probaverit sese infeliciorem quod patrem amisit, quam quod oculos. Æstimate juvenem iis moribus, quibus videntem æstimaretis, vita, pudore, pietate. Quæ si omnia sibi, ut [5] erunt promissa, constiterint, nullo terrebitur [6] crimine. Nec quod sceleratissima seminarum calamitatem nostram [7] cruentato pariete imitata est, expavescimus. Quo diligentior, quo solicitior fuit ne deprehenderetur, hoc magis indicavit sibi oculos non [8] defuisse. Gratias agimus, quod nimium avidæ suspicionis argumenta in

1 Sunt hæ Oratoriæ exercitationes habitæ sub Quinctiliani auspiciis à juventute Romana, eloquentiæ apud ipsum operam navante. Has partim scripsit, partim recensuit, aut, quod de quibusdam dicendum, dictabat discentium calamis excerpendas. Porro minime dissimulandum, Rhetorum seculi fuisse, & sequentium dictata hic etiam congesta. 2 Captare vellet misericordiam ex cæcitate. 3 Infortunio. 4 Quia cæcus non potuit. 5 Ejus nomine spondemus. 6 Accusatione nulla. 7 Cruentando parietem. 8 Cum homicidium perpetravit.

nostram transtulit partem. Non esse cæci scelus difficilius probaretur, nisi omnia sic acta essent, ut fecisse cæcus videretur. Quare, judices,[1] non improbe speraverim futurum, ut suspecta sint vobis, quæ tam inconsiderate ficta sunt contra miseram cæcitatem. Primum quod spatium illud ingens domus, quod in medio fuit, ita[2] digesto cruore satiatum est usq; ad cubiculum miserrimi juvenis: tanquam plane timuerit parricida, ne non deprehenderetur. Deinde sceleri nox potissimum electa, quo tempore inveniri maritus[3] sine uxore non posset. Tum in cæde, in qua nemo utitur ferro nisi alieno, gladius adolescentis, ne argumentum deesset novercæ, relictus est. Postremo peractum vulnere uno scelus, quod objiceretur[4] manibus errantis. Et tamen contra tam multa incredibilia solum advocat Noverca testamentum, vultque illud esse pretium parricidii: ut rerum intellectu in[5] diversum coacto, occisum eò probet patrem, quod non meruerit occidi. Nos vero istud (si crimen putatis) agnoscimus. Juvenis hic patris sui hæres solus est. Hoc testamentum, si vivente adhuc miserrimo sene notum esse in domo potuit, scitis quis illi[6] debuerit irasci. Nam quod invisum fuisse filium patri jactat, crimen Novercæ erat[7], si confiteremur. Idque probari ex hoc putat, quod secretum non[8] filius accipit à patre, sed cæcitas. Quo[9] loco dissimulare satis callide conatur invidiam suam. Pater qui filium cæcum in semota penatium parte seposuit, eripuit Novercæ oculis voluptatem. Namque ista cum invasisse vacuos penates videretur, cum patri filium cæcum hoc esse crederet quod[10] orbitatem, excogitavit indulgentissimus senex, quemadmodum hic miser patri suo in eadem domo esset, novercæ in alia: accepit secretum quod[11] erat petiturus. Quod quo sit animo senis factum, potestis interrogare testamentum. Neque ego[12] gravissimum patrem[13] suprema sua juveni jactasse crediderim, ut hæredem filium scriberet. Non est res quæ[14] imputetur: istam magis oportet vel aliquo indicio, vel suspicione muliebri arcana mariti deprehendisse, & statim omnibus[15] nuptiarum renunciasse pignoribus. Nam cum propter pecuniam ames, idem amoris & spei finis est.

Habuerat adolescens gladium in cubiculo suo semper, sive antequam in hanc fortunam incideret[16] paratum; sive quia cæcitatis miseræ solatium est habere[17] rem videntium. Certe nunquam illum pater timuerat, nunquam Noverca objecerat. Palam

1 Salva modestia. 2. Sanguine totius manus formam ubiq; exhibente. 3 Solus & sine arbitris. 4 Quod cæco, & vel in cæde erraturo perpetrandum. 5 Absurde & præpostere. 6 Scil. Noverca exhæredata. 7 Illa nimirum procurante. 8 Cubiculum in extrema domus parte, non dilectus filius, sed invisus cæcus. 9 Argumenti genere. 10 Ac si nullum haberet. 11 Maxime nempe accommodum; siquidem patri vicinum, à noverca subductum. 12 Prudentem. 13 Quid testamento scripsisset. 14 Filio objiciatur. 15 Iras implacabiles concepisse. 16 Comparatum. 17 Qua videntes ornantur.

positum

positum est sub oculis omnium tota domo notissimum ferrum. Scitis quanto negligentius custodiat ferrum bona conscientia; quam etiam extra suspicionem sit res sine usu. Innocentia facit ut ferrum subtrahi possit etiam [1] videnti. Sive igitur aliquis ex servulis corruptus est, præsertim in tam facili occasione; sive ipsi Novercæ non defuit audacia ad [2] ferendum, quod facere poterat & præsente privigno, utique (quod dubitari non potest, quod facit) certum sceleris auctorem [3] mavult in cæde alieno uti quam suo gladio quisquis illum relicturus est.

Reliqua, judices, si fieri possunt, facta æstimate. Dicitur Cæcus sine rectore, sine duce, ex illa penatium parte secreta, & pene ex alia domo, per inane longum, per tot [4] offensa limina, per excubantes servulos errasse cum ferro; cubiculum deinde patris ingressus, in neutram deflexisse partem, sed recto gradu, sicut ducere oculi solent, ad lectulum accessisse [5] leviter, non in torum incidisse, non ante perveniss quàm crederet. Vos, judices, [6] criminum tumultum ex rerum fide ducite. Dormiens senex, quem Cæcus percussor quæreret, excitatus ante esset quam inveniretur. Jungunt his multo incredibiliora, ut occiderit patrem, pepercerit Novercæ; parricidium autem uno ictu [7] explicuerit: quod fere vix etiam iis contingere solet, qui oculos manu sequuntur. Nulla ergo [8] luminum virtus: sed homo ferrum missurus in [9] casum, satis felix si percussisset quamcunque corporis partem, in ipsam protinus animam incidit, & an morti [10] satisfecisset, intellexit. Officium, judices, oculorum est renunciare manibus quid actum sit. Cæci percussoris una securitas fuerat, sæpius ferire. Negat præterea quicquam se ex his Noverca sensisse, cum juxta jaceret: nec explicat unde illud acciderit maximæ signum [11] trepidationis. Si & pater uno ictu perierat, neq; ista vigilabat, nunquam gladium [12] reliquit percussor securus. Reliqua, judices, nimium suspecta [13] improbe assimulata. Spatiosissimus paries, & longissimum domus latus habuit notas sanguinis, quas reliquisse videretur manus revertentis. O quam bene quicquid volunt imitantur [14] oculi! Stupeo si qua est fides, omnia privignum [15] illa nocte fecisse. Dicitur ad [16] votum Novercæ gladium in vulnere reliquisse, quem suum negare non posset: deinde per totum parietem quid aliud inscripsisse, quam se parricidam sanguinem patris usq; ad cubiculum suum perduxisse, & viam sequentibus reliquisse? Hoc fecit aliquis [17] negaturus? Gratulor tibi adolescens, si non potuisti parricidium illud admit-

1 Multo facilius cæco. 2 Auferendum. 3 Certo indicat. 4 Quæ offendiculo facile fuissent. 5 Sine strepitu. 6 Judicate cum quanto tumultu scelus designaturus procederet, cum innocentissimus agere se expediret. 7 Perfecerit. 8 Oculorum usus. 9 Temere. 10 Lethale vulnus impressit. 11 Quod gladium in vulnere reliquerit, & unde prodi se posse norit, quod solum à summo timore provenire potest. 12 Reliquisset securus, quod dormiebat Noverca. 13 Impudenter conficta. 14 Qui oculati. 15 Cæcum. 16 Quod Noverca maxime cuperet. 17 Qui postea vellet aut posset factum negare.

tere, nisi ut relinqueres argumentum cæcitatis. Habuisti innocentiæ necessitatem.

Causam igitur miserrimi adolescentis sic apud vos agere proposui, ut primum ipsum defendam, quasi reus tantum sit: deinde cum esse securus de hujus innocentia cœpero, tunc ingrediar Novercæ [1] accusationem. Spectabitis [2] utrumque suis moribus, suis causis; eritque facilior via vestræ [3] religionis. Quamquam duos judicia complexa sunt, vos tamen tanquam de singulis cognoveritis. Et primum sic agam, tanquam juvenis habeat oculos, tanquam impetus ejus nulla corporis debilitate frangantur. Interrogabo quid ante perdite, quid flagitiose, quid impie fecerit, per quæ se parricidam scelera promiserit. Innocentia per gradus certos ab homine discedit: & ne in maximis trepidet audacia, diu vires in minoribus colligit. Nemo inde cœpit, quo incredibile est pervenisse. Dicas necesse est quæ huic cum patre odia fuerint, quam violenta dissensio inter sacrorum infinita nominum pignora. Crede mulier etiam tua causa. Nam si facile est filio occidere patrem, facilius est uxori maritum. Loquor nunc de infirmitate miseræ cæcitatis. Temeritas omnis animorum calamitate corporum frangitur: & frigescunt impetus mentium, quos no. [4] explicant ministeria membrorum. Ad solum se alligant destituta [5] mœrorem. Vultus ille perpetua nocte coopertus ac timidus non concipit nefas, ad quod ducibus oculis pervenitur. Cogitat semper errare & offendere, cogitat eundi redeundique difficultatem. Magna innocentiæ necessitas est, neminem facilius posse deprehendi. Semper se custodiunt miseri, ne [6] esse miserabiles desinant: & quisquis amisit oculos, laborat ne merito perdiderit. Quid aliud cæcitas discit, quam rogare, blandiri? Odium omne adjuvant oculi, & hunc in pectoribus humanis furorem lumina accendunt: nec levis animis accedit insania, quoties quem execreris aspicias. Cæcus miserior est, quam ut invisus sit; timidior est, quam ut oderit. Præterea nocentibus liberis frequentissimas ad parricidium causas suggessit illud quod videbant. Vitiis enim nostris in animum per oculos via est. Aliis tradidit in parentum sanguinem luxuria ferrum, luxuria videntium crimen: aliis meretriculæ amor immodica poscentis: amor, cui? renunciant oculi.

Cæcus infelix [8] patrem occidit? deinde cui manum porriget securior? cujus humeris levior incumbet? Quis contumelias servorum castigabit severius? quis calamitatem tam obnoxiam majore reverentia proteget? Inter infelices [9] aliis est ordo votorum: cæcus filius optat superstitem parentem.

Volo nunc scire quemadmodum dicat [10] explicatum tam dif-

1 Actoris partes agam. 2 Novercam & privignum. 3 Justi judicii. 4 Promovent. 5 Destituti solum mœrori vacant. 6 Superesse desinant. 7 Procurant, & lenocinantur. 8 A quo uno pendet. 9 Non patrios in annos inquirunt. 10 Perfectum.

ficile

ſicile facinus. Cæcus parricidium cogitavit? cum quo? cujus ſe commiſit oculis? iturus per totam domum, quem ducem elegit? Ille qui erat in cubiculo ſuo ſolus, ſecum (opinor) ſecum deliberat. Sufficit ſibi: cum homine[1] expeditiſſimo loquitur. Cur enim ſocium conſcientiæ quærat? omnia poteſt ſcire. Primum, nox quando ſit. Deinde proſpicere ſolicite, an omnis familia dormiat; gradu ſuſpenſo ponere certa veſtigia, & in omnem timoris ſui partem ſolicitum circumagere vultum. O quam parum eſt in metu ipſos etiam oculos habere! [2]Ita non iſte ſibi dixit; Occidere quidem patrem volo; ſed quem ſequentur hæ manus? Nocte ſolus egrediar; ſed quando perveniam? Putas nos junctis habitare liminibus? Domus inter patrem filiumque media. Quantum erroris, quantum moræ! ſpatium ingens & vix metiendum. Cæcitas inconſulta quid agis? nox ante deficiet. Quid ſi deinde uterque vigilaverit? quid ſi Noverca? Age, limen inveniam, cardinem ſine ſtrepitu movebo, dormientis cubiculum intrabo, quieſcentem feriam patrem, ſemel ſatis erit, nec Noverca vigilabit, ſecu rus egrediar, ſciente nullo revertar. Vota ſunt iſta, ſed [3]oculorum. Cæcus deſperaret, etiamſi tam multa nox polliceretur. Hoc loco quæram neceſſe eſt, quæ ratio fuerit ut juvenis ad parricidium ſuo potiſſimum gladio uteretur. Nimirum illud in mentem venit, quia erat [4]relicturus. Nam ſi alienum & ignotum in vulnere patris gladium reliquiſſet, potuerat de percuſſore dubitari. Hic attulit ſuum, ut etiam ſi evaſiſſet, tamen ferro ſuo [5]teneretur. Cur ergo, inquis, gladium in cubiculo tuo habebas? quia habueram ſemper, quia uſurus illo non eram. Gladium ergo parricidio meo tot ante annos præparavi, & [6]ſecundum illum quem minabar patri, tamdiu innocens fui? Ego eram ferro ac mente paratus, & tot abiere noctes? Ante gladium illum familiarem oculis tuis feci, ante omnibus ſervulis notum: pependit in cubiculo tanquam teſtis[7] conſcientiæ meæ palam in medio negligenter, ſic ut ſubtrahi poſſet. Non illum conſcientia trepida velavit: tam notus in cubiculo fuit, quam cæcitas domini. Quiſquis ferrum præparat ſceleri, ſic illud habet, ut poſſit ſuum negare.

Ponite nunc ante oculos actum parricidii, deprehendetis difficultatem. [8]Dono illud, dum à ſuo limine egreditur, dum illos quos accepit à patre ſervulos, fallit: ecce cubiculum ſenis invenit aliquando, ecce paries ille deficit, & percuſſoris manus ſubito deſtituit, ceſſere fores ſine ſtrepitu: quid poſtea agit? utrum ipſum cubiculi parietem circuit, an ſe committit in medium, & per ſpatia tene-

1 Minime ſcil. expedito; nam hæc & ſequentia per Ironiam dicta. 2 An non ita? 3 Habentium oculos; ſed tantum vota: nemo ſibi hæc jure ſpondeat. 4 Ironice dictum. 5 Proditus eſſet. 6 Juxta illum quem in patris cædem præparavi. 7 Innocentiæ. 8 Præterea, non urgeo. Supponamus illum ad Patris cubiculum, emenſo per parietes quos palpabat itinere, perveniſſe.

brarum

brarum armatam manum jactat? Ecce patris lectulum tener; etiam dormientium anhelitus imminens audit; unde sciet quo dirigat ferrum? quem potius feriat ex duobus? Tentavit ergo vultus, & pectus objectum? brevissimam perituræ animæ viam quærit? & quantus erit sopor, qui ista non sentiat? Dices, neque ego [1] senti. Ideo intelligis quam malam causam habeas, cujus & una & incredibilis defensio est. Ita feritur in sinu tuo maritus, & tu nihil sentis? Ad latus tuum tata hominis peraguntur, tu taces, tanquam te privignus occiderit priorem? Ita non ille [2] percussus est homo, quem Cæcus occidit? Te vero (si nihil aliud) calens ille cruor denique suscitasset. Sed quam manifesta est conscientia quæ te ad hanc compellit necessitatem, ut cum occisum à privigno tuo patrem videri velis, cogaris dicere nihil sensisse? Sufficit, vicimus, innocentes sumus. Cum in eodem lectulo fueris, cum amplexa sis forsitan illum qui occisus est, tam incredibilem profiteris soporem? Cur ergo tu incolumis es? quæ tam iratis manibus sanguinem tuum fortuna subtraxit? Certe dormiebas, certe nihil senseras. Ita privignus te reliquit, qui deprehendi non timebat? Occidit ergo aliquis patrem, & novercæ pepercit? Maximum omnium nefas fortiter fecit, minori sceleri statim par non fuit? Omnia humana sacra confudit, violare non est ausus pectus odiosum? Incredibile est, sine fide est, non occidere novercam, cui imputes, quod patrem occiderit. Quid ais adolescens? tunc circa illum sanguinem [3] defecisti? Illa te blandius rogavit anima? [4] Perdidisti ergo illud, quod nihil senserat, quod nox, quod silentium, quod tempus superarat sceleris alterius? Tu si facere parricidium posses, ideo patrem tantum occidisses, ut tibi & novercam liceret occidere.

Non video cur [5], nisi videri velit relictam mulierem ideo tantum, ut videretur illud nefas illa fecisse. Callide satis: sed hoc alio protinus argumento subverteretur. Non est ejusdem consilii novercæ parcere ut [6] substituat ream, & gladium relinquere quo ipse deprehendatur. Sæpius uti necesse habeo argumento cæcitatis, & hoc etiam loco, quo de illo vulnere disputandum est. Mehercule si percussor intrasset qui videret, qui lumen præ se tulisset, non tamen tam feliciter librasset ictum, quem, etiam si nullæ fallerent tenebræ, metus & conscientia, magni sceleris testes, incertum fecissent. Raro contingit semel ferire carnifici, quamvis componat ipse cervicem, & exercitata manus homicidium novissime velut quoddam genus artis exerceat. Sic ergo libravit manum cæcus, ut ipsam protinus feriret animam? Ego mehercule etiam illud admiror, quod cum patrem vellet, non novercam percussit. Præter animum nihil virium habet parri-

1 Noverca. 2 Illa magis mortua videtur. 3 Non tibi satis animi erat ut novercam occideres, qui Patrem confodere non dubitasti? 4 Elabi passus es tam pulcras occasiones cædis desideratissimæ. 5 Peperceritne novercæ. 6 Pro rea habeatur, Ironice.

cidæ

cidæ primus ictus: ille trepidat, ille cogitat, ille erubescit, ille est ab innocentia proximus: ille præstat hoc solum, ut sequens fortius feriat.

Interrogare nunc volo quæ juveni causa fuerit, ut reliquerit gladium. Scilicet noluit Novercam suam infamari. Abstulit sibi omnem defensionem, & se parricidam confessus est: ferrum in vulnere reliquit. Si nondum occisum putabat, iterum feriret: si jam perfectum nefas intelligebat, auferret indicium. Sed quid ego rem manifestissimam colligo? Si vultis, judices, scire à quo ut gladius relictus, cogitate cui expedierit, ut inveniretur.

Sed paries usque ad cubiculum privigni vestigio manus cruentatus est. Cogitate, judices, ante omnia, non esse incallidum hominem, neque [1] consilii jacentis, qui cæcus [2] explicare conetur facinus etiam oculis difficile. Ille ergo non exiltimat, cum manum cruentam parieti applicat, vestigium à se parricidii sui relinqui? Cum dexteram qua duce utebatur, veste tergere, atque ita abire sine vestigio posset, totum parietem cruentabat, & ubique aliquid de parre misero relinquebat? Quid futurum esset postero die, quantam expectaret invidiam ad lucem, non cogitabat; sed disponebat indicium certum, indubitatum, sine errore, quod Noverca sequeretur usque ad cubiculum suum, usque ad limen ipsum? O admirabilem casum, nec cruor ante defecit? Utar hoc loco natura ipsius rei. Palmatus sanguine paries inventus sic est, totam manum explicuit, omnes digitos diligenter expressit. Totum ergo sanguinem consumeret intra prima vestigia. Pone enim manum cruentatam, atque adeo (ut istis etiam blandiar) madentem; pone mensuram itineris, spatium parietis (diu enim in secretam domus partem reverendum est;) debet proxima pars à cubiculo patris habere plurimum sanguinis, sequens minus, tertia minimum, ultima nihil. Nam cruor quoties admotus est transit, aut in manu tarde reptantis arescit. Hoc quid esse dicamus, quod circa cubiculum utrumque sanguinis istius vestigium quasi incipit? hinc est paries palmatus, & illinc. Quomodo pertulit manus quod relinquebat? Noverca istud, Noverca securis composuit oculis: illa miserum dextera sanguinem tulit, & manum subinde [3] renovavit. Palmatus paries habet distantiam, vacat aliquid loci, integrum ubique vestigium est, Cæcus manus [4] traxisset. Quæro nunc, unde tantum sanguinis in manu? Tunc enim ex omni vulnere cruor profluit & effunditur, cum ferri recentem viam sequitur: at quoties eodem quo factum est cluditur telo, latet tota mortis [5] invidia. Præterea [6] cum manus ex parte qua palmare vestigium potest, plicetur in capulo, & se dum telum oc-

1 Imprudentem. 2 Perficere. 3 Iterum sanguine intinxit. 4 Ad patrem. 5 Indicium ex sanguine. 6 Parte manus interiore, quæ telum prensat; quæque palmæ vestigium mox potuit imprimere.

cupat

cupat claudat, necesse est exteriore ut parte respersa sit. Tuus autem qui palmatus est paries, vestigium ejus partis ostendit, ad quam cruor pervenire non potuit. Vestrum est [1] nunc omnia ista comparare, perpendere. Cur prudentior sit judex in deprehendendo scelere, quam reus in admittendo, hoc esse in caussa puto, quod alter tantum pro se cogitat, alter pro parte utraque.

Tuitus sum adolescentis miserrimi caussam; nunc inspicere volo quanto certioribus argumentis Novercæ teneatur. Transeo illum vulgarem & omnibus notum de comparatione personarum locum. Alius diceret, maritum & uxorem, nisi liberis initiarentur, non fortissimis corporum vinculis inhærere. Ego illud potius dicam. Decepta est mulier expectatio tua. Veneras quasi in vacuam domum, & sine hærede. Expectaveras ut infelix iste juvenis ab ipsis protinus nuptiarum tuarum expelleretur auspiciis, extorrem & inopem summoveret pater blando corruptus amplexu, & ominosam calamitatem corporis occurrere delicatis uxoris oculis vetaret. Invenisti pium & [2] devotum unico senem, & de omnibus conjugis tui desperasti ob id affectibus. Miserrimus est maritus quisquis inducit filio novercam, quod uxori non videtur posse utrumque amare.

Quæro igitur ante omnia, ubi occisus est [3] maritus? In cubiculo suo. Hoc [4] paulo ante privigno defendendum non fuit. Occisus est in cubiculo senex. Ita ille percussor non timuit [5] uxorem? Audeo [6] secretum nuptiarum, & matrimonialis lectuli solitudinem occisurus intrare. Quem quæram? Ubi [7] relinquitur maritus ab uxore innocens?

Noctem autem ad scelus quis elegit? Nox [8] tuum tempus est. Quid si accedit huic etiam sceleris occasio? Non venire debes ad secretam domus partem, nec tota tibi penatium sacra peragenda sunt. Tu non cogitas quemadmodum suspensa manu sonantem blande cardinem flectas. Jaces [9] secundum occasionem, & expeditum tibi in proximo facinus est. Non times, ne quis deprehendat. Ipsi quoque servuli longius quiescunt, & præstatur grande secretum genio loci. Tibi quoq; ferire cum velis, scire an dormiat licet. Nox, & ferrum, & securus maritus: quidnam isto [10] delicatius scelere? [11] Occisum esse miserum senem cum tu volueris scimus.

Quomodo tamen, inquit, gladius pervenit in meam potestatem, qui privigni fuit? Hæremus: hic [12] difficilis expugnandus est locus. Quis credet mihi si dixero, *Gladium Cæcus ille perdidit, perpetua nocte clausa gena non custodierunt*? Fingere nimirum ad tempus videbor, & rem nimium manifestam impu-

1 Judices. 2 Additum filio unico. 3 Suspectus ille, quod non solam uxorem amet. 4 Ante nuptias novas, tunc nullus suspicioni locus. 5 Si senem imbecillem, contemnat, uxor cavenda. 6 Ego, cæcus nimirum. 7 Ita solus ut non uxorem secum habeat. 8 Uxoris, cui non opus est totam domum obire & quasi lustrare; aut caute ostium aperire ne crepet, &c. 9 Opportune. 10 Facilius. 11 Occidi posse. 12 Ironice.

denter

denter complorare. Scilicet ſemper iſti appoſita capulo manus, & diebus ac noctibus curæ. Nolo tanquam callido glorieris ingenio; non decepiſti trucem horridumque latronem: noſtri tibi occaſionem præbuere mores. Nam quod uno ictu occiſus eſt ſenex, ad te ſuſpicio magis reſpicit. Tu præparare corpus illud ad ictus potes, dum videris amplecti; tu blanda manu prætentare pectus, ubi aſſiduo viſceris pulſu non quieſcat anima, ubi ſtatim mors ſit, ubi de ſpiritu ſanguinis ictum explorare ante & cognoſcere licet: poteſt & uno ictu mulier occidere.

Venio nunc ad veſtigia parietis cruentati, quibus te ſatis abundeque preſſimus, dum adoleſcentem deſendimus. Hæc ſunt tamen quæ contra te reſervata ſunt. Cum maritus tuus in cubiculo occideretur, ſciebas nullum tibi relictum patrocinium, niſi aliquid cæcitati ſimile feciſſes: ideoque ſanguinem in illam partem induxiſti, in quam quæri volebas, ut poſtero die omnis invidia ſanguinis notas & veſtigia præparata ſequeretur. Infamas Cæcum, conſilium ex [1] calamitate ſumſiſti. Sciebas illum non aliter, ſi dux defeciſſet, ingredi poſſe, quam ſi veſtigia parietis perpetuitate dirigeret. Simulaſti itaque cæcitatem; & ne quid ſceleri impio deeſſet, mariti tui cruore luſiſti. Omnia tibi compoſita atque ſimulata ſunt per otium, & ſecuritatem, tanquam ſcelus transferretur [2] ingenio. Nunc enim tu innocens, quia privigni gladius in vulnere, quia paries cruentatus. Hoc ſufficere utrumque indicio putabas? Quam facili momento cauſſæ fata vertuntur! quod feciſſe etiam is ſcelus frequenter inventus eſt, qui objiciebat. Sed cauſſas, inquit, parricidii iſte habuit, quem iratus pater in ſecretam domus partem relegaverat. Mulier, illa forſitan ignominia [3] felicioris videretur eſſe privigni. Cæcitatis beneficium eſt cum illi ſecretum datur. O præclaram ſenis optimi ſingularemque pietatem! Quam blande ille ſepoſuit miſerum ſuum? Quam diligenter uxoris [4] gaudentis excluſit oculos? [5] Quam multo cæcum pudore donavit? Si felicior, inquit [6], eſſem pater, ego tibi potius cederem domo tota: hiunc miſer illam occupa partem, in qua nemo te videat, in quam ſolus ego veniam. Sint circa te ſervuli fideles: non gemitus tuos audiat quiſquam, non flebili mœrore paſcatur. [7] Nihil eſt quod te ſolicitet converſatio noſtra. Secretum quod cæcitati præſtatur, ideo præſtatur ut minus oculi deſiderentur. Aliquis odit filium cæcum, & hac tantum ultione contentus eſt, ut illi aſſignet quietam, & ſepoſitam, & meliorem domus partem? Ita ais, [8] ego ſic intelligebam, quaſi abdicaret, quaſi expelleret. Iratus igitur ſenex tenet juvenem ſuum velut

1 Quia ſolebat manu ad murum applicata ſe dirigere. 2 Fraude hac in cæcum derivari potuit. 3 In dedecus cederet illius qui oculis gauderet. 4 Illudentis. 5 Quam bene proſpexit ne puderet. 6 Senex nimirum. 7 Ne tibi ſit moleſtum quod convictu familiæ totius non fruaris. 8 Sc. noverca.

interiore complexu, & à limine [1] obstat? Rogo, quod duos separat media domo, te integram, sanam; illum infelicem, cæcum, contumeliæ opportunum, injuriæ facilem; utrum filio irascitur, an uxori? Nolo, inquit, juvenis utaris amœna domus parte, [2] ne hæc quæ nitidioribus tectis elaborata sunt, pertineant ad oculos tuos. Quis tam stulte irascitur cæco, ut putet illius interesse ubi habitare jubeatur? [3] Te potius ille submovet, tuis invidiam facit oculis: tibi dicit, Sufficiat, satis est, habes majorem domus partem; absentem puta, misero in paternis ædibus aliquem angulum relinque. Pater qui filio sub noverca [4] assignat secretam domus partem, confitetur uxori se abdicare non posse.

Transit [4] ad aliud genus defensionis, Sibi causam cædis non fuisse, cum hic hæres inventus sit omnium bonorum. Quis enim alius esse debeat, ut huic properandum fuerit ad hæreditatem? [5] Filius scriptus non timet pœnitentiam testamenti. Omnium bonorum hæres relictus est. Non ergo irascebatur pater, cum daret secretam domus partem. Non possunt tibi diversi prodesse: eadem objiceres reo si exhæredatus esset. Elige utrum voles. Si scivit se esse hæredem, amare magis patrem debuit: si ignoravit, non habuit quod speraret ex morte patris.

Reliquum est ut intueamur, ille qui periit ab utro magis vestrum [6] desideretur. [7] Te opinor hic gravius afficit dolor, impatientius hic luctus exanimat; tuque obsoletam protinus nubem, & tempori accommodata lugubria [8] flammeo revertente mutabis: hic vero juvenis, qui si fortunæ suæ mala cum præteritis comparet, [9] cæcus cœpit esse nunc primum. Quid non miser in hoc sene perdidit? Vivebat illi magna [10] pietas, aderant quocunque jusserat de facie patris oculi [11]; non illudere infelicibus tenebris contumaces servuli poterant, nec (quod extremum contumeliarum genus est) ut dominum [12] ageret rogabant. Nunc quanta, Dii boni, ludibria sunt ineunda? Junxere se pariter cæcitas & solitudo. Quid tibi nunc miserrime adolescens hæreditas prodest, quam tantum [13] audis? Quid enim circa te pecunia potest? quæ fruendi voluptates? quid aliud quam spoliorum facilis occasio? Quam bene ista omnia paterni oculi custodiebant? Quam facile decipi, quam facile denudari, quam sine labore falli potes? quam cito inops fieri? Morte patris [14] exhæredatus es. Quid nunc tibi nisi perpetuus imminet mœror & execratio vitæ? Mi-

1 Ab extra quam longissime removet. 2 Ne te angant, (inquit pater) siquidem oculis destrueris. 3 Novercam nimirum Pater submovet. 4 Noverca. 5 Istis occurritur. 6 Cujus plus intererat ut senex supereſſet; filius longe nunc miserior quam cum patrem habuerat. 7 Per Ironiam. 8 Pullâ veste depositâ nuptialem statim induet. 9 Miser ex cæcitate. 10 Pater vivus pientissimo affectu ipsum prosequebatur. 11 Oculi paterni, ipsi prospexere. 12 Mandaret quæ an exequerentur scire non potuit. 13 Quâ frui non licet, nisi per auditum. 14 Hæres scriptus, omnibus excidis.

ser

ser post omnia & [1] lacrymas perdidit, nec dolentem adjuvant oculi. Incipit apud te gladius habere quod agat. Quærit. ecce quærit miser [2] ferrum. Nunc, inquit, huc reddite illud, innocens donec [3] habuit meas manus tantum. Si mori necesse est, illi potissimum incumbam. Hoc illa jam olim gravis & infelix anima querebatur. Ubi nunc meæ [4] vires? ubi impetus? ubi dextra tam fortis? uno ictu puto ne me quidem ipsum mihi contiget occidere.

CÆCUS PRO LIMINE.

DECLAMATIO II.

ARGUMENTUM.

Ex incendio domus adolescens patrem extulit. Dum matrem repetit, & ipsam & oculos amisit. Induxit illi pater novercam. Quæ accessit quodam tempore ad maritum, dixitque parari illi venenum, quod juvenis in sinu haberet, & sibi promissam dimidiam partem bonorum, si illud marito porrexisset. Intravit ad cæcum pater, interrogavitque an hæc vera essent: ille negavit. Exquisivit, & invenit in sinu venenum. Interrogavit cui parasset. Ille tacuit. Recessit pater, & mutato testamento novercam fecit hæredem. Eadem nocte strepitus in domo fuit. Intravit familia in cubiculum domini, invenitque ipsum occisum, & novercam juxta cadaver dormienti similem, cæcum in limine cubiculi sui stantem, gladium ejus sub pulvino cruentatum. Accusant se invicem cæcus & noverca.

Pro Cæco contra Novercam.

SEntio, judices, pudori juvenis, pro quo minimum est quod parricida non est, gravissimum videri, quod absolvendus est contra Novercam; & plurimum Cæco de reverentia deperire virtutum, cum in patrocinio summæ pietatis affertur, quicquid alium defenderet innocentem. Hoc primum itaque publicis allegamus affectibus, quod pro se reus [6] indignatur uti corporis probatione. Solus omnium non remittit sibi, ut incredibilior sit in parricidio cæcus, quam fuit cum videret. Homo omnium quos unquam miseros fecere virtutes innocentissimus,

1 Desiderantur jam oculi, vel in lacryma. 2 Quod in patris cædem absumeret noverca. 3 Quamdiu apud me erat. 4 Quas mihi noverca objecit. 5 Pudet tanti flagitii in suspicionem venisse, licet certissime sit absolvendus. Nec de præsenti capitis periculo solicitus est, sed priore pietatis merito; siquidem ejus imminuit laudes, quod saltem innocens renunciatur. 6 Quilibet cæcus hac defensione uteretur, quod præ cæcitate non potuit parricidium perpetrare; indignatur ille, si non ex conscientia sed necessitate sit innocens.

parricidium [1] negavit antequam pater occideretur: & ne quid hodiernæ solicitudini præstari putetis, fecit quod est summum in rebus humanis nefas, ne vel in alio crederetur. Ignoscite per fidem, quod indignatur se juvenis in honorem [2] tantum calamitatis absolvi. Filium qui patrem ex incendio sua cæcitate servavit, facinus est hoc tantum innocentem videri, quod illum non [3] potuerit occidere.

Nam quod ad mulierem, judices, pertinet, quæ defendi non potest nisi patrem Cæcus occidit, tam impudentem delationis [4] necessitatem malo, quam si tantum negaret. [5] Viderit qui fiduciam veritatis putat, quod cæco facinus objectum est. Deprehensa mulieris audacia est, quæ non potest nisi incredibilium comparatione defendi: & quisquis cæcum invicem [6] accusat, solus est reus. Aliæ, judices, esse debuerunt adversus hanc debilitatem probationes. [7] Cæcus in parricidio non debet suspectus fieri, sed deprehendi. Quæso itaque, judices, ut hæc prima propter causam juvenis putetis, quæ contra illum [8] nimia sunt. Nihil magis debet esse pro Cæco, quam quod adversus illum fuerunt multa fingenda. Et constat de pietate, de innocentia hominis, qui expugnandus fuit parricidii similitudine. Congesta sunt adversus miseram debilitatem, ferrum, cruor, venenum, & quicquid non potest esse negligentiæ, nisi [9] nescientis. Nemo, judices, nemo diligentior debet esse ad facinus, quam qui parricidium potuit facere cæcus. Juvenis iste, de quo summa in rebus humanis monstra finguntur, ejus fuit erga parentes semper affectus, quem [10] nefas est optare de liberis. Cum domus ignium septa violentia rapuisset miseris [11] senibus omne præsidium, illa festinatione qua [12] fugimus, erumpimus, in medium cucurrit incendium. In quanto tunc periculo fuit res, [13] naturæ pietas? Dum diu multumque attonitus hæret, dum ad utrumque respicit, ad utrumque discurrit, pene infelicissimos parentes perdidit pietatis æqualitas. Ut demum miserrimos senes cluserat jam propior ignis (audiat

1 Patre rogante cui venenum esset præparatum, negavit filius adversus ipsum desugnari: sed ne ulla defensio inde in præsenti causa sibi accresceat, silentio suo ita comparatum est, ut cum denuo esset interrogatus, profligatissimis moribus videretur esse, & cum de cruenta patris morte quæstio instituta sit, nulla fide dignus habeatur. 2 Respectu cæcitatis ex servati patris merito quæritur. 3 Qui summo cum periculo olim pius, non jam tantum ex calamitate inde parta innocens. 4 Noverca in privignum cæcum dum culpam derivat, tam impudenti delatione se maxime ream profitetur, magisque nostram sublevat causam, quam si non accusasset. 5 Nec dicat quis, tam incredibile facinus cæco objecisse, fiduciæ veritatis impuniri debere. 6 Dum filium cæcum accusat noverca, se unam peragit ream; siquidem tam absurda defensione se tuetur. 7 Non eadem in judicio adversus cæcum valent, quæ videntem opprimerent. 8 Circumstantias ita diligenter quæritas, ut fraudem subesse quis merito suspicetur. 9 Ut quis venenum in sinu absconderet, ferrum cruentatum sub pulvino reponeret. 10 Ut Patris causa flammas contemneret, & oculos perderet. 11 Patri & Matri. 12 Qua alii fugere solent flammis infiliit. 13 Res tota periclitatur, dum secum deliberat filius, cui magis parenti debeat opem ferre licet

licet invita pietas) patrem juvenis elegit, & de pariter ardentibus vices disposuit affectus. Vix dum posito sene, cum illum quoque miraremur explicitum, iterum flammas aperuit, & undique coëuntis incendii redditus globis arserat juvenis, si [1] tardius perdidisset oculos. [2] Facinus est existimare, judices, non hoc quoq; maximis contigisse conatibus, ut servaretur & mater; minus tamen in utroque fecerat, nisi perdidisset oculos. Viderint qui filium in eo magis parente mirantur, in cujus salutem faciem vultusque consumsit. [3] Patri præstitit cæcitatem, qui amisit oculos, dum repetit quam reliquerat matrem.

Non expectatis certum habeo, judices, ut excusem quod pater induxit Cæco novercam. Factum est eo [4] tempore quo constabat patrem filio senem solvendo non esse. Contenderim quinimo juvenis fuisse consilium, ut pater cui matrimonium filiumque abstulerat incendium, residua senectutis alia solaretur uxore: & ut domus quæ cæcum tantum habebat & senem, acciperet ex conjugio ministeria custodita. [5] Facinus est, judices, quod bonos privignos novercæ facilius decipiunt, nec levius oderunt. Quam multis insidiis, quam multis artibus patet cæcitas innocentis! Mulier cui spem invadendæ hæreditatis præstabat debilitas privigni, senectus mariti, intellexit hoc solum deesse sceleris occasioni, ut prius infamaretur parricidii Cæcus. Viso igitur hoc, quod sibi juvenis non videbatur esse [6] privignus, venenum quod in miseri sinu abdiderat, deprehensura, nuntiavit patri, tanquam parricidium pararetur. Et quia mendacium poterat facile nudari si quem consicium nominasset, totam delationem sic ordinavit, ut sibi crederetur promissam dimidiam partem bonorum, si venenum seni voluisset ipsa porrigere. Videtis, judices, qua præparatione Noverca ad testamentum patris accesserit. Mulierem quam credit maritus noluisse partem bonorum accipere pro scelere, necesse est sic remuneret, ut faciat [7] hæredem. O quanto aliter probaretur [8] parricidium, quod jam potest deprehendi! [9] Mulier quæ se dicebat in conscientiam sceleris admissam, non hoc primum exegit à patre, ut quæreret quis parasset cæco venenum, quis dedisset: unde maximum sciebat posse fieri quæstionis errorem, instituit ut innocentissimus juvenis

1 Ipse arsisset, nisi amissi oculi nolentem per errorem è flammis eduxissent. 2 Res observatu digna, id quod fieri potest, sic enim vox *facinus* apud nostrum sonat. 3 Patrem imprimis demerebatur, dum matris causa oculos perdidit. 4 Tempore quo res familiaris pessum iret, cum nemo esset qui procuraret. 5 Fieri potest, significatu vocis *facinus* prius observato, nec est quod sæpius id moneamus. 6 Securus sibi visus à novercæ fraude. 7 Scil. ex asse. 8 Satis constat feminam esse parricidam, quæ totam hæreditatem ex delatione consecuta est. 9 Ex aliis circumstantiis in proclivi esset veritatem indagare, nimirum cujus ministerio emisset venenum, quis vendidit: scenam femina ita adornabat, ut pro reo habendus esset filius, sive tacuisset sive negasset.

interroga-

interrogaretur repente, subito infamatura velut deprehensi trepidationem, seu tacuisset cæcus, seu negasset. Adductus ad filium senex dixit juveni quicquid audierat. Nunquam, judices, tam [1] simplicis innocentiæ fuit facinus, negare. Non esset ausus juvenis coram ea muliere mentiri, quæ prodidit & scivit ubi esset venenum. Ut vero sensit infelix instantem novercam, postulantemque ut sinus juvenis exquireretur, tunc vero attonitus, hærens, & tota malorum suorum cogitatione confusus, intellexit hoc argumentum ejus esse quæ parasset ut posset deprehendi. Igitur propere, festinanter omnia membra pertractans, & mersis in sinum manibus, dum cuncta suspicionibus, dum tactu juvenis explorat, venenum primus invenit. Laudo, judices, innocentiam silentii, laudo fiduciam, quod interrogatus cui parasset, non putavit sibi defendendum venenum. Rem quinimo [2] fecit ejus qui sciret patrem non crediturum, & (quæ maxima est innocentiæ contumacia) persuasionem senis nulla voluit excusatione corrumpere. Non fuit illud trepidatio, non tacita confessio. Quisquis habet [3] venenum, habet & quod respondeat deprehensus.

Fecit post hæc senex rem hominis quem non [4] movisset quicquid invenerat. Non torsit ministeria cæci, & de scelere in quo solus nocens esse parricida non poterat, non explicuit ordinem quæstionis, sed quod plus est quam absolvere, remisit juveni defensionem. Utrum deinde intellectis deterrimæ mulieris insidiis, filium paulisper voluerit exhæredatione protegere, & diligentius de patrimonio suo deliberaturus, interim captaverit, ut videretur mulieris cupiditati jam non obstare privignus? [5] an facillimum fuerit ut exhæredationem quoque impetraret noverca cæci ab homine, cui tam multa persuaserat, cogitationibus vestris relinquo. Hoc tantum dixisse contentus sum, Testamentum continuo mutavit: & ne quis miretur hanc festinationem, statim subsecutum est ut [6] periret. An interfuerit, judices, juvenis hujus, ut viveret pater, qui jam alio [7] moriebatur hæredes, vos æstimabitis. Certe non interfuit ut occideretur.

Facinus, judices, quod illa nocte in cubiculo novercæ, quod in lectulo factum est, [8] domus tota persensit. Nemo non sibi

1 Perfrictissimæ essent frontis, Novercæ simul & inventi veneni testimoniis contradicere. 2 Id fecit quod alius quispiam ageret, qui meritis suis confisus defensionem omnem supervacaneam putaret. 3 Qui crimen parat, excusationes præsto etiam habere solet. 4 Probabile est Patrem criminationi novercæ minime fidem habuisse, sed ab illius dolis filium protegere voluisse. 5 Quinimo nihil tam absurdum, quod deliro seni persuadere non potuit Mulier, quæ blanditiis muliebribus usa ad nuptias secundas pertraxisset: utrum magis probabile, penes sit Judices ut decernant. 6 Ne mutaret ex mora sententiam. 7 Fame esset moriturus. 8 Tota familia media nocte excitatur strepitu à moriente sene facto; interim femina quæ cum ipso in cubiculo una erat, dormire se simulat: nec evigilare in animam induxit, donec quid respondeat esset commenta.

visus

visus est juxta fuisse: excitari sola Noverca non potuit illo in loco unde venerat fragor. Concurrit familia quo solicitos atque trepidantes ducebat strepitus quem sequebantur: invenerunt senem occisum, novercam juxta cadaver sic jacentem, ne statim possent interrogare quis occidisset. Nunciatum est deinde facinus & cæco. Inventus est (quod innocentiæ sufficit) non à scelere rediens, stans in limine cubiculi sui animo quo discurrebant videntes. Ut deinde ferrum juvenis inquireretur, [1] exegit eadem utique quæ postulaverat de veneno. Quod in lectulo gladius cruentatus inventus est, non deprecor, judices, quin contra cæcitatem non minus argumentum putetis, quam quod inveniri potuit venenum in parricidii suspicione. [2] Gladius cruentatus novissima probatio debet esse, non sola.

Ignoscite malorum periculorum [3] metus, ignoscite humana discrimina. Defensionem juvenis primum lacrymis gemituque prosequimur. Perdidit infelix patrem: perdidit & cæcitas illum senem, cujus oscula, cujus amplexum imponebat vulneribus oculorum; cui præstabat cæcus ut [4] viveret. Misera ignorantia, misera debilitas, quod te noverca non sic potius decipere maluit, ut biberes [5] venenum.

[6] Facinus est, judices, comparationem fieri, ut incredibile sit parricidium. Idem vos putatis efficere noctium merita, & affectus oculis blanditiisque quæsitos, quod natalium pignorumque reverentias? Nullas ego facilius perire crediderim quam corporum charitates. Et licet matrimoniis paulatim reverentia gravitatis accedat, possunt tamen distrahi ea facilitate qua coëunt. [7] Uxor est, quam jungit, quam diducit utilitas: cujus hæc sola reverentia est, quod videtur inventa causa liberorum. Aspicimus matrimoniorum singula momenta rixantia: mutant quotidie domos, & per amplexus lectulosque discurrunt. Placet etiam post liberos alius maritus: & unde deprehendas omnium scelerum facilitatem, possunt non amare viventes. Quid si huic uxoriæ utilitati novercale nomen adjungas? Mulieri quæ post liberos inducitur, matrimonii non contingit tota reverentia. Quanto alios præstat affectus, diligere vitæ luciisque auctorem? [8] Liberi ac parentis non alius

1 Jussit Noverca. 2 Si non aliæ circumstantiæ effecerint, ut prius de cædis authore merito esse potuerit suspicio; nemo de gladio quærendo in lectulo moneret, nisi qui ibi reposuisset. Sed pariter facile in cæci sinum venenum indere & lecto gladium. 3 Si non bene scisciranti patri respondetit. 4 Tantum aberat ut senem è medio vellet tollere juvenis, ut Patris tantum causa contentus esset inter cæcitatis ærumnas superesse. 5 Tunc mollius periisses. 6 Res memoratu digna, aut quæ fieri potest, quemadmodum passim vox *facinus* hac saltem declamatione usurpatur. Blanditiæ muliebres non tantum valent quantum paterna charitas. 7 Feminis peculiaris est levitas & inconstantia. 8 Non minus inviolabilis naturalis affectus, quam rerum naturæ leges. Pariter quis jusserit ignem non ardere, ac filium Patrem non diligere: præsertim talem filium qui eundem ignibus mediis eripuit, nec fieri potuit, ut salva pietate quid contra filium dicatur.

mihi

mihi videtur affectus, quam quo rerum natura, quo mundus ipse constrictus est. Quisquamne mortalium confodiet illud sacrum venerandumque corpus, quod potest ex ignibus rapi? pro quo bene consumuntur oculi? Non invenio, judices, quemadmodum possit esse contra liberos salva reverentia. Non est difficile ut maritum uxor occidat, si non est difficilius ut filius patrem. Non est, judices, quod putetis inter mulierem & virum de scelere quæri: neque est quod se [1] noverca sexus occasione tueatur. Major est cæcitatis infirmitas. Sunt & feminis ad scelera vires, cum habent causas virorum. Quinimo si interroges, facilius hæc pectora metus, odium, ira corrumpunt: & quoniam non habent roboris tantum, unde vitia mentium vincant, plerumque facinus infirmitate fecerunt. Sane tamen illis sceleribus sufficere non possint, quæ discursum, quæ exigunt laborem: quod vero tam muliebre possis invenire facinus, quam occidere hominem juxta te jacentem? aggredi senem, qui se tuis crediderit amplexibus? cujus somnos ipsa disponas, ipsa custodias? Omnis alius percussor deprehendi potest antequam feriat, uxor non sentitur nisi dum occidit. Non est, judices, incredibile ut occiderit mulier hominem, quem dicitur potuisse cæcus occidere. [2] Facinus est, judices, si cæcos habere non credimus nisi necessitatis innocentiam. Prima est infirmitas cæcitatis, ut nolit. Fallitur quisquis hanc calamitatem non animorum putat esse, sed corporum. Totius hominis debilitas est oculos perdidisse; & si diligenter actus intuearis humanos, [3] ministeria luminum sumus. Cæcus non irascitur, non odit, non concupiscit: & cum corpora nostra vigorem de luminibus accipiant, pereunt cum suis vitia caussis. En ad quod [4] erumpant manus, quæ proxima quæque tamdiu quærunt? manus, quæ sua quoque ministeria non explicant? Audebit quicquam corpus illud quod ad singulos sibi videtur decidere motus; cui quicquid ante se est, donec exploretur, abruptum est? Facinus admittet, in quo nihil ipse facturus est? facinus quod totum credat alii?

Quid si cæcitas sit quam fecerint ignes? Nemo in incendio solos ex homine perdit [5] oculos. Tunc facies sentit incendium, cum ambusti defecere gressus, cum opponi non possunt pro oculis manus, & ad lumina nostra flammas omnium membrorum vulneribus admittimus. Cæcum vel hoc faciat innocentem, quod licet viribus, licet sufficiat audacia, non habet

1 Esto feminas ad scelera perpetranda viris magis impotentes, sed non homine cæco; præsertim si tantum cum sensu, eoque dormiente res sit. 2 Fieri id potest, si ideo tantum innocens sit cæcus, quia nocere non potest, hoc autem præstat cæcitas ut & nolit. 3 Oculorum jussa obimus. 4 Nefas aggredientur cæci manus, quæ ad viam, & proxima quæque palpant? 5 Audacior fortasse fiet qui semper cæcus; plus metuit qui ex calamitate cæcus, nisi mente etiam captus. Abunde discit quarum præstant oculi, qui iisdem excidit.

persuasio-

persuasionem hominis, qui possit [1] imponere. [2] Nefas est, judices, hunc juvenem reliquarum debilitatum ratione defendi. Quam incredibile est ut occiderit patrem, qui pati non potuit ut [3] perderet? Rogo quid opus est gladio, quid veneno parricidæ? quantulum fuit potius [4] servare matrem? Rapiatur ex parentibus illa infirmior, illa peritura. Parricidium hic facere potuisti, ut optimus filius videreris. Quantum deinde putatis impatientissimis affectibus accessisse post cæcitatem? Charior est patri cum in locum successit oculorum: & tunc est infinita pietas, cum in illa debeas amare quod [5] feceris. Quid dicitis, judices? Transferet in facinus hunc cæcitatis suæ juvenis favorem, ad quem quotidie laudatura civitas coit, cui assident omnes liberi, omnes parentes? faciet se pietatis pariter & sceleris exemplum? Facilius est ut occidas patrem à quo sis ipse [6] servatus.

Nullius unquam, judices, parricidii magis debuistis excutere [7] causas. Cupiditas, inquit, juvenem egit in facinus. Hoc si credibile, si verum est, debet videri, mulier hæres maritum, an patrem cæcus exhæredatus occiderit. Habeant sane, judices, hanc nefariæ cupiditatis [8] festinationem, quos vitiorum ardor, quos quotidie luxuria præcipitat. Quo cæco hæreditatem vel innocentem? Oculi sunt, oculi per quos paupertatem ferre non possumus: oculi [9] tota nostra luxuria. Hi nos in omnia quotidie vitia præcipitant, mirantur, adamant, concupiscunt. Facilius impleas animi satietatem. Quò per fidem divitias juveni, apud quem omnium rerum diversitas periit? Circundes licet hanc debilitatem fulgore, divitiis; cæco tamen tunc [10] magis cuncta desunt, cum contigerunt; nec invenias debilitatem cui magis cum paupertate conveniat. Homo in honorem parentum excæcatus, patrimonio sub patre melius utetur.

Et quod per fidem parricidii genus [11] juvenis elegit? Venenum, inquit, paravit. Cur per fidem, si sufficit, ferro facinus aggreditur, cui adhibere conscium, cui præstare debeat ministrum, cum majus habere possit in gladio parricida secretum? An postea [12] juveni succurrit quid possent facere manus, & se circa venenum deprehensa debilitas collegit in vires? Nemo, judices, nemo nescit quemadmodum possit occidere.

1 Qui fallere possit, aut arte aliquâ elabi. 2 Alia insuper ratio est illius qui oculos ex infortunio perdidit, & illius qui pietati impendit. 3 Amitteret. 4 Priore loco eripuisse. 5 Curabit ne merita, & decus, & egregii facti conscientia pereant. 6 Cui vitam bis debet filius. Citius perit memoria alieni beneficii quam nostri. 7 Nemo gratis malus. Exhæredato nihil luci ex morte patris accedit. 8 Ut nolint expectare donec sua morte occumbat senex. 9 Illis omnem nostram luxuriam debemus. 10 Magis dolet, siquidem nec præsentibus interesse & frui datur. 11 Si ferro facinus expedire potuit, quare primo ad veneficium confugit, quod alienam operam poscebat? 12 In mentem venit.

[1] Intellexit, judices, noverca quam incredibile esset ut videretur cæcus parasse venenum. Igitur adjecit tentatam se ut illud ipsa porrigeret. Date per fidem, judices, operam, invenite verba: secreto privignus & Noverca de parricidio loquuntur. Ita se non putat uterque [2] tentari? Quid cogitatis, quid dicitis, judices? Nullumne in tota domo quod corrumperet aliud parricida pectus invenit? Difficilius hoc credas novercæ, si te à nullo alio putes [3] impetraturum. Non ergo juvenis credit hoc omnes loqui cum [4] patre? omnium blanditiarum primum esse sermonem, Novercam timeas negantem? Non habet fidem ei credere parricidium, quem scias proditurum nisi impetraveris.

Per fidem, judices, diligenter attendite criminis diversitatem. Tentatam se in parricidii conscientia mulier affirmat. Quis vero dubitet, nunquam hoc privignum fuisse facturum, si habere conscium potuisset alium? Atqui venenum jam paravit, emit. Et cum hoc ipse facere non potuerit cæcus, quis est iste, cui parricidii tantum instrumenta creduntur? Cur non idem porrigit seni? Vel si non potest decipi maritus nisi manibus uxoris, cur ante parricidium [5] fruitur, quam sciat an noverca promittat? Nam quod vult videri promissam sibi partem bonorum, non est [6] argumentum, nisi & ipsum probetur. Mulier quæ solicitatur ad facinus, quemadmodum sibi consulit, ne illam parricida decipiat? Et probationes prospicere debuit, seu factura quod rogabatur, seu proditura. Adde quod neque odit novercam cæcus, cui parricidium credit: neque hæreditate corrumpitur, cujus contentus est parte dimidia. Nemo, judices, parricidium faciet, quo alius utatur. Exigo igitur ut istud parricidium cæci, tu socia, tu conscia manifestus probes. Quid opus est, ut jam venenum juvenis habeat? Potius sermonibus vestris interpone testes, fac coram servis loquatur, fac intersint amici, fac audiat pater. Facillimum est cæci decipere [7] secretum. Utere, mulier, homine qui se commisit oculis tuis. Utere, verbis, quæ regis; manibus, quæ moves. Volo venenum ipse proferat, ipse porrigat: volo te rursus in facinus hortetur, volo plura promittat. Parricidium cæci deprendi potest, dum tibi fatetur. Sed, inquit, inventus est tenens venenum. Exiguum argumentum, noverca, de

1 Utrum ipsi vires suppetant, ut in alium grassetur. 2 Personæ sibi invicem maximè suspectæ. 3 Si alii nemini persuadere potes, nonne magis cavendum à noverca. 4 Ipse pater, famuli omnes quotquot amicitiam præ se ferunt, subinde admonent, ut à noverca caveat, & proinde ab ipsa negante in criminis societatem venire jure metuerit. 5 Venenum emitur. 6 Potuit forte alter leviora pretio corrumpi. Imo frustra ad parricidii fidem adhiberetur dimidiæ partis hæreditatis pretio, nisi de hoc aliquatenus constet, præsertim id expectandum à novercâ, cujus interesset, ut adversus Privigni fraudem, si forte subesset, se muniret. 7 Nescit quos adsint arbitri.

magna

magna facilitate feciſti. Non accuſas cæcum, ſed [1] oſtendis. Homo expoſitus ad omnem occaſionem, ad omne ludibrium, quem tactus, quem proxima quæque decipiunt, quid refert quid in ſinu habeat? ille quem deprehendere poſſis, qualem relinquas? A quo modò noverca digreſſa eſt, cujus ordinavit veſtes, tetigit ſinus, membra compoſuit, venenum poteſt habere ſic ut neſciat: poteſt ſic, ut [2] aliud putet. Si mehercule volueris, tenebit palam: ſi juſſeris, accipiet coram ſervulis, coram amicis: & ſi venenum non diceres, hauriet, bibet. Nullo magis, judices, argumento poteſt innocentia cæcitatis intelligi, quam quod videtur juvenis deprehenſus. Si parricida eſt, & exquiritur, hanc ſaltem ſibi præſtabit diſſimulationem, ne teneat venenum.

Neminem, judices, credo mirari, quod juvenis interrogatus cui paraſſet, verba non habuit. Non fuit illud patris indignatio, non fuit dolor; venenum juvenis [3] expavit. Auferunt nobis vocem, quæ fieri poſſe non credimus, & ſilentium eſt admiratio ſubita miſerorum. Neſcit tacere deprehenſorum ſcelerum trepidatio: & ſtatim reſpondet illa cum ſuo ſibi ſcelere parata defenſio. Tacere facilius eſt deceptis, quam deprehenſis. Quid per fidem facere vultis juvenem quem de parricidio conſulit pater ille ſervatus? Miror hercule non dixiſſe, *Volui, ſum veneficus, ſum parricida.* & [4] invidiam putarem ſi confeſſus eſſet. Bene quidem quod neſcit juvenis quemadmodum parricidium neget, neque habet illa deprehenſorum multa verba. Venenum quod tenet cæcus, ipſius eſt, ſi illud excuſet.

Sed inquit, exhæredatus eſt à patre. Poteram, judices, [5] ſecretum hoc ſenis profundumque vocare conſilium; contra juvenem tamen eſſe non debet, etiam ut de parricidio crediderit novercæ. Notum hoc, judices, ac vulgare facinus eſt, quod plerumque contra liberos amantur uxores, & ſequentium matrimoniorum non aliunde quàm de damno [6] pietatis affectus eſt. Genus infirmiſſimæ ſervitutis eſt ſenex maritus, & uxoriæ charitatis ardorem flagrantius frigidis concipimus affectibus. Quid quod neceſſe eſt impatientius amet maritus uxorem, qui ſibi videtur filium jam [7] perdidiſſe? Facillimum eſt de cæco parricidium [8] credere, cum hucuſque erraveris, ut inquireres.

Volo ſcire, judices, quid fecerit homo ſenex, qui parricidam filium ſciat. Non culeum parat, non illud porrigit venenum, non

1 Quæ prius repoſuiſti. 2 Neſciat ſe quicquam in ſinu habere: aut ſi forte id noverit, ignoret fuiſſe venenum. 3 Periculum ſibi adeo propinquum. 4 Indignam ſuſpicionem exprobraſſe putarem. 5 Plures exhæredationis ſunt cauſæ, quas ſæpius alios latent, nec decendum protenus ob parricidium contigiſſe. 6 Affectus naturalis in prolem. 7 In uxore ſolatia quærat adverſus ex filii calamitate erumnas. 8 De tam pii filii moribus qui dubitat, nihil eſt quod credere non poſſit.

ſaltem abdicatione dimittit: teſtamentum tantummodo mutat, & parricida ſola paupertate punitur. Rogo, quis præcipitat? urget? Adeone non poteſt fieri idem poſtero die? gravius hoc faciet pater, ſi non [1] præſtiterit uxori. Quid quod hoc ipſum tam placide, tam quiete facit, quaſi captet imponere? Quid dicitis miſerorum parentum affectus? Exhæredaturus filium pater, non advocat propinquos, non contrahit amicos, nullis lacrymis tabulæ, nulla vociferatione complentur? Neſcis ſenex, quanta tibi opus ſit [2] ratione tabularum: exhæredas miſerabilem parricidam. Non eſt, judices, quod putetis ideo nullum adjectum ad exhæredationem juvenis [3] elogium, quia de ſcelere conſtaret: nemo unquam ideo non objecit filio parricidium, quia crederetur.

Per fidem, judices, duorum inter quos de ſcelere quæritur, æſtimemus mutato teſtamento [4] proximam noctem. Juvenis, ſeu innocens, ſeu parricida eſt, adhuc in ſuo ſilentio ſtupet: nec facile dixerim, unde major trepidatio, ſi alienum tenuit, an ſuum venenum. Noverca rem inter manus habet anxiam, trepidam. Nihil eſt difficilius quàm differre gaudium, quod ſcias te non mereri: & filio ſe eſſe prælatam, non eſt longa perſuaſio. Expectat nunc ut juvenis agat cauſſam poſtero die, ut credulum ſenem propinqui, ut civitas univerſa caſtiget, & ſe noverca ſenſit unius tantum noctis hæredem. Non creditur teſtamento hominis, qui eadem nocte qua filium exhæredavit, occiditur.

Tractemus nunc, judices, ipſius ſceleris comparationem. Cæcus ignorat ubi jaceat ſenex, an jam quieſcat. Et quam difficile eſt ut credat illum, qui modo de parricidio ſuſpicatus eſt, dormire patrem? Tu ſentis quando ſenem vicerit aſſiduo curarum. Cæco quis renuntiat quod diei noctiſve ſecretum? Scis pariter an una quieſcentium fores vallaverit cura ſervorum. Tu [5] facere potes occaſionem, uxor & domina. Cæco fortaſſis ad aliud limen errandum eſt: tibi hoc ſolum reſtat, ut ferias. Cæcus neceſſe eſt quietem patris ipſa corporum electione confundat: tu jugulum, tu potes pertractare pectus, dum amplecteris. Nobis [6] iterum caſus redit, rurſus incerta tentanda ſunt: tibi reſtat ut ſtatim membra componas, ut quieſcas. Non ſufficiunt facinus facturo ſolæ [7] cogitationes, & vix tam multa pariter ſciretis oculi. Per fidem, judices, ab utro credibilius eſt occiſum ſenem? à noverca quæ [8] pro-

1 Niſi precibus & blanditiis muliebribus ceſſiſſet. 2 In extremis tabulis ut oportèat rationes ſubducere, & nihil temere agere. 3 Criminis ob quod plectitur declarationem non ideo omiſit, quia parricidii eſſet compertus; eo magis objeciſſet, ſiquidem redargui non potuit. 4 Quemadmodum inopinata calamitate oppreſſus, non ſtatim ſe potuit recolligere; ita minime ſubita patris mors profuit exhæredato juveni, cui ex affectu paterno, amicorum interceſſione, rerumque humanarum vicibus, ex mora ſpes. Novercæ omnia è contrario ſe habent. 5 Jubere ut abſint. 6 Poſt peractam cædem, palpanda denuo via & iter cautè emetiendum. 7 Uxor deſignatum ſcelus cum lubet poſſit perficere; tot cæco expedienda, quæ vix prævideris oculatiſſimus. 8 Per venefícii objecti prius invidiam.

ſpexit

ſpexit ut alius poſſet eſſe ſuſpectus: an à juvene, cujus invidia periturus erat, etiam ut illum alius occidat.

Intuemini per fidem, judices, procedentem parricidam. Quos non iſta veſtigia frangant rumpantque ſomnos? Veſtigia plura ſemper errantium, quæ non valent ſuſpenſis prætentatiſque greſſibus librare corpus: & quia diu ſunt incerta, nutantia neceſſe eſt gravius premant ſolum cui crediderint. Quanto ex hoc turbæ plus accipiat neceſſe eſt illa nocturni ſilentii quies, quod ambulantis cæci nec manus ceſſant, præmittuntur, explorant, & adeſſe ſe nunciant? Illa per quæ complexus veniunt, non ſunt in poteſtate cæci, quibus toto ſe fateatur ſtrepitu. Quicquid occurrit, nequaquam poteſt evitare cæcitas niſi [1] offenſa. Ut ambulare, ut ingredi nocte poſſimus [2] dies facit. Quam multa deinde ſuperſunt poſtquam ad patrem perventum eſt? Exploretur neceſſe eſt pariter jacentium prima diverſitas: vultus, ora tractentur, detrahentur velamenta corporibus, quæratur vulneri locus. Ita ex duobus neutrum excitat? Gravior ſemper dexteræ tractatus errantis. Paulatim deinde admovendus eſt pectori mucro; & ne qua confundatur ignorantia nimium liber ictus, præcedat oportet gladium manus. Unde tantum virium cæco, ut in uno ſtatim ictu mors tota peragatur? Incertum vulnus ſit neceſſe eſt, cujus impetum non regitis oculi: nec poſſis cuſtodire deſtinatum ferro locum, dum ad colligendum vulneris pondus, dextra redire permittitur. Utrum deinde juvenis poſt vulnus unum continuò fugit? Et quemadmodum ſcit an facinus expleverit? An potius expectat ut de parricidio [3] cadaveri credat? Ecce iterum per eadem incerta redeundum eſt, omnia rurſus periculoſe tentanda venienti. Fidem veſtram, [4] judices, ut nobis proſit [5] argumentum criminis noſtri: cæcus ſi nec venire nec reverti ſine ſtrepitu poteſt; neque ſic occidere potuit, ut deciperet Novercam. Te, te hoc loco mulier interrogo; quæ tam gravis quies, ut te mors tam vicina non excitet? Parvulis noctium turbamur offenſis. Excitant nos exigui plerumque motus, vox incerta, longinqua, & aliquando ipſum ſilentium. Illorum ſane juxta te ſuprema non [6] ſentias, quos ſenectus languoreſque diſſolvunt? Hominis qui ferro occiditur, tumultuatur exitus, & ſimilis eſt repugnanti. Quid quod neceſſe eſt, nulla mors inquietior ſit, quam quæ ſtatim tota eſt? Nam quod dormiens occiſus eſt, non eſt, quod ſic æſtimetis, tanquam per illam quietem tranſierit in mortem. Sit aliquid neceſſe eſt inter ſoporem mortemque medium, nec poteſt jungi tanta diverſitas, cum ſit ſomnus ipſe pars vitæ. Non multum

1 Tacta prius & prætentata, forte & dejecta. 2 Obſervatio ſitus rerum tempore diurno. 3 Silente prorſus & quieſcente. 4 Appello. 5 Narratio rei geſtæ, ſive accuſatio ipſa. 6 Non ne ſentires?

intereſt

intereſt, quietem noſtram ratio vitæ rumpat, an mortis: Hominem qui dormiens occiditur, ipſa mors excitat. Sane non habuerit ſupremam vocem, habet utique palpitationes, habet motus, & quicquid totus lectulus ſciat. Et quando mulier ſeni tuo blandius implicita jacuiſti? Siccine dormis, quæ modo [1] turbaſti totam domum, cujus privignus parricida, miſer eſt maritus? Ecce vitalibus ruptis in amplexus tuos effunditur cruor, & fugiens per vulnus anima agit ante ſe anhelitus, agit crebra ſuſpiria. En iterum largus ille ſanguis circa tuos duratur artus, ſtringeris deficientium rigore membrorum: non moveris, non expaveſcis, ſed dormis per tot diverſitates? Non [2] relinquitur quid aliud ſimulare poſſit mulier, cui neceſſe eſt juxta eum inveniri quem occidit. Non eſt, judices, quod incredibile putetis, ut quis perferat dormientis ſimulationem: nihil eſt quod facilius humana calliditas poſſit imitari. Sic quidam cadaverum expreſſere pallorem, & contra verbera & experimenta telorum, mortium pertulere patientiam. Quanto facilius eſt ſimulare rem, cujus imitationi ſufficit, clauſiſſe lumina, laxaſſe membra, dediſſe ſuſpiriis modum, & anhelitus negligenter egiſſe? Inter dormientem ſimulantemque non eſt niſi [3] conſcientia. Nam quod ad tot veſtigia, tot manus, tot proclamationes in eodem tenore duravit, nolite mirari: facilius excites dormientem. Et hæc eſt omnium natura rerum, ne quid diutius perferas, quam quod imitaris. Simulare ſomnum habet & hanc facilitatem, quod videtur ſimilis excitato qui [4] deprehenſus eſt. Quid hoc eſſe vis mulier, quod te non excitat res qua domus tota turbatur? Illam ſervilis negligentiæ quietem, illos ſine curis, ſine affectibus ſomnos, illos qui non ſtatim primo timore proſiliunt, fragor noctis agitavit. Quantus deinde fremitus diſcurrentium tota domo? Prima ſunt evigilantium [5] præſidia clamores, nec poteſt quieta res eſſe noctis auxilium. Minore ſtrepitu commota eſt cum excitareris. Ecce cubiculi veſtri fores trepidæ feſtinationis effringuntur impulſu: en lumen ſuper lectulum ingerunt multæ manus, & ad proſtratorum corporum ſimilitudinem cubiculum gemitu, vociferatione completur. Tu jaces, & in cadaveris ſimilitudinem uſque reſoluta es. Hoc tu quietem putas eſſe? [6] Patientia eſt. Veſtræ, judices, æſtimandum relinquo prudentiæ, ſtrepitum quem in cubiculo ſenis fuiſſe confeſſi ſunt, qui illo potiſſimum concurrerunt, utrum putetis factum colluctatione morientis, an à peracta cæde referentis gladium

1 Cum privignum veneficii poſtulares, adeone tu ſecura, cujus privignus parricidium miſero patri intentat?
2 Res hæc ſuſpectiſſima: ſed non alius uxori relinquebatur prætextus. 3 Adſtantes minime poterunt diſtinguere.
4 Eadem utrobique animi alienatio & perturbatio. 5 Ita quid rei ſit ſci ſcitantur; ita opem implorant. 6 Ejulatu illi vulneratos referunt, tu quieta tua mortuam.

mulieris

mulieris fuisse discursum ?[1] An hoc quoque inter artes Novercæ, ut omnibus sceleris sui partibus sensim quieteque dispositis ipse ad excitandam familiam fecerit strepitum, cui hoc solum supererat, ut sic [2] inveniretur ? Fragor quo familia excitata est, si redeuntis cæci fuit, deprehensus juvenis esset antequam gladium referret.

Ut sciatis, judices, neminem fuisse in domo, quem non fragor ille confuderit : cæcus quoque inventus in limine est, sicut solet ultro citroque commeare. Juvenis si inter suum patrisque cubiculum facile discurrit, quid adhuc in limine facit ? Evasit, effugit, gladium jam reposuit. Et quanto facilius est cæco simulare somnos, vultum quietis [3] imitari ? Quod per fidem majus subitæ confusionis argumentum est, quam quod cæcus exiliit, & stetit ? Gravius necesse est expavescant, quibus de solitudine sua non [4] renunciant oculi : & quorum conclusus animus non exit in visus, non habet unde timori suo par sit. Deprehensus est juvenis ubi illum destituerat impetus [5] timoris. Potest negligere cæcitas in cubiculo suo ducem, in quo dies omnes cunctasque noctes agit iter, quod jam multis offensis, multis edidicit erroribus. Extra limen [6] cæcitas est, inde error, inde tenebræ. Nihil est innocentius cæco, qui nec in scelere deprehensus est, nec in dissimulatione.

Proclamat hoc loco juvenis. Ut primum, inquit, mi pater, fragor me domus, & velut tui confudere gemitus, iterum tanquam te rapturus exilii. Tunc primum miser sensi [7] facinus cæcitatis : steti, donec mihi renunciareris occisus, & in illa discurrrentium trepidatione tenui miser otium [8] timoris. O si numen aliquod paulisper accommodasset oculos, primus in cubiculum intrassem patris; invenissem fortassis adhuc aliqua verba morientis, loqui & interrogare potuissem. Tarda & trepida sunt officia servorum. Ego te deprehendissem, Noverca, [9] vigilantem.

Sed, inquit, gladius cæci cruentatus inventus est. Non est, judices, cæcitatis audacia, de parricidio referre gladium : & homo cujus paulo ante exquisiti sunt [10] sinus, non referret in cubiculum suum ferrum, quod non tegere posset, non abscondere, & tamen cruentatum sciat. Quis hanc, judices, impudentiam ferat ? Negat cæco surripi potuisse gladium mulier, quæ se [11] quiete defen-

1 Obstinata & impudens simulatio. 2 Dormienti similis. 3 Cui nulli oculi claudendi. 4 Qui cum soli sint non vident quid geratur, non ausus ulterius progredi. 5 Proinde ibi substitit. 6 Omnia ignota. 7 Incommoda; imo eatenus reus quod periclitanti patri opem ferre per cæcitatem non potui. 8 Soli timori vacabam. 9 Antequam te ad simulatam quietem componeres. 10 Is cujus in sinu venenum inventum, parum cautæ absconditum crederet sub pulvino gladium cruentatum. 11 Negat mulier fieri potuisse ut illa gladium à cæco nesciente surriperet; & tamen profitetur se correptam somno adeo profundo, ut nec morte conjugis, nec familiæ tumultu excitaretur.

dit

dit. Et quanto facilius est somnos decipere miserorum? Gravior est quies, quibus ex lassitudine calamitatum venit. Cæco vero facile est, etiam vigilanti surripere gladium. Quemadmodum autem paratur [1] argumentum? Quædam facere non potest [2] negligentia, & facilius est ut cæcitatem imitentur oculi gladium cruentatum reponentes. Has tantum caussas habet qui occidit alieno.

Sentio, judices, jamdudum indignari miserrimum juvenem, quod argumentis, quod probatione defenditur. Reddenda sunt maximo virorum patrocinia tam piæ cæcitatis, & agenda reliqua pars caussæ admiratione. Intueri mihi, judices, videor [3] expeditionis illius incredibilem novamque faciem. Vadit rapto patre juvenis per ardentes crescentesque flammas. Dicturum me putatis, ut evadat, ut fugiat? Properat miser, ut revertatur. En membra contactu stringuntur ignium. Pater tamen toto cooperitur amplexu, & ardentibus tunc [4] quoque pene luminibus, texerunt manus [5] alterius oculos. Hoc me nunc putatis stupere, mirari, quod huic juvenis oneri per medios ignium globos & ruentia tecta suffecit? illud est cui vix habere possit mortalitas fidem. Visus est sibi fecisse rem facilem. Quanta dii deæque pietatis audacia est, ire rursus in flammas illo ubi patrem pene perdideris? Jam non erat illud penetrale, jam non erat domus, [6] ubique tamen juveni videbatur ardere mater. Jam miser undique flagrantibus membris, cum discurrentem clusisset ignis, quod solum supererat [7] virium genus matrem quærebat oculis. Non fuit illud primum ignium, perire lumina candentia, non protexerunt flagrantem sua membra faciem, & oculi quærentibus matrem [8] manibus arserunt. Rursus infelix totum tactu perlustrat incendium, & unde maximus est collabentium culminum fragor, illo debilitas tanquam inventura revocatur. Solus omnium servatus est beneficio cæcitatis.

Protrahatur, judices, si videtur, in medium reus: plurimum probationibus adjicere debent truces vultus, terribilis minaxque facies [9] Hic est, judices, qui dicitur tota nocte discurrisse. Hic ille circumspectus, hic ille felix parricida. Recesserunt cuncta debilitatis [10] officia, & hominis qui circum genua vestra ducendus est, non est qui dirigat gressus, non servuli supersunt, non penates.

1 Quod mulier gladium surripere non potuit. 2 Nemo ex negligentia ita oscitanter reposuisset gladium sanguine rubentem. Verisimilius est oculatum parricidam, qui alieno gladio cædem fecisset, scenam istam instruxisse. 3 Cum patrem flammis eriperet. 4 Vel in primo ingressu. 5 Patris. 6 Undique tamen requirit. 7 Quod unum potuit. 8 Dum manibus matrem solicite requirit, (quibus naturâ duce caput oculosque protegere solemus) nudata perierunt lumina. Tamen ille usque operi intentus, & cæcus jam palpando quærit matrem & per collapsas ædes cum fragorem unicum jam ducem sequebatur, è flammis exit, quas requirebat. 9 Per Ironiam. repens cursor, circumspectissimus cæcus. 10 En nemo adest qui debilem sustentet; exhæredatus nec famulus nec rem familiarem habet. Patrem revera amisit ille, non sustulit.

Respon-

Respondete per fidem, respondete mortales, utrum hic patrem occidit, an perdidit? Quid agis infelicissime juvenis? Rogandum est, neque habes totas preces. [1] Perit ille vester ambitus, vestra miseratio. sed nefas est ut reatus iste sentiat debilitatis adversa. Nos agedum juvenis [2] duc; imo nostris humeris, nostris manibus innitere: nos tibi preces, nos accommodamus oculos. Quid adversaris infelix? Quid repugnas? Scimus te non rogare pro vita; sed dura miser, dura: saltem vive dum vincas. Decet te hic quoque virtutum tuarum cumulus, decet ut digneris [3] moriturus absolvi.

MILES MARIANUS.

DECLAMATIO III.

ARGUMENTUM.

Bello Cimbrico [4] Miles Marianus tribunum stuprum sibi inferre conantem, propinquum Marii occidit. Reus est cædis apud Imperatorem.

Pro Milite contra Tribunum.

SATIS dedecoris atque flagitii castra ceperunt, cum hæc furenti tribuno mens [5] subjecta est, ut in medio belli [6] Cimbrici strepitu, ante signa (tuis bonos sit habitus sanctissimis auribus) juberet prostare gladio cinctum, & vim turpissimam ac nefariam tentaret inferre (ne quid aliud dicam) fortiori. Habet æternam labes illa memoriam, & in exemplum, in quod facillime vitia proficiunt, nova culpa pernotuit. Et licet impunita sit reo [7] virtus tua, tamen in hoc ruentis in deteriora seculi cursu, affirmo, plures erunt qui [8] tribunum imitentur, quam qui militem. Et si nihil minus convenire videtur partibus [9] advocati, summe Imperator, quam reo capite periclitanti subsidium miserationis auferre: memor tamen pro quo, & apud quem loquar, audacter atque, ut spero, tuto profiteor, militem tuum quicquid afferat casus hodie, sub ipso fortunæ minantis ictu stare [10] securum: aut enim absolves tan-

1 Quid judices adire detrectas? licet genua flectere, manus protende, oculos demittere non possis; heri non poterit ut tam honestæ debilitatis incommoda, tibi in desertione tua fraudi sint. 2 Nos amicos tuos ducas, siquidem id non potes, sed alienam deliberas opem. 3 Quanquam vitam oderis, quam olim contemseras; saltem tanti sper vivas, donec tu innocens, Noverca parricida pronuntietur. 4 Tribonius. Vide Plut. in Mar. 5 Tam nefarium facinus in mentem venerat. 6 In quo maxime periclitabatur res Romana. 7 Militi pudicitiæ defensio. 8 Qui stuprum cum capitis periculo facient? quando qui pudicitiam ferro tueri adversus potentiorem audebunt. 9 Cujus minus est lenire judicem. 10 Si hoc vitæ discrimine liquidem si non absolvetur, certe honesta occumbet morte.

quam innocentem, aut punies tanquam virum. Fas est virg periclitari, qui natum se meminit lege pereundi. Neque in militiam gravissimo asperrimoque bello ita venit, ut nesciret sibi mortem in procinctu habendam: neque est tam imbellis, ut non forti pectore adversa, dum non inhonesta, toleret. Affirmo tibi, C. Mari, non sic nuper repugnasset, si illum tribunus voluisset [1] occidere. Neque ignoravit quæ manerent eum pericula, cum obscœnos furiosi corruptoris amplexus gladio divelleret. Nec habeo sane quid in milite præsertim [2] tuo laudem, si pudicus est tantum quia [3] expedit: nec si sit vitæ cupidissimus, pœnitere eum facti sui potest. De interfectore [4] corruptoris fortasse dubites: illud utique scio, de impudico milite non deliberasses. Hunc vero, C. Mari (defendatur enim tam fortiter miles tuus, quam [5] vindicatus est) nec si damnaverit, [6] pœnitebit. Si fors ita tulerit, ibit ad pœnam [7] pleno gradu, tam paratus mori pro pudicitia, quam occidere: laudemque perpetuam fortissimi pudoris secum feret. Omnis licet delatorum vis ingruat, nunquam tamen effici poterit, ut miles tuus magis doleat quod accusatus, quam quod [8] appellatus est. Sed neque hoc [9] Roma parens, nec signa militaria, aquilæque victrices, nec tua, summe Imperator, divina virtus sinat, ut tua quoque sententia quisquam vir & Romanus & miles nimium pudicus sit, apud quem ante principia agendum est: ecce cum maxime hoc agitur, ut inter Romanarum legionum manipulos scorta deligere, & ad stuprum trahere sacramento rogatos posthac [10] liceat ex decreto tuo: nec pudet accusatorem apud C. Marium (quod exemplum divinitus nobis datum videtur, quid in homine virtus possit) assidentibus legatis præfectisque, & istis illi prodigio dissimilibus tribunis, toto armatorum judicio objicere militi quod [11] vir sit; tantumque non durum ac rusticum, sed parum meretriciis artibus queritur educatum. At ego, si qua est fides, pudicitiam in milite etiam laudare erubesco. Feminarum est ista virtus. Aliter laudandus est vir fortis, idoneus bello, promtus ad pericula, præstantis animi: libere dicam, dignior qui tribunus esset. Hoc enim [12] propinquo, Mari, non erubesceres.

1 Si in vitam Tribuni, non pudicitiam impetus fecisset. 2 Sub Marii severissimi fortissimique Ducis. 3 Ubi sine periculo salva esse possit pudicitia. 4 In militem stupri reum ferrissime animadvertisse, fortasse de lata militari disciplina, cum dux à milite occiditur, quid statuas dubitabis. 5 Propria manu. 6 Sit non factum velit. 7 Militari, minime tardo. 8 Pudicitia ejus attentata erat. Vid. Ulp. 9 Ms. Bodleian. legit, Mars. 10 Sub conscientia totius exercitus. 11 Scil. si quis ob defensam pudicitiam plectatur, deinceps militibus auctoramentum quoddam stupri concedi videbitur: nec minus Romana disciplina exigit ut pudicitia militum, quam ducum reverentia sit inviolata. 12 Quod militem, imo quod virum se esse meminerit, quod non contra ordinis porro & sexus dignitatem peccaverit. 13 Talis cognati, licet gregarius fuerit miles, non puderet.

Pater

Pater huic emeritis bello stipendiis, tum cum tota subnixum Numidia fregimus Jugurtham, exauctoratas armis manus agresti labore subegit. Prædura prisci moribus mater, frigoribus ac solibus perusta, & in plerisque turis operibus marito particeps, affirmo, quam nemo [1] appellasset impune. His ortus ipse, procul ob omni [2] contactu recesserat; pueriles quoque annos aliquo semper opere durando, sequi pecora primo, arcere gregibus feras, aliquid semper audere majus annis. Ludus fuit rotare fixa, vibrare jactu sudes, saltus agitare venatu, mox vigentibus lacertis humum scindere, segnem futuris novalibus eruere silvam. Sic effectum est, ut (quemadmodum aliqui putant) posset cito militare. [3] Interim ex ultimo littore oceani, & diremta frigoribus plaga, gens à rerum natura bene relegata, stolida viribus, indomita feritate, insolens successu, nec minus animorum immanitate quàm corporum belluis suis proxima, Italiam inundavit. Nec tamen tantum vi sua, quantum luxuria socordiaque nostrorum ducum elata, dum nos in bello quoque vitia pacis sequuntur, & delicati sumus etiam [4] miseri, vastitatem agris, solitudinem juventuti, periculum imperio ac prope exitium attulit: apparuitque nunquam populo Rom. ad propulsandam perniciem magis viris opus fuisse. Itaque cum appareret soluta militiæ disciplina, & non minor nobis pugna cum moribus esset, quam cum hostibus: ad unicum, C. Mari, cum virtutis tuæ cum sanctitatis severitatisque præsidium confugimus. Et mehercule festinarunt parentes ad [5] nomen liberos mittere quamvis asperrimo bello velut occasionem complexi, ut sub te ponere rudimenta militiæ contingeret, cernere quotidie divinæ virtutis exemplum, te hortatorem operum habere, te testem. Et cum hæc communis totius exercitus esset felicitas, dux Marius, tamen (ô facinus indignum!) plus reliquis consecuti videbantur, quibus Trib. contigerat propinquus tuus. Quanta cura [6] robora militum legeris Imperator, ut hostibus prope humanas vires excedentibus opponeres parem delectum, vel ex eo manifestum est, quod cum scires non ex censu esse virtutem, præterita facultatum contemplatione, vires tantum animosque spectasti. Quid prodest? en quanta delectui tuo sit invidia? [7] diceris adversus Cimbros puerum probasse. Sed neq; te militaris ætas fefellit: cujus certissima mensura est, posse fortiter facere. Neque illa libido fuit saltem vitiis usitata, quæ ad obscœnos Veneris impetus formæ cupidine incenditur, sed quidam perditus contumeliæ amor, ac summa flagitiorum voluptas, inquinare honesta; hoc ipsum quod primus ante signa procurrit, quod veteranos tyro præcedit, quod redit pulvere & cruore con-

1 Cujus poscitium nemo subscribere. 2 Impudico. 3 Cimbri. 4 Per belli clades non ad bonam mentem perducti. 5 Nomina dare militiæ. 6 Robustos milites. 7 Dicent emoliri adversarii.

cretus, istud, istud quod tam vir est. Vulgaria sunt irritamenta cupiditatis, forma, ætas: singularis res est fortis concubinus. Illas cicatrices, illa vulnera, illa tot eximiæ decora militiæ, quid exequar ultra? Imperator, pudet me quod intelligis. Transeo oblatam nolenti [1] munerum vacationem, & blandius quam militiæ disciplina postulat adulatum militi tribunum, imperatas asperrimas expeditiones ut remitterentur, sæpe ordinis, sæpe affinitatis tuæ jactatam gratiam. Confitemur, C. Mari, diutius vixit obscœnus corruptor, dum ista miles non [2] intelligit. Non [3] audeo dicere, Imperator, concipe animo temporis illius habitum, reforma cogitationes tuas: in aliis fortasse caussis permittatur indignitatem rei oratione exaggerare; de injuria nostra Latine queri non possumus. Parcendum verbis est: inhibenda magna ex parte veritas. Prævaricandum mihi est, si pudorem habeo.

Collatis cum hoste gravissimo comminus castris, cum totum bellum quodam genere ad [4] pedem venisset, & omnium mentes imminentis pugnæ cogitatio implesset, circumfremente undique barbarico ululatu, Romano militi pro vallo excubanti, meretriciam obscœnæ libidinis patientiam aliquis imperat? Suum quisque habeat fortasse judicium: mea sententia non satis pudicus est miles, qui armatus tantum [5] negat. Hoc expositionis loco, Imperator, malo accusatoribus credas. Illi [6] narrarunt rem viro & Romano & milite tuo dignam, tantumque non ardorem luminum, horrorem capillorum, fremitum indignationis ante oculos dicendo posuerunt. Ad primum statim obscœnæ libidinis sermonem, non aliter quam si in hostem classicum cecinisset, gladium ille ilium, quem à te pro pudicitia nostrarum conjugum acceperat, per pectus infandi corruptoris exegit, & in latus ultra pedem. Si omnes milites tales habemus Mari, vicimus. [7] Verebar equidem, ne fugandi corruptoris caussa ferrum strinxisset, & (quod accidere interim solet) dum alter recessurum putat, alter percussurum non putat, tam honestum opus casus fecisset. Neque enim (ut opinor) hoc quoque exigendum fuit, ut cum cæcus amentia corruptor per vulnera ipsa ruere ad prendendos amplexus, miles etiam gladium reduceret. Ego vero parum viriliter istum indignatum puto, si in tanto dolore, Tribunum potuit agnoscere. Ipse nihil excusat. Percussi, inquit, Gratia Mari, fugisque. Occidi, hausi noxium ultrice dextera sanguinem, sive licuit, sive non licuit. Atque utinam plures mortes cepisset, ut impurum spiritum renascens pœna torqueret. Parum severe

1 Corruptor Cajus Lucius in nequitiæ pretium spondet Trebonio vacationem à laboribus & periculis militaribus: jactando insuper quanta Tribunus, quanta Imperatoris nepos præstare posset. 2 Adeo innocens erat juvenis, ut diu non intelligeret quid pararet Tribunus. 3 Modestia jubet tacere reliqua. 4 Vide Plutarchum in Mario. 5 Non etiam interfecit corruptorem. 6 Dum in militem invehebatur, caussam capitis adversus eum egerunt. 7 Quod non destinato in docta gravitas sit.

mili-

militarem redeuntibus suppliciis disciplinam continemus, si Tribuno post hoc factum bene cessit quod [1] occisus est. Reum ergo cædis non inficiatione defendam. Viro forti præsertim & innocenti nihil facere convenit quod negandum sit. Non abnuo crimen: imo si accusatores tacerent, ipse narrassem. Objicite igitur, sed ut delatores decet [2] rorum. Verecundissimum enim militem apud sanctissimas imperatoris aures minus pudet [3] confiteri quam queri. Parumne dedecoris subimus, quod non de [4] honoribus fortissimi viri quæritur? & ut longissime vota procedant, rem honestissimam militi feciſſe [5] impune erit? [6] Damnetur etiam, & pudicitiam supplicio pendat. Convenite legiones, intendite animo sancto contracta undique auxilia. Lex dicitur castris, nec pauci sunt qui hoc nolint licere, [7] illud velint. Non me hercule possum [8] tenere, quo minus in accusatorem dolor meus erumpat. Quid dicis? Tu si Tribunus esses hoc feciſſes? Si miles esses, hoc tuliſſes? Date [9] præcepta, componite disciplinam. Miles hac contumelia percussus est: indignis vero vocibus contaminatus, nihil amplius aget, quam renuet? Et quis non illum inter prostituros habeat, si commiserit ut possit iterum [10] appellari? [11] Neget tamen, & ultionem injuriæ suæ differat. Ita [12] puto, cum illuserit Tribunus, queretur. Injicitur manus, & ab assignata statione miles abducitur, ut stuprum patiatur. Vos interrogo accusatores, quid faciet? feret libidinosas manus vulnera sua tractantes? deponet arma, an reponet? Vir est enim, [13] auctorem habet, hoc primi ordines jubent. Æquum est Tribuno militem parere: in diem sperare etiam [14] processus potest, pro hoc merito accipiet fortasse vitem, ordines ducet, & sub illo alii militabunt. Si hæc conditio [15] caussæ est, si defensio sui non permittitur, indicate, prædicite, si corruptorem non licet feriri, feret: non enim potest nuda manu repelli. Mementote, corrupeor armatus est. Implicitus tamen infando nexu [16] cogitate quid sibi feciſſet, utrum id, si plura disperciat, imo, si videtur, quo justius queri possit patiatur. Istud vero flagitium in [17] conatu pereat: nam si libido ad votum obscœni corruptoris processerit, duo occidendi erunt.

Libere itaque dixerim, C. Mari, quam de fortissimo milite sententiam feras, magis tua interest. Hujus quidem gloriæ nihil

1 Marius in nepotem severius longe animadvertiſset. 2 Nullæ exaggerationes omittantur. 3 Agnoſcere alio dicente, quam verbis exequi. 4 Quem tamen Marius coronâ donavit. Vide Plut. 5 Non autem præmio dignum. 6 Per Ironiam. 7 Lex castrensis ad obsequium erga duces obligat, sed & alia castitatem præcipit; utramque pariter (hoc facto minime obstante) inviolatam cupimus. 8 Reprimere. 9 Factum illud in tam singulari casu licet impunitum, disciplinæ non officiet. 10 Sollicitari. 11 Sunt verba adversarii, qui ait pudicitiam nuda negatione satis defensam. 12 Respondetur, sero hoc fore post vim armati corruptoris. 13 Vim vi repellere, lex armorum jubet. 14 Promotiones ad honores militares promerebitur, ut fit centurio, aut ordinum ductor. 15 Si omnia adversus militem licent, hoc profitetur adversarius. 16 Consideret secum, utrum dedecus præsenti deliberet diutius, aut ultro patiatur. 17 Nisi antevenerit ultio, uterque pariter reus.

plus

plus adjici potest, quam si pro re tam honesta moriatur: hunc mirabitur sola virtutum incorrupta testis vetustas, hoc factum patrer liberis vel post [1] pœnam præcipient. Tu cogita quid te sensisse homines sciant. Hoc exemplum in neutram partem potest taceri. Cogitare certum est id quemque cum judicat, probare quid in re simili ipse fecisset. Omnibus enim ad virile robur per pueritiam iter est, & jam contra libidinem [2] maturuisse non prodest. Recognosce [4] incrementa tua, & honestam tantæ magnitudini memoriam pristinæ tenuitatis. Sine dubio te ad tot consulatus, & actos aut destinatos triumphos divina virtus tua sustulit. Memento tamen, & tu sub Tribuno militasti, nec ad hoc fastigium dignitatis tam brevi venire contigisset, si sero cœpisses. Dicam nunc ego præcipuam semper curam Romanis moribus pudicitiæ fuisse? Referam Lucretiam, quæ condito in viscera sua ferro, pœnam à se [5] necessitatis exegit, & ut quamprimum pudicus animus à polluto corpore separaretur, se ipsa percussit, quia corruptorem non potuit occidere? Si nunc placet tibi miles, quid ego Virginium narrem, qui filiæ virginitatem qua sola poterat [6] morte defendit, raptumque de proximo ferrum non recusanti puellæ immersit? [7] Divisit illi solum Appium, quem tamen populus Romanus secessione à patribus, & prope civili bello persecutus, in vincula duci coegit: neque ulla res tum magis indignationem plebis commovit, quam quod pudicitiam auferre tentaverat [8] filiæ militis. Hæc sunt honesta. Hæc narranda feminarum exempla. Nam virorum quæ pudicitia est, nisi non corrumpere.

Non sit mihi forsitan querendum aversis auribus seculi in tantum vitia regnare, ut obscœnis cupiditatibus naturi cesserit, ut pollutis in femineam usque patientiam maribus, incurrat jam libido in sexum suum. Finem tamen aliquem sibi vitia ipsa exceperunt, ultimumque ad hoc hujus flagitii crimen fuit, corrupisse [9] futurum virum. Hoc vero cujus dementiæ est? In concubinatum juniores leguntur, & in muliebrem patientiam vocatur fortasse jam maritus. Ego vero gratulor militari disciplinæ, gratulor opinioni castrorum, si hujus mentis Tribunus in hunc [10] primum incidit. Itane tandem (juvat enim velut præsentis insequi furorem) scorta tua stipendium merentur, & sub signis exoleros trahis? Ideo meretrices ab exercitu summoventur, intrare castra feminis non licet? Ita puto, [11] non opus est militem, hoc

1 Non deterreberuntur infelici successu. 3 Quam hujus rei famam ad posteros pervenire velis. 3 Sesi nulla ex pudicitia laus. 4 Ab humillimis initiis ortus. 5 Stupri invitæ filiæ. 6 Ab Appio in servitutem ductam Pater ipse occidit. 7 Hoc Virginio solum erat in animo ut liberaret filiam, populus vero Romanus non ibi sisteret. 8 Quanto intolerabilior vis militi illata. 9 Adolescentem. 10 Si non plures antea corruperit. 11 Si libido in maribus explestur. Hic vero non virum modo, sed & militem in probrum solicitat.

est

est plusquam virum, jamjamque in acie staturum, cui pro virili portione salutem suam patria commisit, appellas. Fortasse classico sonante ideo stationes [1] circuis, ideo vigilias ambis. En quem Tribunum faceres, cum prætextati militabant? Non hic prorsus est furor? Non manifesta dementia est? Vides munitum gladio latus, loricam ferro asperam, clausam galea faciem, & ad terrorem belli cristas minantes, inscriptum in scuto G Marii nomen, totum denique virum Martio habitu horrentem. Hic tibi cultus prostituti videtur? Appellabis de stupro? vim afferres? Quid deinde expectas? ut ille te [2] Tribunum putet, cum tu illum non putes militem? [3] Vacat enim vitiis nostris, & ad omne votum fluente fortuna lascivit otium, aut in eo saltem statu Resp. est, ut ad restituendam eam satis sit milites impudicos non esse. Non de prolatando tibi imperio res est, nec transmarinas (ut nuper) provincias petimus: de Italiæ possessione certatur, pro aris focisque constitimus: an hæc omnia igni ferroque vastentur, an nobis caput barbarus hostis excidat, an Cimbrice loquendum sit. Vita omnium nostrum & salus (pati [4] namque aliud ne sub hoste quidem viri timemus) in ultimum discrimen adducitur. Influxit Italiæ inaudita multitudo, quam ne ea quidem potuit sustinere terra, quæ genuit; inultata corporum magnitudo, mores etiam Germanis feri. Strage nostrorum campi latent. Jam fugatorum [5] Carbonis atque Syllani sub comparatione felix militia est. Jacet post amissum Scaurus exercitum. Servilii Manliique bina cum tot legionibus castra perdidimus. Gens majorem terrarum partem victoriis pervagata, tantum in Mario stetit. Libenter te Imperator interrogo, in hoc rerum statu tales milites habere malis, an tales Tribunos? In tanto belli discursu, ne concessæ quidem Veneri dares veniam. Nam quo ad altiorem quisque honorum gradum extenditur, magis in exemplum spectantibus paret. Cum alii excubent armati, alii claustra portarum tueantur, alii vallum fossasque scutis innixi cingant, cibum ipsum stantes capiant, [6] Tribunus inter scorta volutabitur? & has tolas vigilias aget? ac ne ideo quidem brevem saltem frugalitatis perferet [7] simulationem, ne hæc illum facere milites sciant? Age porro, si viveret Trib. & hoc ad te factum, Imperator, deferremus, circumstaret universus exercitus, ne hanc militis contumeliam, sed militiæ putaret, quid ageres? quid constitueres? Beneficium accepisti, Mari, beneficium: non

1 Ut quem libidini tuæ opportunum reperias. 2 Cum tu, cum natura, cum illius quem appellas memor non sis, impudenter expectes ut is obsequii memor sit. 3 Ironice, scil. inter belli Cimbrici terrores. 4 De suis rebus vir fortis non est solicitus cui mors patet. 5 Vid. Plut. in Mar. 6 Qui exemplo aliis præire debuit. 7 Si non caste agat, tamen caute.

habes

habes neceſſe propinquum tuum occidere. Nam ſi verè æſtimemus, Imperium Pop. Rom. ad hanc diem militari diſciplina ſteterit. Non enim nobis aut multitudo major eſt, quam ceteris gentibus, aut vehementiora corpora, quam vel his eccè Cimbris, aut majores opes quam locupletiſſimis regnis, aut mortis contemtus facilior quam pleriſque barbaris [1] cauſſam vitæ non habentibus. Principes nos facit ſeveritas inſtitutorum, ordo militiæ, amor quidam laboris, & quotidiana exercitatione aſſidua belli meditatio. Itaque plura pene moribus quam viribus vicimus, cum captivæ quoque ſanctæ habebantur, & contumelia etiam hoſti aberat. Quæ omnia longa ſuperbæ nobilitatis [2] intermiſſa luxuria, rui nobis mores retulerunt. Dii profecto magnitudinem tuam curant, Imperator, ac dirigunt, qui tibi ſuper ceteras laudes obtulerunt tam honeſtæ ſententiæ occaſionem. Quod miles fortiter fecit, ſi abſolvis, tuum [3] exemplum eſt. Niſi forte hoc me perturbari putatis, quod Tribunus fuit. Ideo hercle [4] turpior, ideo morte omni dignior. Hæc enim conditio ſuperiorum eſt, ut quicquid faciunt, præcipere videantur: & perniciosiſſimus eſt malæ rei maximus quiſque auctor. Quis continebit militiam? Quis caſtrenſis diſciplinæ præcipiet ſeverioratem? Quis te Imperator majoribus curis diſtricto, delicta militum coërcebit? Tribuni corpus & peccatum corriget? Ad quem confugiam? cui querar? Sic fit ut neceſſe habeamus ipſi nos vindicare. Tribunus fuit, & hic [5] miles fuit. [6] Tribunus. [7] Hoc dicis cui parere caligatum lex jubet, qui non ſolum militibus, ſed centurionibus præpoſitus, partem quandam Imperatoriæ poteſtatis obtinet. [8] Ita, opinor, contra jura caſtrorum fecerat Miles, etiam ſi tantùm [9] negaſſet. Neſcit quod iſtius honoris faſtigium, quæ poteſtas ordinis: tyro eſt. Age ſi ad te, C. Mari, aliquis impudicum militem detuliſſet, ferres dicentem, Tribunus me juſſit? Quod ſi par in utra [10] que parte delictum eſt, hoc tamen crimen [10] militem ſaltem cet. Tribunus fuit.

Videor me hercle Imperator, oblitus mediocritatis meæ, cum vix unius defenſioni ſufficiam, quædam pro univerſo dicturus exercitu. Omnes has quæ circumſtetere legiones, florem Italiæ, civium ſociorumque robora, una voce proclamare apud tribunal exiſtima. Non ignominiæ Tribuni parere poſſumus. Nemo noſtrum recuſat itinerum laborem, nec

1 Vitæ illecebras. 2 Vide Marii orat. in Salluſt. 3 Qui in nepotis pœna ſeverior morum vindex. 4 Adeo cauſſæ noſtræ non obeſt quod tribunus fuerat quem miles oppreſſit; ut nobis proſit ex graviore criminis atrocitate. 5 Cujus etiam dignitas, vel à ſeſe vindicanda. 6 Eſto. 7 Nempe, cui parere, &c. 8 Ironicè. 9 Inficiatum, & eadem non feciſſe. 10 Non erat turpe, militem pudoris ſui armis tueri.

inviſum

[1] invisum super arma fascem, non æstivi solis ardorem, nec sub pellibus actam hyemem. Ferienda sit fatigato fossa, pro vallo portisque vigilandum, fortiter ancipites inibimus pugnas, vulnera laude pensabimus, mors erit ignominia potior. Quicquid in pugna patimur, virorum est. Imperet asperas Trib. expeditiones, si quo vertice montis hostis pellendus est, si inter infestos armatis saltus speculandum: sæviat denique in terga verberibus, exigat servilem plagarum patientiam, [2] leno etiam servis excipitur, fortasse hac lege captivos vendes. Si meretricia imperatur necessitas, si adversus obscœnam vim corruptoris arma tantum contumeliæ caussa habemus, potius castra capiantur, & vim Tribuni interpellet Cimber. Nihil tale novere Germani, & sanctius vivitur ad Oceanum. Quid futurum est Imperator, [3] si ad pudicitiam militum pertinet vinci? An ignoramus, Imperator, quanta quondam populi Romani exarserit seditio, cum ex domo fœneratoris addictus lacero verberibus tergo prorupisset in publicum, & illas suppliciorum notas tulisse se quereretur, quod vim corruptoris pati noluisset? Et ille tamen quanquam hoc flagitium conatus in addicto ac pene servo videbatur & vix libero, aliquatenus memor fuisse Romanæ sanctitatis, qui vim obscœnissimam non tentaverat nisi adversus alligatas manus: eo tamen usque populi Romani vindicta processit, ut ardentibus bello finibus, ad delectum nemo responderet, nisi & pœna corruptoris & abrogatione legis satisfactum esset. Nolebant militare, quamvis hanc injuriam non miles acceperat. Quid de Fabio Eburno loquar, qui filium impudicum cognita domi caussa necavit? Jamjam commilito quicunque casus manet, etiam si te Imperator damnaturus est, habes solatium, satius est quam à patre occidi.

At propinquus C. Marii fuit. Corrumpitis judicem, & animo alioqui levi gratiæ pondus imponitis. Propinquus tuus fuit. O rem omnibus narrandam, cum absolveris. Nam si quid tibi judicandi fides tua caussa facere permittit, cogites profecto quantum tibi hoc ipsum apud æmulos, quos virtutibus offendis, allaturum sit invidiæ, cum videberis aut corruptorem militis judicare innocentem, aut propinquum tuum etiam vindicare nocentem. Olim jam Imperator inter fulgentes virtutes tuas livor locum quærit, & natura quidem omnibus novitatis incrementis adversa nobilitas tuis tamen

1 Iniqua & gravis onera. Ex Romani disciplinâ milites in expeditionibus bajulabant, siquid opus esset, ad castra munienda, supra gladium, scutum, galeam, & arma cætera, *Patriis aver Romanus in armis Infesto sub fasce viam cum carpit. Virg. Geor.* Lib. 1.

2 Servi non venduntur etiam lenonibus, sine omni exceptione: leges non permittunt lenonibus ut pro arbitrio sint contumelioſi in servos quos emerint. 3 Si pudici esse non possunt, nisi apud hostes.

laudibus preſſa & obruta rimatur occaſionem criminum. Quod ſi bene invidiam novi, hoc quoque tibi objicietur, quod ſaltem propinquus tuus peccavit. Quare abdicandus & ejurandus eſt non tuus ſanguis. Certe nihil minus committendum, quam ut ulciſcaris hoc flagitium in eo præſertim, qui apud malignos poterit videri te permittente feciſſe. An ille ſi unquam cogitaſſet ſe eſſe propinquum tuum, non has virtutes tuas, inter quas fortuna tua minima eſt, cum ei velut propius contemplari licuiſſet, toto pectore haurire debuerat? Non huic affinitatis ſuæ felicitati referre gratiam? Milites te melius imitantur. Quod ſi poſt hanc mentem viveret Tribunus, neceſſarium forſitan erat hac quoque eum premi invidia, quod iſta feciſſet Marii propinquus, quod ex ipſa ſtirpe virtutum ſuſtuliſſet ſe flagitii ſoboles. Nam cum bene ſit liberata probro familia, quid attinet illud ſubinde Mario objicere? Optimum fuerat non habuiſſe talem proximum, aut libenter perdidiſſe.

Perorata, Imperator, ut mediocritas ingenii mei tulit, cauſſa, ſcio commendationis partes eſſe reliquas: ſed has ſupervacuas facit ſanctitas tua. Quid enim verear ne noceat reo humilitas apud te, cui vel gratior poteſt eſſe nuda virtus, apud quem maximum eſt ex ſe cœpiſſe? Commendam tibi ordinem caligati militis, quem velut incrementorum tuorum natalem libenter ab alto reſpicis? [1] Adhuc fortaſſe patricium valuerit genus: ſed ductum ejus longa ſerie dignitatis ordinem ipſa virtutum conditione meliorem feciſti. Nondum potuit altius procedere [2] vir adhuc hujus ætatis. Tamen cum virum fortem, cum dignum tuis caſtris, tuis auſpiciis probarim, commendo tibi [3] quicquid melius miles fieri poteſt. Hoc quidem profecto non expectas, ut in extrema actione miſerabili fletu, & humili obteſtatione vitam genu nixus petat: nec tu rogari ab innocente exigis, nec viro forti opus eſt precari abſolutionem. Unum rogat, ut ſi quid de cauſſa illius dubitas, des dilationem uſque ad proximum prælium. Pone in prima acie: pone ante ſigna (fortiter dixerim) non inter tyrones, ubi plus periculi, quo maximus hoſtium globus ingruet: ſpecta pugnantem; affirmo, tunc minus ignoſces Tribuno. Liceat ire in aciem, congredi cum hoſtibus. Si perire debet, rogat te, Imperator, miles tuus, opera mortis ſuæ utaris feliciter.

1 Adhuc fortaſſe Nobilitas prævaluit. Sed ejus dignitatis ordinem longâ ſerie productum, &c. 2 Miles adhuc juvenis. 3 Non modo gregarii militis fortitudinem, ſed ſpem ducis, & virtutem futuri imperatoris.

MATHEMATICUS.

DECLAMATIO IV.

ARGUMENTUM.

Vir fortis optet præmium quod volet. Qui causſas voluntariæ mortis in Senatu non reddiderit, inſepultus abjiciatur. Quidam de partu uxoris Mathematicum conſuluit. Is reſpondit virum fortem futurum qui naſceretur, deinde parricidam. Cum adoleviſſet qui erat natus, bello patriæ fortiter fecit. Reddit cauſſas voluntariæ mortis. Pater contradicit.

Pro Filio contra Patrem.

POSITUS, P.C. in ea conditione triſtiſſimæ ſortis, ut nec morte dignus ſim, niſi me parricidam putetis; nec [1] præmio, niſi innocentem: adeoque ludibriis miſeræ diverſitatis vel neceſſitatis implicitus, ut impetrandum à vobis habeam [2] odii mei favorem: quæſo [3] præter omnia, quæ ante hoc tempus circa nos ordo prædictæ veritatis explicuit, attuliſſe me credatis urgentium malorum probationem. [4] De parricidio venit, quod occidere me poſſum: de fato, quod mihi non licet mori. Non ſolus Mathematicus ſeculo temporibuſque prædixit has [5] manus, ſed & ego me parricidium credo facturum: plus quam reſponſum, quam ſacræ artis præſagium, triſte eſt quod mihi ſic minatur animus meus. Non habeo infelix in cogitationibus meis, unde non timeam, & facinus, quod ſibi pro me [6] pietas patris quodque ſingulorum [7] innocentia rogat, ſentio, patior, agnoſco.

Ne quis me tamen laborare putet miſeræ perſuaſionis errore, accipite cur non poſſim dubitare de fato. Parricidium credit [8] qui facturus eſt: non timet, [9] qui periturus eſt. Ante omnia igitur à gravitate publica pero, ne pro tota innocentia mea contenti ſitis hoc, quod volo mori. Nec quia videor contendere cum Mathematico, vincere neceſſitates, expugnare fatum, ideo mihi bene credi putetis & [10] vitam. Aliud eſt, facinus non eſſe facturum, aliud mori velle ne facias,

1 Se pulcrâ. 2 Odium veſtrum mihi erit beneficio; mihi ſivebitis ſi morti tradideritis. 3 Præter eos omnes eventus, qui prædictionibus Mathematici nunc fidem fecere. 4 Quod parricida futurus, occidere me poſſum: quod fatæ mè parricidam voluerint, non licet mori. 5 Facturas parricidium. 6 Pius pater, non exiſtimans parricidium in talem filium cadere poſſe, ſibi fatum rogat. 7 Qui cum ipſi ſint innocentes, me talem fore credant. 8 Filius, fato impulſus. 9 Pater, fato dementatus. 10 Me innocenter vivere.

Quinimo (ſi qua eſt fides) hoc quod vos conſtantiam putatis, infirmitas eſt: quod ad ſuprema confugio, animum meum novi. Noviſſima victæ mentis [1] integritas eſt in mea poteſtate, brevi non habebo nec mortem. Fidem veſtram P. C. ne quid amplius de miſera pietate ſperetis. Qui mori volo ne parricidium admittam, non invenio quemadmodum illud non poſſim facere victurus. Nam quod ad patrem pertinet, qui me retinet vivere nolentem, non miror, quod adhuc recenti gloriæ noſtræ gaudio ſtupet, & in opera mea totus oculis animoque converſus, parricidam non videt per virum fortem. Hic eſt animus, quo me quamvis denuntiatum prædictumque ſervavit: & cum incertis adhuc dubiiſque virtutibus præſtiterit ut viverem, præſtat meritis actiſque ne moriar. Nunc ille, quod pietate, quod videor ipſius perire reverentia, vocat parricidium ſuum: & in orbitate, quam facere ſibi videtur, non [2] remedium meum, ſed ſuum ſpectat affectum. Filius qui vult mori ne parricida ſit, aliter ſibi videtur remunerari non poſſe, quam ut ipſe moriatur. Merito prorſus, merito miſerum ſenem triſtes ſolicitudines & præſcii metus ad Mathematicum & reſponſa miſerunt. Debui vir fortis nunciari, parricida prædici. Sive enim miſeræ conjugis prodigioſa fœcunditas tumultuoſis pulſibus maritales inquietavit amplexus, ſive per anxias noctes diroſque ſomnos feralibus ſenex imaginibus agitatus dicitur ad noviſſimum ſacræ artis antiſtitem non ſpes, non avida vota, ſed ſuſpiria, metus, & præſagium magni neſcio cujus incerti detuliſſe pallorem, quid aliud hoc eſſe vultis P. C. quam primam fatalis inſtinctus neceſſitatem? De partu uxoris non potuit non interrogare, deinde non credidit.

Referam nunc P. C. cujus artis, cujus fuiſſe dicatur auctoritatis, quem putavit adeundum, qui ſic timebat. Homo qui, quod certum habeo, plurimis meruerat experimentis, ut ad illum velut ad oracula deorum, plenumque ſacro ſpiritu pectus, hominum ſolicitudines metuſque confugerent: dicitur inſpecta totius ratione cœli, digeſtis ſideribus in numeros, ad publici privatique fati ſtupuiſſe conſpectum; & tanta proſperorum triſtiumque congerie magis ipſo conſultore perterritus, diu non commiſiſſe verbis, quod videbat. Sed ô virum gravitatis antiquæ, dignumque cui ſe fatorum arcana nudarent. Cum partus de quo quærebatur, multa præſtaret [3] propiora proſpera, & lætos incipientes annos, non fuit contentus meliora prædicere; ſed (quæ certiſſima eſt vera proferentium fides) quicquid deprehenderat, protulit in medium, & proclamavit futurum virum fortem, deinde parricidam. Quis unquam P. C.

1 Integram, & innocentem perire. | eſſe perfugium. 3 Primâ ætate.
2 In mortem meæ innocentiæ unicum |

fiducia

fiducia majore respondit? Cum summum facinus denunciaret, [1] ante se dixit probaturum. Fecerat profecto P. C. interrogando Mathematicum pater [2] rem non educaturi si quid tristius comperisset, nisi hoc primum de fato fuisset ut vicerem. Sed nec Mathematici fides circa momentum aliquemve cessavit [3] ordinem: non numerus fefellit, non sexus in partu, non juventa, non robur. Illa quoque quæ velut extrinsecus consentiebant affuere responso, bellum, hostis, acies, ad illam ipsam qua fortiter facere poteramus ætatem. Pater vero periculi sui denunciatione non territus, arma mihi, prò tristis necessitas, arma ipse circumdedit, & suis ad pugnam manibus aptavit, tanquam Mathematico jam credidisset. Quis miretur quod responsum non contemserit, dum sperabat ut fortiter facerem? Mori me non vult, & jam non supereſt nisi parricidium. O mors laudanda fortibus, expetenda miseris, non recusanda felicibus, quantum te quæsivimus in bello? Tuli enim (deos testor) in aciem, tuli non virium jactationem, non gloriæ cupiditatem, sed ut patriæ præstaret aliquid [4] vilitas mei, ut hunc mihi deploratum spiritum, hoc destinatum damnatumque corpus, publicarum utilitatum usus absumeret. Ibi primum miser didici quam multa nescientes, quam multa faceremus inviti. In medios hostium globos perditus pugnator exilii, cessit acies. Densissima quæque certamina solus invasi, resistere nemo sustinuit. Obviis ictibus membra nudavi, & ad incurrens ubique ferrum vitalia parata circumtuli: vacua circa me tela ceciderunt. Miserum me deceptæ cogitationis eventu: fortiter feci, dum mereor occidi. Recedite gratulantes, abite laudantes, non circumeo templa, non reddo vota numinibus: ad parricidium veni. Quem ego paulo ante passus sum miseræ conscientiæ pudorem? Ad patrem arma non retuli. Timui quinimo ne mihi dum revertor, occurreret, ne in oscula mea plenasque adhuc victricibus telis manus incauto rueret amplexu. Quam tunc inter ceteras exclamationes deducentis exercitus vocem, quod circumstantis populi murmur excepi? Magnum felicemque juvenem, si subito moreretur. Adjuvate dii pariter atque homines, dum perire concupisco, dum volo: miseremini, [5] ne hunc ardorem fugientis animæ dilatione laxetis. Proclamo, testor, [6] in novissimo fati stamus abrupto, prope est ut occidat patrem parricida prædictus, cum est mori paratus. Quid me pater adhuc detines? Quid moraris abeuntem? Melius quidem fuerat hunc spiritum aut in ipsa maternorum viscerum sede comprimere, aut

1 Multa alia prædicere, quæ cum evenirent, comprobarent parricidium. 2 Fecerat rem non educaturi. Nunquam educasset pater parricidam, nisi hoc primum &c. 3 Seriem circumstantiarum. 4 Me vilem habendo, & periculis objiciendo. 5 Ne si diutius viverem, mori non optarem. 6 In ipso pene exitu prædictionis; cum ultima pars fati tantum non completur.

ut

ut primum contactu suo cœlum terrasque polluerat, festinata morte dimittere. Sane tamen charitas patriæ privatos vicerit metus, [1] & in honorem virtutum scelera nutrita sint: quicquid est propter quod educari me tanti fuit, explicitum peractumque est. Restat una pars fati, ultimum solumque facinus. Frustra me consolaris æquanimitate parentisque tua. Non idem utriusque nostrum discrimen agitur. Tu mori perfelicitaris, ego patrem invitus occidere.

Hoc primum itaque excuso vobis P. C. quod præmium peto, satis sit hactenus viri fortis nomen agnoscere, hucusque authoritatem sacræ legis attingere, ut illam in advocationem sacræ mortis adducam. Relaturum me putatis illa optionum verba solennia, [2] non capere magnorum præmia meritorum solas æquitates: tanta remunerandum benignitate quod fortiter fecit aliquis, quanta solicitaretis ut faceret? Nemini unquam [3] minus solvendo civitas fuit, Præstiti post quod mori continuo deberem. Sed securi estote de aviditate summæ potestatis [4]: illud infinitum, illud immodicum, quod nobis voluerunt licere leges, [5] intra se consumit ille qui meruit. Titulos, imagines, honores, servate victuris: mihi præstate salutem patris, innocentiam meam, temporum pudorem. Quæso ne mihi ideo præmium negetis [6], quia fortassis & hoc debuerit odisse, quod fortiter feci. Extra invidiam est optio, cum id exigam, quod impetrare potuissem etiam antequam fortiter facerem. Nam quod obiter optionis reddo rationem, quæso ne quis ideo me parum aut præmio fidere credat, aut causis, quia [7] utriusque juris misceri preces. Ignoscite ardori perire cupientis, quod pariter imploro quæ singula sufficere potuissent. Fidem quinimo vestram, si qua adhuc lex est quæ adjuvare possit mori volentem, commodate, conferte. Est utriusque juris & auctoritas, quod in mea morte tribuatis. Præstate causis ut moriar, præmio ut sepeliar. Sentio P. C. hoc primum ab affectibus publicis petendum, ne quis ideo mori me velle non credat, quia potius ad causas ac verba confugi, quia à vobis malui petere quicquid ab his potui manibus accipere. Merui fateor malignas interpretationes, vir fortis ut morerer, à bello reversus arma posui, populi favorem, gaudia civitatis intravi. Sed sive hoc est sepulturæ suæ magna reverentia, pessimæque additæ pectoribus humanis infirmitates, ut esset quod timeret, qui non timet mortem: sive decuit innocentiæ amore pereuntem tranquillitas magna pereundi: ignoscite quæso cunctatio-

1 Ut fortiter faceret, nutritur parricida. 2 Ubi magnis meritis præmium par tantum est et æquale, minus esse videtur. 3 Quod vivis largiri potuit, repudio; et vitam ipsam dari, quod maximum est, illud est quod nunc deprecor. 4 Quam lex nobis dedit, ut præmium optemus, quod vellimus. 5 Ut soluto jus in suam vitam habeat. 6 Odii enim mei favorem impetrare voluit. *Sub init.* 7 Præmii, et causarum, vis. Sepulturæ, & patricidii futuri.

ni

ſi, patientiæ, moræ. Si me continuo occidiſſem, [1] tanquam parricida moriebar. Neque eſt P. C. quod excludi præmium putetis contradictione patris. [2] Eximus per magnorum operum reverentiam de neceſſitate parendi; & aut interim nobis magna venit contra nominis hujus potentiam de virtutum favore libertas, aut obſequia peracta demum optione repetemus. Non eſt quod vos reſiſtentis moveat auctoritas. Neminem invenias mori volentem, qui non habeat aliquem vetantem. Ille [3] cui præſto non ſunt pignora charitatis, lacrymis tamen audientium, & conſolationibus & promtiſſima ſemper exhortatione retinetur. Parentibus vero circa liberos unus affectus eſt, favere vitæ, timere mortem. Non habent patientiam nec juſtæ orbitatis, & inter ſupplicia licet pœnaſque, omnes tamen illis innocentes, omnes miſeri ſumus. Ego P. C. communem hanc impatientiam ſenis accendo pietate, reverentia. Fieri non poteſt ut ſe mori debere perſuadeat patri filius, propter quem ſe videtur occidere.

Hactenus leges, hactenus merita virtutum: veniamus ad neceſſitates. Mori volo, mori volo, ita ut reddidi cauſſas. Ita non ex hac deſtinatione ſentitis quicquid dici non poteſt? Videritis quid nos hucuſque protulerit, hinc incipit ratio. Quod volo, fingite unum ex populo turbaque petere jus præmiorum. Non debet hoc vetari, quoties habet cauſſas: non poteſt, quoties non habet. Scilicet enim verendum eſt, ne ad hoc inconſulte, ne temere levitas humana proſiliat: & credibile eſt, [4] ut quicquid apud hominem pro vita dici poteſt, ipſa ſibi vita non dixerit. Abite gratulationes, ſilete blanditiæ, quoties jam putatis noluiſſe me mori? Primum hoc maximum, quod pro incolumitate hominis natura commenta eſt, ut periremus inviti: & contra tot adverſos caſus, patientiæ nobis æquanimitate ſuccurreret. Inde eſt quod inter luctus & deſperationes fœda vivacitate duramus. An vos me moveri non creditis quod juvenis ſum? quod modo vitæ voluptates, modo gaudia lucis ingreſſus ſum? Quantopere mihi blanditur, quod publicis ex acie reportatus humeris lætitiam civitatis implevi? Quoties mehercule hæc vulnera & rorantia hoſtili cruore arma complexus, animum ſupra neceſſitates erigo, ſupra fatum pono. Sed omnia mihi jam diſcuſſa, conſumta ſunt, & honeſta pereundi ratione victa ceſſerunt. Quid mihi amplius cum corpore, quod ode-

1 Nulla cauſſa voluntariæ mortis reddità ſenatui, inſepultus abjicerer, et tanquam parricida. 2 Quoties magna merita intercedunt, videmur liberi aliquo modo paterno imperio, et maximæ aliæ virtutes videntur præponderare obſequio in parentes, et aliquem favorem meretur contra paternam autoritatem: aut ſaltem primum patri morem geremus, et tum demum optionem repetemus. 3 Qui non habet patrem. 4 Non poſſumus plura vivendi argumenta apud alios proferre, quàm quæ ipſa vivendi cupido, ipſa natura ſecum meditata fuerit.

runt

sunt oculi sui? cum quo quotidie [1] properans anima rixatur? Non sunt mea membra, quæ possim velut hostis alicujus lacerare, confodere. Homini qui semel renunciavit rebus humanis, non redditur vita, sed tempus: & ipsa cupiditas ratioque pereundi, hoc ipso quo vetamur accrescit. Felicior mehercule qui moritur antequam debeat, antequam velit. Pene fero renuntiat vitæ, quisquis sic ad exitum pervenit, ut hoc [2] illum facere nemo miretur. Ei tantum debet mors negari, de quo non sufficit hoc pœnæ genus, ut ipse se potius [3] occidat. Nam quod lex jussit ut moriturus redderet causas, quod insepultum voluit abjici, si sic properasset erumpere, ut non nunciaret hoc prius, non fateretur: fallitur quisquis ideo factum putat, ut teneremur inviti. Illa vero non timet pereundi temeritatem, nec secretum doloris alieni libenter inquirit. Sciebat illos non aliter ausuros proferre causas, quos sceleris conscientia, quos majoris cruciatus metus in suprema compelleret. Igitur ne [4] supplicia properato lucrarentur obitu; rursus in pœnam nocentis insepulti corporis revocavit injuria. Lex placida, mitis, causas mortis reddi voluit, non æstimari.

Possum igitur P C. publica quadam voce generis humani respondere quærentibus causas mortis interrogatus. At ego difficilius redderem vitæ. Quid juvat ô misera mortalitas animam per tot annos, etiam si natura patiatur, per infinita temporum spatia tristissimo corporis retinere complexu? Si cuncta gaudia nostra, si voluptates, & quæcunque ex hac universitate mundi vel solicitant aspectu, vel blandiuntur usu, diligenter excutias, tota vita hominis unus est dies. Humiles prorsus abjectæque mentes, quas non implent [5] hæc eadem semperque redeuntia: ut qui honestis operatus artibus sciat quis finis bonorum, quæ vera felicitas, nunquam sibi videbitur præmatura morte periturus: & [6] lucis causas ad animum mentemque referentium neminem quotidie vita non satiat.

Relaturum me nunc putatis, quanto plura sint in hac ævi brevitate fugienda: comparaturum gaudiis, prosperis, metus, calamitates? Illa illa æstimemus propter quæ fatigamus votis deos, propter quæ brevem querimur ætatem. Nempe sunt vanitas, cupido, luxuria, libido. Non pudet propter hæc ferre debilitates, luctus, spatia morborum? & cum liceat evadere, malle pati? Finge tibi velut ipsam proclamare naturam, Receptus es in hoc pulcherrimum mundi rerumque consortium, & per succedentium vices in ordinem mortalitatis natus bona nostra vidisti: admitte posteros, cede venientibus. Nesciste

1 Exire. 2 Quia vivendi causam non habet. 3 Sed à carnifice perire meretur. 4 Ne parum puniatur; ne partem supplicii debitam ausugiatur. 5 Fastidio. 6 Nemo est qui reputet, quantis cum cruciatibus anima in corpore confligatur, qui vitam avidius amplecti possit.

quanto

quinto diutius vixeris, tanto magis impatientiam parere? Quantumlibet prorogentur tempora, jungantur ætates, quandoque tamen non poteſt non [1] exitu perire miſeri, qui moritur invitus. Miraris quod ſuprema mea ipſe præcipitem? Nunquid enim non hoc agunt ſinguli dies? Omnis nos hora per tacitos fallenteſque curſus [2] applicat fato; & in hac turpiſſima perpetuitatis cogitatione diſtricti, per exigua feſtinantis ævi momenta præmorimur. Faciamus potius de [3] fine remedium, de neceſſitate ſolatium: exeamus ſponte, conſilio, pleni ſecuritatis, gratias agentes. Solus vixit quod voluit, qui mori mavult. Indulgete quæſo ſævæ triſteſque cauſſæ, indulgete virtutes, ut mori tanquam magno animo velim. Ita non ſufficit ad maturandos exitus, quod fortiter feci? Infirmæ prorſus terrenæque mentis eſt, ut numeretis annos: ego (quæ feliciſſima vel laſſitudo vel ſatietas eſt) virtute conſenui. Quid adhuc inter accidentia fragileſque caſus ago? Homo receptus in publicas gratulationes, [4] præſentiæ humilitate decreſco. Minores fiant neceſſe eſt diuturnitate, quorum inita confirmavere ſucceſſus: cum jam nec operibus nec felicitati poſſit accedere. Cum fortuna ruere dementia eſt, & ætatem trahere pereuntem. Nullos ego ſenes degere turpius puto, quam qui fortiſſimi fuerunt. Vultis expectem ut putres artus fœdet pudenda canities? ut ſanguine membra vacuata vix nitantur ad greſſus? ut hæ laudatæ manus nec ad quotidianæ vitæ miniſteria ſufficiant? Quam miſerum, quam deforme eſt meminiſſe quod fueris! referre cicatricum tuarum [5] redundationes, & frigidam præteritorum memoriam! cum jam [6] fidem membra non habeant, ſupra ſua facta rideri? Feſtinato exire de ſeculo debeo, dum alacre corpus, dum ſpiritus viget, dum teneor, dum deſideror: & hoc volo deberi manibus meis, animo meo. Favete dii pariter atque homines: mortem vir [7] fortis inveni.

Eſt hæc communis mihi cum multis fortaſſe cauſſa, ſed veniamus ad meam. Si mihi Mathematicus denunciaſſet damna membrorum, gravem corporis perpetuumque languorem, ignoſceres tanta mala vel incerta fugienti. Plus eſt quod expaveſco, quod timeo. Minatus eſt mihi manus meas, meos animos: nullumque voluit eſſe momentum, quo ſecurus intrepiduſque requieſcerem. Juſſus tum vitam per anhelitus metuſque conſumere. Quis inter hæc ſpei, quis conſolationis eſt locus? Mori debeo tanquam nocens, ſi Mathematicus verum dixit: tanquam miſer, ſi mentitus eſt. Quid, quod me fu-

1 Exitu miſeri, ut miſer. 2 Propiorem nos facit. 3 Mortem, quæ tandem erit finis neceſſaris malorum, occupemus, & faciamus perfugium, & remedium. 4 Privatam vitam protrahendo. 5 Multitudinem & numerum. 6 Jam debilitatis, priſtinum vigorem mentita, & tantis olim geſtis non reſpondentia. 7 Dum adhuc vir fortis ſum.

turum dixit parricidam? [1] Ecq̃ eum mittamus in experimentum cui credamus? [2] Placet post futurorum incertam tractare tractionem. [3] Quid ad diversas suasiones, & ad loquacissima humanorum pectorum ingenia variaris? Parricidium dictus sum facturus: si possum posthac vivere, [4] non sum innocens etiam si non fecero. Interrogare mehercle hic libet vos omnes liberi, omnes parentes, quem mihi post hanc denuntiationem affignetis animum. Homo sum, cujus corpus iratum fortasse seculo numen, velut aptissimam facinori videtur elegisse materiam, cui in primis continuo natalibus assignata est virtus pariter & facinus, omnium incredibilium diversorumque pariter capax, omnibus difficultatibus novitatibusque sufficiens, sceleribus miser, & [5] sine morte suâ nocens, in quo debeatis ipsas quoque odisse [6] virtutes. Nescio quæ me prodigiosa feritas in patrem velut telum aliquod casurumque pondus libra, impingit. Facinus me manet, quod [7] contra fidem est, quod profuturum mihi negatur; [8] & nolim: cujus non tempus, non locus, non causa prædicitur. An mori debeam, vos æstimabitis: non debui nasci. Sentit pater quanta sit prædicti sceleris immanitas: & ideo tentat efficere, ut Mathematicam artem non putetis: ac modo contendit non esse fatum, & cuncta casu fortuitoque decurrere: modo etiam ut providentia regantur, non posse tamen humana scientia deprehendi. Dum utrumque colligo, interim apud gravitatem vestram depono fensisse aliquid patrem etiam cum metuit. Ego Mathematicum [9] probavi dixisse verum: ille credidit esse quod dixit venturum. Casune tibi pater hæc diversitas videtur in corpus unum dissentientibus solidata primordiis, ut summo vertice locatus igneus vigor cuncta gravia calidi spiritus ardore suspenderet: profundus humor ad ima demersus, unde quotidie superpositi caloris alimenta traherentur; terrenum pondus in medio quanto superne spiritu, tanta penitus inanitate subnixum librata mole consideret, ut seculorum infinita series, per assiduas temporum vices sua lege festinet? Quid hæc fulgentium siderum veneranda facies? quod quædam velut infixa ac cohærentia perpetua semelque capta sede collucent, alia toto sparsa cœlo vagos cursus certis emetiuntur erroribus? Ista credis passim fortuitoque disposita? Rogo, quid melius ratio fecisset? Deus hæc, deus fabricator operis universi, ex illa rudi primaque caligine protractum posuit in vultum, digessit

1 An experiamur, si sit aliquis alios cui fidem habeamus? 2 Postea perpendamus, facura possint prædici, necne. 3 Quid homines consulerem, quorum aliis aliud opinatur? aut cur, prout eorum sententiæ fuerunt diversæ, ipse etiam sim varius, mutabilis, & perpetuo animo fluctuans? 4 Quem fata denuntianti parricidam fore, parum innocens est, si vivit, licet parricidium non fecerit. 5 Nisi mortar. 6 Quæ sceleri & parricidio præludunt. 7 Credi non potest. 8 Quod nolim factum. 9 Fortiter faciendo.

in

in partes. Postquam dederat universitati parem dignamque faciem, spiritum desuper quo pariter animarentur, immisit. Inde est quod quicquid nascitur consociata numini proprietate signatur, & in totam ævi sui brevitatem compositum firmatumque sic accipit futura, quasi vitam. Hæc credo pater terrori primis fuisse mortalibus, mox admirationem, consumta novitate meruisse. Paularim deinde hoc quod stupemus, animus ausus diligenter attendere, in arcana naturæ sacrum misit ingenium, & ex assiduis observationibus notisque redeuntibus intentum ratione collecta, pervenit ad causas. Miraris tantum hominis posse prædici? Defectiones siderum laboresque narrantur, nunciatur origo tempestatum, [1] lassitudo ventorum, quod sidus immodicos solis ardores, quod severas minetur hyemes, quid significent sparsi longius crines, quid ardentius soliro jubar, quid excussa flamma sideribus. Non invenio quid possit esse certius veræ artis ingenio, quam dicere quid futurum sit, fieri deinde quod dixerit. Quod si esse artem mathematicam probant natura, ratio, experimenta, pater quoque qui credidit consulendum; supereſt ut ostendamus verum dixisse de futuris, quem de præteritis non possumus probare mentitum.

Accipite primam certissimæ scientiæ probationem. Homo qui de partu consulebatur, non confudit turbavitque responsum, nec per varias ambages indeprehensibilem sparsit errorem: nihil ita locutus est, ut illud audientium interpretatio traheret dirigereque quo mallet. Atqui in eo tota ratio fallendi est, non dare consulentibus quod deposcant, sed caligine magnaque promissorum varietate suspensos sic dimittere, ut quicquid casus attulerit, putent esse prædictum. An scilicet hæc fuerit ratio fingendi, quod dicebat usitata, communia, quæ futura pater facile crederet, libenter audiret? Fortiter, inquit, faciet filius tuus. Rogo, ubi magis delinit, qui mentitur? [2] Sed quibus ille, dii deæque, signis, quibus implenus est notis, qui de parricida dissimulare non potuit, cum quæreret pater? Artem tantum mirari me pater putas? Ego miror animum, stupeo constantiam. Erit, inquit, vir fortis, & parricida. Rogo, quæ ratio fallendi est, [3] ea dicere propter quæ nec prioribus debeat credi? In parricidio quod prospiciebat Mathematicus, hæc sola ratio fuit mendacii, ne prædiceretur. Fero tamen ut quis [4] in aliis consultationibus decipi possit aut errare, [5] de futuro parricida non magis Mathematicus potest, quam pater interrogare. Omnes sicuti apud sacræ

Quies. Tranquillitas. Malicia.

2 Ex arte repperit parricidii certissima indicia, et notas verissimas &c.

3 Ita concludere, quæ priori parti responsi fidem demerent. 4 Ubi utilitatis ratio potest interredere.

5 De tam nefando facinore, non magis Mathematico (alieno) quam ipsi patri venire potuit in mentem, ut suspicaretur.

artis antistites satis constat animæ proprietates, & futuras mentium corporumque formas, ex illorum siderum qualitate, quibus in ortu suo cuncta signantur, accipiunt. Aliquis vagi numinis errore perstrictus est; vitam transiget ille discursibus. Placida conceptum stella signavit; erit modesta lenitate conspicuus. Ardens nascentis horam sidus accendit; viribus pariter moribusque flagrabit. [1] Languidi & jam vergentis in proclive mundi, hebescentibus tardior membris, similis senectæ juventa pigrescit. Jam si cui principalium deorum fulgor illuxerit, in populi consurget imperium. Credo mehercle in illum natalem meum monstri diem, iratorum numinum conspirasse violentiam, sedemque [2] prodigiosi spiritus collato pariter igne pressisse. Si verum est, post vetusta secula, & innumerabiles annos reddi rursus aliis corporibus animas, fortasse in me renatus sit aliquis ex illis, quorum scelere violatus dies mundum subito mutavit, quos per maria terrasque fugientes, furiales faces, & ultricum dearum terror agitavit. Necesse est ut majores notas ventura promittant, quæ non [3] temere nascuntur. Sic futuras tempestates pelagi fragor, & conscium nemorum murmur enunciat: sic perituroram fata populorum ardentes cœlo faces, & crinita siderum flamma præcurrit. Prædicebar bello, monstrabar armis, agebat ante se ventura feritas publicas calamitates, & omnium malorum consummatione parricida ponebar. At nunc ista putet aliquis fortuito non arte sentiri? Possit fortasse casu evenire quod futurum sit, non potest casu fieri quod prædictum est. Ecquando unquam, pater, explicuit manifestius ullius fati necessitatem totus ordo responsi? Vir, inquit, nascetur: evenit. Educabitur, quamvis parricidium prædictum sit: accidit. Perveniet ad juventæ robur: adolevi. Viribus erit conspicuus & minis; aderunt bella: venerunt. Ibit in aciem te volente, missusque fortiter faciet: feci. Erit parricida: si vixero. Si, pater, tam secretæ profundæque artis ratio reddenda est, nonne habere tibi grande consortium prædicti videtur ipsa diversitas? Virum fortem dixit, & parricidam. Vicina sunt hæc, etiam ut dissimilia: paria viribus, etiam ut mente dissentiant. Quid enim me aliud notabilem fecit in bello, quam quod non parco cædibus, cruore non furior exultans super stratorum corporum strages, palpitantibus adhuc cadaveribus alacer insulto? Virtutis sunt ista cum hostis conticuit. Pax est quæ nos [4] deprehendit: & cum justa grassandi materia consumta est, in facinus necesse est otiosus ardor erumpat. Ecce jam reipublicæ

1 Qui tardior est hebescentibus membris, cui juventa similis senectæ pigrescit, est homo languidi, est occasuri sideris, nimis sub occasum stellæ: ortu stellarum mundi facies renovatur, occasu languescit. 2 Prodigiosam meam animam collecto furore, et majore quàm fulminis vi terris detrusisse. 3 Magno aliquo fato, et Deorum consilio. 4 Reos declarabit parricidii.

præbita

præbita est quies, mihi tamen plurimum est cum gladio meo; totis diebus tracto ferrum, ad arma respicio, tela mea laudo, admiror, alloquor. Crede pater, & parricidium tam facile est, quam fortiter facere, cum utrumque de fato est. Sed quousque ratione colligam, quod exitu jam probatum est? quod nullis Mathematicus dixit ambagibus, nullis dissimulari artibus potest? Partem responsi futuram in alio opere jam vidisti, &, quod præcipue torquet animum, [1] fides sceleris virtus fuit. Explicata est auctoritas responsi, cum de duobus prædictis unum factum est: nec possis de veritate dubitare, quoties cum incertis experimenta consentiunt. In responso cui cuncta cesserunt, fieri non potest ut hoc solum falsum sit, quod novissimum est. Non potest, inquit, fieri parricidium. Vis mirer, pater, si non creditur futurum, quod etiam cum factum est vix creditur? Falleris si adversus prædictas necessitates sufficere credis quod ego bonus filius sum, quod tu optimus pater. Tu non mereris scire, credo ego utique nolle me scire. Quid est ergo fatum, nisi quod fit, & non habet causas? Quemadmodum ergo, inquit, istud vitari potest, si fieri necesse est? Scilicet hac sola ratione, ut mors inter facinus hominemque ponatur. Vincitur, pater, fatum si resistas: vincit, si contemseris. Ago quinimo gratias hoc solo nomine crudelissimis fatis, quod maximum facinus non in prima ævi mei parte posuerunt, quod præmissæ sunt ante virtutes, magnorumque operum prior ordo defluxit. Potest puto caveri parricidium, quod & prædicitur, & novissimum est. Fingamus, pater, Mathematicum de hac sola vitæ meæ parte mentitum: quid tanti est ut credam ista, & vivam? Occidi pater non potest. Sed quid refert si difficultas ista non est salva animo meo? Excedit omnem calamitatem, innocentiæ suæ non credere, diebus ac noctibus timere, suspectum habere animum suum, calumniari manus, incusare visus, & parricidalem agere cogitationem. Major mihi ratio moriendi est, si parricidium fieri non potest, & ego me credo facturum. Quem tu mihi, pater, imperas laborem? quam asperam exigis patientiam? Horreo oscula tua, ne seniles artus nimium gravis amplexus elidat. Non sustineo eosdem expetere convictus, ne quos porrexerim cibos, venena fiant. Timeo ejusdem peregrinationis adire comitatum. Omne fugio secretum, ne quid fortuna, ne quid afferat casus. Quousque timebitur animus? Mors mihi præstare potest ne parricidium faciam, mors ut videar nec fuisse facturus. Sed me infelicem, quam multa sunt quæ timere debeam etiam contra animum meum? Unde scio an expulsum me repente sensibus meis, aliqua magni discriminis imago rapiura sit? Profilibo fortasse tanquam

[1] Fidem fecit sceleri.

ſequar claſſici vocantis inſtinctum, tanquam me ruentis patriæ fragor, & vociferatio captæ civitatis exciverint. Me ſane interdiu cuſtodire poſſum, ſed unde ſcio quid afferet nox, caſus, error? Mathematicus hoc non futurum dixit ut vellem, ſed ut occiderem. Tu quoque, pater, quanto graviores paſſurus es ex ipſa diſſimulatione cruciatus? Felicius prorſus eſt, palam occidiſſe quem timeas. Cum bene in oculis meis amplexibuſque requieſcas, ſubeat neceſſe eſt tacitas cogitationes prædicti periculi metus: & licet componatur ad fortem ſuperbamque conſtantiam, naturalis tamen hominis infirmitas poteſt tam percuſſorem timere, quam mortem. Explica nos pater tam miſero triſtique complexu, & longiſſimas ſolicitudines brevi recide patientia. Minus indignum eſt ut moriar, ſi innocens futurus ſum, quam ut vivam ſi parricida. Denuncio tibi pater, & de ſuprema neceſſitate confiteor. Jam non ſunt meæ poteſtatis hæ manus: non regere dexteram non retinere ſufficio. Venit ille neſcio quis ardor, non ſentio, non intuentur oculi. Tunc omnia incipio ſcire, cum geſta ſunt. Quid? tu me lacertorum viriumque beneficio ſtraviſſe nuper hoſtes putas? Quantum dicuntur narraſſe captivi? neſcio quem in me monſtroſi vultus horruere conſpectum. Non tela jaciebam, non jaculabar ictus, furialibus miſer facibus ardebam, & pectus iſtud non lorica, non ferrum, ſed diri ſerpentum clauſerant nexus. Non fuit illud pugna, non acies. In bello parricida vincebam: exceſſerunt opera mea humanarum virium mediocritatem. Quicquid factum eſt, rabies, inſania fuit. Prædico, proteſtor non ego parricidium faciam, non ego fortiter feci. Quod ſi ulla ratione caſuve effici poteſt, ut prædicta non fiant, fidem veſtram P. C ut mihi potius innocentia, quam fato debeatur: ego dicar expugnaſſe conſtitutionem, fregiſſe vincula neceſſitatis: mea pietas, mea laudetur integritas. Dii non ſinant, ut [1] inter me reſponſumque decernat exitus. Mathematicum vincere malo, quam reprehendere.

Quid nunc agam P. C. quemadmodum me vir fortis ad preces, quemadmodum parricida componam? Dicam, miſeremini? dicam, ſuccurrite? Sic rogari contra mortem ſolet. Novo mihi inauditoque opus eſt ambitu malorum. Niſi morior, periclitor. Ideo videor cauſſas reddidiſſe, ut contradiceret Pater: & ſi bene novi malignas interpretationes, non exitum capraſſe dicar, ſed excuſationem; & [2] explicare per fidem miſeri pudoris æſtum: nunquam videbitur mori voluiſſe parricida, ſi vixerit. Ad tua nunc genua porrigo, opti-

1 Innocenti vitæ comprobem Mathematicum fallacem. 2 Et capraſſe fidem publicam, ut ejus beneficio, illud effugiam, quod aliter ſalvo pudore non poſſum.

me

me pater, has [1] si vis tantum fortes manus. Per ego, si fas est, quicquid feci, per hanc ipsam mei charitatem, qua me nondum timere cœpisti, miserere, Filium pietate pereuntem ne velis exitum facere parricidæ. Præsta mihi patientiam, qua me modo bello credidisti. Finge nos in ipso prosperi Martis cecidisse complexu, confectumque magnis vulneribus cadaver efferri. Relinquo tibi pro me omnes parentes: hunc quo nos retinere voluisses, in suprema mea transfer affectum: tuis manibus compone corpus, extrue rogos, funeri justa persolve. Deinde cum jam novissimis osculis, supremoque discedens satiatus fueris amplexu, tunc te fas est sublatis ad cœlum manibus proclamare; Mathematice, mentitus es. Reddidimus caussas, peregimus preces. Reliqua vos manus, vos adjuvate cives, non ut liceat mihi mori; licet istud, etiam ut negetis. Vir fortis commendo vobis exitum meum, si non continuo letale vulnus impressero: si non cum sanguine totam animam properans ictus egesserit, adjuvate dexteram, deprimite telum, & ante omnia detinete patrem. Nescio quam longe manum sparsurus sit fugientis animæ dolor, quo cadat extractus mucro visceribus, in quem se collabentis corporis ruina præcipitet. Vultis sciri quantum debeam timere victurus? Metuo ne patrem, dum morior, occidam.

ÆGER REDEMTUS.

DECLAMATIO V.

ARGUMENTUM.

Liberi parentes in egestate aut alant, aut vinciantur. Quidam duos filios habebat, frugi, & luxuriosum. Peregre profecti sunt, capti à piratis, luxuriosus languere cœpit. Ambo de redemtione scripserunt. Pater universis bonis in unum redactis profectus est. Dixerunt illi prædones, non attulisse illum nisi unius pretium, & eligeret utrum vellet. Ægrum redemit. Qui dum revertitur, mortuus est. Alter ruptis vinculis fugit. Alimenta poscit pater, contradicit filius.

Pro Patre contra Filium.

QUAMVIS, judices, in tanta malorum continuatione jam poteram [2] nihil ex accidentium meorum novitate mirari, nullumque mihi reliquerint impatientiæ genus adversa, quæ de [3] solatiis remediisque creverunt: con-

1 Si mori permiseris, scelestas etiam non futuras. 2 Incidere in aliquam calamitatem, quam non expectavi. 3 Alterius filii redemptione, alterius reditu.

fiteor

fiteor tamen hoc ſolum me proſpicere nullo metu, nulla triſtium recordatione potuiſſe, ut poſt piratas, orbitatem, famem, hinc quoque calamitatibus noſtris pondus accederet, quod reverſus eſt filius meus. Vivebam miſer, ut hunc viderem; ſolaque ſuperſtitis expectatione ſuſpenſus, avidiſſimam moriendi cupiditatem [1] contentioſa mendicitate fallebam. Pudet perſuaſionis. Rediſſe ſe juvenis affirmat ut vindicaretur morte fratris, ut patris orbitate gauderet: nec intelligit majorem ſe factis meis [2] auctoritatem hac indignatione conferre. Nunc magis ſentio, quantum facinus fuerit ægrum non redimere. Queritur ſe relictum, qui potuit evadere. Utcunque igitur, judices, poteram redemtionis illius reddere de præſenti juvenis impietate rationem, & mihi crudelitas iſta præſtabat, ut filium viderer elegiſſe meliorem. Non utor tamen occaſionis hujus invidia, nec quicquid miſeræ pietatis impatientia feci, querela malo defendere. Ego vero tunc non mores liberorum menteſque tractavi, nec mihi in illa triſtiſſima conditione [3] ſuccurrit de comparatione conſilium. Sola, quid facerem, neceſſitas, ſola juvenum meorum adverſa ſuaſerunt. Ex duobus liberis neutrum magis amat, qui redimit ægrum. Illud plane, judices, ultra omnem malorum meorum fateor eſſe triſtitiam, quod hac aſperitate juvenis, hoc inopiæ ſqualoriſque deſpectu [4] famam optimi fratris inceſſit. Hominem qui piraticum carcerem, qui prædonum vincula diſcuſſerat, decuerat ne voluiſſet aliter reverti. Ex quo ſe nobis tanto virium labore reſtituit, poterat [5] ejus quoque admirationem mereri, qui pretio paulo ante [6] ceſſiſſet. Dii immortales, quam laudem, quem gloriæ favorem impleverat! ſi paſceret patrem, redemerat fratrem. Relaturus vobis, judices, ordine malorum meorum eventum, quem nemo tam crudelis, nemo tam ſævus audiet, ut me non paſcat, hunc ante omnia, qui ſe queritur in fratris comparatione damnatum, ſecreti doloris indignatione [7] convenio. Quid agis impotens ſuperbe? Tu neſcis utrum fuerim redemturus ex duobus ſanis, ex duobus ægris. Habui enim, judices, filios diverſiſſima mentium corporumque qualitate compoſitos: & ſicut mox probavit ſæva captivitas, in totam diſſimilitudinem, vitæ quoque genere diductos. Hic namque robuſtus ac patiens, non molliri proſperis facile, non accidentibus frangi: & quem de voluptatum gaudiorumque contemtu ſcires parem quandoque fortunis, traxerat ex firmitate mentis magnam protinus & in membra conſtantiam. Ille vero pariter in lætitiam metuſque reſolutus, alienus à curis, ſolicitudinibus impar,

1 Pervicaci, obſtinati. 2 Dum recuſat patrem alere, videor filium elegiſſe meliorem. 3 Non filiorum merita perpendi, & uter dignior qui redimeretur. 4 Luxuria accuſat. 5 Et fratris quoque. 6 Diſceſſiſſet. 7 Aggredior.

delicatus

delicatus, impatiens, & jam similis ægro. Sed apud patris affectus hæc ipsa liberos dissimilitudo jungebat, & erat quædam in inæqualitate charitatis æqualitas, quod hunc serio laudamumque semper, illum jam quadam miseratione diligerem. Quid profuit individua pietas? Erat etiam me nolente manifestum utrius magis colloquius, magis lætarer aspectu. Velit, nolit, Judices, ipsa quoque querela juvenis, quid de patris fateatur animo, probat. Irasci quod non sit fratri prælatus ægro, impatientis est hominis qui magis ametur. Accipite, judices, majorem pietatis æquæ probationem: filium nec pegre dimissurus elegi, junxi fratrem, aptavi comitem, & utroque patris latere nudato, visus sum mihi magis habiturus utrumque mecum, si pariter essent. Hanc apud me juvenum æqualitatem etiam in calamitatibus fortuna servavit. Uterque captus est, ambo de redemtione scripserunt. Dissimules licet, iterum tamen & inter adversa persuasionem charioris invenio. In captivitate communi puto minus speravit ille de patre qui languere cœpit. Tu mihi nunc, impotentissime juvenis, tu quæso responde. Quid aliud facere debuerit pater duos redemturus? Cunctas facultates in pretia collegi: rus, servulos, penates, & omnia utiliora properanti festinatione parentis addixi, & ultra quam non potest excogitare summus affectus, nihil senectuti meæ, nihil dubiis casibus (pro inconsulta pietas!) nihil neque illi reservavi, quem redemissem. Quantum, judices, ad piratas tulerim, scire potestis ex hac fame. Fuerit pretium licet exiguum, parvumque, dum totum: fingite quemlibet divitem, quemlibet pauperem patrem, nemo unquam plus pro liberis dedit, quam qui sibi nihil reliquit. Utrumne igitur, judices, nemo mortalium habet [1] pretium plurium liberorum? An piraticæ feritatis ingenium est, in captivorum taxatione solos [2] æstimare redimentes? Dii immortales, quam arrogans me pirata, quam superbus excepit? parum, inquit, attulisti senex, languet alter. Quid ego à diis hominibusque merui, quod mihi non redditurus utrumque, non ipse potius elegit? Sævus, & humani doloris artifex, negavit à me duos posse redimi. Deinde ut hoc tristius, ut difficilius esset, redditurum se dixit utrum maluissem. Vides, juvenis, quantum pietati meæ testimonium reddiderit ipsa crudelitas. Conditio non ponitur nisi duos redemturo. Expectatis, certum habeo, judices, ut in tristissimæ necessitatis positus abrupto, ad ægrum continuo properaverim. Quis non puret audita conditione, vincula me statim detraxisse languenti? Oderitis licet confessionem me-

1 An vel unus filius mereatur, redimi totius rei familiaris pretio.

2 Quantum ipsi, qui redimunt, possint dare.

am, deliberavi. Tenuit inter illos inexplicabiles doloris æstus, perquam longum pietas miserâ consilium: & quod nunquam satis manibus filii, nunquam satis excusabo conscientiæ meæ, non statim mihi ille deficiens unicus fuit. Dissimules licet orbitas, ego mihi plurimum videor adjecisse languori cunctationis mora, & sensit infelix quid in electionis hujus necessitate fuerim neutro languente facturus. Tandem, quod solum habebat ambitus genus, desperatione prævaluit. Accepi fateor illum qui solutus quoque non sequebatur, quem non gaudium redemtionis, non lætitia prælati, non hortantis erexit patris amplexus. Si esset in rebus humanis ulla clementia, meruerant etiam de piratis ut mihi duo redderentur. Utinam, judices, juvenis illius vita præstaret, ut videretur nos periculi miseratione, sed charitate prælatus. Me infelicem, quod bonam habeo causam! Explicuit justitiam comparationis, qui decessit etiam redemtus; & in perituro filio nihil aliud electum est[1]. In quo fui miser famis periculo? Filius meus languore defunctus est. Tamen pater occiderat ægrum si reliquisset. Viderat continuo, judices, in carcere illo quantum promitteret constantia hominis, quem non captivitas, non expectatio patris, non fratris regisset infirmitas. Nec immerito de fortissimo juvene cuncta speravi, si fuisset ad omnes conatus explicato languente liberior. Tandem miseros fortuna respexit, & puto contra prædonum commenta feritatem, ipsa consensit, ut nobis quem negaverat non abstulisset. Non quidem mihi, judices, arrogo temporis illius providentiam, nihil me fateor fecisse consulto: potest tamen utriusque juvenis exitus necessitatibus meis assignari rationem. Perit quem redemi, reversus est quem reliqui. Invenisse te putas, juvenis, patrem cibos & alimenta poscentem? Quærebam pretium tuum, testor clementiam miserrimæ civitatis: hæc preces, hic rogantis ambitus fuit. Misereminì, date stipes, indulgete, conferte, repetendus est ille qui redimi maluit frarrem. Sed & hac te decebat reversum proclamare voce, Erige vultus pater, attolle tristissimam faciem: vindicati de sævissimis prædonibus sumus, duos redemisti. Alimenta posco; poteram non adjicere, filium pater, sed mendicus hominem, sed juvenem senex. Quis enim magis ex ipsis rerum naturæ sacris venerandisque primordiis descendit affectus? Quid etiam inter liberos ac parentes tam commune, tam publicum, quam ut alicujus famem proximus quisque depellat? Voluit nos ille mortalitatis artifex deus in commune succurrere, & per mutuas auxiliorum vices in altero quemque

1 Comprobavit quàm justè ægrum prætulerim. 2 Quam filius. 3 Ægro redemto, potuit frater liberius fuam moliri. Nec timere eum fugisset, ne pirata ægrum relictum durius tractaret.

quod

quod pro se timeret asserere. Nondum hæc charitas est, nec personis impensa reverentia, sed similium accidentium providi metus, & communium fortuitorum religiosus horror. In aliena fame sui quisque miseretur. Sic cibos obsidio partitur, sic inopiam pariter navigantium frequenter unius alimenta paverunt. Hinc & ille venit affectus, quod ignotis cadaveribus humum congerimus, & insepultum quodlibet corpus nulla festinatio tam rapida transcurrit, ut non quantulocunque veneretur aggestu. Parentibus vero liberi non præstatis alimenta, sed redditis: quanto, dii deæque breviora, quanto minora pro tot infantiæ, tot pueritiæ sumtibus, tam variis vel abstinentissimæ juventutis impendiis? Si mehercule hoc quoque officii genus natura non permitteret, bene pro deficientibus aliquid & vita vestra deperderet, iterumque ex illa quam traxistis anima portio brevis in suum rediret auctorem. Vultis scire quantus nomini nostro debeatur affectus? quanta veneratio? non est beneficium quod pascitis: sed est facinus quod negatis. Liberi parentes alant. Pudet sacrorum nominum, pudet religionis humanæ. Hæc ergo lex erit? Quid imprecer homini, qui primus fecit ut [2] pietas juberetur? Liberi parentes alant. O crudele factum! O nunquam tristior fames! ita pascit ille qui cogitur? Non meruisti, inquit, accipere. Discede pietas, quiesce paulisper: infirmitas remuneranda sit. Primum lex severissima est, ut fortius alimenta poscantur. Perdiderunt pulchritudinem sanctiratemque naturæ, qui putant illis parentibus jura succurrere, quibus apud liberos salva est de mutua charitate reverentia [3] Collisis prospexere pignoribus, & inter tam venerabiles affectus hoc quoque dignum providentia fuit, ut aliquid & [4] odia præstarent. Quereris, irascaris, & ideo juberis. Expectandum est videlicet ut liberorum parentumque concordiam [5] ferant totius merita vitæ, & ut pietas, natura, sanguis accipiant quotidie tanquam amicitiæ nexum: & nisi nos promeruerimus obsequiis, adulatione, patientia, natales ortus & pignora prima perierunt? Si vultis, judices, ut huic nomini salva sit in omni personarum diversitate veneratio: bonum Patrem Filius alat, lex malum. Non faciam hanc contumeliam rerum naturæ, non faciam legi, ut excusem vel pessimum patrem, ut [4] sacro nomini tentem gratiam petere de venia. Sim licet crudelis ac sævus, Filium tamen diutius amavi. Clauserim parernos penates, de testamento, de spe successionis expulerim, oneraverim vinculis manus, fœdaverim membra verbe-

1 Justa; honorem debitum persolvat. 2 Sic Ms. Alii legunt, pietate juvaremur. Sensus est, ut pietas, quam natura nobis inseruit, lege sanciatur. 3 Ubi omnia amoris pignora collisa perierint. 4 Filiorum. 5 Sic Ms. Alii legunt præferunt. Sensus hic est, secum una ferant, tueantur, & quoties pater cessaverit promereri filium, etiam filius patrem amare desinat. 6 Ut putem veniam pro gratia habendam esse sacro parentis nomini.

ribus: persolvi gratia non potest nec malo patri. Arrogans, impotens sum; nolo quotidie mereri quicquid mihi deberi coepit primo die. Facilis, mitis, indulgens; vocabula sunt ista minoris affectus: propter hæc aleretur amicus, pasceretur extraneus. Vestrum quinimo crimen est, quod interdum aliud sumus: & (unde manifestum est diversitatem nostram venire de moribus liberorum) non invenias asperum patrem, [1] nisi jam peccantis ætatis. Quid ais? rigidus, immitis sum: ideo pasce, tantum pasce, non ultra malo pro reverentia nominis nostri. Quicquid præstatis inviti, & cum alitur pater quem quereris indignum, accipere mihi videntur [2] omnes parentes. [3] Si vis, affectum debes: sin minus, necessitate servitutem; patientiam. Non tanquam pater alitur, qui [4] tanquam bonus amatur. Sepone juvenis, differ querelas, tunc irasceris, tunc objicies mihi, cum prosperitatum, cum secundorum officia deposcam. Non talis ad tua genua provolvor, ut enimendus sim. Nulli malus est pater, cum esse coepit infelix. Aspicis collapsum, & ex omni calamitatum genere miserum, & ultra quod accidentium mensura non exit in orbitate mendicum. Riget squallidi capitis concreta canities, vigor pristini vultus vacuis luminibus intabuit, & per obstantium crinium illuviem tenuis arentium jactus oculorum. Hæret astricta nudatis ossibus cutis, & in fame sua homine consumto, jam membra sine corpore. Iterum bonus sum: in pristinam religionem de calamitatum horrore restituor. Adeone non habent hæc ipsa supplicia pœnas, quod posco, quod rogo, quod mendicus sum filii mei? Et quam multa dii deæque non possunt pro nobis impetrare leges? Quanto plura sunt quæ negantur cum præstant inviti? Non exigo ut tuis manibus porrigas cibos, ut consoleris, ut foveas: projice quod rapiam, abjice quod colligam. Genus ultionis est pascere, nec misereri.

Si tamen, judices, fas est impietatis hujus ullas accipere cautas, & filium qui non alit, puratis reddere posse rationem, æstimate per fidem quod sit facinus illud, cujus ultionem debeat exigere aliquis de fame patris. Captum me, inquit, non redemisti. Quis non putet queri de filio patrem? Quemquamne dicentem feras, nihil tibi debeo qui mihi vitæ luciſque beneficium semel præstitisti, quia hunc spiritum, hoc corpus non ex indulgentia tua rursus accepi? Iniquissima magnorum conditio meritorum est, si quicquid non fuerit adjectum, de prioribus perit, & pessimo exemplo gratiam præteritis auferunt reliqua cessantia. Non redemi. Non tamem

1 Nisi filii, qui ea jam est ætate, in quam cadit peccatum. 2 Ipsi paterno nomini præstantur. 3 Si habenter alas, affectus hoc exigit; si inviti, leges. 4 Nam, ut bonus, amari etiam alienus potest.

ideo

ideo minus est quod in hunc te divinorum humanorumque conspectum de nostra protulimus anima. Maria terrasque, & infatigabiles siderum cursus, & cuncta sacro fulgore lucentia nos, ut fruereris, ostendimus. Has quas subtrahis manus, hæc verba quæ negant, de meo spiritu, de meis visceribus hausisti. Gaude potius, exulta quod tibi patris asperitas præstat boni filii jactationem. Solus habet quod imputet patri, qui queritur, & pascit. Quam multa, judices, huic querelæ respondere poteram, propter quæ filium salva pietate non redemissem? Quis non acciperet excusationem, si dicerem, Impediit quamvis properantem senectus, inopia, languor? Pretium non tam festinanter inveni. Explicare non potui navigationem, juvenibus quoque fortibusque difficilem. Solus ac senex non illa qua speraveram prosperitate direxi. Per quos metus, per quæ peregrinationis incerta properavi? Remove juvenis indignationem, nihil plus pro filio factum est quem recepi. Non fortunam tibi debeo, sed affectum: non exitum, sed voluntatem. Pro duobus pretia contraxi, pro duobus maria conscendi, pro duobus genua tenui. Rogo uter magis amaretur, si mihi piratæ duos reddidissent? Age tu nunc juvenis ad faciendam inopiæ patris invidiam (si videtur) exclama, Famem obtendis, ad quam luxuria, prodigarumque voluptatum continuatione venisti, exhausisti senex census in pretia meretricum: quanquam & huic juberur necessitati pietas vestra succurrere, & lex quæ inopem, quæ patrem nominare contenta est, filium non remisit ad causas. Quid vero si in educationem, in discursus, in pretia vacuatus sum? Excedit omnem scelerum comparationem, patrem mendicum facere, nec pascere.

Tenta judices hoc, quod non est redemtus, ampliare alia juvenis invidia. Fratrem, inquit, mihi prætulisti. Fateamur paulisper hoc crimen, agnoscamus hoc nefas. Impudentissime generis humani, tu non feres ut frater tuus vel magis ametur? [1] Vides enim, prælatus est tibi nescio quis affectus, possident charitatis tuæ locum pignora de minoribus sumta nominibus. [2] Illum nempe, cujus æque spiritus de visceribus his trahebat ortum: qui patrem vel solus [3] impleret. Pessimus est mortalium, qui amari fratrem suum sine sui charitate putat. Tu custodies utrum frequentius osculer, utrum stringam magis arctiore complexu? Non est hoc impatientia, nec circa patris affectus sacra de pietatis contentione rixa. Eum, tantum fratrem putas amari magis, quem non ames? Falleris juvenis, longeque te ab intellectu rerum naturæ sepositi prava persuasio, qui putas ex paternis affectibus filio perire, [4] quic-

1 Cùm ipse præferas alienum nescio quem affectum, ut mendici patris filius charitatem tuam alio impendas.

2 Præferri indignaris. 3 Omnem patris affectum. 4 Si quid singulare alteritus calamitati indulgeatur.

quid

quid in altero de necessitate præponderat. Par est in omnes liberos, eademque pietas; sed habet in aliquo plerumque proprias indulgentiæ causas, & salva charitatis æqualitate, est quiddam per quod tacito mentis instinctu singulos rursus tanquam unicos amemus. Hunc primus nascendi locus, illum gratiorem præfecit infantia, alium lætior vultus, & blandior osculis amplexibusque facies, quosdam magis severitas probitasque commendat, in quibusdam diliguntur impatientius calamitates, et damna corporum, debilitatesque membrorum notabilius miseratione complectimur. Salva est tamen universitas, cum quicquid in alio cessare creditur, in altero restituit alter affectus. Securus sis, non intercidunt ista, non pereunt, sed invicem vincunt, prævalent, cedunt. Filio non potest præferri nisi filius.

Blandiar, judices, paulisper calamitatibus meis, & sic agam tanquam apud piratas invenerim utrumque fanum. Attuli fine dubio pretium duorum, sed utrumque prædo non reddit, offert electionem, suadere quid faciam. Quid dicitis? ista pietas est, abire, discedere, irasci scilicet, queri, & invidiam facere piratis? vos interrogo liberi, vos parentes, Non ergo facinus est, ideo neutrum redimere, quia utrumque non potsis? Egregia pietas, æquare liberos? justitia desperationis, & ex hoc quod succurrere non contingit duobus, orbitatem facere totam. Tu vero senectus accipe quicquid datur, accipe quicquid offertur, dum? hoc saltem feritati libet, antequam in patientiam tam sæva decrescat immanitas. Interim multa possunt afferre casus: sperare licet, repetere, sperare, pati, fortassis evadat. Quæcunque explicari coacervatione non possunt, per partes viceque servantur: & facilius est divisa subtrahere, quorum magnitudo laborat in solido. Quantum intelligo, judices, filius? cui profuturum non erat ut eligerem, hoc solum ferre non potest, quod redemtus est frater. Quis hanc, judices, impudentiam ferat? Objicit mihi quod ullum de liberis meis potuerim facere discrimen. Deinde queritur non se potius electum: & cum fratri præter ejusdem nominis par ac simile consortium, reverentia quoque languoris accesserit, indignatur apud affectus patris, non eam prævaluisse partem in qua tantum filius erat. Non invenio, judices, quemadmodum effugere potuerim criminis hujus invidiam, si hunc potius recepissem. Patri, cui utrumque pirata reddere nolebat, redimendus fuit aut æger, aut neuter. Quid, quod inquit, etiam luxuriosum prætulisti? Parce, juvenis, maledictis parce

2 Ut æqualitatem, quam justitia observat, desperando facerem: & quoniam utrumque redimere non potuerim, pariter de utroque desperarem. 3 Dum piratarum feritas permittit, ut unum saltem eligam, donec immanitas ista optionem faciendi in tantum decrescat, ut patiantur me utrumque redimere. 4 Qui, cum ipse potuerit evadere, redemtore minus indigebat; non tam servitutem suam, quam liberatem fratris ægre fert.

con-

conviciis. Reliquistis hæc nomina, domi erunt ista vitia, domi erunt istæ virtutes, sed cum fueritis reversi. Interim nihil aliud estis quam fratres, quam liberi mei, duo captivi, ambo miseri, & diversitas vestra de calamitatum societate consumta est. Vides quam nefas sit alterum ex vobis mihi esse viliorem? Piratarum non interest uter eligatur. Dignum hunc dereliquisti, luxuriosum redemisti. Comparatione vestra, juvenis, circa patrimonium honoresve contenderes, & ego proclamabo, vicisses. Sed ventum est illuc ubi non probitas, non mores æstimantur, & de corporibus sola taxatio est. Unde tristes toleraret casus, ferret sordes vinculorum, piraticam famem juvenis, quem torquere solebat nostra frugalitas? Unde in illa solitudine carceris duret animus convictibus semper comitatibusque lætatus? Expecta tu, quem decet honesta patientia, laudabilis labor, [1] qui tibi difficultatum reddis ipse rationem. Tu differris, luxuriosus redimitur. Quid vis? Prætuli illum de quo soli tibi querebar: quem cum vellem castigare, reprehendere, te solebam laudare, mirari. Exaggera quantum voles vitia fratris: luxuriosum, perditum voca, dum scias te sic magis probare non animum fuisse patris, sed de calamitate rationem. [2] Ille eligit, qui recipit ante meliorem. Sed parce quæso, juvenis, adversorum interpretationi. Non est electio, alterum recipere, cum pretium attuleris duorum [3] discrimen illud non ego, sed pirata commentus est. Quiquid inter vos in alterutro fecero, affectus est, quo duos amo. Et homo, apud quem filius sola prævaluit gratia calamitatis, non fratrem tibi prætuli, sed [3] quod in te fratri prætulissem. Consilium hoc putas fuisse patris? Fortunæ est, qua capti pariter estis, qua decubuit alter, qua non convaluit redemtus. Cum propter duos venerim, quod in altero mihi pirata concessit, idem est ac si mihi neutrum reddidisset.

Sed quousque facti mei dissimulabo rationem? Æger electus est. Respondete nunc, si videtur, Luxuriosus, perditus fuit. Parcamus quæso memoriæ, revereamur suprema cineris, pœniteret me fortasse si viveret. Iterum ac sæpius (quod necesse est) ipsa criminis mei voce defendar. Ægrum redemi. Non habent profecto, non habent discrimen liberi, nisi de calamitate: & inter homines quos natura pietatis æquavit, differentiam nisi de dolore non explices. Non cum [4] usu nunc vestro, non cum moribus loquor. Ille anhelat, illius sunt lassa suspiria, ad illum serius veni. Excogitasti rursus fortuna quod supercresceret charitati, quod posset sacris nominibus accedere.

1 Qui cùm carceris molestias fortiter tolerando, severioris vitæ fructum perceperis, ipse tibi difficultatum rationem reddis. 2 Si esset optioni locus, illum elegissem quem antea ut meliorem prætuleram. 3 calamitatem. 4 Vitæ consuetudine.

His

His solus major affectus est quam filios amare filii misereri. Me quidem, judices, si quis interroget, conditio illa non fuit vera, non simplex, habuitque piraticæ feritatis ingenium. Ægrum mihi non licuit relinquere, licuit eligere. [1] An fas fuisse credis, ut juxta moriturum tu reddereris? & homines ejus immanitatis, ut possent liberos cum patre partiri, paterentur eum sibi relinqui, quem perituram ex hoc probabant, quod illum pater non eligebat? Tentata est misera pietas, & placuit hoc quoque addi calamitatibus nostris, ut onerarer pudore conditionis [2] partes non habentis. Cum in comparatione sani æger offertur, ideo ponitur, ut eligatur.

Supereſt, nisi fallor, judices, ut cum sibi prælatum fratrem queratur, æstimetis utri tunc magis debuerit pietas nostra succurrere. Est quidem, judices, humanæ infirmitatis ista natura, ut ex omnibus accidentibus gravissimum putet quisque quod patitur: & cum aliena cogitationibus, nostra dolore tractentur, necesse est apud imparientiam suam vel minora prævaleant. Languor est tamen, languor cui merito cesserint cunctæ calamitates, in cujus comparatione consolari se potest genus omne miseriarum. Stringat licet manus sævi captivitas, profunda carceris nocte membra claudantur; datur tamen colludere catenis, artus extrahere nexibus: & habet aliquid æquanimitatis, cum pœna sua posse rixari. Sæviunt regna tormentis, bella vulneribus, sed levius afficit quicquid [3] viribus ferat: & cum in plenum adhuc sanguinem adversa ceciderunt, repugnantis roboris colluctatione vincuntur. Quos cruciatus compares, quem dolorem, cum penitus visceribus immissa tabes quotidie aliquid ex homine præmittit in mortem? cum cibos, haustus, & omnia blandimenta vitæ fames fastidit, & poscit? desiderare assidentium officia, dehinc ferre non posse? gravari quos appetieris attactus? per totum cubile corpus velut super ardentes exagitare flammas? Lux fatigatis luminibus gravis, vox sola de gemitu. Cum ex duobus captivis languet alter, una est inæqualitas patris eligere sanum.

Retuli, judices, usque adhuc in penatibus suis juxta parentes propinquosque languentem. O carcer, ô morbi, quem vos non facitis ægrum? Et non ille carcer, quem severitas legum, quem potestatum justitia commenta est. Non possunt humani metus, humanarum cogitationum ingenia satis abunde que concipere quæ vidi. Jacet sub immensæ rupis abrupto tristis, & ultra naturalem profundæ caliginis noctem mersus piraticis artibus specus, quem tota circumfusi vastitas maris, & undique minantibus scopulis illisa tempestas terrore ruitu-

1 Credisne permissuros piratæ, ut tuus, & moriturus redemtio perinde æstimaretur. 2 Cujus neutra pars potuit præferri. 3 Integris; cum eâ sanitudine, ut ferre possis.

ræ molis everberat. Horrent cuncta crucibus, squallent circumjecta naufragiis, nullus nisi in supplicia mortesque prospectus, & ad infelicium captivorum merum præmissus de [1] simili exitu dolor. Spiritus solus intus vivit, quem vinctorum trahunt redduntque gemitus, quem tot contulere languentes. Hoc erat ubi jacebat æger, illud tot annorum ex quo cœpit pirata grassari, idem cubile. Corpus quod gravaretur assidentium sedulas manus, jacet inter vincula, quibus instringat adhuc recentem pirata captivum : & quamvis tenuata de nexibus membra labantur, rursus [2] in modum stringentium tenent, quæ nullo suspensa nixu velut victo homine sederunt. [3] Qualis erat ille sub ferro, cujus exangues manus vix levia velamenta transferrent ? Quis inter complorationes gemitusque somnus, quem vix silentia solicita præstarent ? Ad quæ colloquia tristitia respiraret ? Undique pares similesque miseri, & veteribus captivis adjectus quotidie novus aliquis impatiens. Compara, si videtur, huic ægro captivitatem tantum tuam. Tu quereris quod cibos pirata non præstet, ille remittit oblatos. Te nuda humus, nudum cubile frangit : ille ad singulos ardentis corporis motus in sua vincula versatur : & quocunque membra lassata dolore transtulerit, [4] in supplicium reddit renovata patientia. Breviter sævissimi languoris definienda mensura est. Non potest ex illo sanari, nec quem redemerit pater. Insta nunc, si videtur, ac subinde, juvenis, interroga, cur ægrum potius elegerim. Reddi à me posse rationem cur hoc fecerim, putas ? Ego vero non possem nec si te redemissem. Quid enim si respondere jubeas orbitatem, cur in exequias totos egerat census ? Quid sibi velit ille funebrium longus ordo pomparum ? Cur super flagrantes jaceant rogos ? Cur ardenti non divellantur amplexu ? Et ego dico, proclamo, fateor, erroris aut dementiæ furor est cum feceris.

Hoc est ergo, inquit, quod de te præcipue queror, moriturum mihi prætulisti. Quæso juvenis, ne nobis putes tantum inesse feritatis, ut illum potuerimus existimare moriturum. Vis non sperem victurum filium, quem tunc primum aspicio, complector ægrum, quem pirata non recusat sibi relinqui ? Si persuasionem patris interroges, quicquid est quod miser torquetur, afficitur : non languorem credo, sed impatientiam, desiderium, dolorem. Hominis qui apud piratas languet, unum remedium putes, ut redimatur. Sed non est, quæso juvenis, quod hoc patrocinium de tam calamitosa pietate concipiam, ut dicam, victurum putavi. Exaggero

[1] E carcere non exeundum esse, nisi ad mortem & supplicia ; captivitatem solâ cruce finiendam. [2] Ipso pondere. [3] Vix ambulare potuit vinctus, cujus exangues manus vix levia velamenta de loco in locum ferre possent. [4] Super sua vincula versatur.

quinimo invidiam criminis mei. Redemi fateor illum, qui dilationes, qui moras ferre non poterat, in quo mihi pirata vendebat brevia oscula, paucos dies. Si me hercle uterque fuisset æger, illum redemissem, qui prior languere cœpisset. Si duos pariter naufragia raperent, illi porrigerem manum, quem jam membrorum contentione lassatum fluctus hauriret. Si vulneribus confectos remisisset acies, properantius ei clauderem plagas, per quem animam largior sanguis egereret. Ignoscite dii pariter atque homines, non possum de liberis, possum eligere de miseris. Gratias quinimo fortunæ, gratias ago, quod adhuc æger sentit, intelligit. Alioqui cadaver acceperam, & pretia duorum pro funere tantum supremisque persolveram. Nescis quantum pudori, quantum adjiciat affectibus meis inter tam impares æquata conditio. Æger qui tantundem est piratis, plus est patri.

Velis tamen nolis infelix senectus, fatendum est quod merito, quod summa pietate factum est, quam difficile fecerimus. Quæ tunc mihi cogitationes, quis temporis illius animus fuit, cum inter duos liberos incerta miser electione discurrerem? Hunc diutius osculabar, illum putabam desperatione moriturum. Lacrymas ad languentem gemitusque transtuleram, & tu mihi videbaris futurus æger. Quoties catenas tuas solueturus invasi?[1] sed mihi commendabat relictum, quod te prætuliissem. Quam frequenter jam laxata misero vincula rursus imposui, dum mihi tui potius sanitas placet? Dissimulare non possum conditionis illius secretas difficultates. Redimi debebat æger, ego te volebam. Ponere vos, judices, velut in illa necessitatis meæ præsentia volo. Ecce, infelix ad primum aspectum patris conatus assurgere, illas pallentes sordibus manus paululum tanquam amplexus daturus erexit: nec usque in cervices meas spiritu jam deficiente perlatas, in suum miser iterum cubile dejecit. Totus ille circa nos carceris populus obticuit: & ne colloquiis nostris terribilis catenarum stridor obstreperet, lassatos artus in sua tenuere patientia. Ego[2] serius gravis, hinc, si videtur, incipiam. Luxurioſe, meruisti. Ignorat profecto paterni doloris æstus, quisquis solatium putat ut de languente filio queratur, ut moribus mentique maledicat. Abite virtutes, ignoscite probitas, charior est ex liberis ille qui moritur. Mihi vero fateor hinc aliqua languente filio venisse solatia, quod vixit infelix quemadmodum voluit, quod fuit hilaris ac lætâ brevis ætas. Crede juvenis, & pro te jam maluissem ut luxuriosus esses. [3] Cui tu tempori, cui dolori rigorem ultionis, frontem

1 Ipse etiam filius quem eram relicturus. 2 Forte nimis sero gravitatem induo, nunc si videtur luxuriosam filium objurgare incipiam. 3 In tantâ ægritudine, non locus est reprehensioni.

castigan-

cuſtigantis injungis ? [1] Impatientiſſima res eſt perdere filium cui videaris iraſci. Corruptum me precibus putaris, ambituque lacrymarum ? Hoc vicit æger, quod non rogabat. Aſſidebam miſero, demittebat oculos, interroganti reſponſum de lacrymis tantum gemituque reddebat, [2] agebat me deliberante jam victum, cum repente miſeras manus velut recidentis amplexus poſuit in ſinu meo. Et cum laſſa ſuſpiria per ardentes anhelitus egeſtis ſæpe viſceribus, cum diu collatis uterque ſingultibus miſcuiſſemus laſſas ſine voce lacrymas, tandem ſpiritu vix in pauciſſima verba collecto, Tibi quidem, inquit, gratias ago pater, quod redemturus utrumque veniſti ; non adeo tamen ſenſus meos languor hebetavit, ut exitum conditionis hujus ignorem. Ego luxurioſus, ego perditus, nunc vero [3] ſuper infamiam nominis hujus immorior. Utinam hoc ſaltem mihi ſero fata præſtarent, ut reſiduum laborantis animæ in tuo poneremus amplexu. Sed ſi mora eſt longior properantibus expectare percuntem, ite ſuperſtites, ite felices : has tantum reliquias commendate piratis, ne merſus profundo, & projectus in fluctus exitum faciam hominis ad quem non venerit pater. Unde enim ſperare poſſum, ut revertaris, ut facias ? Tunc ſuper abrupta verba toca defectione conticuit, ſtrictiſque vitalibus circa dolorem ſuum membra riguerunt. Exclamavi fateor, quid agis infelix ? Cur deſperatione collaberis ? Attolle pauliſper oculos, confirma, dura, te frater elegit. Viſa eſt poſt hanc vocem meam paracta conditio, continuo pirata detraxit catenas, vincula laxavit. Vultis elegiſſe me negem ? Vultis in lucem diemque productus, carceri ſuo reddatur æger ? Ego vero non habui verba, quibus me deliberare, quibus nolle contenderem.

Vultis ſcire quid pater, quid pirata præſtiterit ? Ego duos redemi, ſed alterum accepi. Ut ſcias, inquit, ægrum redimi non debuiſſe, defunctus eſt. Crudeliſſime generis humani, qui non putas pretium tuum perdidiſſe, audi quam multa nobis in morituro filio pirata reddiderit. Frater ille tuus inter vincula catenaſque deficiens, reſpiravit aliquid in toro, tandemque liberas vinculis manus per totius lectuli ſpatia jactavit, poſt impias carceris ſordes illum cum ferali veſte ſqualorem exuit, pauliſper æger vidit propinquos, allocuturs eſt amicos, mandavit, exegit : & quamvis ſuprema ſorte collabens, prius tamen luce cœli libera ſatiatus eſt. Contulit mihi grande velit nolit fortuna in orbitate ſolatium, filium qui relictus mea fuit moriturus invidia, non occidi, ſed perdidi. Quid ais, juvenis ? Ita ſi moriturum filium redimere non debui, non

1 Nullius patientiæ eſt pater, qui penditum it filium, quod forte juſtas habeat iræ cauſſas. 2 Dum deliberatum, agebat victum, perſonam vi-

Ai inducbat ; reputavit ſe eſſe relinquendum. 3 Propter, vel luxuriæ probro notatus.

sufficit hæc tibi de me pœna, quod ille decessit? Irasci patri tantum fortasse fas esset, si viveret frater: tunc alimenta quærenti respondere posses, Posce prælatum. Quantum intelligo, qui de mendicitate patris vindicaris, ægri es redemti juvenis inimicus? Nescis quid sit invidiam facere patri. Melior erat tua causa, si mei misererēris. At quanto, dii deæque, alius fuit ille infelicissimi juvenis affectus? Nuncio enim, & audiente & tota civitate teste proclamo. Tibi gratias agebat ille dum moreretur. Credo me hercle hoc miserum dolore consumtum, quod sibi videbatur pretium suum mihi perdidisse. Non aliter igitur quam si te præsente deficeret, Per illud, inquit, frater optime, natalium nostrorum sacrum venerandumque consortium, per socias peregrinationes, per adversa communia, per hoc quod & tu languere potuisti, si te vel tua quandoque virtus, vel satietas secura prædonum piratico carcere emiserit, commendo tibi senem quem facimus uterque mendicum. Testor immortalia numina, & infernarum sedium deos, pascerem patrem si te redemisset.

Ego tamen, inquit, mihi debeo, quod reversus sum. Non quidem quicquam velim, juvenis, de virtutum tuarum admiratione detractum, audias tamen necesse est in hac pietate verum. Evasisse te putas ingrate? Dimissus es. Mea pietas istud, mea fecit electio. Unde enim evenit quicquid ante captivitas tua præstare non potuit? Jacta quantum voles effractum carcerem, ruptas catenas: vis scire quid negligentes fecerit securosque piratas? Acceperant pretium duorum.

Intelligit, judices, & ipse juvenis, non esse se calamitatum nostrarum justitiæ parem, & sic agit, tanquam alere non debeat. Itaque transfert in hoc defensionem, ut posse se neget. Quid dicitis, judices? Feretis hoc dicentem juvenem corpore atque ætate robustum. Non habes opes, sed membra, sed vires? Nam neque ego laborem, nec difficiles posco conatus, contentus sum juvenis, ut velis. Cibos me poscere putas? Humeros posco quibus incumbam, manus quas elisо pectori apponam, sinus in quos egeram exhaustarum reliquias lacrymarum: ut sepelias, ut hæc cum miseri illius membris ossa componas. Non alimenta quæro, sed filium. Quid, quod nec grave longumque supremæ pietatis exigimus officium? Non diu viverem, etiam si me duo pasceretis. Securus sis, brevi te gemitus mei liberabunt, assiduis planctibus everberata vitalia. Quid me remittis ad turbam? Quid facis rursus omnibus gravem? Consumsi fletus, clementiam civitatis exhausi. Non alit populus hominem quem pascere filius debet. Quid sibi vult hæc aliena calamitatibus nostris, aliena virtutibus tuis, juvenis, asperitas? Abstulisti mihi malorum quoque meorum verecundiam. Quicquid faciebam, mendicitas est ex quo reversus es. Durat in suscepto rigore juvenis

nis, & ad misericordiam non memoria fratris, non patris contemplatione deflectitur. Exclamaret alius hoc loco, ex tua fide dignus quidem eras, impotentissime generis humani, quem in tormenta mea doloremque redeuntem, vincula rursus ac pœna carceris exciperet. Et insultes huic confessioni licet [1] allegare non possum. Quid mihi miseras ultiones, quid triste monstratis auxilium? Faceret hoc pater qui redimere noluisset. Age nunc vivacissima senectus, redeamus ad preces, quod solum vis paternæ pietatis agnoscit, hic quoque rogemus. Per ego te, juvenis, illos meos, de quibus nunc quereris, annos, per expertos tibi notosque humanorum accidentium casus, per infelicis illius manes, cui nec hoc saltem contigit, ut te reverso, te præsente moreretur: pasce nunc quod te redimere volui, pasce quod fratrem tuum redemi. Non ego lassitudinem tuam posco, nunquam otium meum: nec ut ipse securus quietusque transigam diem, tuas operibus manus, tuum laboribus assigno sudorem. Jungamus mutuæ pietatis officia, par flebile, par omnibus ætatibus nominibusque reverendum: est nobis negotium cum civitate mitissima. Quanto libentius dabunt, cum viderint pariter, unaque miseros mutua sustentatione connexos? Et ego quidem rogabo, qui soleo, sed in tuos sinus populus congerat stipes. Quicquid preces, quicquid impetraverint lacrymæ meæ, accipe, tuere, dispensa: pro tua fama, pro tua sum pietate solicitus. Ego mendicabo, tu pasces.

CORPUS PROIECTUM, SIVE ANUS CÆCA.

DECLAMATIO VI.

ARGUMENTUM.

Qui in calamitate parentes deseruerit, insepultus abjiciatur. Qui hebebat uxorem & filium, captus à piratis scripsit domum de redemtione. Vxor flendo oculos amisit, filius retinente matre profectus vicariis manibus redemit patrem. Idem in vinculis decessit. Abjectus in mare, & appulsus ad littus patrium, est ejectus. Vult illum sepelire pater, mater prohibet.

Pro Patre contra Matrem.

ETIAMSI, judices, in hac asperrima conditione fragilitatis humanæ, in quâ nemo prope mortalium impune vivit, hæc omnibus natura est, ut sua cuique calamitas præcipue misera atque intoleranda videatur: inter omnes tamen hoc

[1] Non ita immitis esse possum, ut meo jure uti velim. Lex enim, *Aut alant, aut vinciantur.*

constet

constet necesse est, infelicitatem meam tantum ceteris supergressam, ut prorsus hæc sit quæ fleri debeat usque ad curitatem. Quid enim passus sum tam leve, ut non comparatio mei felices aliorum etiam miserias faciat? Grave est a piratis alligari, magis dicat hoc qui sciat quam cito capti moriantur. Alligatus sum, sed tamen miser magis queror quod solutus sum. Indigna est impietas in suos, quæ quanta vertetur in hoc judicio, videris. Sed mihi hoc quoque querendum est, quod me & uxor nimium dilexit, & filius. Quid ego putarem in rerum natura posse reperiri quod orbitate acerbius videretur? Non contingit mihi, quod ceteris miserrimum est, filium efferre. Parum est quod juveni singularis exempli caussa mortis fui, & tam pretiosa redemtus anima, senex odiosus morte filii mei vivo. Parum est quod mihi luctum meum fluctus nunciarunt, & aliud agenti patri subito ad littus orbitas appulsa est, quod miserrimum juvenem toto jactatum mari, etiam [1] si nemo interpellasset, sero sepelirem: adhuc supremo prohibeor officio, & ne quid solatii contingat, perdo etiam matris misericordiam. Injicit erranti corpori manum mulier, & piratis & tempestate crudelior: atque ut accedat dolori meo cumulus, quæ hoc facit, uxor mea est. Ne quis tamen erret ignotus, non est filii mei noverca, sed mater. O facinus, ô cladibus nostris mutata natura! Mater ignem ultimum filio negat, & mulier quæ maritum quoque suum debilitata desiderat. Quis hoc de istâ credat? Filium non flet funditus eversa, fulmen hoc gladiumque non sentit. Comparet dolorem, quanto [2] minore caussa excita est.

[1] Hujus, judices, pœnæ ab ipsa morte repetite crimen. Ego sum, ego & alligavi filium meum, & intimavi: & ne non accedat gravissimi doloris comes pœnitentia, in illum mortiferum carcerem merti. Quo fato parentes miser sortitus est, ut illi vitam pater, sepulturam mater auferret? Nam ut pietatem filii mei semel indicem, patrem redemit. Si quod ego redierim, uxor irascitur, reddat rationem cur acceptis literis meis flevetit. Atqui miserrimus juvenis quomodo magis temperare potuit officia? Lex parentibus in calamitate ferre opem jubebat, uterque parens erat calamitate devinctus; unus autem succurrere utrique non poterat: invenit tamen ingeniosa pietas, & utrique subvenit dispendio sui. Ipse venit ad patrem, me remisit ad matrem. Hoc si defendendum est, agnosco partes meas: caussam planctibus agam. Flere enim certe per legem

[1] Etiamsi mater non prohibuisset. 2 Cùm maritum deficeret. 3 Quale crimen in se admisit filius, qualem pœnam meruit, dicite ex ipsâ morte, quam pro patris redemtione obiit.

licet

licet. [1] Alioqui diu laudare non expedit. Diligenter defendere contrarium eſt actioni noſtræ: ut impetremus funùs, moramur: dum nos litigamus, dum circa cadaver noſtrum orbi rixamur, dum agitur cauſſa defuncti, dum ſepulcro lege præſcribitur, dum dantur legitima dicentibus tempora, putreſcit interim corpus, nec totum in ſicco jacet. Cadaver ab incurſu avium ferarumque tantum miſerantium coronæ cuſtodit. Convenerunt etiam alieni parentes, totus in ſpectaculum populus effuſus eſt, & ignoto quoque corpori publica humanitas quaſi quaſdam fecit exequias. Deſſent omnes homines, dolent: plurimorum tamen illa vox eſt, Juvenis inſepultus jacet. Miſer nec patrem habet fortaſſe, nec matrem. Jam hominis figuram vetuſtas pene conſumſit. Jam lenta tabes in terram defluxit. Jam ſoluta cute oſſa nudantur. Quamlibet duraveris animo, non ferres tamen iſta ſi videres. Sed audire certe potes. Ille eſt filius noſter, cujus ſpes ipſas amavimus, quem apud omnia templa & ſurdos votis deos ſuperſtitem precati ſumus, à quo ſepeliri optavimus. Ille amabilis infans, ille blandus puer, ille juvenis etiam ante hoc crimen piiſſimus. Ille dum par fortuna parentum fuit, propenſus in amorem tui. Mentior niſi cum peregrinatio mea nos diduceret, maluit eſſe cum matre. Me per omnia maria volitantem, ut plus filio relinquerem, circumvenit ſævius ipſo mari latrocinium. Deſcribam nunc ego pendentem fluctibus carcerem, & catenas macie mea ſaxatas, & detritam lateribus meis conſciam malorum carinam, & obrutam perennibus tenebris feralis loci cruentam cæcitatem? Iſta vero, ſi quid pudoris habeo, tacenda ſunt. Alioqui quis mihi ignoſcet quod vicarium accepi? Etiam ſcripſiſſe pœnitet. O literæ fletibus tremulæ! O parum alligatæ manus! O delenda uxoris oculis epiſtola! Cur indicavi, cur ſcripſi quod uxor ac filius ultimum legerent? Ut incertum ſit utrum me [3] cani redimant, an lugeant. Cognita clade, rariſſimi uxor exempli, & prorſus talis filii mater totos efflevit oculos, fontemque illum perennium lacrymarum tantum cæcitas cluſit. [4] Si non tenuiſſet, filium vicerat. Continuus inde planctus, incredibilis mœſtitia, aſſidua lamentatio fuit. Juvenem neſcio in me magis an in te futurum impium, ſi non redemiſſet, quem tu ſic deſiderabas. Ergo profectionem apparat, ut quoniam reddere matri non poterat oculos, redderet virum oculis chariorem.

1 Non eſt diutius immorandum laudibus juvenis recenſendis, ne funus nimis differre videamur. 2 Dum ſummâ diligentiâ & prolixâ oratione filium defendimus, videmur contradicere actioni noſtræ, quæ tota in eo verſetur, ut quàm cito ſepeliatur. 3 Me deflet uxor oculorum diſpendio, vitæ filius redimit. 4 Niſi prohibuiſſet filium me redimere, cum pietate viciſſet.

Sed

Sed videlicet est quædam ultima calamitatum rabies, & noviſſime in furorem vota ipſa vertuntur. Retinuit juvenem, & epiſtolis meis legem oppoſuit. O vanæ figurationes, & pectora hominum alto errore confuſa. Nemo illam non putabat timere de filio. Itaque juvenis quod ad ſolatium pertinere credidit, commendavit amicis cuſtodiam matris, ſubſtituit vici curæ ſuæ propinquos. Neque enim aliter uſque ad reditum meum cæca vixiſſet. Quicquid humana ratio valet contulit. Si potuiſſet redimere oculos matris, qua pietate fuit, vicarios ſuos dediſſet. Ipſe profectus est ſolo comitatus animo, nec ſe putavit ire ſine pretio, quamvis ad piratas ferret inanes manus. Dicat aliquis, adeo domi nihil reliquerus? adeo longa ætate ſic vixeras, ut ne pretium quidem tui paraveris? Si hoc ita eſſet, teſtor deos, de redemtione literas non miſiſſem. Fuit unde redimi poſſem, judices, fuit: ſed illud totum filius matri reliquit. Navigat ergo per horridos fluctus, & gementia littora, & ſpumantes ſcopulos, & quacunque miſer relatus est inauſpicatum metiens iter, prorſus [1] ominoſe retentus, perverſis etiam votis, qui optaret alligari à piratis quos [2] vitare quoque miſerum eſt. Quærit hæc omnia [3] impius ille filius propter parentes, quod non præſtitiſſet frater fratri, non uxor viro. Quid differimus ultra? Non pater filio. Dii immortales, cœli, maris, inferorum præſides, uni mihi adhuc omnes male experti, vos tamen ſolos habeo teſtes, quam invitus redemtus ſim. Miſerum me, periit qui ſciebat. Nam ut primum pervenit juvenis ad piratas, afferens redemtionis meæ ſe pretium, è ferali navicula aridus exiliit, vicarias oblaturus manus: ſtravit ſe ad genua ſingulorum, & ut cupiditas fecerat blandum, obſecravit omnibus precibus, miſerabili planctu, & lacrymis pene maternis: nemo unquam ſic ut ſolveretur rogavit. Nec ſane difficile fuit impetrare à piratis captivitatem, major illi pugna mecum fuit. Non dignum illud ſpectaculum [4] latronibus erat, cum pater filiuſque de vinculis contenderent, & ſibi quiſque carcerem vindicaret. Ego jam uſu defendebam meum, & in his annis jam maturam mortem aſſerebam. At ille contra, Ego te in calamitate deſeram? ego alligatum relinquam? Et quomodo ad matrem redibo, quæ miſera deſiderio tui dies noctesque fletibus jungit? quæ vivere ſine te non poteſt? Non dicebat tamen omnia: & cum aſſiduos planctus & irrequietas diceret lacrymas, adjiciebat, Jam pene cæca eſt, forſaſſe ſi redieris, videbit. In ſumma non recedo. Fas eſt mihi etiam invitis parentibus pie facere. Non recedo, ſi perſeveras,

1 Dum mater adeo obſtinato animo retinet, viſa eſt ominari, quanta filius erat mala perpeſſurus, patrem quærendo. 2 Piratæ non poſſunt etiam vitari, ſine magnis navigandi periculis. 3 Ironice. 4 Sed magis piis ſpectatoribus.

demus

demus piratis [1] lucrum. Aut vicarius ero, aut comes. Quantum inter hæc flevit? quamdiu cecidit oculos suos? Si perseveraſſem, duos excæcaveram. Obſtupuerunt pietate tanta etiam latrones, & per immobiles ante vultus fletus cucurrit. Non tenuiſſent fortaſſe juvenem, niſi redemturos parentes talem filium credidiſſent. Ipſe in ſe tranſtulit ferreos nexus, & hilarior alligatus eſt filius, quam ſolutus eſt pater. Supremum tamen, & nefas in æternum, me jam catenatis manibus amplexus, poſtquam mei cura diſceſſerat, Matrem, inquit, tibi per hæc merita commendo. Tu illam tuere, defende, ama, ne relinque: ſic paria faciemus. Illic tu eris vicarius meus: ſi hæc feceris, non iraſcetur mihi fortaſſe mater quod ab illa receſſi. Sic in navem filii mei male permutatus vector imponor, & qua viſum oculi dederunt, ad piratas è puppe proſpecto: curva littora, & immenſum ſideribus fretum, & turritos urbium ſcopulos retrolego. Miſerum me, quamdiu [2] à piratis etiam navigatur? Mandata tamen tua, fili, perago, aſſideo, ſuſtento. Imo me hercle tu aſſides, fili, tu ſuſtines, propter quem mihi etiam hujus propenſior cura eſt. Dum recedere ab uxore nolo, filium non redemi. At illum interim quotidie ſitus carceris ſtrangulat, inſidunt oſſibus catenæ, exemplum ſeculi in myoparone moritur. Mater, jam ſatis eſt, habes pœnas ſuper legem. Sepeliſſent talem virum etiam ipſi piratæ, niſi eos conſcientia ſcelerum, metuſque pœnarum ab omni littore arceret. Quod unum poterant, ſecundis projecere ventis. Excepit mitior matre tempeſtas, & (ſi qua dici poteſt calamitatum felicitas) proſpero curſu cadaver tantum non ad ipſa majorum ſepulcra depoſitum eſt. Narretur res ſeculo noſtro [3] diverſa, & neſcio utra parte mirabilior, Filii corpus matri maria retulerunt, mater mari. Magnam quidem partem agnoſco culpæ meæ. Ego uxorem adduxi, & ne miſeram dolore fraudarem, ipſe meis humeris adverſariam meam uſque ad littora tuli. Et ſane adverſus eum prima verba, [4] orbitatis animo æſtimantem fefellerunt. Quis autem non dolentis affectum putaſſet, cum diceret defuncto filio mater, Quid enim navigaſti? Quid maria ingreſſus es? Quid piratas petiſti? Nam illa quidem vulgatiſſima orbitatis vox eſt. Fili, cur me reliquiſti? Etiam cum tota ſuper corpus incubuit, amplexam putavi. Etiam cum injecit tollentibus manum, et hoc, inquam, ſolent facere matres, ut funus morentur. At iſta legem recitat, & in cadaver filii perorat.

1 Duos habituris captivos. 2 Piratarum, quos alii ſummâ cum celeritate fugiunt, nunc queror me nimis cito proſpectum amittere. 3 Quæ propter diverſos, & minime expectandos exitus (*Maria matri filii corpus reſtituerunt, mater mari*) quas habuit, huic ſeculo prædicti meretur. 4 Exiſtimavi prima matris verba, quibus in filium peroravit, ex orbitatis dolore provenisse.

Tace, tace misera, ita tu istud optasti? Sola scilicet calamitatibus nostris adhuc defuit culpa, ut [1] cum sævitia nimiæ quoque felicitatis turpis sit, procedat inauditum antea monstrum. Misera, crudelis, si quid irati dii reliquerunt, si quid infelicitas oblita est, suis manibus perdere cupiat. Detracta est fortunæ invidia, quando suo quoque judicio mater post amissum filium parum misera est. Lacrymas ipsas novissime perdo, inanis domi libitina plangitur, derisus designator redit, refertur rogus. Inter hæc omnia non gemitus ullus matris, non lacrymæ, non questus. Putes appulsum ad littus aliquem esse piratam. Unde hunc illi animum? Si mala sua ideo non sentit quia non videt, & hoc boni cæcitas habet, eruat aliquis oculos meos. Sed tenebræ corporis affectibus non obstant. Estne hæc uxor mea? estne ille filius noster? Liceat dubitare, si fieri potest. Et sane vix jam dignoscendam speciem vetustas reliquit: sed attritæ manus, & tumida vestigia vinculorum, & testis longæ captivitatis macies, infelicia argumenta, consentiunt. Miserum me! certus luctus est. Filium agnosco, uxorem non agnosco.

Ergo quoniam de jure longior pugna est, & nobis festinandum: sint primæ precum partes. Adeste universi utriusque sexus parentes, dum matrem in exequias filii rogo. Per matrimonium vetus, & per mutuam charitatem quæ utrique nostrum magno constat, adjicio, per commune pignus, per annos pariter actos, & beneficio filii plures, per meum in te obsequium, jam mei miserere, cujus soles. Crede mihi, hoc quod patior carcere pejus est, captivitate crudelius. Mea ista pœna est. Quid tibi tantum mali feci? Quid offendi? Certe ego te non reliqui. Jam si totum affectum in hunc consumsisti virum, & omnis per oculos misericordia effluxit, tulerit sane filius noster merito pœnas, dederit spiritum supplicio, nihil de præteritis loquamur, quod postulavit Cicero etiam ab illo crudelissimo Siciliæ tyranno, [2] mors sit extrema malorum. Quod quidem cum permissum non esset, perpotabant ante ostium carceris pretio redimentes sepeliendi potestatem. Quid? tandem hoc Marcus Tullius, patres matresque, promeruit: tu vende saltem, quod sub Verre crudelissimum fuit. Certo ego filium redimam, nec mihi pretium diu quærendum est, habeo manus. Nihil moveris nunc, & debilitatem tuam jactas. Singulare feminis exemplum ostendi narrarique desideras: sepulturam filii maritus à te impetrare non potuit. Vade hercule, si libet, & corpus in fluctus repelle. Aut si parum celebri loco videtur abjectum, in-

1 Cum turpe sit felicibus crudeles esse, procederet mater, inauditum antea monstrum, ut inter ultimas miserias etiam filii sui calamitati insultaret. 2 Nihil supplicii post mortem patiatur filius, nec funeris honorem neges.

jice

jice manum, & ne minus te fatiet alienum ministerium, ipsa potissimum trahe. Alteram manum cadaveri impone, altera duc qua frequentissimum rotis iter est, & nigra limo via. Proterat miserum onustum vehiculum, & sanctissimum pectus ungulæ rumpant. Ipsa quoniam deficeris oculis, elisum caput, & oppressa ponderibus præcordia manibus tuis pertracta: si quidem audeas, istis etiam lacera dentibus. Litigamus, consistimus, in diversum abimus. [1] Nempe cum viceris, omnia paria habebimus præter animum. Non sepelies? vide quæso, vide ne dum litigas, arenam fluctus aggeret, injiciat humum misericors populus. Obstas? si cujus clementia tumulum fecerit, effode: & cum talis sis mater, aude indignari, & exclama, Magis amavit patrem. Cruces succiduntur, percussos sepeliri carnifex non vetat. Ipsi piratæ nihil amplius quam projiciunt. Mater (quanquam hoc nomen profanari nefas est) si perseverat esse filii sui noverca, ut hac crudelitate videatur digna quæ orbitatem suam non intelligit, si ultra hostium affectum, qui cæsos acie sæpe tumularunt, ultra tyrannos, ultra latrones, parum habet non sepelire, nisi aliorum quoque officia præciderit, & tantum non petita ex fluctibus aqua restinguit ignem, si adeo non genuit filium sed effudit, & illo infelici partu ingratum uteri pondus exposuit: licet imputet nobis ut volet, [2] quod tueri non potest, singulare mariti desiderium, dicam tamen quod sentio, excusatus odisset virum quam filium. Quanquam in hoc mutuæ charitatis affectu paria fecimus: illa oculos propter matrimonium neglexit, ego filium: vicem cæcitatis orbitate persolvi; tamen, quod inter hæc quoque mala privatim doleam necesse est, omnem illam quam contraxerat perdit opinionem. Iam inimici mei triumphant, jam passim loquuntur, illa exempli mulier, illa seculi decus, virum redimi noluit, nec filium sepelire. Equidem, judices, ut sentio neminem non mortalium favere hominis sepulturæ convenit, quia hæc una res est, cujus exemplum ad omnes pertineat. Ideoque non nisi ab ultimo parricidio exigitur pœna trans hominem. Etiam si qua sunt jura quæ obstent, si tamen angustus saltem detur accessus, per quem intrare humanitas possit, vera clementia occasione contenta est. Sive omnis in defunctis sensus perit, & ad operiendam fœditatem subtrahendamque dolori materiam, mortui viventium caussa sepeliuntur: seu cum ad infernos sedes anima migravit, unus hic luce viduis honos, & [4] à

1 Nempe cum filium insepultum abjeceris, pariter miseri futuri: ego tantum parentis animum retinebo.

2 Parum videtur maritum desiderasse, tam crudelis in filium qui reliquit.

3 Inhumatis non licere Stygem transire, apud poetas notissimum. *Unde hæc, o Palinure tibi tam dira cupido? Tu Stygias inhumatus aquas, amnemque severum Eumenidum aspicies? ritumve injussus abibis?* Virg. Æneid. l. 6.

ſuprema face (ut vates ferunt) petitam ulterioris ripæ ſtationem contingunt, quæ vera eſſe & credo miſer & opto, cito iturus ad filium. Certe rerum natura, ut in generandis alendiſque hominibus quæ neceſſaria erant, ex ſe ipſa proſpexit; ita cum rurſus opus ſuum reſolvit, corpora noſtra quam primum reducere ad principia feſtinat, ut deſertis etiam locis circa cadaver tracta imbribus terra concreſcit, aggerant pulverem venti, & liquefacta multa die membra paulatim humus bibit, etiam ſi nullus operit. At ipſa longo tempore in terram oſſa deſidunt. Nobis vero adverſus exanimes genuit non ſolum miſerationem, quæ cogitationi noſtræ ſubit, ſed etiam religionem. Inde ignotis quoque corporibus tranſeuntium viatorum collatitia ſepultura, inde injecta ab alienis humus. Facinus indignum, cum hæc ita ſint, ſepultus eſſet filius meus niſi incidiſſet in matrem.

Et hæc, judices, non ideo ego dico ut affectu jura corrumpam, neque vobis præcipio, ſed adverſariæ exprobro. Legem quidem iſtam quidni horream, cum id unum miſerrimo juveni ſit objectum, quod in calamitate non deſeruerit patrem? Sed quatenus luctus noſtri in jus vocantur, & flenti diſputandum eſt, & orbitati ſuæ mater iraſcitur: ſuperemus quam exorare non poſſumus. Ecquando duorum hominum miſeriora vota vidiſtis, ut de his pater ſi vicerit, filium ſuum efferat: mater ſi vicerit, abjiciat? Quæ tamen lex eſt? Qui parentes in calamitate deſeruerit, inſepultus abjiciatur. Omnis nobis in hac prius cauſſa, judices, de ſcripto & intellectu legis contentio eſt, utrum verborum ambiguitate, an [1] voluntatis fide ſtandum ſit. Pars enim adverſa id nititur, parentem fuiſſe in calamitate, eam quæ deſerta ſit: cujus rei pœna, eſt abjici inſepultum. Quid tum fuerit in cauſſa, quid ſit poſtea conſecutum, quomodo legem intelligere conveniat, ſubterfugit dicere, neque à veſtigio ſcripti recedit, ſed nuda recitatione contenta eſt. Nos neque omnibus perſonis, neque omnibus cæcis ſcriptam eſſe legem, & juveni juſtas ac neceſſarias recedendi cauſſas: & cui rei ſemper jus ſatis plenum eſt, bonum animum fuiſſe, poſtremo non hoc eſſe deſerere contendimus, atque eo cauſſam dimittimus, ut non ſit abſolvendus adoleſcens, niſi etiam laudandus. Qui autem dubitat an ſcripti voluntatem ſequi conveniat, is mihi videtur quæſtionem tentare incertus qua de re. Ideo pauciora adjiciam, quod [2] nobis quoque (ſi ita pergitis) afferet quandam cavillationem iſta ſermonis ambiguitas: ac videri poterit omnem actionem partis adverſæ prima ſtatim recitatione ſubvertere. Nam lex cum dicit, Qui parentes in calamitate de-

1 Fidâ & perſpicuâ voluntate.
2 Nobis quoque cavillandi materiam, & occaſionem ſuggeret.

ſeruerit

seruerit: rursusque cum dicit, Insepultus abjiciatur, non utique id significat, ut non liceat eum sepeliri postquam projectus est. Quare aut mihi quoque permittite sic agere quomodo volo, aut (quod magis vestram religionem decet) indignam sanctissimis auribus verborum captionem ex utraque parte præcidite: & cum filium singularis exempli probavero, fortiter sentite nullam unquam à majoribus nostris pœnam scriptam esse pietati.

Atque in eo quod primum [1] proposueram, non ad hanc rem pertinere legem, non diu versabor, neque dubitatione, quam non habet, afferam moram. Neque enim puto si ætas impediet infantem, valetudo ægrum, respublica. Legatum, dux militem, nihilominus [2] ascripta crudelitas non accipiet rationem necessitatis: & cum semel apparuerit patere in ejusmodi caussis defensionem, potero plane esse securus: nec timebo ne teneri [3] videatur filius meus, si non potuit omnibus succurrere, dum [4] in ipsa lege occupatus est. Pater alligatus est, mater cæca est, unus utrique filius, magna locorum distantia, habet lex in medio debitorem. Duc ad utrum mavis, ad utrumque non potes, nisi hanc conditionem misero imponimus, ut quicquid fecerit, projiciendus sit. Si exierit, mater sepeliri vetabit: si remanserit, pater. Non dubito fore dubium, quin jus in hac lege fuerit & mihi: nisi forte (ut omnia inique injusteque conquiritis) hic quoque unius occasione verbi aliud putaris juvare parentes, aliud non deserere: id est, de hoc dubitare vultis, utrum parentibus ubique ferri oporteat auxilia, ut ego existimo: an vero non mereatur adjutorium nisi qui præsente filio miser est. Nam si deserere in calamitate, nihil aliud putamus esse, quam à misero discedere, duo simul scelera permittimus. Primum illud, ut etiam qui aderit, possit impune nihil præstare, si quidem absolutus est hac lege qui secundum miserum stetit. Quo quidem modo non adjutores calamitosis parentibus filios damus, sed spectatores. Dehinc accidit illud vel gravius, quod cum rerum necessitas quotidie nos dividat, si quædam fortuna [5] parentes nos deprehenderit, quamvis exiguo divisus spatio impune opem non feret, non succurret, ut hac saltem se calumnia defendat. Non reliqui, non abscessi, neque pede, quod ajunt, uno à parente discessi. Solutus erit omni auxiliandi necessitate, quando vestra interpretatione, [6] absentia, impietatis occasio est. Hoc voluisse legumlatorem putamus, ut natus ex nobismetipsis in rebus adversis [7] præsidium parenti labore atque præstantia solveret

1 Sic M S. Alii, posueram. 2 Sic M S. Alii, obstricta; ut sensus sit, ista crudelitas quam vel litera legis exigit. 3 Reus. 4 Dum parenti redditit, ipsi legi satisfecit. 5 Adversa. 6 Si parens absens fuerit, licebit filio esse impio, & impune opem non ferre. 7 Legit Gronovius, præsidium parentibus, laboremque præstando: At si interpretari velimus, præstantia, præstatione *effecti*, adhuc possit retineri: & sane magis insuetum, & audaciores vocum significationes hisce declamationibus occurrunt.

[1] lucis usuram [2] ubicunque: nisi forte non sumus parentes nisi [3] palam.

Quid est ergo non deferere? Opem ferre, non deesse. Omnia hæc enim eo spectant, ut auxilio liberorum tuti sint parentes. Quod cum ita sit, tam ad me lex ista pertinuit quam ad matrem. Duo unum vocabamus; videamus, quo ire debuerit. Poteram quidem fortiter dicere, Pater jussi. Hoc nomen omni lege majus est. [4] Tribunos diducimus, candidatos ferimus. Jus nobis vitæ necisque concessum est. Si non fecerit quod jubeo, non deferam illum ad sepulturam. Necesse habuit parere. Non deseruit, sed abductus est. Crede, non contemtu tui venit in carcerem. Sint sane jura paria, fideatque medius inter duos [5] filius: non comparabo personas, quamvis apud omnes gentes plus juris habeat pater: sit sane natura communis, non imputabo quod nomen dedi, quod familiam, quod impensas, quod dum [6] illi acquiro, captus sum. [7] Non indulgentiæ discrimen excutiam, de qua jam lite concessum est. Fuerint quidem istæ facienda, sed ego jus meum reprimo. [8] Inter duos parentes cæcus affectus est. Exorabit qui prior rogaverit. Tempore certe vinco: ante miser esse cœpi. Tu adhuc integra es, ego jam alligatus sum. Tu sana in domo, ego jam pene defunctus in carcere. Tibi adhuc non opus est filio, ego jam rogo. Nempe calamitas tua nata est post epistolam meam: nisi te flentem consolari filius voluisset, ante cæcitatem tuam exisset. Noli mirari si te gratia vinco: ante exoravi filium, quam tu rogares.

Si quisquam figuratione quadam in hac malorum conditione judicem ponat, [9] (fortuna quæso absit) [10] cujus tanta calamitas fuit? Abstulerat quidem tibi oculos nimius affectus, & de quinque rerum sensibus pars una cessabat, & tenebras etiam salvis luminibus [11] alternans continua nox duxerat. [12] Majus ejus est tamen malum quod sic fletur. Nam ut merito queri possit ablatus vivendi voluptates, impeditos rerum actus: tamen, si non iniqui judices sumus, nec ambitiose miseri sunt qui [13] iisdem miseriis mederi possint, referam non solum qua

1 Quod pro lucis beneficio, quod pro vita accepta debet. 2 Sive præsens fuerit parens, sive absens. 3 Præsentibus liberis. 4 Abrupta sunt sententia; cujus fortasse hic fuerit sensus, Filios nostros, licet adepti sint honores tribunorum, qui lege habentur sacrosancti, possumus ad mortem abducere; licet magistratibus alicujus sint candidati, possumus verberibus mulctare, ferire. 5 Sic. M S. Alii, judex. 6 Propter illum rem augere volui. 7 Uter parentum fuerit indulgentior, ipsa controversia declarevit. 8 Patentum affectus non lege, non jure fit metus. 9 Ne revera experiatur fortunam istam. 10 Matris an patris tanta fuit calamitas, ut filii officium exigeret? 11 Vices noctis perpetuo alternantis. Etiamsi uxor ad excitatem oculos non flevisset, dimidiam tamen vitam in tenebris, & cæca agenti necessitate naturæ, quæ ex horis sui ipsa quodammodo cæca est, ut infra 12 Calamitas quæ potuit fieri, oculorum damno, major est malum quam amisisse. 13 Sic M S. Alii omittunt iisdem, miseriis.

vincenda

vincenda mihi, sed magis etiam qua consolanda est. Nam quando omne tormentum corporis abest, dolorque membrorum, qui totam cogitationem in se rapit, feliciter cessat: superest ut cruciet nimium otium & assidua quies, [1] res si non sint necessitate jucundæ. Nam visus damnum sarciunt reliquæ voluptates, odor, gustus, tactus, auditus quibus tametsi deesse summam fatendum est, non est tamen maximæ calamitatis loco numeranda parum plena felicitas. Domus certe propria, lectusque genialis, conventus propinquorum, sermo amicorum, ipsa (quod raro contingit) honesta calamitas, & in quacunque fortuna beata libertas tot voluptates obruere possunt unum dolorem. Nam lucis desiderium, si malis meis compares, etiam delicatum est. Non enim aliquid rerum natura genitura est spectaculo nostro novum, ac non quicquid speciosissimum pulcherrimumque visuri sumus, vidimus. Nempe quotidie nox oritur, & æquam temporum portionem involvit obscuritas, & ex parte sui ipsa quodammodo cæca natura est. Cui alienis oculis uti licet, audire, imperare, cujus ministeriis officia non desunt ([2] non ei defuerunt, nisi se erigit, & fortunæ suæ rationem reddit) miser non est: [3] præsertim in tam bona cæcitatis conscientia, animi vitio miser est. Non debet dolere quippiam qui potest gloriari: [4] quanquam cujuslibet & quacunque caussa hunc incursum passæ, levius est tamen malum feminæ. Non enim navigatis, non legationem obitis, non frequenti peregrinatione variatis aspectus: non militaris vos, non forensis ratio deducit. Alioqui semper estis intra domum, uno plurimum in loco, levibus officiis affixæ.

Tuum quidem affectum si bene novi, nulla magis caussa cæcitatem doluisti, quam quod ad redimendum maritum ire non posses. Hæc tua calamitas erat, æstimemus meam. Nulli quidem gravior visa est quam tibi. Audi tamen quam multa in illis epistolis non scripserim. O fili, in quibus te malis reliqui? Jam illa principalis ac maxima dono deûm concessa libertas, nec hominum solum, sed ferarum volucrumque sensibus fixa & ingenita, primum spolium fuit. Me ipse perdidi, teneor venale mancipium, & civis Romanus merces fio, & libertatem senex dedisco, & natus ingenuus venire opto. Minimum est, habitamus in fluctibus, hyberni nos feriunt venti. Non statio, non sedes, non quies, sed quod malorum meorum maxima portio est, tam miseri sunt etiam domini

1 Nisi necessitates vitæ, (fames & sitis) jucunditatem aliquam rebus afferrent. 2 Non defuerunt uxori, qui ministrarent, nisi proterva sit, & amicorum & cognatorum officia ut nulla reputet, quod unicum filii ministerium desideraret. 3 Aut si sit. 4 Levior est cæcitas feminæ, quanquam cujuslibet sit, sive matris necne, & quacunque de caussa hunc incursum, fortunæ imperum, hanc calamitatem patiatur.

mei.

mei. Sed cito prætereunda est memoria propter me uxori gravis, mihi propter filium. Transeo hirsutos hostium vultus, & immanium barbarorum feros fremitus, tantumque mihi quotidie esse metuendum quantum pati captus, audere pirata potuisset. Nihil est desiderio suorum gravius: timui ne quem ex meis viderem. Nihil tempestate minacius, quotidie naufragium optavi. Nam mortem, confitebor, senili inertia una causa minus cupiebam, ne defunctum nemo sepeliret. Quam vestem relictam captivo putas, nisi quæ præda non erat? Quales epulas ciboſque præbent, qui ipsi rapto vivunt? [1] Nam illa quidem satis digna quis dixerit, udum carcerem, inundatam sentina naviculam, & impositum nuda trabe irrequietum latus, revinctas post tergum manus, alligatos, tanquam esset qua fugeremus, pedes? [2] Solæ in carcere tenebræ juvabant. Sæpe de auribus questus sum, quæ sonum flagellorum gemitumque cæsorum, quamvis impexis obrutæ comis acciperent, dura metus sui exempla. Miserum me, fili, nempe morbo peristi. Compara terram mari, domum navi, lectulum carceri, libertatem servituti, desiderium oculorum totius corporis damno. Quo nos longius ducit calamitatum nostrarum misera contentio? Cæci etiam litigare possunt, captivi nec vivere. Verum hæc etiam si in æquo ponerentur, multum tamen in alteram partem debuissent habere momenti, quod plus mihi poterant prodesse quam tibi. Et labori incumbere oportet, ubi [3] effectus promittitur. Stulta cura est, quæ spem non habet. Ego redimi poteram, tu sanari non poteras. Qualiscunque ista calamitas, inemendabilis cecidit: non remedium accipere, non vicarium potest. Assedisset scilicet lectulo inefficax sedulitas, & acceptis epistolis meis juvenis filius nihil aliud quam cum matre flevisset. Quia profectus est, alterius tantum parentis calamitas emendata est. Si remansisset, & matrem cæcam haberet, & patrem captivum. Adjicio quod tibi non necessaria filii præsentia fuit. Assidere enim, cibos ministrare, manum porrigere quilibet poterat. Mentior nisi factum est, me ab illis captum, tam dura conditione venalem, quod utique in confesso est, nemo alius redemisset, quam filius meus.

Et ego sic ago tanquam hæc tantum filius propter me fecerit, quanquam in hoc litigatu quodammodo tibi ipsa excidisti: & quanquam id agas, ut merita tua injuria vincas, & quanquam novum induisti rigorem, non prohibeo tamen testimonium. Ad redemtionem meam filium ipsa misisti cum sic plangeres, cum mortem precareris, cum te omni viduaram voluptate

1 Minoris momenti sunt, nec digna quæ referendo amplificarem. 2 Cæcitas in carcere optanda est, ubi nihil ictum in oculos incurrit. 3 Ubi speres te aliquid effecturum.

clama-

clamares, cum ſæpius gemeres captivitatem meam, quàm cæcitatem tuam. Non erat illi ferreum pectus, nec cor ſilice concretum, ut hæc pati poſſet æquo animo. Tu filium prima docuiſti ſibi non parcere potius quam [1] plus flere, potius quam ipſam [2] reſcindere cæcitatem. Profectus eſt, maritum tibi reddidit. O crimen grave? Si hoc ante feciſſet, videres. At retinere non potuiſti. Non dicam tibi, habet pietas imperum ſuum, nec ullum dominum novit affectus: nec ille te potuit retinere ne fleres. Audi quod eſt verius, aliud putavit. Non erat credibile obſtare te redemtioni meæ: interpretatus eſt maternum metum, & maris domui noſtræ male experti periculum credidit, timens ne ſi tibi non paruiſſet, nemo non vos putaſſet colludere. Ceterum me potuit non redimere, cum tu clamares, Cæca ſum, oculos deſiderio viri perdidi, ſolitudinem ferre non poſſum. Ita ille ad redemtionem meam excuſatius profectus eſſet, ſi me minus deſideraſſes? Dubitatur an tua cauſſa fecerit? & filium & virum habere non poteras: reddidit tibi quem magis amabas. Siſte jam lacrymas, maritum reducem & incolumem accipe. Quid iraſceris? Quæ tanta mutatio eſt? quis hoc crederet? Quereris diſceſſiſſe quem odiſti, cum eum rediiſſe nolis quem diligis. Atqui ſi (ut ſupra probavimus) is parentes in calamitate deſerit, qui opem non fert, & (ut nunc oſtendemus) optimus filius corpore ſuo adjutoria matri redemit, profecto opem tuſit, id eſt non deſeruit. Nam ſi, ut ante dixi, ne veſtigio quidem abiiſſe à miſeris licet, ne ipſorum quidem cauſſa qui adjuvantur, diſcedere fas erit, nec cibos ſaltem petere, aut alia uſibus neceſſaria parare continget. Si vero dum adjuvatur parens, nihil refert ubi ſit ille qui adjuvat, quia præſens cura exhibetur: quicquid tibi ego præſtiti, ad auctorem muneris, id eſt, ad redemtorem meum transferendum eſt. Non aſſedi, non conſolatus ſum, non miniſtravi, non tuli, non denique [3] totus tibi redivi. Verum fatendum eſt, ſi deſertam te putas, [4] mea culpa eſt.

Sed jam tempus eſt iſta quæ non excuſata debent videri, verum pulchra atque magnifica, animo majore defendere, & cum judicium agatur exempli, tandem cauſſam ſuam intelligere. Hoc ſaltem habebis, miſerrime fili, quod honoratis contingere funeribus ſolet, defunctus laudaberis. Omnia licet huc revocemus præterita, & ad cancendas unius laudes univerſorum vatum ſcriptorumque ora conſentiant, vincet tamen res iſta mille linguas, ipſamque, [5] ſi ſit aliqua corpore uno, facundiam materia ſuperabit, etiam ſi nihil dixero niſi quod

1 Inani officio. 2 Quod fruſtra tentaſſet. 3 Prorſus, omnino hæc omnia non ſunt mei reditus beneficia, ſed filii qui me redemit. 4 Qui filii vicarius ſum. 5 Si una lingua quicquam poſſit conferre, ad illius laudem, quæ mille linguarum facundiam ſuperat.

objectum

objectum est. Lucem libertatemque patri filius reddidit, & (quod ante inauditum est) magis me amavit quam vellem. Ingressus est maria, in quibus jam minimum periculi tempestas habet: & quod inter ista difficillimum est, amore mei vicit etiam matrem suam. Tace nefaria lingua; ergo tu ista laudas? Obtulit se captivirati, qui sciebat grave esse alligari, malis patris succedit. Subit libens poenam, pietas etiam sceleribus gravem. Tu melius uxor, quæ facturum retinebas. Comparate nunc, siquis patrem per hostes solus tulit, qui cum venientia in patrem tela excepisset? simplici tamen morte defunctus est. Unum legimus, qui vicarias pro patre non quidem piratis aut mari manus obtulerit, sed ubi redimi posset. Me miserum! dicendum est quod hoc ipso admoneor exemplo, in honorem pietatis etiam damnati sepeliuntur. Hæc alii laudant, ego queror. Te quidem, juvenis, omnia secula ioquentur, & admirabile exemplum tenaci memoriæ traditum, in ipsa astra sublimem pennata virtus feret. Sed mihi ista laus tua care constat. Non erat satius lecto matris incumbere, & in hujus ministeriis dedituni secuta otia impendere? Soli tibi contigerat ut posses patrem [2] excusare, non redimere. Me interim, ut cœperat, tabes lenta consumeret. Me, quæ debebat sola, senem mors redemisset: & cum exanime corpus in fluctus esset abjectum, si contigisset similis tempestas, quod æquius erat, tu me fili sepelisses. Fefellit te ingenitus honestis animis gloriæ amor: spes tibi perpetuæ laudis imposuit. Ubi virtus? ubi pietas? Peristi, miser, & male audis. Non morienti pater assedi, non ægri caput molliori sede composui, non fatigatum latus mutavi, non spiritum excepi. Abiens extinctus, everius, mortem tuam inveni. Nemo ægro vincula laxavit, nemo manus ferro sordidas ad accipiendos remisit cibos. Tantum catenarum causa solutus es, neglectus, despectus. Quidni vilis senis vicarius? [3] Inter tot ardentissima febrium desideria, non habuisti quem poscere. Quomodo te vincula composuerant, jacuisti: matrem, patrem, propinquos tantum cogitasti. Nunquid indulgeo mihi, quod te puto expirasse in carcere meo? Nondum matri satisfactum est.

Quoniam pœnas à cadaveribus exigis, audi sequentia tempora. Mors ipsa filii tui naufragium fecit, per tot fluctus volutatum corpus intumuit, tot idiotis scopulis, tam spatiosis tractum arenis, nunquam tamen infelicius quam cum venit in terram. O quam grave est mori, quanto gravius, quod ego vivo superstes filii mei. Vivo omnibus diis hominibusque, sed ante omnes mihi es invisus & infestus: &

1 Non fortere etiam privatus est, dum meus filius post mortem iterum perire videtur. 2 Excusare te, ne remissa, tam piis in matrem officiis detentus. 3 Negligeretur,

uxoris

uxoris quoque pietatem perdo. In funere filii divortium fecit. Video hæc rerum naturæ bona, quæ filio abstuli. Omnis me ætas mei admonet luctus: senectus, ad quam non pervenit: misera pueritia, quam nunc transivit: adolescentia, in qua periit. Supersum, ut si felicissime cesserit, rogum meum videam, & edaces circa corpus filii mei flammas. Si hoc non contigerit, nigrum cadaver, & deforme etiam ignotis spectaculum. Inter hæc mala credetis puto si dixero, Vellem oculos non habere. Quid nunc amplius? Ad te uxor preces convertam irritas, male tentatas? Tu vero perge, & bono tuo utere. Felicem te, quod in hac fortuna tua irasceris. Ad hos confugiendum est. Per communes casus, per calamitatem meam, humanæ calamitatis exemplar, ita vos conjuges vestræ ament, non sic desiderent, ita hoc orbitatis meæ ultimum exemplum sit, ita vobis habere tam pios filios, non necesse sit misereminí. Si vicarium accipitis, me projicite. Non invidiosæ preces sunt [1] nihilominus impero. Non ista sententiam vestram sequetur gratulatio, non ad templa deducar, sed ad sepulcra. Etiam cum vicero flendum est. Si vero vincimur, ibo in littus miser: planctibus aves abigam, aut me corpori filii mei velut tumulum imponam. Jacebimus duo insepulta cadavera. Me feris objiciam, aut circa singulorum domus ad genua prætereuntium ibo: & recepto jam miseris more supplex, non cibos petam, non stipem: mendicabo terram, & collatas miserantium manu glebas: aut (quod certe licet) filium in mare projiciam. Jam crudeles aquæ, & venti male secundi, reddo vobis vestrum beneficium. Ferte quo libet, licet ad barbaros, licet ad hostes, licet ad piratas. Fortasse aliquis jubebit sepeliri; certe (quod sciam) nemo prohibebit.

[1] Funus filii, sine invidiâ vel imperari potest.

TORMEN-

TORMENTA PAUPERIS.

DECLAMATIO VII.

ARGUMENTUM.

Liberum hominem torqueri ne liceat. Pauper & dives inimici. Pauperi erat filius. Nocte quadam pauper cum filio revertebatur. Interfectus est adolescens. Offert se pauper in tormenta, dicens, à divite cum interemtum. Dives contradicit ex lege.

Pro Paupere contra Divitem.

SENTIO, judices, plurimum detrahi calamitatibus meis miserationis, quod ad vos detulisse videor [1] nimium fortem dolorem: & tristissimæ orbitatis inde quoque accessisse novitatem, quod cum adversus me tam gravis & crudelis deposcam, patior invidiam hominis exigentis [2] aliena tormenta. [3] Non possum tamen vel in nobis approbare quid patiar, quod mihi non est relicta miseri patris infirmitas. Percussorem filii mei vidi, & miserior sum quam si nescirem quis occidisset. Fateor igitur, judices, ipse miror unde ad hoc probationis genus repente confugerim. Veneram tanquam nunciaturus indubia, manifesta: nec alium expectaveram publicarum suspicionum de filii mei morte consensum, quam si percussorem vidissetis omnes. Hic, hic ut torquerer inveni. Postquam satis non videbantur explicare verba quod videram, confugi ad fidem doloris. Quid faciam, [4] si temeritates quoque nostras conscientia reorum non potest pati? [5] Intelleri miseratione factum, qui ut torquerer exegeram, ex quo me dives non putat aliud in quæstione dicturum. Neque ego, judices, quenquam vestrum dubitare crediderim, ex qua conscientia, qua trepidatione descendat, ut quis torqueri nolit inimicum. Quos nunc putatis cruciatus divitem pati, quem dolorem, quod hoc mihi negat? Quam vellet ideo tantum filium meum non occidisse, ut mihi posset indulgere tormenta? An hoc creditis, judices, divitem facere legum li-

1 Qui poscit tormenta, non videtur satis miser. 2 Alterius, sc. divitis cruciatus. 3 Non possum tamen, vel iis quæ adversus me deposco tormentis, satis confirmare quantum patior, eo ipso quod calamitatis acerbitas dolorem meum, ultra miseri patris infirmitatem, fortem reddiderit. 4 Si dives adeo sibi conscius, adeo suæ causæ metuens, ut temeritatem adversarii, qui inconsulto se offert in tormenta, in examen vocari nolit. 5 Ego qui exegeram ut torquerer satis intelligo, non ex miseratione profectum, ut pati non posse me torqueri, sed ex timore, ne illum etiam inter tormenta constanter accusem.

bertatisque

bertatisque respectu, & [1] reum pro exemplo esse solicitum? Ille vero nunc [2] laceratur, & sic magis nostro dolore fruitur. Operæ pretium est inimico negare tormenta, cum feceris ut velit ipse torqueri. Illud igitur à vobis, judices, infelicissimus omnium mortalium peto, ne cum inaudita, incredibilia passus sim, misereri velitis corporis mei: crudelius & indignius est quam torqueri, non impetrare tormenta. Est adversorum meorum & ista novitas, quod necesse habetis ea mihi ratione succurrere, qua odisse tis alium: nec quicquam est homine infelicius, [3] pro quo tormenta sunt. Percussorem à me filii mei visum esse contendo. Facinus est hoc vos non deprehendere, si mendacium est: facinus hoc me non probare, si verum est. Quod ad me quidem, judices, pertinet, orbitatis meæ repeto præsentiam, & noctem illam rursus ante oculos meos cogitationes reponunt. Jam mihi videor & in tormentis esse confessus.

Filium, judices, habui sicut erecti ac sublimis animi, ita qui nondum suos haberet inimicos, & quem nemo adhuc nisi causa tantum mei doloris occideret. O parentum misera conditio, quam novis inusitatisque patemus insidiis! nos exasperamus, nos offendimus, inimici tamen liberos nostros oderunt. Quis hoc unquam, judices, simulatum timuisset ingenium, ut [4] eodem aliquis excogitaret animo & quod parcit, & quod occidit? Reliqua, judices, non debeo nisi in quæstione narrare. Felices illos in mei comparatione patres, qui periisse liberos suos nunciis credunt. Ego sum inaudita malorum novitate perculsus, cujus unicus ideo tantum occisus est, ut viderem. Revertebamur nocte pariter, sicut omnia nos vitæ ministeria jungebant: & homines quibus non servos præstabat fortuna custodes, tuebamur pauperem mutua pietate comitatum, invicem sustinentes, invicem innixi, nec nisi magna percussoris diligentia separandi: cum dives medio noctis horrore stricto mucrone prosiliit, & stupentibus attonitisque miseris confodit illum fortiorem: illum, qui fortassis aliquid in mea morte fecisset. Confiteor, judices, nihil tunc oculorum meorum diligentia, nihil egit cura miseri patris. Percussor voluit ignosci. Vos nunc cives, vos omnes humani generis affectus, miserimus interrogo pater, suadete quid faciam. Hunc quem videtis circa me sanguinem, de filii mei vulneribus accepi. His manibus labentis unici membra sustinui. In oculis meis adhuc vultus illius morientis hærent, auribus verba super cadaver habita inimici exultantis. Fidem tormentorum, quousque percussoris filii mei conscius ero? Aperite pectus illud, & totum

1 Et qui legem violavit, solicitum est, ne quis contra legem torqueatur? 2 Conscientiâ sceleris, & proinde magis quàm inimicus solùm, in nostro dolore lætatur. 3 Qui necesse habet ad tormenta confugere. 4 Eodem crudeli animo & patri parcit, & filium occidit.

de

de viscéribus meis latronis egerite secretum. Vidi, & mihi non creditur. Vidi, ita ut possim & in tormentis idem dicere. Aut si compono, si fingo, urar, lacerar, & non probem. Si videtur, torquendus sum, judices, ut hoc definam dicere.

Nec me, judices, fallit quantam molem accusationis etiam in manifesta veritate susceperim. Divitem detuli reum, pauper inimicus, occisi pater: & postulo ut mihi credatur testimonium in mea orbitate dicenti. Itaque non deprecor quo minus mihi velitis irasci donec probem. Torquete tanquam mentientem. Lex, inquit, liberum hominem torqueri vetat. Per fidem, judices, quis non hoc eum respondere credat, cujus tormenta poscantur? Nemini, judices, credo dubium, legem quæ torqueri liberum hominem vetat, hoc prospexisse tantum, ne quis torqueretur invitus: & jura quæ nos à servilium corporum conditione secernunt, impatientiæ tantum succurrisse nolentium. Omnium beneficiorum ista natura est, ut non sit necessitas, sed potestas. Quicquid in honorem alicujus inventum est, desinet privilegium vocari posse, si cogas. Cuncta, si videtur, jura percurrite: nusquam adeo pro nobis solicita lex est, ut quod præstat, extorqueat. Dedit cæco talionis actionem, non manus recusantis [1] impellit. Injuriarum cædis agere permisit, sed non cogit invitos. Adeo pene levius est ultionem perire, quam potestatem. Genus servituris est coacta libertas, & eadem iniquitas, quicquid de invito homine facias. Vis scire quid lex ista prospexerit? Non exigo ut torquearis. Quam multa dii deæque non minus sunt justa quam lex? Exigit quarundam invidia rerum, ut vinci se magnitudo patiatur, & quicquid accidisse mireris, tantundem poscit in ultione novitatis. Filius in conspectu patris occisus est, torquete securi. Nihil iniquius fieri potest. Ignoscant persuasioni, si facinus istud omnium illicitarum rerum consumsit invidiam. Et (unde tormentis salva justitia est,) [2] plus est de quo quæritur, quam quo modo quærendum est. Nullum debet [3] inimicum videri genus probationis esse quod solum est. [4] Et quicquid potuit prodesse severitati, nunquam nocuit exemplo. Sufficit libertatis reverentiæ, quod torquetis inviti, quod contra me non alius invenit. Liberum torqueri non licet. Hoc est, judices, propter quod filium meum dives coram me non timuit occidere. Filium igitur meum in conspectu meo occisum esse contendo. Quid dicitis? [5] Ita non erat contra proclamationis hujus fidem, si nunc agere possem quietum modestumque miserem? Vultis, cum hoc

1 Talionem reddere. 2 Exigit quorundam scelerum atrocitas, ut lex cedat fastu rigoris sui, & inaudita sceleva insueta ultione puniantur. 3 Gravius est. 4 Iniquum. 5 Et quicquid potuit tueri sententiam, & æquitatem legis, nunquam nocuit contra scriptum decreti. 6 An non esset.

viderim,

viderim, tantum testimonium dicam? Mirum hercle, si scindo vestes, nudo corpus, ignes, flagella deposco? Insaniat necesse est pater, cum solus hoc sciat. Fallitur, judices, quisquis hoc quod postulo, contemtum, quisquis audaciam vocat. Filius urit, exagitat, & inter tormenta fugio dolorem. Si mentientis est velle torqueri, invenite quid facere debeat qui verum dicit, & non probat. Mentiris, inquit. Bene quod & tu fateris non esse mihi sine quæstione credendum.

Et quas per fidem mendacio meo causas dives assignas? Ignoro percussorem. Deinde te potissimum de quo quererer elegi. [1] An scio, & simultatibus nostris occasionem orbitatis indulgeo? Decipi me non potuisse manifestum est. Filius meus, cum pariter rediremus, occisus est. An dignoscere percussorem nocte non potui, cum percussor poterit eligere, fugere? Quid ais? Juvenem meum alius occidit, & tu mihi solatium ultionis imples? Te accuso scilicet, ut interim nescio quis ille effugiat, evadat. Quod tu mihi genus furoris assignas, ut maximi sceleris ultio pereat falsæ accusationis incerto? Homo qui me vidisse contendo cum occideres filium meum, nisi de te vindicor, non reliqui mihi ut hoc de aliis probarem. O te extra omnes humanorum pectorum affectus inimice sepositum, nunc qui me putas posse [2] mentiri? Perdidi infelix illum [3] chariorem pauperibus affectum. Succurrete mihi putas quod aliquando dissedimus? Falleris, deciperis. Hominis cujus occisus est filius, [4] unus inimicus est. Sane possit aliquis hanc doloris dissimulationem mendacio perferre verborum, torqueri volo. Nihil est tanti nisi verum. Videlicet inter ignes ac flagella sufficit mihi si dixero, hic est inimicus animæ, qui nobis subinde maledixit: hic ille contumeliosus, ille impotens. Ego nescio an mihi possit in quæstione sufficere [5] quod vidi, & quod inimicus me contendit ideo velle torqueri. Tormenta postulo. En ad quod confugiat homo qui se sciat posse mentiri. Nulla est ratio quæstionum relicta mortalibus, si adjuvant contra veritatem, & sublata est de rebus humanis necessitatis hujus utilitas, si jam tuetur ultro, explicatque [6] fingentibus. [7] Hucusque durant artis [8] ingenia mortalium: & licet sit aliquis secreti firmitate compositus, hominem tamen [9] ultra non sequitur animus. Non vacat asserere quæ finxeris, tunc cum vix prodest & verum fateri. Et nemo non contra id torquetur, quod dixit ante tormenta. Non refert, [10] cu-

1 An ipse percusserim, ut tuæ vitæ insidiari possim. 2 Ultionis causa. 3 Quod pauperibus ultione longè charius est. 4 Filii percussor. 5 Si dixero. 6 Mendacia. 7 Usque ad cruciatus. 8 Simulata, artificiosa. 9 Non ulterius quàm ad tormenta. 10 Cujus nominis persuasionem, quamcunque persuasionem, utrumque confitentem.

jus

jus ad equuleum nominis perſuaſionem, quas ſilentii aſſeras cauſſas. In quæſtionibus tantum corpora ſumus, & nemo non contra aliquem torquetur affectum. Exigam quæſtionem, an recuſem? [1] Quid intereſt tormentis brevi futurus ſimilis homini qui fateatur invitus? Novum, judices, inauditumque rebus humanis aperitur exemplum. Nemo unquam ideo torqueri non debuit, quia mentiretur. Sed ſi fas eſt, judices, dubitare de fide quæſtionum, alius debet eſſe ſuſpectus, ille ſcilicet in quo ſervilium pectorum receſſus, in quo verniles excutiuntur artus. Quoties tortori eſt rixa cum [2] membris, tum cruciatus [3] agnoſcit aſſiduis ſuppliciis durata patientia, & homini non eſt nova res dolor [4] corporis appliciti. [5] Quod ſciſſa laceraque veſte primum ferre non poteſt pudorem, quod neſcit ad flagellorum vices membra componere, nec ullo verbera frangit occurſu, [6] nos inquam ſumus quos leges ſupervacuum putavere torqueri. Unde nobis inter iſta? ſecretum? In tormentis libero homini opus eſt patientia, ut verum dicat.

Sed, inquit, ideo torqueri non debes, quia exigis ut torquearis. Aliud ſunt inimice tormenta, aliud velle torqueri. Felices illos qui recuſare voluerunt. Meretur clementiam & favorem quiſquis ad illa tremens exanimiſque perducitur, quem vix à genibus tortor abducit, cui jam ſciſſas quoque difficile poſſis eripere veſtes. Ego quemadmodum vultis deprecer, qui videor provocaſſe tortorem? Ille, ille ſine ulla miſeratione laceratur, cui ad ſingulos ictus dicitur, Ipſe voluiſti. Quem non decet rogare, qui creditur fingere proclamationes, ſimulare gemitus: de quo primum videntur [7] vindicanda tormenta. Non invenio, judices, quid ſperare poſſit qui mentitur, & exigit quæſtionem. Homini qui vult torqueri, diu non creditur, nec verum dicenti. Nec eſt, judices, quod putetis adeo mihi triſtiſſimam orbitatem omnes humanorum pectorum rapuiſſe ſenſus, ut non intelligam petere me, quod dives poſſit evadere, & pene magis pro percuſſore torqueri. Sed quid me facere vultis? Non debeo videri poſſe mentiri, homo, qui cum filius meus occideretur, interfui. Veritati tantum præſto patientiam, exigo quæſtionem, in qua quid dicturus ſim, neſcio: quid debeam dicere, vidi, ſcio.

Vultis poſt hoc argumentis, ſuſpicionibus agam? Breviora tormenta ſunt. Non invenio, judices, cur renuat tantopere dives quæſtionem, poſtquam ſuperſunt adhuc incerta ac dubia. Facinus eſt tamen me non torqueri, ſi mihi torto utique credendum eſt. Quouſque me crudeliſſime mortalium metus

1 Quid intereſt inter tortum, & eum qui invitus fatetur &c. 2 Servi, adeo verberibus aſſueti, ut ipſum tortorem fatigent. 3 Ut familiares. 4 Ad fidicos. 5 Corpus hominis liberi. 6 Noſtra, inquam, corpora ſunt, quæ leges &c. 7 Poteſtas celandi. 8 Quoniam cum contentu depoſcuntur.

ſimula-

ſimulatione deludis? Ego magis qui poſtulo tormenta, timeo: ego qui nihil facere potui cum viderem. Suſpecta tibi eſt noſtra patientia. Vides enim, hortatur nos contra dolorem primæ robur ætatis, ſolidum plenumque corpus. Quam facilis, quam expedita res eſt torqueri miſerum! Affero ad quæſtionem jam planctibus membra liventia. Quantum animæ, quantum ſanguinis orbitas[1] traxit? Quanto imbecilliora ſunt hæc quotidianis lamentationibus everberata vitalia? Quicquam ergo fingere poteſt hic pallor, hæc macies, & jam torto ſimilis infirmitas? Adjice quod nihil minus in quæſtione diu poſſis dicere ſi mentiaris, quam quod oculis ſcias: & breviſſimum confeſſionis eſt genus dixiſſe quod videris. Felices, dives, quos tortor interrogat, [2]qui non habent in ſua poteſtate credentes. Impatientiſſima res eſt, poſſe cum velis deſinere torqueri. Quin potius, inquit, probas? Fiduciam hominis, qui ſcias hoc me vidiſſe ſolum. Sine dubio, dives, multa te poterant argumenta convincere, ſi deferret alius: & eras manifeſtiſſimus reus, ſi mihi percuſſor quærendus eſſet. Quis enim credibilior in cæde pauperis, quam dives inimicus? Aut de quo facilius conſtare poſſet ſcelere, quod cauſſam non habet niſi de ſola ultione? Non invenit multa verba, vidiſſe. Nec mihi debet perire probatio iſta, quia poteras & accuſari. Exigit probationes, cum facinus ſic diſpoſuerit, ne poſſit probari. Quem mihi nox teſtem, quos præſtare potuit oculos nuda ſemper & incomitata paupertas? Tibi ſervus à conſcientia ſceleris ſummovendus fuit: & iſta ratione quis intereſſet: quem putares poſſe torqueri? Et totum facinus in has anguſtias redegiſti, ut illud ſoli ſcirent, qui faciebant, & [3]cui non crederetur. Nunquid dubitaretis quærere, ſi alius ſciret hoc ſcelus? Facinus eſt ideo filii mei perire vindictam, quia pater vidi. Ego vero, judices, & ex hoc quod recuſat dives quæſtionem, partem probationis implevi. Accuſatoris tormenta nunquam timebit reus, niſi de quo credi poteſt & ante tormenta.

Cur, inquit, ſi mihi cauſſæ ſceleris ſimultates noſtræ erant, non te potius occidiſſem? Vere crudelis, ego te hoc maxime argumento percuſſorem probo, quod mihi pepercifti. Tuum fuit hoc inimice commentum occiſo filio ſervare patrem. Parcendi tamen mihi vel hæc fuit ratio, quod defendi non poteras, ſi duo periſſemus. Audire mehercle mihi videor illas cogitationes, illa ſcelerum ſecreta conſilia: Quid mihi cum vulneribus, quid cum cruore conſumtæ & jam pene abeuntis animæ? Occidatur potius ille jam juvenis, jam inimicus, de ſene vindicabitis me patris oculi. Vis mirer quod me nolue-

1 Mihi detraxit. 2 Quibus invitis veritas extorquetur: penes quos non eſt, ut apud alios idem obtineant. 3 Patri.

ris occidere ? [1] Queri mehercle te puto, quod in ſenectute magni doloris vita brevis eſt. Pepercisti mihi quomodo excogitant artes detinere ſupplicia, & de pereuntibus magis ſævitia eruitur dolore ſuſpenſo. Agnoſco noctis illius clementiam, inimice. [2] Quod me torqueri non vis, ex hoc evenit, quod neque occidisti. Tentat, judices, efficere dives, ut incredibile videatur quod occiſum ab eo contendo filium. Dicturum nunc putatis magis intereſſe ſecuritatis, ut quis facinus ſibi tantummodo credat, & id tutius eſſe [1] inimico patre quam conſcio. Plus eſt quod affirmo, Filium in conſpectu patris occidere : ſic operæ pretium eſt, ſi illud ipſe facias. Perdit plurimam de ſceleribus voluptatem, qui mandat, & minus gratiæ rebus ex nuncio venit. Occidet alius te jubente, ſed vulneribus illis non fruentur oculi : ſed plus eſt ut ſingultibus abeuntis animæ, ut cruore ſatieris, ut collapſum palpitantemque videas, ut me vidente. Convenit, judices, quod ipſe dives hoc fecit, & quod ego vidi : ratio ſævitiæ eſt, ut aliquis coram me occidatur, propter quem occiditur.

Fidem veſtram, judices, ne me ideo non putetis vidiſſe, quia nihil feci. Servulorum iſte libertorumque dolor eſt, occiſo homine ſtatim ſcire quid facias, exclamare, procurrere, fidem deorum hominumque teſtari, poſtea cum lacrymis venire. Vultis percuſſorem invadam ? Vultis fugientem ſequar ? Interim deficientem quis excipiet ? cui ſe morientis imponet infirmitas ? Scis profecto, percuſſor, facinus ordinare, diſponere. Filium occidere coram patre, ſecretum eſt. Miſeremini, judices, igitur, ut hinc quoque velitis æſtimare divitis conſcientiam, quod contentus eſt ne de ſcelere quæratur. non habet fiduciam hominis qui me ſciat mentiri ? & quod non minus debetis attendere quam ſi fateretur, non putat ſibi ſalvum ut iterum neget. Diſſimiles licet, non eſt innocentiæ metus, cum timentur aliena tormenta. Quid ait dives ? [4] Orbitatem meam in tale genus uſumque convertet, ſi paterni doloris auctoritas facinus impingit alienum ? Deinde non ipſe affers equuleos, non ipſe diſponis ignes. Diceres mehercle te velle torqueri ; ego ſcindo veſtes, tu intremiſcis, ego ad flagella nudo corpus, te facit pallor exanimem. Ego equuleos, ego poſco flammas, tu non habes in meo dolore patientiam. Rogo quid aliud faceret qui occidiſſet ? Quid nunc agam miſer ? [5] Gratiam confeſſionis ante tormenta con-

[1] Queritur inimicus dives, quod mea tam miſera ſenectus nimis brevis futura ſit. [2] Utrinque hic tibi animus fuit, ut ſuperſtes eſſem ad pœnas. [3] Sic enim ſperaverit mihi fidem non haberi. [4] An ab orbitate meâ hanc percipiet utilitatem, quod quis putet ſum, & inimicus, ideo videar illi facinus impingere ab alio commiſſum. [5] Quippe nihil aliud in tormentis dicturus.

ſumſi.

ſumſi. Scio quanto credibilius fuiſſet, ſi hoc ſtatim inter ignes, inter flagella dixiſſem. Et multum de auctoritate primæ proclamationis amiſi. Non eſt tamen quod ſupervacua putetis eſſe tormenta, quanquam dixerim quicquid ſciebam. Habeo adhuc ex illo multa referre ſecreto[1] quæ argumenta faciet dolor. Non refert an me vidiſſe dixerim, tormentis hoc probaturus ſum, debuiſſe mihi credi ante tormenta.

O quantopere nunc inimice torqueris, quod te coram judicibus interrogo, quod hoc non potes mihi fateri. Sed ſi bene gaudii tui perſpicio ſecretum, non putas te negare, quia vidi. Arrogantiſſime percuſſorum, evaſiſſe te putabas, quod illud duo tantum ſciebamus? Meis, meis hoc ignibus nega, & dum me per ſingulos artus tortor interrogat, perfer ſaltem non credendi patientiam, cum ego me vidiſſe proclamem, tu nullam afferas innocentiæ probationem. Non poteſt aliter abſolvi, quam ut illud ego negem. Nec tamen, judices, puteris ſolo me calamitatum ambitu petere quæſtionem, dabo propter quod torqueatis irati. Filium meum illum ſingulis vobis univerſiſque laudandum, juxta quem felix, juxta quem arrogans eram, occidit[2]. Mea nimia libertas, ita ego te non equuleo efferam, non ſuper ardentes eximam flammas? Nunc me vindicas, nunc tueris. Modo, modo coram me filium meum dives occidit fiducia tui. Concurrite omnes liberi, omnes parentes, urite, lacerate hos primum patris oculos, diſtrahite has manus, quæ nihil pro pereunte fecerunt. hoc corpus, hæc membra, quæ de complexu latronis vulnera nulla retulerunt. Sive hoc pœnam, ſive vultis eſſe clementiam, debeo tam miſer eſſe dum probo, quam cum viderem. Miſerum me, ſi fas eſt in quæſtione mentiri. Sine dubio dives hoc captavit recuſando quæſtionem, ne crederetur. Sed dura parumper anime, vidiſti. Nunc infelix ad nos miſeros pietas redi: quod fieri in ipſa orbitate non potuit, & vires quas improviſus abſtulit dolor, probatio reſtituet. Cum flammis urentur nuda vitalia, nox illa circumrat: cum membra fidiculæ flagella laxaverint, rurſus ante oculos ſit morientis unici vultus, hæreant verba percuſſoris, mandata, pereuntis. Filium ſpectaſſe morientem,[3] longa præſentia eſt. Neſcis infelix ſenectus quanta tibi opus ſit veritatis contentione, ut pœniteat divitem quod non duos occidit. Jam nunc tamen vobis, judices, infirmitatem meam allego, commendo. Si me forte fidiculæ flagella mutaverint, ego tamen vidi. Si vocem in equuleis ignibuſque perdidero, ego tamen vidi. Si totus un-

1 Quibus argumentorum vim & pondus addet dolor. 2 Qui tor-queri prohibeor. 3 Semper oculis patris mors filii obverſatur.

dique dolor pariter admotus occiderit, ego tamen vidi. Aliquoi nisi hoc animo meo, nisi licuerit oculis, morerer hoc dolore, quo puto me posse torqueri.

GEMINI LANGUENTES.

Declamatio VIII.

ARGUMENTUM.

Gemini quibus erant pater & mater, ægrotare cœperunt. Consulti Medici dixerunt eundem esse languorem. Desperantibus reliquis promisit unus se alterum sanaturum, si alterius vitalia inspexisset. Permittente patre execuit infantem, & vitalia inspexit. Sanato uno, accusatur pater ab uxore malæ tractationis.

Pro Matre contra Patrem.

QUAMVIS, judices, plurimum infeliciſſimæ matris adverſis miſerationis abſtulerit, quod ex duobus liberis pari deſperatione languentibus alter evaſit, & pleriſque maximum dolorem prima fronte tractantibus videatur aviditas gaudiorum, ut modo ad totius orbitatis redacta patientiam, jam non ſit unius ſaluţe contenta : non poſſumus tamen affectibus veſtris non hanc primam triſtiſſimæ calamitatis allegare menſuram, quæ ex ipſa quoque [1] ſolatii ſui conditione deſcendit. Minus miſera quereretur de marito, ſi ſanari nec ille potuiſſet, pro quo eſt frater occiſus. Nunc infelix par non eſt dolori, nunc non invenit ulla ſolatia, ex quo ſibi videtur filium perdidiſſe victurum. Super impatientiam triſtiſſimæ orbitatis increſcit, quod intelligit illum non ſine ſanitate fuiſſe languorem : nec perſuaderi miſeræ poteſt perituro laboraſſe fato, in quo inventum eſt quod ſanaret alium. Capter licet crudeliſſimus ſenex parricidii immanitatem metu [2] majore protegere, non invenio unde colligi poſſit utrumque fuiſſe moriturum. Ex duobus ægris non periit, niſi qui occiſus eſt.

Ante omnia igitur illud à vobis infeliciſſima mater petit, ne maximi ſceleris ideo decreſcat invidia, quia pati videtur. & [3] reus ex orbitate tantundem. Non perdidit filium quiſquis occidit. Explicat à dolore patrem, quod ſibi videtur feciſſe rem maximam, & in locum juvenis amiſſi ſubſtituit de [4] vani-

1 Superſtitis filii : inde enim probat eum qui periit ſanari potuiſſe.
2 Ne uterque filius periret.
3 Pater.
4 Gloriatur pater ſe uni uſi morbo, alterius vitam redemiſſe.

tate

tate ſolatium. Alia eſt, alia conditio matris, quæ Medico non credidit, apud quam ſæviſſimæ conditionis immanitas fidem non potuit impetrare tentandi. Pro utroque timuit, pro utroque ſperavit. Facinus eſt eum majoris pietatis videre, qui de morte filii putavit alterius vel certa ſalute tranſigere. Sic debetis odiſſe patrem, tanquam duos occiderit, cujus non interfuit uter occideretur. Eſt tamen, ſanctiſſimi judices, quod de crudeliſſimo parricida queri poſſit non ſola mater. Adjecit humanis calamitatibus ipſam ſanitatem, & morborum languoriſque violentiam medicinæ conceſſit. Filium occidit (ſi ipſi creditis) fortaſſe moriturum: & hominem cujus charitas debuerat ipſa deſperatione creviſſe, in hoc ſolum impendit, ut tantundem ſupereſſet [1] incerti. Non exonerat, judices, immanitatem ſæviſſimi patris, quod hac ratione credidit de languente filio rem inauditam, rem facere crudelem. Unam rationem habet, ſi ipſe ſanetur. O triſtior indigniorque ſemper menſura calamitatum magna felicitas! Hunccine fecit exitum illa modo civitate tota conſpicua mater? ille indiſcretus ab utroque latere comitatus? ille gaudentium dulcis error oculorum? Quid mihi mortem nunciatis unius? Perdidit miſera geminos. Paſſi ſunt enim languorem miſerrimi juvenes. Sine dubio pariter unaque, non fraternitate, non animæ corporumque conſortio, ſed conditione fragilitatis humanæ, qua ſic extranei quoque duo languere potuiſſent. Non negaverim morbum terribilem, gravem & parentibus utique metuendum: de cujus tamen adhuc, ut parciſſime dixerim, remedio quæreretur. Quid refert an medici conſenſerint utrumque periturum, cum eundem dixerint eſſe languorem? Manifeſtum eſt de duobus non dixiſſe verum, quos de altero conſtat eſſe mentitos.

Jam tamen, judices, de tam perdita pronunciatione non querimur, quod ægros quos ſibi videbantur explicare non poſſe, parentibus crediderunt. Innocentior eſt ſimplicitas, deſperare, ſi remedia non noveris: & hanc ignorantiæ malo probitatem, ut languorem quem neſcias, tantum neges poſſe ſanari. Maximi tamen virorum, & quorum arti ſolvendo non ſit humanitas, ſi ſciebant hoc genus curationis, & illud non indicare voluerunt. Vultis & illos mentitos breviter probem? Deſperaverunt de languore, cujus remedium (ſi patri creditis) alius invenit. Sive enim, judices, vaniſſimus neſcientium vidit hanc patris in periculo liberorum rigidam nimiamque patientiam, & hominem in filiorum languore ſolicitum de remedio generis humani: ſive captavit [2] ex hoc vultu quandam artis [3] effigiem imitari, quando ſanare non poterat, & ig-

[1] De ſalute alterius filii. [2] Ex hoc pravitatu peritus medicus videri. [3] Sic M s. Alii, mutationem.

noran-

norantiæ pudorem tegere magno tentavit incerto: sive ut aliud videretur dixisse quam reliqui: verba desperationis incredibili vanitate variavit, magnaque miseros parentes ambage suspendens, turissimum putavit promittere, quod deberet nemo experiri. Cautus quidem se dixit ignorare morborum, sed salutem spopondit unius, si licuisset alterum occidere, lacerare, perspicere. En cui pietas patris, cui credere solicitudo debuerit: dixit se scire remedium, quod nesciebat.

Vultis intelligere, judices, nihil impatientia charitatis fecisse patrem? Non retulit ad matrem, adacta est à morte filii vel [1] sanitate discedere. Non propinquos consuluit, non amicos, sed sua tantum persuasione medicique contentus, quod nocentius est quam si ipse occidisset, alterutrum potuit eligere. Dicat nunc parricida, quid fecerit illud quod etiam de similibus tam paribus ægris in alterum desperatio illa prævaluit? Si medici non interfuit utrum occideret, constabat vivere utrumque potuisse: si interfuit, constabat non eundem fuisse languorem. Qualis fuerit illa curatio, quid passus sit juvenis in morte qua medicus parabatur, [2] omnium affectibus, omnium cogitationibus liquere crediderim. Ideoque parcimus auribus matris. Breviter tamen longæ crudelitatis explicanda sævitia est. Ex omnibus quæ pertulit, levissimum fuit quod occisus est. Non est quod veniam tristissimæ curationis paret, quod videtur in alio fratre explicata promissio. An alterum Medicus sanaverit, fortuna viderit: quod negari non potest, alterum Medicus occidit. Erumpit hoc loco mulier infelix, & tota libertate proclamat. Redde mihi, inquit, marite filium, quem tibi pariter medicoque commisi. Hic est ille vester insanabilis, [3] recipe quem mihi credidisti, hic ille moriturus, hic quem permiseras Medico, si maluisset occidere. Vides quid profecerint anxia vota pietatis, solicitæ preces. Dum jam frigidi pectoris calorem superpositis revocamus uberibus; dum frigentia membra continuis osculis, & spiritu trepidæ matris animamus; dum labentes oculi ad nostras exclamationes nostrosque planctus admissa paulatim luce laxantur; dum multa mentior, multa promitto, & fratrem dico sanatum, respexit ad vitam, convaluit, evasit. Non tamen facto pietatem, non arrogo mihi prosperæ curationis eventum. Quid hunc sanaverit, vis scire breviter? quod potuit utrumque sanare. Pudeat vos ô jura legesque, quod miserrimi sexus dolorem his clusistis angustiis. Ita maritum, quod occisus est filius, malæ tractationis uxor accusat? Perdiderunt legis hujus auctoritatem, [4] quæ ad illas uxorias que-

1 Quando de sanitate agitur. 2 Sic Ms. Alii omittunt, affectibus omnium. 3 Potes vivum recipere filium, quem mihi credidisti, dum perit quem medico committeres. 4 Quæ uxoriæ querelæ justam causam existimant. 5 aliquas matrimonii delicias desiderarent.

relas

relas matrimoniorum ſolent deferre delicias. Ego illam datam miſeris tantum matribus puto poteſtatem, ab iniquo conjuge explicare divortium: & contra maritales tuetur injurias, ubi nolis præſtare patientiam. Illis ſuccurrit quas nefas eſt ab viro diſcedere, quas in peſſimi conjugii durum perpetuumque complexum, communium pignorum nexus arctaxit, quæ malos maritos pariter & patres nec relinquere nec ferre ſufficiunt. Facinus eſt [1] ideo evadere maritum, quia damnaretur, ſi de illo minore dolore quereretur. Itaque impudenter facit, quod pro detracto matronæ cultu, negatoque comitatu faſtiditis noctibus, pulſataque facie [2] filium complorat occiſum. Sileo adhuc illa per quæ parricidii crevit immanitas. Occiſum filium objicio, putate luxuriosum, perditum, nocentem: fingite hoc patrem ira, indignatione feciſſe: quantum facinus ſit filium occidere, nemo magis fatetur, quam qui vult videri ſe illud feciſſe pro filio.

Ecquid, judices, vel ex hoc totus animus mariti, tota triſtiſſimæ conjugis calamitas perſpici poteſt, quod ſe negat matri communium liberorum debere rationem? Placet ergo mortales, ut de hominibus in quos plus ex harum ſanguine, ex harum tranſit anima, non habeant partem niſi tantum doloris? Solos ergo communicabit miſera planctus, & ab omnibus conſiliis quibus ordinatur juventa, vita diſponitur, extranea utilitate ſepoſita [3] erit, circa mœrores tantum lacrymarumque conſortium orbitate jungetur? Si mehercle fas eſt æſtimare uri plus parenti debeatur ex liberis, non improbe totam poteſtatem ſibi vindicabit affectus, qui decem menſibus ante veſtram incipit diligere notitiam: & cum vos patres gaudium primum faciat oculorum, ante ſunt conſcientia matres. Facinus eſt ideo tantum illis minus licere, quia minus facere ſufficiunt. Vos eſtis qui creſcentes adhuc in peregrinationes, qui jam adultos in caſtra magnorum parentum vanitate dimittitis. Erubeſcitis deſideriis tanquam [4] infirmitate, & unde velociſſimus tranſitus eſt in rigorem, liberos vultis amare [5] patientia. Quam multa ideo tantum de filiis facitis, quia licet: & frequentius poteſtatis veſtræ jactatione tanquam aliquo gravitatis genere delinquitis. Non habet orbitas veſtra lacrymas, ſuper ardentes rogos tenetis inconcuſſam rigidamque faciem, itis obviam conſolationibus, & quod omnem modum feritatis excedit, captatis in magna calamitate lauda-

1 Ita eſſe maritum, à quo diſcedere non licet, cùm interea damnaretur, ſi uxor delicias matrimonii deſideraret, & de minore dolore quereretur. 2 Ad legem confugit, & hoc minoris damna ita complorat, ac ſi filius eſſet occiſus. 3 MS. Addunt, erit. Alii, omittunt, ut ſenſus ſit, eam utilitatem filio mater non præſtabit, quam extranea mulier potuit conferre. 4 Videmini eſſe parentes magnis animis præditi, quoties filios periculis objecitis. 5 Tanquam mollitiæ ſeminarum. 6 Negligentiore affectu.

ri.

ri. Quicquam ergo erit quod de communibus pignoribus non pari mente, pari impatientia, vel, ſi neceſſitas poſtulet, pari rigore faciatis? Mali tantum patris intereſt ut matri minus liceat. Sane cedat vobis circa regendas communium pignorum mentes ſexus infirmior: vos mores, vos vitæ genus, vos matrimonia, ceteroſque actus veſtra perſuaſione firmetis: nunquid arrogans conſortium, nunquid impotens ſocietas eſt, liberos communes eſſe languentes? Si quis imo pudor eſt, cede nunc tota poteſtate matri; illius ſit in ægri toro proximus locus, hæc adhibeat formenta, porrigat cibos: ſi quid impatientia, ſi quid flagrantium viſcerum poſcit infirmitas, mater neget, mater indulgeat. Illas quas immodicus ardor diſcutit veſtes, hæc ſuper fatigatos reponat artus: illa jactatas toto lectulo manus ſedulo contineat affectu. Fruſtra captas videri ultionem magnæ charitatis, ab omni curæ ratione ſepoſitus. Cum circa curationes liberorum non conſentiunt parentes, [1] curationis eſt culpa, non matris.

Quid quod filium occidit innocentem, cui nihil objicere, nihil poterat iraſci; Filium (ſi ipſi creditis) pro fratre mori paratum, cujus ſuprema ferre non poterat? Novum, judices, & incognitum rebus humanis audite facinus. Jam parricidium pietas, charitas & impatientia orbitatis admittit. Malo odium, querelas, execrationes, quam ut quis liberos affectu quo ſervantur occidat. Quid refert an per hoc alterius filii anima redimatur? Si parricidium fas eſt ullas accipere cauſſas, filius propter ſe tantum debet occidi. Adjicite, judices, immanitati, quod occidit ægrum. Omnibus equidem mortalibus majorem crediderim de languore venire reverentiam: & illorum quoque quos inter ſupplicia pereuntes avido ſpectamus aſſenſu, [2] juxta valetudines tamen morborumque violentiam quodam innocentiæ favore miſeremur. In carceribus, & in illa profunda nocte pœnarum, irreligioſius ille anheli pectoris pallor inſpicitur, non ſic confundunt obvios gravibus catenis colla ſtridentia, & diutino ſqualore concreta facies, ut ille quem ad ſingulos conatus greſſuſque labentem vix trahit impellitque longus ordo vinctorum, & inter tot deſtinatos, totque perituros, omnium tamen in ſe retorquet oculos unus æger. Quid ais? tu illum quem nunc nefas eſt caſtigare, reprehendere, cujus auribus parcere debuerunt ſæviora verba, ſi quid negares, videreris occidere, ferro, vulneribus aggredereris? Non poteſt hinc tibi venire defenſio, ut hoc ſis pro alterius ſalute commentus. Inter duos liberos pari deſperatione languentes, da bonum patrem, non præpondera-

1 Quæ tentari non debet. 2 Prout malâ valetudine, & morbis ineſcati fuerint, ita miſeremur; & ægro, qui crucem meruit, ut innocenti favemus.

bit,

bit: alterutrum non eliget, sed ut incertum orbitatis evadat, ipse morietur.

Tentat hoc loco, judices, crudelissimus senex excusationem temeritatis suæ de Medicorum trahere consensu. Desperaverant, inquit, de duobus. Sed ut incertum orbitatis evadat, sepono paulisper immanitem patris, qui credidit: & de arrogantissimæ persuasionis hominibus queri, totius generis humani nomine volo. Quam multas artes misera mortalium solicitudo fecisti! Faro vivimus, languemus, convalescimus, morimur: medicina quid præstas, nisi ut juxta te nemo desperet? Dicturum me putas, non credo renunciantibus, non accedo cum deserunt relinquuntque languentes. Ego vero Medicis non credo sperantibus. Aspicite majorem partem generis humani, & si me interroges, illam robustiorem, illam adhuc in prima rerum naturæ veritate viventem, nullos artis hujus novit antistites: nec minus tamen bellorum vulneribus, morborumque medetur incursibus, non disputationum vanitate solerti, sed experimentis: & invicem per similes dissimilesque casus observatione ducente [1] tradita ratione succurrit. Non medicina sanat, sed quicquid videtur sanasse, medicina est. Quo vultis animo feram, quod ars (quantum dicitis) inventa pro vita, si diis placet, auctoritatem [2] formamque capit, ut longe ventura suprema prospiciat? ut adesse fata denunciet, quæ nec timentur? & maxima scientiæ pars esse cœpit, sanare non posse. Quisquamne ab homine qui adhuc loquitur, spirat, intelligit, sic recedet, quemadmodum relinquitur exanime corpus? & ibi finem vitæ putabit, ubicunque scientiæ substiterit infirmitas? Si fragilitatem mortalitatis, incertosque velimus æstimare casus, tantundem periculi habet omnis æger. Iniquissimum est desperationes vocari, quoties remedium medicina non invenit: & angustias sive artis, sive mentis humanæ, ad invidiam referre fatorum. Nihil magis interesse omnium puto, quam ut spes pro homine tam longa quam vita sit. Unde putatis inventos tardos funerum apparatus? Unde quod exequias planctibus, ploratu, magnoque semper inquietamus ululatu? quam quod facinus videtur credere tam facile vel morti? Vidimus igitur frequenter ad vitam post conclamata suprema redeuntes. Plerique convaluerunt negligentiæ bono, quosdam expliciit quicquid aliis fortissis occideret. Hos indulgentiæ temeritas, illos adjuvit desperationis audacia. Datur fortassis huic arti prospicere morbos, prosutura meditari; sed unde sciet quantum inter viscera, latentesque pectoris sinus, unicuique animæ natura concesserit? quam proprietatem spiritus, quam corpus acceperit?

[1] Illa curandi ratione, quam à majoribus traditam accepit. [2] Legem ex iis præceptis quæ sibi formavit.

Non tam variæ mortalibus formæ, nec in vultibus noſtris ſedet tanta diverſitas, quanta latet in ipſis diſſimilitudo vitalibus. Inenarrabile, indeprehenſibile eſt quicquid nos elementorum varia compago formavit. Et prout in nos plura ſeu rariora de terrenis ſeminibus cœleſtibuſque coierunt, ita vel duramur tacita ratione, vel ſolvimur. An deſperantibus credi debuerit, vos æſtimabitis. Qui negarunt ægros poſſe ſanari, nec in hoc probaverunt qui evaſit, nec in illo quem non languor occidit.

Juſtas mehercle haberet mulier cauſas [1] querelarum, ſi nova incognitaque ratione vel utrumque ſervaſſes. Nunquam ex magno venit affectu incredibilia vel profutura tentaſſe: & in re quæ plus de incerto habet, temeritas experimenti ſolam probat deſperationis audaciam. Quid refert cujus ſit conditionis æger, quantum adhuc ſpei, quantum videatur habere de vita? Sacroſancti ſint parentum metus. Dii non ſinant ut ex liberis vilior incipiat eſſe periturus. Medici deſperaverunt. Quid iſtud ad patrem? Spera tu, jube ſperare matrem: tuis potius affectibus, tuis crede votis. [2] Et hoc de parricidii facilitate eſt, circa filiorum languorem ad [3] deſperantes potius accedere. Fidem habes hominibus, quos mentiri alius affirmat, contra quos iterum credis uni præſertim? Peſſime hercle de tua feritate ſentirem, ſi in quacunque filii curatione non adhiberes propinquos, non interrogares amicos, non reſpiceres ad matris animum, non hanc primam impatientiam, non hunc conſulis timorem. De nullo filio minus debet ſoli ſibi permittere pater, quam qui videtur utique moriturus.

Fratres, inquit, & gemini erant, ideoque credibile eſt illis eundem fuiſſe languorem. Rogo, quis in ullo mortalium ferat ignorantiam pariter & affirmationem? Quiſquis neſcit quod genus languoris ſit, non poteſt ſcire an idem ſit. Nihil, judices, in rebus humanis voluit eſſe rerum natura tam ſimile, quod non aliqua proprietate ſecerneret. Quid refert an ex iiſdem prima illa duorum corporum animorumque compago ſeminibus oriatur? Sibi quiſque firmatur, ſibi quiſque componitur, & duo pluresve fratres naſcuntur [4] fato ſingulorum. Hanc ipſam indifferentiam quam mirantur occurſus, ſtupent civitatis oculi, parentum tamen agnitio dignoſcit, ſeparat notitia nutricum, & [5] fallentibus notis, eſt rurſus quod faciat ipſa ſimilitudo diſſimile. In pleriſque quamvis ſit indiſcreta facies, invenitur tamen alius oris ſonus, habitus, inceſſus: & ut ipſa conſentiant, diverſa mens, contrarii mores, & vitæ genera rixantia. Quid

1 Tanquam parum amares filios. 2 Hoc indicat te lubentius, facilius parricidium admittere. 3 Medicos. 4 Quilibet diverſo. 5 latentibus, licet manifeſtæ notæ diſſimilitudinis non inveniantur.

quod

quod non eandem esse naturam geminorum probat etiam fortuna dissimilis? Hunc pressit paupertate perpetua, illum insperatis opibus excoluit. Illius per titulos & honores, hujus per ignobiles obscurasque sordes totam duxit ætatem. Simile est quicquid accipiunt ex homine gemini, dissimile quicquid ex fato. Nec enim tam pariter in lucem de maternis exiliere viscribus, ut illos eadem origo signaverit. Quantum putas interfuisse temporis, dum primum uteri pondus egeritur? Dum parumper exonerata vitalia, altero rursus homine laxantur? Breve fortassis exiguumque videatur mortalibus oculis: sed si terrena mente perspicere velis orbis hujus vastitatem, scies multum esse quod inter duas transcurrat animas. Volvitur super nos hæc cœli siderumque compago, & præcipiti per proclive decursu, totius diei noctisque brevitate emensus orientis occidentisque cursus, diversorum siderum in primo statim ortu, rotato se rursus axe consequitur. Hoc tu parvum credis esse spatium, quod diversis pariter rebus impletur? Quantum inter illa transcurrentis horæ momenta nascitur, quantum perit? Igitur quando unquam peregrinati sunt una, militavere pariter? quid non diducti separatique fecerunt? quando illos languor, quando suprema junxerunt? Et quandoque sit necesse est aliter, ex geminis quod pariter languerunt, non sic accidit quomodo fratribus, sed quomodo duobus. Non eodem fato languere geminos, quemadmodum vultis brevius probem, quam quod nec uterque occisus est, nec uterque sanatus? Sed fingamus hoc esse verum, quod desperaverunt Medici: relinque nobis pater innocentiam calamitatis, salva solatia sint de liberis, quos tibi videris non perdidisse nisi fato. Quis ex parentibus nescit hac se mortalitatis procreare lege? Sed indigni exitus supra patientiam sunt. Ideo magis flemus illos quos bella rapuerunt, hausit incendium, naufragia merserunt. Fortius feras inter assidentium manus, inter suorum officia labentes, cum se invicem oscula, cum se satiavere sermones, cum data suprema mandata sunt, & se scit pietas omnia fecisse pro vita. Igitur verum dixerim, illos mori credimus, hos perire.

Non invenio quemadmodum excusationem pater de consensu possit accipere Medicorum. Hoc est quod omnem comparationem feritatis excedit. Filium pater propter hominem quem non putavit posse sanari, occidit. Quod tu monstri portentique genus es? Habes parricidii patientiam, non habes orbitatis. Ira demum potes ferre filii mortem, si facinus abjeceris? Tu occidis, quia desperavere Medici? Quererer mehercle si reliquisses, si quid de continuatione curæ solicitudo laxasset. Nihil ergo plus facies, quam illi qui nunc plures fortassis circumeunt ægros, quos detrahit, quos advocat alia curatio. Filios saltem committe vel matri, de fortu-

na queratur, diis faciat invidiam. Mulieri quæ ferre non potest quod videris desperasse, nunquam ex hoc rationem reddas, quod occideris. Quis hanc, judices, impudentiam ferat? Tentat pater ut & huic rei credatis, quod desperaverunt omnes, & quod speravit unus. Nostræ quidem querelæ sufficit non convenisse medicis: & cum inventus sit qui contra sensum desperantium genus aliquod sanitatis afferret, fas erat, judices, ut adhuc inveniretur alius qui læviora & utiliora promitteret. Hoc nunc me queri putatis, quod in re, de qua credere nec omnibus debuisset, accessit uni. Non interest an supersit remedium quod tentare non debeas: & ubi tantundem periculi! spes quantum desperatio habet, melior exitus est qui facit miseros innocentes. Quid invidiam prioribus Medicis paramus? Nemo magis desperat, quam qui se negat nosse languorem. Quid ais pater? Ita tecum quisquam sic audet agere de duobus filiis, tanquam de duobus ægris? Tu ex geminis alterum occidendum dabis? Non ferrem si separare expositurus auderes, si contentus esses educaturus alterutrum: non ferrem à piratis captum filium alterius vicaria servitute redimentem. [1] Tu de orbitate facies vices? & [2] casum singulorum per utrumque diffundes? Parricidium vocarem, si promittente Medico, quod sanaret unum, posses eligere periturum. Pene crudelius est geminos dividere quam perdere. In scientia cui debeat credi: negat se scire causas languoris, deinde promittit quicquid licere non deberet nec intelligentibus. Occidam, inquit, deinde sanabo. Memineris, pater, in hac conditione [3] prius esse ut occidas. Non est tanta pietas servare filium, quantum facinus occidere. Tu nunc hoc putas profundæ artis esse secretum? Verba tantum desperationis involvit, & homo cautissimæ vanitatis captat [4] illam novissimam circumire brevitatem. Vides quanta promissum suum experimentumque caligine Medicus involverit? nunquam constabit an fuerit languore moriturus æger, qui aliter occiditur. Non novi, inquit, languoris genus. Post hanc vocem mehercle non deberes committere ægros, etiam si vellet experiri potionis hausus, ciborum fomentorumque novitates. Nescio, inquit: sed si permiseris alterius aperire vitalia, pectus effringere, remedium fortasse inveniam. [5] Jam excusatus es, medice, matri, speraste ne tibi crederetur.

1 Sic MS. Alii, speret. 2 Tu patieris, ut alteruter vicaria morte te redimeret ab orbitate totâ? 3 Cum fortuna esset uter periret, tu alterum certissime occidis, incertus adhuc an superfuturus sit reliquus. 4 illam novissimum, brevissimumque sese expediendi modum, ut ambiguitate responsi scisitantes falleret. 5 Te excusat, medice, quæ conjugem non potest; cum ita responderit, ut qui sibi credi non vellet.

Differro

Differo pauliſper quod de fratribus, quod de geminis, quod pater hoc facit non conſentiente matre: publico potius mortalitatis contendo nomine, non debere genus iſtud curationis admitti. Actum eſt velut de genere humano, ſi nobis pro ſalute ægri opus eſt morte hominis alterius: & pene ratio ſanitatis intercidit, ſi conſumit medicina tantundem. Ego quenquam dicentem feram, Ut inveniam valetudinis cauſas, date mihi aliud corpus, alia vitalia: occidam: deinde ſalutaria quæram, profutura meditabor? Ita non facilius eſt noſſe languorem? Quæ hæc eſt impudentia crudeliſſimæ utilitatis? Ægrum placuit occidere, ut inveniretur cur non debuiſſet occidi. Nullum, ſanctiſſimi judices, natura morborum genus ſolis viſceribus abſcondit: & quicquid cauſſas valetudinis de vitalibus trahit, in corpus emanat. Inde pallor, inde macies, quod ad interiorem dolorem [1] ſuperpoſita conſentiunt. Non invenio cur hominem vulneribus exquiras, cur remedia quoque vitalibus per corpus immittas, & in latentes meatus per hæc quibus tegimur, medicina deſcendat. Cur ergo non eadem ratione languor admittit intellectum ſui, qua ſanitatem prodit? Abditos profundoſque morbos, aut citatior clauſi ſanguinis curſus, aut crebrior anhelitus laborantis animæ indicat. Crede de his ante omnia ſenſibus, oculis tuis: & ipſos de quibus agitur, modo ſingulos, modo pariter interroga, cui potiſſimum parti grave tacitæ peſtis pondus inſederit, unde prorumpat in gemitus conſcius dolor. Medicus qui per hæc non poteſt invenire languorem, non invenit nec remedium. [2] Quid ſi aliquid ſanato medicina poteſt præſtare rationis? Sufficit quod aliquando jam facta ex unius hominis inſpectione, ad totius intellectum naturæ medicina profecit. Quid allaturus huic ægroto es, quod non tot ſeculorum, tot languentium experimenta deprehenderint? Vis tu potius hac audacia, qua ſecreta languoris exquiris, remedia tentare? Brevior via ſanitatis humanæ, propior noſtræ ſalutis utilitas eſt. Si viſcerum nimius ardor ſtricta circa ſe membra duravit, adhibe remedia laxantia. Si fluitat nimis æger humoribus, præſto ſint per quæ preſſis cluſiſque venis in novas vires corpus reſecat. Si parum prodeſt abſtinentia, rurſus ciborum qualitate foveatur. Si ſpiritus receptis premitur alimentis, ad puriores meatus jejunio fameque tenuetur. Contigit tibi magna experimentorum materia, medice, ægri duo, & languor idem. [3] Non eſt opus ut expectes quando ſe per unius hominis patientiam explicet profuturorum magna diverſitas. Potes ex-

[1] Partes corporis externæ. [2] Quid ſi medicus poteſt rationem reddere præſtitæ curationis, ex iis quæ prius ſuperius fit? [3] Non eſt expectandum, ut plurima illa, quæ eidem morbo prodeſſe poſſunt, ex iis experimentis, quæ in uno ægro fecerit, innoteſcant.

periri

periri pariter eadem conſentanea, diverſa, pugnantia. Nulla ratio eſt vulnerum, ſanguinis, ſupernorum. Quemadmodum ſanari debeat alius æger, ſcire non poſſis niſi ex altero ſanato. Quid quod etiam ut idem ſit valetudinis genus, neceſſe eſt tamen duorum corporum diverſitate varietur? Nunquam in alienis viſceribus invenias totum quod de altero quæras, & alius languor eſt, alius æger.

Cur maximum nefas alterius filii ſalute defendis? Homo in quo ſola quæritur cauſſa languoris, propter medicum occiditur. Adjice quod nec deprehendi ex non ſanato poteſt ullius cauſſa languoris. Quicquid nos in vitia morborum à naturali ſanitate commutat, facit aut nimii ſanguinis pondus exæſtuans, aut ſuperfluus calor, aut ultra naturalem modum humor exundans, aut ſpiritus per tacitos meatus non ſolita laxitate diſcurrens. Quid horum, ſi vitalia ferro vulneribuſque reſecentur, ſalvum poteſt eſſe languentibus, cum compreſſi ſpiritus laborem protinus ille reſerati pectoris meatus emittat, ſanguis iiſdem pariter deprehendatur, egrediaturque vulneribus? An fas putatis ut ſuam ſervent viſcera nudata faciem? ut nihil perdat ex priore natura illud pectoris viræque ſecretum, cum admiſit oculos? Plurimum in nobis etiam timore mutatur. Quantum affert ſolicitudo, gaudium, dolor, & aliquis ſubitus affectus? quoties dum ad curationem præparatur æger, dum componitur ad ſua remedia corpus, medentium manus anima deſtituit? Jam vero ad ſingulos ictus, & longiſſimas vulnerum moras, quantum ex toto homine convertitur clamore, gemitu? Neceſſe eſt omnes perire, quibus continetur vita, cauſſas, quoties vita ipſa conſumitur: & cum homine, qui propter intellectum languoris occiditur, ipſe quoque paulatim languor emoritur. Differ ſaltem, pater, hanc crudelitatem: quicquid ex filio facis, facies ex cavadere. Si poteſt deprehendi languor dum occidit, facilius cum occiderit.

Interrogare mehercle hoc loco libet, utrumne periturum pater, an medicus elegerit? Negavit ſua intereſſe quem occideret. Hoc ſi & alter periiſſet, probaverat utrumque fuiſſe periturum. Cum convaluit, probat utrumque victurum. [1] Ad ſæviſſimam curationem potuit ægrum facilius mehercle explicare, ſi eſſet unici pater. Sufficit ergo comparare, decernere, num iterum ille tibi pretioſior, ille melior incipiet eſſe victuro. Ubi eſt impatientia patris, qua vix dimittitur cadaver in rogos? qua corpus exanime deinetur amplexu? Dii immortales, quam ſæva, quam crudelis eſt iſta cunctatio! dum deliberas, dum unumquemque detractas, parricidium in

[1] Cum ſit idem utriuſque languor, eadem ſpes, non difficilior eſſet deliberatio de morte filii unici.

utroque

utroque consumis. Dorum [1] vilitate fit, ut ex fratribus possit alteruter occidi. Nunquam, judices, res tam horribilis inauditæque feritatis admissa est. Filium pater propter eum occidit, quem etiam ipsum poterat occidere. Transfert, judices, reus in medicum electionis invidiam. Ille, inquit, æstimavit, ille decrevit. Ergo manifestum est non parem fuisse languorem. Ex duobus ægris plus habuit spei, propter quem debuit alter occidi. Recede paulisper mulier infelix, filii tui nobis referenda curatio est. Felices ægri, qui languore moriuntur, qui supremos anhelitus inter suorum amplexus, inter suorum alloquia posuerunt. Ut erat juvenis primo ipso comparationis incerto, mox electione cruciatus, abacta est à perituro prima mater, & modo sedula ministeria servorum, repente mutata sunt in mortis officia. Detrahuntur tormentibus velamenta membris, & ut grassaturas manus totum corpus admitteret, nudatur mirabilis ac deflenda macies. Toto deinde tenditur toro, & ad immobilem rigidamque patientiam per omnia lecticuli spatia duraturus exponitur. Accipit carnifex ille telum, non quo dextera statim totum vulnus imprimeret, sed quod leviter paulatimque descendens animam in confinio mortis ac vitæ librato dolore suspenderet. Hæc exhortatio, hoc fuit perituri juvenis alloquium. Fortiter dura, patienter admitte, sanabitur frater. Non est quod exanimeris metu, dolore deficias. Cave viscera exclamatione ne lasses, anhelitu gemituque concutias, ne remedium pereat alienum. Passus est miser discurrentem per omnia reserati pectoris improbum vagæ artis errorem. Contentum fuisse medicum toto homine discentem primo putatis aspectu? Egesta sæpe vitalia, pertracta, diducta sunt: fecerunt manus plura quam ferrum. Stat juxta Medicum pater apertis visceribus inhians, stillantem animæ sedem cruentis manibus agitantem ne festinet hortatur, jubet altius diligentiusque scrutari: interrogat, dubitat, contendit, affirmat, & accipit de filii morte rationem. At mulier infelix clausis advoluta foribus, cruentumque secretum toto corpore effringens, velut super busta tumulosque clamabat. Audi, miserrime juvenis, si quis adhuc tibi supersit sensus, exaudi: non permisit hoc mater, crede orbitati meæ, crede lacrymis, nec frater hac vellet ratione sanari. Inter hæc reficiebatur miser hauſtibus, detinebatur alloquiis, comprimebatur residuus cruor, claudebantur aperta vitalia. Nemo unquam tam nova pertulit commenta sævitiæ: tanquam sanaretur, occisus est. Ite nunc & quærite an potuerit medico sanante vivere, qui tamdiu vixit dum occiditur. Vos tunc putatis illius tantum languoris medicum quæ-

[1] Sic MS. Alii utilitate: ferre non posses, ut alteruter eligeretur ad mortem, nisi utrumque perinde non maneret.

fisse

fisse causas? quæsivit quicquid nesciebat: & usus occasione rarissima, in omnem voluit proficere novitatem. Dii immortales, quantum infelix juvenis animæ, quantum sanguinis, quantum habuit ex vita, qui pertulit ordinem longissimæ curationis? Vix ægre misero licuit mori, vix à cruciatibus suis anima dimissa est. Inventum putatis esse languorem? Inventum est illum potuisse sanari. Agedum commento tuo senex superbus exulta, habes quod liberis, quod parentibus, quod imputare seculo possis, fecisti medicum parricida meliorem.

Libet mehercle intueri par illud. Ærum vidisses hominem, qualem non salutares medentium manus, non ars inventa pro vita, sed diri ferarum rabidique morsus, & avium fames satiata destituit, hinc alium in novas vires recensque robur reddito vigore surgentem. Vultis scire, judices, unde venerit tanta diversitas? illum pater curavit, hunc mater. Quantum, inquit, misera pertuli laborem, dum tam magnam foveo tristitiam? non fuit mihi rixa cum morbis, nec cum repugnantis valetudinis rigore contentio. Totus in lacrymas mœroremque resolutus oderat lucem, respuebat cibos, fastidiebat haustus, & vitam parricidii pudore fugiebat. In omni proclamatione gemituque, frater: ille diebus ac noctibus cogitationes, ille torquebat oculos. De quibus tu ægris impotentissima medicina mentita es? Non fuit, non fuit solo languore periturus, quem non potuit nec mors fratris occidere. Quid igitur, inquit, miserrima feminarum, sævissime senex ex hac recordatione tristissimæ orbitatis ad hos vultus, faciemque converteris? Sine dubio filius est, & post gravissimas denunciationes redditus vitæ. Sed ignoscat natura, pietas, non est solatium matri unus ex geminis. Felicior ille dolor est, [a] qui transigi saltem cum oculis potest, renovatur, accenditur, & in his vultibus illum quotidie putat videre pereuntem. Sed & ipse gaudio redditæ vitæ lætitiaque non fruitur; nec se credere potest charitate prælatum, quem medicus elegit. Sentit infelix cujus orbitatis unicus sit, quibus lacrymis perfundantur oscula, quam magnis profundisque suspiriis concutiantur amplexus. Misera verecundia sanitatis ingratæ, pretium sibi videtur fratris occisi. Convertitur hoc loco, judices, mulier infelix, & velut ad quandam præsentiam amissi juvenis, sive, inquit, tandem securitate mortis explicitus, in aliquo sedis æternæ pudore requiescis, sive exclusus ac vagus, & inter fabulosa supplicia metuendus adhuc laceratione, per stupentes horrentesque manes umbra discurris, audi miserrimæ matris iniquissimam complorationem. Non quidem licuit mihi in illud cubiculum conditorium tuæ mor-

[a] Cujus oblivisci possumus, cassi ex oculis fabulâ.

tis

cis irrumpere, nec ſuper chariſſima membra proſtratæ matris vulnera tua tegere viſceribus: quod ſolum tamen potui, corpus quod medicus, quod reliquerat pater, hoc ſinu miſera collegi, ac vacuum pectus frigidis abjectiſque viſceribus rurſus implevi, ſparſos artus amplexibus junxi, membra diducta compoſui, & de triſti terribilique facie tandem ægri cadaver imitata ſum. Hoc eſt tamen quod de triſtiſſima orbitate præcipue ferre non poſſum: propter fratrem videris occiſus, nec tamen unquam conſtare poterit an tu ſanaveris fratrem.

GLADIATOR.

DECLAMATIO IX.

ARGUMENTUM.

Abdicare & recuſare licet. Pauperis & divitis inimicorum filii juvenes amici erant. Filius divitis cum in piratas incidiſſet, ſcripſit patri de redemtione. Illo morante, profectus pauperis filius cum amicum apud piratas non invenisſet, quia laniſtæ vænierat, pervenit in civitatem in qua munus parabatur, ſub tempus ipſum quo pugnaturus erat divitis filius. Pactus eſt cum muneratio pauper adoleſcens, ut vicariis operis redimeret amicum, petiitque ut ſi egeret pauper pater, alimenta ei præſtaret. Ipſe in pugna occiſus eſt. Divitis filius reverſus egentem invenit pauperem, palam cœpit alere. Abdicatur.

Pro Filio contra Patrem.

NEMINEM unquam, judices, intra tam breve ætatis ſuæ ſpatium plura terra marique perpeſſum, quam quæ proxima peregrinatione vel tuli, vel timui, vel vidi, facilis, ut opinor, fides eſt, cum ex omnibus quos novimus mortalibus unus nominari me miſerior poſſit, quem infelicem ego feci. Tamen in hac quoque omnia excogitantis in me fortunæ violentia, confiteor nunquam hunc me concepiſſe animo [1] meo metum, ne poſt redemtum per alienas manus filium, diſpliceret patri meo miſericordia. Illas verebar magis jam non tacitas vulgi opiniones, quibus crudelitatis atque ſævitiæ reus peragor apud pleroſque ſanctos & graves homines. Nondum excuſare potui quod redemtus ſum. Objicitur mihi orbatus ſenex, & ille qui modo ſalvo filio et

[1] Sic M S. Alii omittunt, meo, & pro ne poſt, me poſt, legunt; pro diſpliceret, diſplicere;

am contra divitem steterat, amissis in uno juvene omnibus bonis, inimicæ domus supplex. Licet enim totas advocemus in odia fortunæ vires, & egentem unum senem universa gratiæ mole calcemus, confitendum est tamen, [1] plus amici nocuimus quam inimici. Quin ipsa prorogatæ quotidiana stipe infelicis animæ videtur quodammodo maligna clementia. Quod enim beneficium est efficere, ut vivat orbus? Unum tamen vel gravius crimen infelix hæc abdicationis meæ fortuna defendit, quod vix ad sustinendum spiritum sufficientes cibos, prorsus tantum mortis impedimenta, avara manu dederim. Puto jam ignoscetis omnes, si plus præstare non potui invito patre.

Quanquam, judices, oboritur animo meo nonnunquam & illa suspicio, quod patrem non alimenta uni seni parce vivere assueto, nec liberaliter data, nec diu danda, in offensam meam compulerint. Quantulum est enim facultatibus divitis, quod sub patre sane tenaci filio familiæ superest? Ac si foret majus forte momentum, quis tamen parens tam durus est, ut propter aliquam impensam carere filio velit, quod ipse [2] celatus sit, quod non suæ misericordiæ pauperem commiserim, non rogaverim, præsertim qui quicquid unquam petii à patre, exoravi? Sed neque hæc [3] ultimo fulmine castigari meruit differendis precibus verecunda cunctatio. Qui dum tempus oportunum, faciles aditus, hilariorem animum capto, interim volui [4] superesse cui ignosceret. Neque inficior tamen fuisse me lentiorem quam oportuit: tametsi hoc præcipue habere videor patris simile. Sed si ulla emendatio pœnitentia est, hic in publico vobis adhibitis rogabo. Non ego æs alienum luxuria contraxi, nec profusus in vitia fortuna nostra male usus sum. Redemtionis meæ pretium debeo. Si impetro, intelligam verum esse quod quidam opinantur, ambitiosum patrem publicare voluisse domus suæ misericordiam, ne viderentur pauperes tantum vitam inimicis suis dedisse. Si perseverat ut porrectos egenti cibos mea fame rependat, & expulsum omnibus bonis filium similem faciat inimico, vereor ne iniquis æstimatoribus inexpiabilis illius & sæpe reprehensi odii culpa videatur penes patrem, qui tam facile irascitur. Verum enim [5] sic placet, fortunæ magis moribus dissidere, quam suis: nam & paupertatis est proprium, quando alia deficiunt, exercere libertatem: & dum [6] contemtus fama vitatur, potentiores vel ambitiose offendere: & nacta bonam con-

1 Dum ego pauperis filium, amicum meum perdidi. 2 Hâc in re inconsultus prætermittitur. 3 Abdicatione. 4 Pauperem patrem. 5 Sic fieri solet, ut homines contentiones semel ortas promoverent, potius iis animis, iis moribus quos fortuna dederit, quam quibus nati sunt. 6 Pauperes contemtum fugiunt.

scien-

ſcientiam magna fortuna, indignios imparem adverſarium patitur. Ergo conſeruit, ut ſolet, caſus duratura longius à parvis initiis odia, dum contumeliam humilitas facilius intelligit, dignitas gravius. Neque ulla fuit æmulatio (quæ enim eſſe inter impares poteſt?) ſed fato quodam ſimilis ex diverſis cauſis contentio. Hic iraſcendo pertinax erat, ille incendendo contumax. Quanquam niſi ultimam exprimere confeſſionem victi utique placuiſſet, multa jampridem ſigna dederant veniæ, finemque pugnæ petentis. Nam quo pertinuiſſe credimus, quod pauper adoleſcens relictis omnibus ſolum me quem coleret, quem amaret, elegerat? Sine dubio à primis ætatis annis junxerat nos potentiſſimus amor ille puerilis, dum aut nulla erant inter parentes odia, aut à nobis non intelligebantur. Poſt diductus tamen domos perſeveravit, imo impenſius laboravit. Et ſi quid mihi in eo ſatis perſpectum eſt, nihil horum fecit invito patre. Quantum intelligere potui, pauper ſine dubio pudore cedendi, ne damnaſſe cauſam ſuam videretur, ſimul quod nulla ipſi dabatur gratiæ via, ſtare viſus in ſuſcepto [1] circuitu, tamen quoſdam molliores tentavit aditus, & dum firma tandem pax impetraretur, filium nobis obſidem dedit.

Ac ne meus quidem offendi viſus eſt pater, certe nunquam reprehendit, nunquam prohibuit: nec clam feci, nec contumacem adverſus patris imperia unquam fuiſſe me vel ipſe rerum declarat ordo. Nam quamvis infeſtum latronibus mare juſſus intravi. Neque diſſimulaverim magnas fuiſſe cauſſas patri cur hoc mihi impetraret quod ipſe facere non potuerat. Ego etſi neſciebam, non interrogavi: ſatis plena ratio fuit patrem velle. Felix navigantium conditio qui procellas modo, & ſævos tempeſtatis incurſus, & albentes fluctibus ſcopulos, aliaque pericula tantum maris pertulerunt: ego miſer naufragis invideo, captus barbaris manibus: nec tam nexu carinarum vinctus, quam pondere, inundatum carcerem tuli, & vincula macie laxavi. Quis non ignoſceret omnibus qui poſt hoc exemplum navigare timuiſſent? Ergo qua una ſpe miſera trahebatur anima, litteras de redemtione ſcripſi patri (teſtor deos) ſoli. Quid enim ſentire viderer de parentis affectu, ſi hoc incolumi redemtionem ab alio petiviſſem? Nam quod unum mihi ſecundum patrem fortuna videbatur paraſſe præſidium, hoc ſperare in illa ſorte non poteram. Quid attinebat amico ſcribere, quem ſciebam non habere unde redimeret? Nunquamne mihi dabitur liberum tempus conquerendi apud patrem de amicis ſuis, qui proficiſci volentem retinere tentarunt? qui piæ feſtinationi attulerunt moras? Profectus eſſet tamen vel invitis omnibus (quis enim non hoc præſta-

1 Curſu, in ſententiâ perſeverare.

ret filio pater?) nisi quod interim amicus anteceſſit. Illum non pericula maris, non infesti latronibus ſinus, non vicinum meæ fortunæ documentum prohibuit. Minus hæc miror de amico: illud eſt quod penſari nullis beneficiis poſſit, proficiſcentem non retinuit pater: imo ſi quid in ſubſidia vitæ ſepoſuerat parca frugalitas, id omne in impenſas itineris contraxit, & contulit: infeliciſſime ſenex, ſic egere cœpiſti. Dicam nunc ego per quos juvenis præſtantiſſimus navigaverit fluctus, quos acceſſerit ſcopulos, quantos luſtraverit ſinus? Faciliora iſta putant qui nunquam navigaverunt. In omnia præceps, ſine reſpectu ſui, quem jam tum apparebat vitæ non parcere, adiit, exploravit, & tamen ille quoque qui tanto opere feſtinabat, ſero pervenit.

Audite, audite, judices, novam captivi querelam. Jam miſer apud piratas non eram. Alebat devotum corpus gravior omni fame ſagina, & inter debita noxæ mancipia contemtiſſimus tyro gladiator, ut noviſſime perderem calamitatis meæ innocentiam, diſcebam quotidie ſcelus. Hæc tamen omnia ſuſtinui, tuli: adeo difficile eſt etiam ſua cauſa mori. Et jam dies aderat, jamque ad ſpectaculum ſupplicii noſtri populus convenerat, jam oſtentata per arenam perituroruṁ corpora mortis ſuæ pompam duxerant. Sedebat ſanguine noſtro favorabilis [1] dominus, cum me, cujus ut interjecto mari, non fortunam quiſquam noſſe, non natales, non patrem poterat, una tamen res faceret apud quoſdam miſerabilem, quod videbar inique comparatus. Certa enim arenæ deſtinabar victima; nemo munerario vilius ſteterat. Fremebant ubique omnia apparatu mortis: Hic ferrum acuebat, ille accendebat ignibus laminas; hinc virgæ, inde flagella afferebantur. Omnes piratas putares. Sonabant clangore ferali tubæ, illatiſque Libitinæ toris ducebatur funus ante mortem. Ubique vulnera, gemitus, cruor, totum in oculis periculum. Si quid eſt in me abdicatione dignum, judices, unum crimen agnoſco, quod in hæc amicum meum miſi. Eſt quidem felicibus difficilis miſeriarum vera æſtimatio, figurare tamen poteſtis qui tunc animus mihi, quæ cogitatio fuerit. Namque & natura redit in extremis triſtis præteritæ [2] voluptatis recordatio, & mihi cum generis conſcientia, cum fortunæ conſcius aliquando fulgor, cum liberales artes, cum omnia quondam honeſtiora munerario meo, domus, familia, amici, ceteraque nunquam videnda in ultima mortis expectatione ſuccurrerent tenenti ſervilia arma, & ignominioſa morte perituro, tum (ſi ulla miſeris eſt fides) quid horum omnium ignari agerent propinqui,

1 Munerarius ſanguine noſtro favorem populi aucuparus eſt.

2 Priſtinæ vitæ ſplendor, dignitas, quam ſatis teſtata eſt, prædicabat felicem fortunam.

nihil

nihil pejus de fortuna mea ſuſpicantes, quam quod ſcripſeram: illud tamen graviſſimum, quod patrem, qui tamdiu non veniret, captum putabam. Ergo tota cogitatione intentus in mortem, expectabam cruentum illum confectorem. Quienim dubiter quid futurum fuerit ſi ego pugnaſſem? Ille quoque occiſus eſt, qui inter nos, ut apparet, fortior fuit. His cogitationibus attonito, in mortem jam pene demerſo, inopinata ſubito amici mei ſpecies effulſit. Obſtupui, totumque corpus percurrit frigidus pavor, neque aliter quam ſi vana obiceretur oculis imago, mente captus ſteti. Ubi primum lux rediit, laxatumque eſt iter voci, Quid tu, inquam, quo caſu perveniſti huc miſer? Nunquid & te vendidere piratæ? At ille complexus cervices meas, effuſis in pectus meum lacrymis, ſolutus, intercepto prope jam ſpiritu, ſero, jam trepidante me, primam vocem & diu ſolam edidit, Satis vixi. Ut vero cauſas itineris reddidit, & veniſſe ſe ad redimendum indicavit, & unde inquam tibi pecunia? niſi rediſti in gratiam, & te pater meus miſit? Audite gentes, audite populi, non ſolita judicium noſtrum corona circunſtet: ſed ſi patitur natura rerum, totus ad cognitionem talis exempli orbis circumfluat. Tacete priora ſecula, in quibus tamen à primordio generis humani pauciſſima amicitiæ paria admirabiliora fecerat longa temporibus noſtris fides intercepta, quicquid hiſtoriæ tradiderunt, carmina finxerunt, fabulæ adjecerunt, ſub hac comparatione taceant. Quis crederet (ſi dubitari poſſet) inter duos amicos, quorum alterum immunem malorum omnium fortuna fecerat, alterum piratis ac laniſtæ tradiderat, meliorem conditionem fuiſſe captivi? Si dives eſſem, inquit, pecuniam pro te attuliſſem: quod unum pauperibus præſidium eſt, manus habeo, has piratis daturus fui, has pro te in pugnam vicarias dabo. Ignoſce pater, quod nimia contentione affectus, pene tibi orbitatis vulnus impreſſerim. Teſtor deos non per me ſtetiſſe quod vivo. Neque enim ita me efferarat ludus, aut in tantum duraverat animum cædis longa meditatio, ut eum amicum vellem occidi qui pro me mori poterat. Vindicabam mihi fortunam meam, & adhuc neceſſitatis gladiator depugnare etiam volebam, neque ullis precibus poteram evinci, quanquam ſe non ſuperfuturum alioqui minabatur, idque unum affirmabat intereſſe, utrum vicarium mallem habere mortis, an comitem. Non vici. Quid igitur actum ſit quæritis? Duxit me ad munerarium, judices. Quas ego illius preces, quam pertinaces lacrymas, quam miſerabilem obteſtationem vidi! Nemo unquam ſic rogavit miſſionem. Transferuntur in illum detracta corpori meo arma, & male aptatis inſignibus feſtinatum par producitur. Quid me admonetis ſupremarum amici mei precum, quibus hæc alimenta carò emta, inopi patris ſenectuti petita?

ta? adjutorium hoc ac cauſſam putatis? Me pudet quod rogatus ſum. Per hanc, inquit, mihi lucem ultimam, per notiſſimam amoris noſtri fidem, non ſinas mendicare parentem meum. Suſtineas, adjuves, præſtes affectum, ſi mereor: tu ſis illi vicarius meus. Nec plura dicendi tempus fuit: jamque ſuprema per galeam lederam oſcula, digreſſiſque in diverſum miniſtris permiſſus Mars erat. O quam ſolicitus ſpectavi! quam attonita mente! quam ſimili corporis motu! Quoties ad infeſtum mucronem, quaſi ipſe peterer, me ſummiſi! Quoties ad conatus erectus ſum! O miſera cogitatio, ô crudelis natura metus, merito tu amice pugnare maluiſti. Facinus indignum, illum animum, illum ardorem non contigiſſe caſtris, non bellicis certaminibus, ubi vera virtus, nulla pugnandi lege præmium ſcribitur. Qua vi prælium invaſerat, iratus etiamnum tanquam adverſario meo, ad omnes impetus excipiebatur callide veterani gladiatoris aſtu, omnes conatus contra ſe erant. Nec difficilem tamen ſub illo præſertim autoramento habuiſſet miſſionem, ſed noluit gladiator vivere. Igitur jam nudum corpus vulneribus offerens, ut totam prope mercedem ſemel ſolveret, ſtans periit. Cui licuit in patria, in domo, inter propinquos, ſecuro conſeneſcere ævo, tranquillam ſine reprehenſione agere vitam, jacet confectus vulneribus, & primo juventæ flore fraudatus, periit miſer fato meo. At ego qui debebar illi fortunæ quem mors ſibi deſtinaverat, emiſſus ludo nocentior, quam venditus: etiam viatico illius infelicis revertor. Placeamus licet nobis fortuna noſtra, pater, pauperi ſolvendo non ſumus.

Si qua eſt fides, judices, pudet me contra indicare mea beneficia, nec videor vobis rationem poſſe reddere, quod mihi tam parum objiciatur. Redemtoris mei patri in pretium meum orbo, egenti, quid præſtiti? quod pirata capto, quod laniſta gladiatori, exiguam ſtipem, & cibos ſemper petendos. Quantulum enim dari poterat, quod non ſentiret dominus tam curioſus? De hac re conſediſtis, hoc concitavit iſtam judicii ſcenam panis datus mendico: & dilatata hac impotentiæ noſtræ opinione, videbamur amicos ferro occidere, inimicos fame. Computemus totam iſtam meæ luxuriæ impenſam, audite ſummam, & miramini ſi hos ſumtus ne divitiæ quidem ſuſtinent. Tanti conſtat patri captivitas mea, cum tam care redemtus ſim. Quo tandem patereris animo, ſi delicatus adoleſcens, præſertim ſplendidis opibus, vel ex ætate mores, vel ex fortuna traxiſſem, & tempeſtiva convivia, & pervigiles ludos advocata ſodalium turba, ſolutus atque affluens agerem, tantumque impenderem quantum non poſſet te ignorante conſumi; quæ tamen ipſa boni patres libenter annis remiſerunt, cum abdicatione dignum putes, & ultimo patriæ poteſtatis fulmine coërcendum, quod mendicu

ſeni

ſeni porrexerim, ut parciſſime dicam, quod illi filius miſit? Non redemta meretrix, non egeſtum conviviis fœnus, non lenonum paraſitorumque cara adulatio in crimen venit: cibaria ſenis nempe unius ætate ac malis confecti. Hoc divitias tuas concutit? hoc fundatam paternis avitiſque opibus domum exhaurit? Si tam avarus es, computa, adhuc de alieno vixi. At hæc fortaſſe quæ circumſtat judicium corona, & omnis ignara cauſſæ turba, magnum nescio quod & portento ſimile crimen expectat. Abdicas me pater tam cito? Modo tibi ex illa funeſta peregrinatione inſperatus revertor, unde ut venirem, vix optare potuiſti. Nulla adhuc pro reditu meo ſoluta ſunt vota, non percuſſæ diis immortalibus hoſtiæ, redemtori certe gratiam non retulimus. At ego expectabam ut deſiderio incenſus affectus vix poſſet expleri, ut poſt infauſtam profectionem velut objurgatus tanto periculo, nunquam me poſthac ſaltem peregre dimitteres. Vix ſalutatis laribus expellor, & apud pleroſque dubitari poteſt an admiſſus ſim. An hoc agis, ne quid tibi præſtitiſſe videatur qui me redemit? Sævus enim credo & impius, & (quod maximum omnium vitiorum ſignum eſt) ingratus beneficia patris non æſtimo. Fortaſſe cui vitam debeam neſcio, nulla eſt apud animum meum memoria meritorum. Miſerum me, quod non poſſum tantum ſolvere, quantum accepi.

Quanquam cauſſas abdicationis pater altius repetit, & ultra peregrinationem meam inquirit, idque ratione duplici. Primum, ut reum quem premere atrocitas criminum non poteſt, [1] turba confundat: deinde ut gravius videatur judicium patris, cum is damnet qui ſoleat ignoſcere. Cur, inquit, cum ego inimicum haberem pauperem, tu amicum filium ejus habuiſti? Volo, judices, omiſſa omni contentione ſcilicet fic agere, Peccavi, veniam peto: & errare hominis eſt, & ignoſcere patris. Duxit me ſimilis ætas, evicerunt officia, cœpit fides, amantem odiſſe non potui. Nihilominus ſatis abundeque pœnarum eſt: & ſi pietatem tuam bene novi, pluſquam velles, datum eſt. Quantumlibet peccaverim, quid amplius iratiſſimus dominus exigeret? [2] Ludo tibi ſatisfeci. Nullumne cladibus meis finem dari placet? Parum eſt quod infanos pertuli fluctus, & ſævis tempeſtatibus commiſſus, arbitrio ventorum, pependi? Parum eſt quod in nefarias latronum manus prædæ perveni, & (quæ ultima malorum etiam ſervorum conditio eſt) [3] ſine exceptione vænalis? Inde me, ſi voluiſſet, emere potuit inimicus. Parum eſt quod me diu piratæ in carcere retentum, quia redemtorum illis divitem promiſeram patrem,

1 Populi tumultuoſa judicatio.
2 Gladiatorio.
3 Ut pro arbitrio emtor de me ſtatuat.

in

in ludum vendiderunt tanquam decepti? Quod quotidianæ pugnæ meditatione tamdiu mori didici? Quod compositus, armatus, inductus perieram, si melior amicus fuissem, nisi me nova velut in portu [1] adoptata tempestas paternis laribus extorrem, & necessarii quoque victus inopem, circum ad alienas mitteret domos? Pudet enumerare calamitatum mearum gradus, piratam, lanistam, patrem. Atqui pars ista criminis, judices mei, non defendi meruit, sed laudari. Neque enim reperio quid in rebus humanis excogitarit natura præstantius amicitia, quid concordia contra fortunam majus auxilium. Nam primum præter cetera animalia induit nostris pectoribus quandam societatem, quæ mutuo gaudere congressu, contrahere populos, condere urbes edocuit, & cum mentibus nostris varios imposuerit motus, nullum profecto meliorem benevolentia tribuit affectum. Quid enim foret humano genere felicius, si omnes esse possent amici? Non bella, seditiones, latrocinia, lites, ceteraque mala quæ hominibus ex seipsis nata sunt, fortunæ accessissent. Id quia nimium deo visum est, at certe honestis convenire mentibus, fidem colere, amoris gratiam referre, omnibus temporibus, omnibus gentibus præcipuum & quodammodo sacrum fuit (neque enim nisi optimis mentibus contingit, ut aut sic amare sciant, aut sic amari mereantur) hoc ego crimen expaveſcam? Scires quantopere gloriarer pater, si cum amico ego meo redissem. Nisi forte similitudine flagitiorum ductus, turpi me conjunxeram juveni, quæ vita sine dubio nomen amicitiæ non accipit: [2] ita tamen ad paria ducente natura, vitia convenerunt. Objice mihi amicum, & habes maledicendi materiam. Gladiator fuit, quare amicus illius fuisti? Ita, opinor, pœniter. Effert te longius dolor, & nimia concitatus ira, quo progrediare non respicis. Non sentis pater hoc te mihi objicere, quod vivam? Quisquam de illa amicitia queri potest præter pauperem? At ego inimicum habebam illius patrem. Decuerat quidem simultates, [3] quas maxime omnium mortales esse voluere sapientes, in his desinere, in quibus nascerentur. Nam sic quoque immodicas serit discordiarum fortuna causas, etiam si non hæreditaria subeamus odia, ac diutius inimicitiæ maneant, quam inimici. Tamen si quid adversus te ipse commisit adolescens, sit hostis & meus. Si innoxius, & omni vacans culpa, charitatem mereri cupit, si nullius me amici filius validius amat, qui tandem vis pater respuam, & iratus

1 Legit Gronovius adortâ. Sed active sumta retineri potest, sævitia patris qua me paternis laribus extorrem fecit, tradidit me alienis adoptandum. 2 Ita MS. Alii, tametsi ad paria ducente natura, vitia amborum convenerunt. 3 Quas, sapientes non improbant, acerbissime geri, tamen in his &c.

objiciam

objiciam manus? Tu quoque non odiſes pauperem, ſi te amaret. Inſerit ſe, & beneficiis certat. Noras adoleſcentem omnia ultro præſtantem, & ſic me amabat, quamvis tu eſſes inimicus patri. Adjice, ſi tanta in adoleſcente indoles fuit, quantam nulla unquam cognovere ſecula: ſi fides antiquiſſima, & cum deorum cœtu permixtis inaudita temporibus: ſi me ſemper habuit chariorem ſpiritu ſuo, etiamne deſpicienda mihi rariſſimi boni occaſio fuit? At ego perpetuam quandam mihi gloriam reor, quod ille cœleſtis animus me potiſſimum quem amaret elegerit, quodque ego ſim probatus tanto judice. Me quoque igitur feret fama per gentes, & amici laudibus illuſtrior vivam. Credit aliquis idem me pro illo fuiſſe facturum.

Cur cum inimici nos eſſemus, vos amici fuiſtis? Aliud hoc loco crimen agnoſco. Peccavimus enim fateor, peccavimus, quod cum amici eſſemus, vos inimici fuiſtis. Hæc, judices, diutius exequerer, niſi abſoluta eſſent ipſo judice patre. Longum jam iſtius criminis tempus eſt, nunquam objecit, nunquam excanduit. Et quid hoc inter nos pater convenit, niſi longiores repetis offenſas? Apud malignos videaris me iratus non redemiſſe. Sed ſi quid ante commiſiſſem odio tuo dignum, potuiſti me redemtum non recipere. Manifeſtum eſt ergo te patiente, id eſt, te volente, amicum mihi fuiſſe juvenem. Et ſane non ſolus in hac ſententia fuiſti, idem filio permiſit & pauper. Atqui ſi pars hæc cauſæ, quæ confeſſione longi ſilentii abſoluta hodie in acceſſionem criminis alterius deducitur, poteſt apud vos impetrare veniam, facilior certe ſequentium ratio eſt, ille enim ſine fuerit inimici filius, hic jam eſt amici pater. Nec ignoro, judices, quam male iſta defenſio de humano genere mereatur, ſi adeo nihil eſt per ſe miſericordia, ut niſi ulterior aliqua neceſſitas pudori vim fecerit, pro ſummo crimine damnanda ſit minus neceſſaria humanitas. Ergo ſi alienum & ignotum, tamen (quæ publica omnium mortalium, quippe ſub uno parente naturæ cognatio eſt) hominem cibo forte juviſſem, pœna dignum videretur ſervaſſe perituram animam, & ignoviſſe rebus humanis, reſpectu communis omnium ſortis, velut adorato numini ſtipem poſuiſſe Fortunæ? Si hoc crimen eſt, laudetur ergo crudelitas, nihil habeatur piratis laniſtiſque prudentius. Ferantur ſane profuturæ humano generi duo exempla, intra tam breve tempus propter miſericordiam alter abdicatus, alter occiſus. Quod crimen ſi fatendum ſit, non animum mihi ipſe finxi, aut mea poteſtate regitur affectus. In arbitrio formantis mores omnium naturæ compoſitus, cum crimine meo natus ſum. Nam ſive cœleſtis providentia, ſive irrationabilis caſus, ſive aſſignata ſiderum curſu naſcentibus nobis neceſſitas, multa varietate pectora

ctora noſtra diſtinxit, nec minus numeroſas animorum quam corporum dedit formas. Sunt quorum mentes etiam nocentium ſupplicia confundant, qui ad omnium ſanguinem palleſcant, ignotorum quoque miſeriis illacryment. Sunt contra qui ne ſuorum quidem miſereantur. Mihi mite pectus, & mollis affectus ad omnem calamitatum conſpectum tremit. Noli me æſtimare mea fortuna pater, non habeo gladiatoris animum. Utinam quidem mihi cauſa permitteret ſic gloriari, Juvenis conceptus ſplendidis parentibus, cum ſolum tam ſpecioſæ fortunæ crederem fructum poſſe prodeſſe, & contra varios mortalium caſus quaſi portum benignitatis aperire, concupivi quandam humanitatis civicam gloriam, perituram hominem, ſive ille naufragio ejectus, ſive ſpoliatus incendio, ſive exutus latrocinio erat, naturæ patriæque reſtitui. Paria tecum facio reſpublica, quæ propter me unum civem perdideras. Hæc me magis decet impenſa, quam veſtis, quam argentum, quam ubi laus emitur. Ubi enim pecunia melius poni poteſt, quam ubi fœnus bonitatis extenditur? Magna conſcientia eſt, felicitatem meruiſſe. Ignotus ſane ſit & alienus: quid fuerit ante, non quæro, poſt hæc erit amicus. Et hercle quo quiſque plus poteſt, quoque latius patet ad fortunæ incurſus, hoc magis cogitare debet atque reſpicere, quantum in nos fortunæ regnum ſit, quam inſtabili ſede humana conſiſtant. Non me aurata laquearia, nec radiantes marmore columnæ, nec graves cruſtæ fecerint immemorem fragilitatis. Multa ſæpe & locupletibus accidunt, ſæpe in imum ſumma decidunt. Ego vidi pauperem auxilia diviti ferentem. Sed ſane ſuperbius æſtimet miſerias longa felicitas, & alienum caſum facile deſpiciat ſecurus fui[1]: ego quoties auxilia calamitatis petere aliquem video, non poſſum non moveri fortuna mea. Succurrit mihi continuo tempus illud, quo ipſe clementiam optabam. Ignoſce pater, ſi penitus animo meo hic inſedit affectus: amare miſericordiam miſer cœpi.

Sed inimicus, inquit, meus eſt. Nam quis nos tantopere laudaret, pater, ſi hoc amico præſtaremus? Hæc eſt celebranda virtus, hæc animi ſuſpicienda moderatio, vincere iram, & inter ſimultates quoque meminiſſe hominis. Ut Fabio Maximo immortalem attulit laudem, ereptus ex hoſtium manibus[1] inimicus: ut Tiberium Gracchum admirata civitas eſt, Scipione in carcerem duci prohibito: te quoque ſimilis animi magnitudo memoriæ dabit. Tuis enim opibus vivit inimicus. Quicquid eſt iſtud quod ſenex inops ex noſtra domo accipit, ſi non iraſceris, tu præſtitiſti, tibi hoc pulcrum atque

[1] Minucius Magiſter Equitum, ex Hannibalis manibus ereptus. Liv. l. 22.

magnifi-

magnificum eſt. Nam ego ſi quid in patrem ſervatoris mei confero, non ſum laudandus. Neque expectaveris hoc loco pater, ut illa dicam, Semper odiorum honeſtus occaſus eſt: & dum ſimultates nihil aliud habent quam nocendi cupiditatem, ſpecioſa in melius animi mutatio eſt cum exempli honore, junctæque ex hoſtili pene concurſu in affinitatem manus. Unde tantum miſero boni, ut inimicus ſit? Aſpice ſolum, egentem, ſenem, omnibus præſidiis deſtitutum: nonne contumeliam fortunæ tuæ facis, ſi hunc odiſti, & adhuc tua putas intereſſe ne vivat? Nulla tibi contingere major ultio poteſt, quam ſi talis eſt, ut illius etiam nos miſereamur. Magna mehercle jam de vetere æmulo pœna ſupereſt, panem eripere mendico, & graviſſimæ per ſe fortunæ manu pondus imponere. Age, ſi periſſet, cadaver calcaſſes? Feræ mehercle generoſiores, jacentes tranſeunt: & reſervati hoſtes, reſtitutæque urbes majora cauſſæ exempla ſint: quod ſcio, victis etiam gladiatores parcunt. Poſt orbitatem, poſt egeſtatem, quid amplius poteſt pati, niſi quod [1] optat? Ulteriorne tibi aliqua ultio quærenda eſt, aut aliquid rerum natura pejus capit? Quis non te omnium mortalium inhumaniſſimum putet, ſi hoc adverſus inimicum tuum ſaltem optaſti? Si me hercle inexpiabiles odiorum cauſſæ, & compoſitis quoque fabulis ulteriores inimicitiæ fuiſſent, auſim dicere, ſi propter illum liberos perdidiſſes, accipienda tamen erat à fortuna talis ſatisfactio: certe ad vitandam inſolentiæ opinionem, quæ fere immeritam quoque potentiam carpit, ne vagaretur per urbem invidioſus mendicus, & calamitatis auctori cauſſas vulgus regereret odiorum. Neſcio quomodo omnis pro laborante favor eſt, nec ulla perpetuam gratiam ſervat niſi modeſta victoria. Noſtra potiſſimum clementia ſuſtineatur, ne illius alii miſereantur.

Facilis, ut animadvertere vos ſpero, judices, defenſionis meæ curſus eſt. Antequam incipiam habere cauſſam nimium bonam, hic jam conſcientia trepidat, & ratio velut inter binos deprehenſa ſcopulos, cum aliud objiciatur, aliud defendendum ſit, hæret in dubio: cum beneficiis meis compurare non audeo. Cognoviſtis expoſitionem cauſſæ, quanta quamque excedentia fidem adoleſcentis optimi merita narraverim. Hæc mihi omnia ſine dubio ille præſtitit. Sed quid intereſt? Debitor delicatus ſum. Quid in hac parte defenſionis agam, judices? dicam, referre gratiam beneficiis volui. Itane tandem aliquis mendicare amici patrem æquo animo viſurus fuit? At ille me redemit, cui nihil retuli. Dicam moveri me ſupremis amici mei precibus? Egregia vero comparatio. At ille mihi præſtitit, quod non rogavi. Utro me vertam? Tanquam honeſtum defendam factum, an tanquam neceſſarium? Alterum

[1] Ut inimici filius pateret.

absolvi facilius potest, alterum laudari rectissimum opinor. Veritatis interest Audi pater, alimenta ista quæ donata egenti putas, quanti illi constent. Si accepto captivitatis meæ nuncio, nullis precibus adductus, nullis epistolis vocatus adolescens ad liberandum me vinculis piratarum profectus esset, quibus tamen meritis pensarem, cum id mihi præstitisset, quod ego tantum à patre speravi? Intrare maria, præsertim jam recenti documento timenda, & latrones ultro quærere, & cum præter vicarias manus nihil esset, navigare voto captivitatis, quis posset alius quam qui paratus esset pro amico mori? Magnum hoc per se, ac seculo nostro vix credibile, judices. Illud vero omni prædicatione majus, ad redimendum me profectus est, cum mendicaturum patrem suum sciret. Atqui sperare poterat futurum, ut sine periculo suo redimeretur nihilominus amicus, cum haberem divitem patrem. Sed noluit ipsum itineris apparatum, & ne qua periret redemtionis hora, præceps cucurrit. Prô fidem deum hominumque, quemadmodum ad redemtionem amici festinat etiam cujus pater lentus est? Terentium, quem inter ceteros captivos secundo Punico bello Scipio Africanus vinculis exolverat, memoriæ tradidere majores, insigne receptæ libertatis pileo testante in triumpho ducis esse conspectum. Et ille quidem majoris momenti accessione publicam senserat felicitatem, privatim tamen debere se putavit victoriæ beneficium. Quid me facere convenit, qui per maria latrociniis infesta solus petitus sum? qui lucem, libertatem, denique quicquid patri debeo, non ignarus, ut primo natalis horæ tempore, sed videns sentiensque acceperim? nec solum donatus his bonis, sed summis periculis liberatus sum? Nonne me ex amici fide natum, & tenacioribus beneficiorum vinculis fatear esse constrictum? Miserrime, amice fidelissime, ingratum me moriendo fecisti. Et quantulum est quod adhuc loquor de mea infelicitate, de piratis? Levis est ista fortuna, hæc etiam nunc recepit moram. Solent expectare latrones redemtorem. In ludo fui: qua pœna nullam ulteriorem scelera noverunt, cujus ad comparationem ergastulum leve est. Hoc si scisses, pater, affirmo, promitto, cujus pietatis es, nemo te antecessisset. Illa certum habeo expectas ut dicam. Morabar inter sacrilegos, incendiarios, &, quæ gladiatoribus una laus est, homicidas inclusos turpiore custodia, sordido cellarum situ. Jamque in eam veneram fortunam, ut me victum recipere non posses, victorem nolles. Aderat hora supplicii mei, qua nusquam morandum: jam præbendus erat jugulus, & fundenda vita cum sanguine. Neque enim dubitare de eventu licet. Exemplar fati mei vidi. Si me ab his imminentibus malis pecunia redemisset, beneficium tamen potius dicerem magis æstimandum esse, quam pretium. Sed apud

malig-

malignos interpretes posset videri vel spem secutus aliquam venturi temporis, vel præsentis voluptatem. Hoc admirabile: & uni tantum pietati referendum est. dedit beneficium quod nunquam reciperet: & cum amicum quem redimebat habiturus non esset, nihil aliud emit quam honestam mortis conscientiam. Transtulit ergo in se fortunam meam, subiitque non solum fortiter, sed etiam libenter id quod mihi miserum putabat. Res dictu incredibilis, gladiator dimissus, redemtor occisus est. Recepit pectore adverso ferrum, ut quasi quam emittebat animam, in meum pectus transfunderet: & hoc uno tristis occiditur, quod amplius amicum visurus non erat. Eant nunc antiquarum conditores fabularum Poetæ, & se ad exhortandam amicitiæ fidem magna quædam composuisse carminibus putent, si dixerint aliquos per maria terrasque asperiorem fortunam amicorum tantum secutos, aut principem Græciæ virum in ultionem interfecti amici inauspicata bella gessisse. Nam inter fratres quoque illa maxime admirabilis, tamen alterna mors est. Una fingitur [1] conjux, quæ jam perituri vitam mariti vicaria morte sua redemit: adjiciturque miraculo fabulæ, fecisse hoc eam quod non præstitisset pater? En indubitabile seculi decus, & fictis majus: ut moreretur pro me amicus, suum reliquit patrem meum vicit. Et sane quid profuisset festinatio patris, etiam si ad redimendum me prior forte venisset? Hoc me pretio nemo alius redemisset. Neque vero plurimum fuit præstitisse mortem. Namque interim specioso titulo bene vita pensatur: illud vero existimo gravius, nomen gladiatoris accipere, subire dominum lanistam. Minus te, amice, laudarem si vicisses. An ille animus rediret in cellulam, ferret saginam, magistrum, personam denique sceleris? Mea depugnasti causa, tua peristi. Hæc tamen omnia ultimæ fortunæ nomina, ut mihi detraherer, induit sibi. Venit in arenam homo nec sceleratus, nec infelix. Ecquando, judices, hoc audistis? Bonitate sua gladiator factus est. Utinam, judices, hæc quæ illi speciosa sunt, tam honesta essent & mihi. Quoties ad infelicissimum respexi senem, cujus orbitate vivo, cum confectum cladibus, & tantum pœnæ suæ residuum considero: verum fatendum est, pudet me pretii mei. Video senem meliore sui parte præsepultum, omnis etiam spei superstitem, orbum, destitutum. Illud tamen solatium est, quod nisi talem amicum habuissem, hæc de te dicerentur. Huic patri invidiosa quædam, opinor, & quæ beneficio mortis pensetur, criminosa liberalitas contigerit egenti. Alioqui duo egentes, & circa omnium vel ignotorum domus stipem rogabimus pariter. Si quis grandis natu parens est, miserebitur senis: si quis juvenis, filius, miserebi-

[1] Alceste Admeti conjux.

tur

tur adoleſcentis. Fortaſſe proderit mendicaturo mihi, quod ipſe aliquando egentem pauperem alui. Accipe ſatisfactionem, in quacunque parte rerum naturæ es, amice chariſſime. Non excidêre mihi tua mandata: fortuna defecit, opes auferuntur. Quod unum mihi relictum eſt, en polliceor patri tuo vicarias manus. Quid vis porro faciam? Agreſtia opera delicatior aggredior? hoc à fortuna non didici: & quotidiani quæſtus operis duobus egentibus non ſufficit. Miſerum me ſi exolvere fidem voluero, fortaſſe mihi in ludum revertendum eſt.

SEPULCRUM INCANTATUM.

Declamatio X.

Argumentum.

Malæ tractationis ſit actio. Quæ amiſſum filium nocte videbat in ſomnis, indicavit marito. Ille adhibito mago incantavit ſepulchrum. Mater deſiit videre filium. Accuſat maritum malæ tractationis.

Pro Uxore contra Maritum.

QUAMVIS, judices, inter eos qui liberorum mortibus deſtituti, cuncta vota & præparatas ſpes in ſenectutem ante ſe egerunt, id fere acerbiſſimum certamen conflictationis oriatur, ut unuſquiſque luctibus ac lacrymis ſuis credat accedere quandam dignitatem, ſi miſerrimus eſſe videatur: hæc tamen femina neque noto neque publico genere miſerabilis, non impudenter inter ceteras matres, quæ aut unicos aut juvenes pios filios perdiderunt, eminere & occupare quendam mœrentium principatum differentia novæ calamitatis affectat, quæ ſola omnium ſupra fidem infelix in uno filio jam alteram patitur orbitatem. Priorem quidem illam, ut communem ceteris, & fato accidentem, fortius utcunque tolerabat. Nam & de filio nihil aliud perdiderat miſera niſi dies, nec jam timebat ne ille quo fruebatur, mori poſſet. Planctibus lacrymiſque, pene improbe dixerim, parcius utebatur, nec ſibi permittebat dolor lugere [1] venientem. Nunc deſtituta ſolatio, perſuaſione fraudata, dum non putabat periſſe quem poterat videre, eripuit [2] ingrata filio

1 Dum ſingulis noctibus ad matrem veniret. 2 Quæ indicavit marito.

[1] alterum

alterum titulum. Miſer ille niſi teneretur, jam ad patrem veniret. Tantum miſera petit, ne minus perdidiſſe videatur, quam ipſa deſiderat. Non inani perſuaſione, nec cogitationibus ficta lugentis umbra veniebat, nec agitabat incertos levis imago ſomnos, ac ne confuſi quidem triſti cinere vultus, & [4] infernum favilla caput noctibus ſuis obibat. ſed filius erat qualis aliquando, & juvenis, & pulcher habitu: nec aſpici tantum viderique contentus, verum ſi quid deſiderio creditis miſeræ quæ ſola vidit, amplexus & oſcula dabat, & tota nocte vivebat. Multum perdidit mater, ſi contingebat hoc illi: non minus, ſi videbatur. Nunc tenebras inanes, & longas oculis flentibus noctes, juxta ſomnum mariti pervigil, & tantum deſerta metitur. Non deſiderio fictus, aut fucatus habitu, nec ut ſomniorum vanitate conſpicitur, ſed experta non totum mori hominem, illud quod nec flammis uritur, nec cineribus extinguitur, nec urnis ſepulciſque ſatis premitur, expectat. Nunc iſta carcere obſeratam animam, & repugnantem magico juvenem cogitat [3] ferro. Infeliciſſima omnium mater plus aliquid eſſe quam umbram filium putat, poſtquam potuit includi: nec ſua tantummodo pœna, propriogue ſupplicio deſerta conſumitur reſciſſa orbitate: vel magis cruciatur, quod non licet filio venire cupienti. Nunc barbaro carmine gravem terram totis noctibus pulſat, & impoſitum ſibi ſepulcrum quod non poſſit evolvere, quæ ſolebat ipſos diſcutere inferos, umbra miratur. Miſer quem non tantum verba clauſerunt (nam forſitan per illa tranſiſſet) ſed vincula ferrea, ſolidique nexus ad mortem reduxerunt. Quomodo tenetur infelix, qui ne propter hoc quidem venit, ut queratur?

Miſereor feminæ, cujus [4] invidiæ totum facinus adſcribitur. Maritus ſic filium incluſit, tanquam ſe inquietare mater iſta quereretur. Igitur, judices, nemo miretur, ſi ad tam crudelem, ad tam immitem patrem umbra non venit. Sciebat ubi lacrymas, ubi poſſet invenire ſingultus, à quo magis deſideraretur. Namque iſti ferreum pectus, & dura præcordia, nec ſunt de orbitate ſenſus. Quid enim inhumanius patre, quid inveniri truculentius poteſt: Invidit matri ne filio frueretur. Nec hoc ideo fecit, quia videre ipſe malebat: ne viventem quidem adhuc & incolumem tam blanda, tamque debita pietate proſequebatur, ut defuncto ſervaturus affectum etiam ſepulti pater videretur. Tanto magis effuſa mater, & ſuis ac paternis vicibus occurrens. Hæc paſſidior ad metus, ad vota pronior, non diebus ſecura, non

1 Filii poſt mortem. 2 Nox nigra favilla caput obrexit, ut ſolet eorum qui ab inferis redeunt. 3 Clauſtris 'ferreis. 4 Pater *invidit matri ne filio frueretur.* Paulo poſt,

noctibus.

noctibus. Et ille miſer intelligebat utri promtior ex parentibus & facilior eſſet affectus. Itaque ab hujus oſculis, ab hujus feminæ cervice pendebat. Et quia longum eſt officia præterita debitæ pietatis agitare, illo ipſo languore quo filius caducum illud & fragile corpus amiſit, quam perdite mulier, & uſque in exemplum, modo ſuper ora pallentis infelices lacerabat oculos, nunc ſiccata fruſtra ubera querebatur, nunc ſuperſtitem cædebat uterum! Notabat hæc ille deficiens, mandabatque morti ſuæ [1] cui periret. Ubi ſunt qui cito jubent ſtare lacrymas? quibus non placet longum agere mœrorem? Retulit umbra gratiam matri. Scio, & intelligo, cum inter gementis cadaver jacet medium, & cum omnes videtur remiſiſſe curas, tunc ſentit & intelligit, & inter ſuos judicat. Moneo te orbitas, moneo effuſius fleas, effuſius efferas, nunquam periiſſe credas. Filii ſui umbra cui non apparet iraſcitur. Jam gelidi piger corporis ſanguis omnes in mortem ſtrinxerat venas, & nutantium fulgor extremus vaneſcebat oculorum, & jam deſperantibus medicis crediderat pater, adhuc tamen ſperare mater videbatur, & quamcunque corporis partem oſculis miſera tepefecerat, illi vitæ calorem rediſſe clamabat. Oderat ignes, oderat rogos: reponi corpus, & ſervari membra cupiebat. Et nunc infelicem magis matrem pœnitet quod ſepultus eſt, qui poterat reverti. Scitis ipſi quo exequiarum die labore extracta ſit, quamdiu filium tenuerit allambentibus flammis. Unde enim ſperaret ut poſtea videre contingeret? ut extra orbitatem haberet [2] oculos? Jam manum miſera quærebat, ut umbra evocaretur. Reliqua, mater infelix, tu ad judices referre debebas; & niſi orbitate, niſi lacrymis vox mutaretur in gemitus, noctes tuas quanto melius tuo ore lugeres? Ego utcunque potero, perferam. Satiare miſera, ſatiare ſaltem memoria diei illius, quo exequias unici duximus. Jam planctus, inquit, lacrymaſque conſumſeram, & tenebras veluti perpetuas venire gaudebam. Jam fatigata propinquorum officia defecerant, jam plangorem familiæ altus ſopor vicerat. Rogo ne quis tam contumelioſus ſit in matrem, ut per quietem contigiſſe filium dicat. Unde miſeræ tunc, unde ſomnus? Nihil de te marite, nihil queror. Satis magnas dediſſes pœnas, ſi totis noctibus mecum fiere voluiſſes. Vidiſſes utique non quemadmodum tenues rerum imagines ſolent cogitationibus accipere corpus, cum vanæ abſenti animo cogitationes finguntur, ſed ipſum filium, qualis blandiſſimus erat: & ſi dimittatur, videbo. Subito ante me diductis conſtitit tenebris, non ille pallens, nec acerbo languore conſumtus, nec

1 Patri viz. quem vivus jammitem expertus eſt. 2 Quibus filium videret.

qualis

qualis ſuper rogos videbatur & flammas, ſed viridis, & ſane pulcher habitu. Neſcio ubi totam reliquerat mortem. Non igni torridæ comæ, nec favilla funebri nigra facies, nec vix bene cinere compoſito umbræ recentis igneus ſqualor. Proclamaret mater infelix, etiam ſi talem videre deſiſſet. Primo tantum ſtetit, & ſe permiſit agnoſci. Ego tunc plurimum ſtupui, non auſa oſcula dare, non jungere amplexus. Infelix primam perdidi noctem, dum timeo ne fugeret. Hanc tu marite perſuaſionem putas, & vanum animi mei lugentis errorem? Quicquid eſt in filio, plus apud matrem ſit cum deſinit. Vis denique ſcire quid uxori tuæ detraxeris? ex defuncto filio non habet aliud quod ſperet. Jam nox altera aderat, & primis ſtatim tenebris præſto filius erat, non ille ut pridie procul & tantum videndus, ſed audacius & propius, & ad matris manus tanquam corpus accedens. Nec jam niſi cum luce certa, fugatiſque ſideribus, invitus ille vaneſcebat ex oculis, multum reſiſtens, ſæpe reſpiciens, ut qui ſe promitteret etiam proxima nocte venturum. Jam mœrori locus non erat, mulier filium nocte videbat, die ſperabat. Quid attinet ſingula referre? Nullis, inquit, deſtituta ſum tenebris, donec ſcelerata tacui. Satiabar oſculis, ſatiabar amplexibus, & colloquebar, & audiebam. [1] Miſera plus perdidi, ſi nemo credit.

Jam cœperam tuam quoque, marite crudelis, agere cauſſam, rogabamque juvenem, ut paternis quoque oculis lætus occurreret, & tibi ingrate dimidia nocte cederem. Jam miſer & ille pollicebatur. Hæc me fiducia perdidit, ut confiterer. Rogo, quid tam muliebre, quid tam maternum fieri poteſt? Gaude, inquit, marite, gaude, filium fortaſſe nocte proxima videbis. Illum quem crudelibus flammis exuſſiſti, ex quo cineres & oſſa ſuperſunt, juvenem videbis, & forte etiam die ſperes. Ego certe totis noctibus mater ſum, video, fruor jam & narro. Exitum paterni affectus quæritis? Filium videre timuit. Sic magum protinus neſcia matre, cujus horrido murmure imperioſiſque verbis dii ſuperi maneſque torquentur, excogitator iſte mortis alterius advocat, non ut exorati manes diducerentur, nec ut evocata nocturnis ululatibus undecunque umbra properaret, ſed tanquam parum ſepulcra premerent, & tumulorum leve pondus eſſet, filius, inquit, meus non ſatis periit, adhuc fulgore ſiderum fruitur, & nocte noſtra. Nam cum dies occidit, imponit morti ſuæ finem, domum repetit, & maternos territat ſomnos. Inveni aliqua, inveni vincula verborum, ſed arte tota, ſed labore toto. Magna tua gloria eſt, ſi retines filium, qui redit etiam à morte

1 Si apud judices fidem non habiturus ſum, nec obtineam ut filius remittatur, damnum meum multo majus futurum.

ad matrem. Noxium ſepulchro circundatur carmen. Tunc horrentibus verbis urna præcluditur, tunc primum miſer filius mors & umbra fit. Ite nunc & putate vana fuiſſe matris ſolatia. Filium iſta ſi cogitationibus & inani perſuaſione vidiſſet, adhuc videret. At quæ ſupplicia ſuſtinuit infelix illa ſtatim nocte? jam totam domum ac familiam quies prima ſopiverat, & tacentibus tenebris venerat tempus dulciſſimum matri. Jacebat hæc inſomnis, inquieta, cum diceret, jam ſtatim apparebit, jam ſtatim veniet: nunquam tamen tardius venit. Miſeram me, fili, proxima nocte jam veneras. Ecce jam medios ſidera tenent curſus, indignor, iraſcor, ita demum mihi ſatisfacies, ſi apud patrem fuiſti. Miſeram me, jam maligna mundus luce clareſcit. Quando venies? jam redire debebas. At poſtquam alterum tertiamque noctem deſerta vanis queſtibus duxit, tum triſtiora lugubria, tum ſqualliđæ magis placuere veſtes, tum repetitis ſanguinavere planctibus jam convaleſcentes lacerti. Nihil eſt infelicius matre quæ perdidit aliquid in filio poſtquam extulit. Cum verum comperit noctes ſuas juvenis neceſſitatibus magicis excantato periſſe feretro, quantum illa præfixum clauſumque tumulum nudis cecidit uberibus? quo fletu ſepulcra perfudit? quo gemitu audientem forſitan & exire cupientem fruſtra vocavit animam? O natura crudelis, plus magum poſſe quam matrem! Ubi ſunt qui acerbas mortium neceſſitates, & ferrea jura fatorum, & invictas nec ullo mœrore mutabiles inanium leges querebantur umbrarum? Filium tuum mulier infelix non impoſitæ inferis cluſere terræ, nec ſpiſſa perpetuæ noctis caligo compeſcuit, non fabuloſa vatibus palus, multumque celebrati curvato igne torrentes: hæc permeabat, hæc omnia nocte tranſibat, levioremque mortem ſuam fecerat, quam ſi peregrinaretur & abeſſet. Et nunc minus mali pateretur, ſi non ſentiret. Ille qui non venit in quendam carcerem tranſlatus à tumulo patitur veneficia[1] vitæ. Magnæ ſunt ergo umbrarum catenæ, & quanquam volatilem vagamque imaginem, morti ſtringunt atque alligant tanquam reum corpus animam. Ferro vero ac lapidibus arctare, & ut ſolent bellicæ robur accipere portæ, ipſam umbram jam catenis alligare, jam clauſtris, non dico crudele eſt, portentoſum, nefarium, utique ſi hæc faciat qui ſenſurum filium credat. Et nunc illos miſerrima mater in corpus putat & in membra deſcendiſſe mucrones. O mage ſæve, crudelis, ô in lacrymas artifex noſtras, vellem non dediſſes tam magnum experimentum. Iraſcimur tibi & blandiri neceſſe eſt. Dum cludis umbram, intelligimus ſolum te eſſe qui poſſis evocare.

[1] Qualia vivi pati ſolent.

Videtur

Videtur itaque mulier infelix [1] à dignitatis dolore ſecedere, quod tam uxorias in forum querelas, & tanquam delicata matronæ deſideria pertulerit. Non enim veſtes, nec aurum, nec ambitioſos quærit ornatus, contenta eſt orbitas ſordibus ſuis. Ac ne pellicis quidem dolore compellitur, nec tacita gaudia mariti, impatientia & muliebri vanitate complorat. Sed nec relictum torum deſertumque genialem velut contemta vilitas uxoris ulciſcitur: alia longe, alia de noctibus cura eſt. Ne timueris, [2] quæcunque eſt dignitas eſt magni doloris: nihil queritur miſera, niſi par orbitati, niſi matre dignum, quod publicos conſumat oculos, quod ignotas quoque exigat lacrymas. Quantam enim à marito acceperit injuriam ſcire vultis? Sola mater filium perdidit, nec poteſt invidiam facere [3] morti. Ante itaque quam ſciatis, judices, qui dolor, quiſve mœror, quæ tanta impatientia eruperit, ut mulier aliquando dulcium oblita tenebrarum, clarum nitorem publicæ lucis, & diem etiam domi inviſum, in foro, interque leges notabilis & ſepulcris abſtracta pateretur, certum profecto habetis, neque audaciam, neque impudentiam, nec vanitatem unquam querelas habuiſſe miſerorum. Quam verum eſt quicquid exclamat calamitas, nec ab infelicibus ficti temere exeunt gemitus! Mulier quæ ſanguinantes ad judices porrigit lacertos, quæ ſciſſo laniatoque vultu, quæ lividis profertur uberibus, magno dolore cogitur ut hoc potius agat, quam cineres oſculetur, quam complectatur urnam. Gravis teſtis querelæ ſuæ orbitas eſt. Et antequam ad genus illatæ iniquæ injuriæ venio, cur marite, quæ ex te filium perdidit, quicquam poteſt queri? Crudelis orbitatem feris adhuc alio dolore, tanquam parum deſideria conficiant, quæ de unico gerit: non pateris animam vacare lacrymis ſuis tu, qui ſinum debes, qui colloquia & amplexus. Quam miſera eſt quæ queritur, & de [4] ſolatio ſuo? Conjugis deſideriis large indulge, nihil aſpere, nihil contra voluntatem! Habet privilegium ſuum mater infelix; molles manus, & mitia fomenta magnis vulneribus admoveas. Quæ ſe ad hæc ſecari plaga permittit, in ſummo eſt. [5] Viri fortitan quo modo fortior ſexus ſit, & contra dolorem quam imbecillis animus magis pugnat. Itaque totum iſtud lugere, femineum eſt: & ſimul orbitas imbelle pectus invadit, animus ille qui luctus ſuos ſequitur, incipit indulgentiam ſentire lachrymarum. Fidem tuam marite, conjugi flere liceat, ſatiari gemitu, orbitati permitte quamdiu velit flere. Odi patrem, qui cum filium & ipſe perdiderit, putat nimis lugere matrem.

1 Parum dignum dolorem habere.
2 Qualecunque mœrum maritum fuerit.
3 Quæ filium remiſit. 4 De marito, à quo ſolatium eam accipere oportuit. 5 Animus.

Quid ergo queritur, inquis? Hoc primum, filium non quomodo debes ſcelerate deſideras. Magno animo orbus es, loqueris fuiſſe mortalem, & interpretaris nihil ſupereſſe poſt flammas. Flet juxta latus & plangit uxor, tu ſiccos oculos habes. Illa totis noctibus funebres exercet ululatus, tu graves ſomnos, ac placidam quietem. Pater crudelis, pater immemor, quid vis tibi amplius objiciamus? Ex quo perdidiſti filium, nunquam ſic deſideraſti ut videres. Quid quod eripuiſti matri ſolatium, puta vanum & ſupervacuum? Nolo judices, nolo corripias, ſcires quantum eſſet hoc, ſi tantundem doleres. Res indignior non eſt, quam quod tibi de eo poſtulas credi, quod non vidiſti. Indulge ſane vanæ rei, ignoſce: libenter ſe orbitas decipit. Magnas calamitates vana ratio ſuſtentat, quod indulgent mala perſuaſionibus ſuis. Quicquid ad miſeros pertinet, crudelius eripitur, quo minus eſt. Clamat itaque, clamat mater infelix, ſi mihi aliquam imaginem filii mei, vel parvuli, vel jam adulti, vel noviſſimam juvenis auferres, injicerem tamen miſera tanquam corpori manum illam ſimilitudinem fiens tenerem, illos oculos, illam gratiſſimam faciem, & ritus oris expreſſos, & adumbratos artificis manu vultus. Sed illum perdidi unde imago, unde ſimilitudo, unde ſolatium. Fili, plus hodie amiſi, quam cum elatus es. Poſt mortem te tuam vidi. Si mehercle notas in corpore unici veſtes ſubtrahere tentares, dicerem ſuccurre ſolatio meo. Hæc omnia apud me filii mei membra ſunt, ego oſculabor, amplectar, flebo ſupra. Non eſt ratio fortaſſe. Ideo quicquid rationem vicit, affectus eſt. Nihil eſt ſceleratius prudenti orbitate.

Levia, inquit, levia loquor. Ego filium meum videbam. Quænam iſtum fortuna, quæ indulſerat conditio naturæ? Non excludebat orbitas oculos tuos. Eras jam conſecuta mater, ut juvenem die abſentem putares. Maximam perdidit mors acerbitatem, ſi poſſis videre quem amiſeris. Videre ergo tibi contingebat, ô mulier, vultum, habitum, corpus, inceſſum. Non crederem niſi te perdidiſſe ſentires. Tempora ergo cum morte diviſeras, & ſuperſtite filio fruebaris omnibus tenebris. Quantum perdideris, hinc æſtima, hoc tibi ſi non contigiſſet, non eras tam improba ut optares. Aliquis (ô pietas) ſepultus & conditus, ceteri corporis cinis & favilla, tamen corpus ſumebat in nocte, & ad ſolita viventis membra revocatus præbebat ſe matris oculis, qualem non crederes receſſurum. Nec queri de luce poteramus: quantum licebat aderat. Videbas ergo mulier, ac præſentia fruebaris. Videbam, inquit, & fruebar. Et ad quem pertinebat rogo, etiam ſi decipiebar? Sed quid ego utor teſtimonio tuo? Mago credo & vidiſſe te filium, & nunc non videre. At tu miſera nihil crudelius ex marito timebas, quam ne tibi non cre-

crederet. Nemo inquit, oculis meis fidem detrahat. Fili, indulgentiſſime adoleſcens, vidi te, nec ſemel vidi. Certum eſt, fixum eſt, eripi non poteſt. Quatenus impius pater & hoc tibi auferre conatur, ut te veniſſe non credam? Nec illud garrula, nec vana voce vulgavi, venire te nulli indicavi, niſi qui deberet optare ut hoc poſſes. Patri tantum tuo, patri (ignoſce deceptæ) confeſſa ſum, dum interrogo an te & ille vidiſſet. Itaque das mulier infelix graves nimiaſque pœnas: effecit magus ne filium videres, & ſolum apud te reliquit, ut meminiſſes quod videras. Totum tamen illud ſolatium tuum refer miſera, ſi potes, & primum confitere ſimpliciter, an ſoporis pondus illud, & neſciæ quietis vanitas fuerit. Apud me quidem ſatis miſera, ſatis eras mater infelix, etiam ſi tale ſomnium perdidiſſes. Miſerere, inquit, melius de affectibus meis ſentias. Non ego fatigata planctibus ſenſi veniſſe noctem: videre filium pervigiles meruiſtis oculi, ſed primum dum metuo, umbra proceſſit ſubito. Dii boni, quod ego gaudium, quam vidi felicitatem? Conſtitit ante me filius meus diſcuſſis tenebris, ita dimittatur aliquando. Proſilui protinus, & acceſſi, vultus, comas, ora perſpexi; meus erat. Quam lætum ſe, quam hilarem offerebat, quomodo perſuadebat mihi, ne crederem morti? Scelerate neſcis pater, quam ſimilem viventi filium cluſeris. Circumibant totum corpus oculi, non inveniebam quid ignis egiſſet. Subinde dicebam, hunc ego extuli? Hunc rogo impoſui? Ex hoc ego cineres & oſſa collegi? Si talis eſt, quid habeo quod lugeam? Periſſe filium meum hoc uno intelligebam, quod illum non poteram patri oſtendere. Confitebor, primæ tamen nec ego credidi nocti, & tanquam victis iraſcebar oculis, & erubeſcebam miſera ſi quies fuiſſet. Ecce iterum juvenis, ecce jam quotidie venit. Quid habeo quod interpreter? Verum eſt utique, quod ſemper eſt. Noviſſime non tanquam umbra veniebat, ſed aſſidebat, ſed amplexus dabat. Ego ſentiebam & recipiebam. Quotieſcunque domus fuerat grato ſopore proſtrata, aderat ille, quales humanis ſe offerunt oculis propitii dii, quale lætiſſimum numen eſt cum ſe patitur videri. Sicut omnis religio templorum, omnis religio lucorum, cum tacuere mortalia, & profani procul erravere ſedibus totis, ſolitudine frui, & de ſuis dicitur exire ſimulacris: ita juvenis meus noctibus totis agebat filium, & paterna domo ac penatibus ſuis fruebatur placidus & mitis & matri propitius, ut numen & deus delabi ſideribus, & venire de liquido puroque aëre videbatur.

Quid imprecer ſceleratiſſimo patri? umbram probare voluit. Miſeremini judices, ut hoc facinus quibus debetis accipiatis animis, majus parricidio, majus quam ſi filii ſepulchrum funditus eruiſſet, & ſacratos morte lapides, etiam cineres & oſſa

reli-

religioſe quieſcentia fracta ſparſiſſet urna. Advocatur homo, cujus ars eſt ire contra naturam: qui ſimul ac ore ſqualido barbarum murmur intonuit, pallere coegit ſuperos, audire inferos, tremere terras, ut experimentis loquentium fama eſt: conſtitit juxta tumulum miſerrimi juvenis mors certior. Nunc opertæ, inquit, arcana mea tenebræ adjuvate me digna, nunc omne per unum numen, & religio, quam iſti irrogo, propius adeſte, ſuccurrite. Magis mihi laborandum eſt, quam cum ſidera mundo revelluntur, cum jubentur hyberni fluviorum ſtare decurſus, cum potentiore carminis veneno victi rumpuntur in mea inſtrumenta ſerpentes. Cuſtodiendus eſt juvenis, aſſignandus eſt inferis, & denſioribus transfuga cludendus eſt tenebris. Quanto facilius opus erat ſi revocaretur? Mox in ipſam dicitur incubuiſſe pronus urnam, & inter oſſa, & inter cineres verba cluſiſſe. Hoc tamen ſubinde reſpiciens confitebatur, repugnabat umbra. Itaque carminibus non ſatis credo, præfigamus omne tumuli latus, & multo vinciamus ſaxa ferro. Jam bene habet, expiravit aliquando: non videri, non progredi poteſt. An mentiar, ſcies proxima nocte. Omnes mehercle parentes, utique qui liberos perdiderunt, ira in iſtos oculos, in iſta ora debebant. Tu ſic filium tuum cluſiſti, tanquam nocentes ad inferos revocari ſoleant animæ, quæ inter languentium familiam, & triſtes penatium morbos vagæ errantesque magica vanitate[1] captantur? Laqueone vitam damnatus eliſerat? Noxium per ſua viſcera exegerat ferrum? An ex conſcientia venena præſumſerat? nec recipiobat ſe, niſi carmine incluſus. Quando domum tuam funereus & ſqualliduſ, quando te terruit? Crudeliſſime omnium pater, de filio tuo malam umbram feciſti. Quas nunc putas uxoris miſerrimæ eſſe cogitationes? qua materna viſcera perſuaſione torqueri? Nunc filius meus illic unde venire conſueverat, jacet ſtrictus, alligatus, impatiens. Queritur ſolito terram graviorem, utique cum ſentit veniſſe noctem, quando umbræ feliciores dimittuntur ad matres. At vero ſi qua inter manes colloquia ſunt, & eſſe credo, non deeſt qui juveni meo dicat, quam vilis tuis fuiſti? quam libenter te perdiderunt? Quid illa mater, ad quam ire conſueveras? has tibi catenas, hæc vincula pro merito reddidit? Ita infeliciſſima omnium mulier, & ſi magus etiam recedat, hoc periclitatur, ne filius ſe putet veniſſe ad invitam.

Agit jam hoc loco nobiſcum maritus gravius, altius, ſapientius, ut homo ſine dolore. Negat ullos eſſe manes, contendit omnia perire cum corpore, nec remeare viventes à cinere ſenſus, nec tam videri imagines hominum, quam cogitari, & oculos luctibus credere. Quod ſi ita eſt, magum

[1] Sic Ms. Alii, fallere. [2] Sic Ms. Alii, optantur.

ad

ad quid advocavit? Peſſimus parentum, qui dum liberos ſuos ſepeliunt, flere contenti, ut obiter ab rogo ſiccis oculis revertantur, negat ad manes, negat ad umbras pervenire quod plangas: affirmat perire lacrymas, affirmat perire ſingultus. O ſceleratum hominem, quiſquis luget, & timet ne hoc perdat. Vana ergo ſapientes perſuaſione fruſtrati, qui conſtare homines & perfici corporis [1] elementis animæque dixerunt, corpus caducum, fragile, terrenum, ut ſicca humidis, calida frigidis, reſolutis aſtricta pugnarent, partim aut doloribus affici, aut noviſſimis annis & ſenectute diſſolvi. Animam vero flammei vigoris impetum, perennitatemque non ex noſtro igne ſumentem, ſed quo ſidera volant, & quo ſacri torquentur axes, inde venire, unde rerum omnium auctorem parentemque ſpiritum ducimus: nec interire, nec ſolvi, nec ullo mortalitatis affici fato: ſed quoties humani pectoris carcerem effregerit, & exonerata membris mortalibus levi ſe igne luſtraverit, petere ſedes intra aſtra, donec in alia fata ſeculo pugnante tranſmigret: deinde prioris corporis meminiſſe inde evocatos prodire manes, inde corpus & vultus, & quicquid videmus, accipere, occurrere ſuis imagines caras, aliquando & oracula fieri, & nocturnis admonere præceptis, ſentire quas mittamus inferias, & honorem percipere tumulorum. Rogo cum filius perit, nonne ſatius eſt hoc credere? Tuæ tamen, inquit, hoc quieti præſtiti, ne attonitis agitata terroribus ſolicitas ſemper ageres. ſuſpenſaſque duceres noctes. Ita parricida commune facinus feciſti: & imputas quod filium videre deſiimus? Somnum enim ante petebamus, & placidum ſoporem. Crudelis, nunc inquieta, nunc attonita mater eſt, nunc perdidimus noctes. Umbramne tu filii rem formidoloſam, rem plenam putaſti eſſe terroris? Quid illa lætius facie? quid illo blandius vultu? quid magis adulatur oculis? quid poſſunt videre libentius lacrymæ? Non magis metuenda eſt umbra filii, quam cadaver. Neceſſe eſt ut mors horrida fiat aliena. Sed aliæ forſitan animum imagines territant, & tunc inferi vocantur cum ignoti ſunt. Itaque prudenter, ſi tantum ad ſuos veniunt. Sceleratus ille, ille impius, quicunque defunctum filium vidit, & meminit quod natus eſt. Terrebaris, inquit, & ſolicitis noctibus laborabas. Itane es marite crudelis? tu cluſiſſes filium etiam ſi ad te veniret? Nec magus, inquit, incluſit umbram, ſed perſuaſioni tuæ ſuccurrit: ideoque putas non venire illum, quia nec ante veniebat, quia nec factum eſt aliquid in quo avocareris. Hoc ipſo incipit mater ſibi gratulari. Ita non tenetur, inquit ille, non premitur, nullo carmine, nullo in-

[1] Sic MS. Alii, alimentis.

cluſus

cluſus eſt ferro. Removete ergo omnia, & interrogabo. Ego autem ſcelerata tam cito credidi, ita non ille ad me veniret ſolutus & liber? non ad hos oculos, non ad hos properaret amplexus? Quando enim me juvenis ipſe niſi flentem, quando non lividum pectus, & ſanguinantes vidit lacertos? quando non erubuit matri feciſſe terrorem? Arte cluditur miſer, arte retinetur. Quid vis carmina tibi amplius præſtent? effecerunt quod repromiſerant. Deſinis erubeſcere jam quod filium non vides? At tu cujus in leges dii ſuperi maneſque torquentur, qui nocturno terribilis ululatu profundum ſpecus & ima terrarum moves, modo ſervientium revocator animarum, nunc idem crudelis & inexorabilis cuſtos, aliquando preces & matris admitte. Paciſcere quantilibet, totos lugentis poſce cenſus, non ut labores, nec ut horridum carmen exerceas, ſed ut ferrum tuum refigas, ut verba tua reſolvas, ut nihil feceris, dimitte tantum, & evocaſti. Nihil ipſe crudeliter, patri ſcio paruiſti; ſed & hujus etiam lacrymis, planctibus hujus indulge, conſule famæ tuæ. Execrabilem te mage facies & inviſum, ſi facilius de filio exoraris ut includas. Nec tu marite, nec tu timueris ne ultricis umbræ vanis exagitere terroribus, ulliſque imaginibus: hinc ſecura dabitur quies, ſcit ad quam debeat venire dimiſſus. Juvenis piiſſime, juvenis indulgentiſſime, nunquam matri tuæ umbra nec manes, ſi modo veneficum pondus, & terroribus omnibus verba graviora mago patiente diſcuſſeris, ad me, inquit mater infelix, ad meas noctes, ad meas lacrymas, ad illos viventes mihi ſemper amplexus miſeræ propera. Scio quid mihi nocuerit, ſcio quid me torſerit. Fruar, & tacebo.

DIVES

DIVES ACCUSATUS PRODITIONIS.

DECLAMATIO XI.

ARGUMENTUM.

Pauper & dives inimici, utrique terni liberi. Bellum incidit civitati. Dives dux creatus, profectus est in castra. Rumor ortus est, ab eo prodi rempublicam. Processit pauper in concionem, & accusavit divitem proditionis. Absente eo populus lapidibus liberos ejus occidit. Reversus dives est victor à bello. Petit ad supplicium filios pauperis. Pater se offert. Contradicit dives. Erant enim leges, ut proditor morte puniretur, & calumniator idem pateretur quod reus, si convictus esset.

Pro Divite contra Pauperem.

EXPECTAVERAM quidem, ut de inimici mei supplicio non quæreretur; nec me decipi posse crediderat in ultione, quam mihi debeat civitas tam [1] liberi doloris: sed quatenus eò malorum novitate perveni, ut in vindicta primum mea consulere leges ac jura velletis, quæso ne quis prodesse pauperi velit, quòd nec [2] defendi potest sine genere pœnæ. Plus meretur pati homo, qui (si ipsi creditis) debet occidi. Hoc est quinimo, judices, quod super omnes calamitates meas ferre non possum: videtur sibi satis vixisse pauper, postquam occidit liberos meos. Operæ pretium putat coram impatientia mea felicem [4] consummare patrem, & gaudiorum suorum satierati hoc quoque adjicit, ut orbitatem meam liberis suis relinquat. Fidem vestram, judices, [5] ne pereat quod ultioni meæ contingit bonus pater. [6] Actum erat de solatiis meis, si liberos suos pauper mallet occidi. Illud plane, judices, etiam in hac pauperis impudentia miror, liberos meos pudore deceptæ civitatis occidit, deinde me crudelem vocat. Parvulos suos ostendit, allegat, tanquam non ego potius querar hoc de quoquam patre fieri: nec intelligit quantum debeat ad impatientiam nostri doloris accedere, si

1 Non opus esset legitimo examine, ut statueretur de illius supplicio, qui me proditionis accusavit, postquam urbis liberator redierim. 2 In ultione doloris, quem civitatis libertas per me parta justum, & vindicari dignum probat. 3 Pauperis defensio in hoc consistit, ut pœna in se transferatur, liberi salvi dimittantur. 4 Mori superstitibus liberis. 5 Objectio patrem non debet, quod bonus est pater quem ulcisci velim. Nullum reperirem solatium, nullam ultionem, ipsos liberos ad supplicium petere, quos pater voluit occidi.

cluſus eſt ferro. Removete ergo omnia, & interrogabo. Ego autem ſcelerata tam cito credidi, ita non ille ad me veniret ſolutus & liber? non ad hos oculos, non ad hos properaret amplexus? Quando enim me juvenis ipſe niſi fientem, quando non lividum pectus, & ſanguinantes vidit lacertos? quando non erubuit matri feciſſe terrorem? Arte cluditur miſer, arte retinetur. Quid vis carmina tibi amplius præſtent? effecerunt quod repromiſerant. Deſinis erubeſcere jam quod filium non vides? At tu cujus in leges dii ſuperi maneſque torquentur, qui nocturno terribilis ululatu profundum ſpecus & ima terrarum moves, modo ſervientium revocator animarum, nunc idem crudelis & inexorabilis cuſtos, aliquando preces & matris admitte. Paciſcere quantilibet, totos lugentis poſce cenſus, non ut labores, nec ut horridum carmen exerceas, ſed ut ferrum tuum refigas, ut verba tua reſolvas, ut nihil feceris, dimitte tantum, & evocaſti. Nihil ipſe crudeliter, patri ſcio paruiſti; ſed & hujus etiam lacrymis, planctibus hujus indulge, conſule famæ tuæ. Execrabilem te mage facies & inviſum, ſi facilius de filio exoraris ut includas. Nec tu marite, nec tu timueris ne ultricis umbræ vanis exagitere terroribus, ulliſque imaginibus: hinc ſecura dabitur quies, ſcit ad quam debeat venire dimiſſus. Juvenis piiſſime, juvenis indulgentiſſime, nunquam matri tuæ umbra nec manes, ſi modo veneficum pondus, & terroribus omnibus verba gravior mago patiente diſcuſſeris, ad me, inquit mater infelix, ad meas noctes, ad meas lacrymas, ad illos viventes mihi ſemper amplexus miſeræ propera. Scio quid mihi nocuerit, ſcio quid me torſerit. Fruar, & tacebo.

DIVES

DIVES ACCUSATUS PRODITIONIS.

DECLAMATIO XI.

ARGUMENTUM.

Pauper & divus inimici, utrique terni liberi. Bellum incidit civitati. Dives dux creatus, profectus est in castra. Rumor ortus est, ab eo prodi rempublicam. Processit pauper in concionem, & accusavit divitem proditionis. Absente eo populus lapidibus liberos ejus occidit. Reversus dives est victor à bello. Petit ad supplicium filios pauperis. Pater se offert. Contradicit dives. Erant enim leges, ut proditor morte puniretur, & calumniator idem paterétur quod reus, si convictus esset.

Pro Divite contra Pauperem.

EXPECTAVERAM quidem, ut de inimici mei supplicio non quæreretur; nec me decipi posse credideram in ultione, quam mihi debeat civitas tam [2] liberi doloris: sed quatenus eò majorum novitate perveni, ut in vindicta primum mea consulere leges ac jura velletis, quæso ne quis prodesse pauperi velit, quod nec [3] defendi potest sine genere pœnæ. Plus meretur pati homo, qui (si ipsi creditis) debet occidi. Hoc est quinimo, judices, quod super omnes calamitates meas ferre non possum: videtur sibi satis vixisse pauper, postquam occidit liberos meos. Operæ pretium putat coram impatientia mea felicem [4] consummare patrem, & gaudiorum suorum satietati hoc quoque adjicit, ut orbitatem meam liberis suis relinquat. Fidem vestram, judices, [5] ne pereat quod ultioni meæ contingit bonus pater. [6] Actum erat de solatiis meis, si liberos suos pauper mallet occidi. Illud plane, judices, etiam in hac pauperis impudentia miror, liberos meos pudore deceptæ civitatis occidi, deinde me crudelem vocat. Parvulos suos ostendit, allegat, tanquam non ego potius querar hoc de quoquam patre fieri: nec intelligit quantum debeat ad impatientiam nostri doloris accedere, si

1 Non opus esset legitimo examine, ut statuatur de illius supplicio, qui me proditionis accusavit, postquam urbis liberator redierim. 2 In ultione doloris, quem civitatis liberatis per me parta justum, & vindicati dignum probat. 3 Pauperis defensio in hoc consistit, ut pœna in se transferatur, liberi sibi dimittantur. 4 Morti superstitibus liberis. 5 Objectio perite non debet, quod bonus est pater quem ulcisci velim. Nullum reputarem solatium, nullam ultionem, istos liberos ad supplicium petere, quos pater voluit occidi.

passus sum quod & in ultione miserum est. Facinus est, judices, quenquam calamitatum suarum invidiam pati [1] Sic ultionem meam debetis aspicere, tanquam & liberos suos pauper occiderit. Nec me fallit, judices, plerosque credere, callidissimum pauperem nec mori velle, & hoc quod nudat jugulum, pectus opponit, artes esse pro vita. Sed ego illum non credo mentiri, ego qui scio quid [2] maluissem. Nunquam hoc adversus nos excogitasset, nisi impatientissimus pater: & hanc pœnæ meæ suppliciorumque novitatem de sua pietate commentus est. Nihil magis de inimico efficere velis, quam quod ipse ferre non possis.

Habet hoc mali, judices, principum innocentia, quod inimicos esse nobis, nisi postquam nocuerint, nescimus: & tunc omnibus patemus insidiis, quoties nos odit inferior. Homo qui omnem adversus superiora rabiem de sui vilitate sumebat, qui genus libertatis putabat odisse majores, nulli charitati, nullis implicitus affectibus, quod humilis, quod esset abjectus, [3] in furorem se magnæ colluctationis exercuit. Primus se meum dixit inimicum. O dii deæque, cujus ego monstri artes pertuli? In cujus feritatis colluctatione duravi? Inimicum habui, meque occidere contentum, & mori paratum. Gratias ago civitati, quod in illis necessitatibus, in quibus nihil adulationi, nihil præstabatis obsequiis, laudatus sum testimonio periculorum. Bellum mihi fatumque publicæ solicitudinis credidistis. Sed neque ego rem melioris ducis facere potui, quam quod sine liberis meis profectus sum: non reliquisset illos dux proditurus. Non puto, judices, adhuc quæri unde illæ falsarum solicitudinum fabulæ repente proruperint, quis primus trepidæ civitatis aures rumore compleverit, cum videatis, quis sic egerit, ut crederetis. Vidit hanc inter metus vestros occasionem, & quia semper apud solicitos in deterius prona persuasio est, abusus est [4] hoc quod poterat videri timere vobiscum. Igitur homo qui nullum conscium meum, nullum mihi crimen objecit, de mendacii magnitudine fidem veritatis captavit. Civitas deinde cui accusator proditam se esse persuaserat, fecit quicquid hic de me facere potuit. Liberos meos, quos inimicus tota sua concione monstraverat, occidit [5] genere quo pereunt innocentes. Feretis me, judices, liberius aliqua dicentem? Rem pessimi exempli passus eram, etiam si prodidissem.

Scio vos, judices, hoc loco mirari innocentiam meam. Ut primum enim mihi calamitates meas nuncius in castra

1 Ultio mea adeo justa est, ut pauper vix ei satis faciat si suos liberos ipse occideret. 2 Mori nempe pro liberis. 3 Per omnes odii gradus, ad hanc insanam mecum contentionem pervenit. 4 Hâc in re, hoc pacto. 5 Tumultus furore, & inimici calumniis.

pertu-

pertulit, non arma projeci, non ſtationes vallumque deſerui: totam orbitatem meam in bella converti; tanquam liberos meos ibi perdidiſſem. Si unquam, judices, in me habuiſſent profanæ cogitationes locum, ſi patriam odiſſe vel pro liberis meis poſſem, proditorem me feceratis. Neceſſe eſt, judices, hoc primum reverſus exclamem, Ita pauper etiam nunc liberos habet? Adhuc in mici mei plena domus eſt? O miſeræ cogitationes, ô decepta ſolatia! Sic ego revertebar quaſi vindicatus? Quas ego legionum veſtrarum indignationes, quem fortiſſimi exercitus compeſcui dolorem, dum omnibus promitto liberos ſuos, [1] dum minus pro vindicta mea puto, quicquid ipſe feciſſem? Congerantur jam licet adverſus omnium mortalium nocentiſſimum cuncta ſupplicia, ego tamen maximum ultionis meæ ſolatium perdidi, quod pauperi [2] vos potius debueratis iraſci. Quoniam igitur adhuc cum pauperi legibus ac jure conſiſto, liberos ejus in ſupplicium patris peto. Quid tatis imprecer homini qui fecit ut quiſquam deberet ſic vindicari? Calumniator, inquit, idem patiatur. Permittunt mihi, judices, calamitates meæ queri de hac lege, tanquam parum nobis in ultione proſpexerit: contra nos inventus eſt vindictæ modus, quo non debeamus eſſe contenti. Quiſquamne mortalium idem vocat facinus & pœnam? Tantumne doloris venire de ſuppliciis, quantum de calamitatibus, putat? Neſcit profecto, neſcit quantam patientiam paret mœrori, quantum animo membriſque rigoris inducat, quod patiaris, [3] agnoſcere. Innocentia opus eſt, ut miſerum faciat dolor. Conſtet licet utrinque mortium numerus, totidem nobis ultio cadavera aſſignet, plus tamen eſt de innocentibus. Et quicquid patiuntur deprehenſi, licet ſolatio idem ſit, æquitate [4] minus eſt. Ut idem ſit ſupplicium nocentis & facinus; una ratione efficias ut illud ferre non poſſit. Fruſtra æſtimatis, quam crudele, quam ſævum ſit, quod petimus, in quantum exceſſerit uſitata genera pœnarum. Explicata eſt, judices, explicata legis invidia, cum quis quod patitur, & fecit. Quid quod hoc ſolum eſt pœnæ genus in quo non debeat nocens niſi de ſe queri, & tanto minus debeat eſſe miſerabilis, quanto major eſt quod patitur invidia? Quid æquius excogitari, quid juſtius poteſt? Graſſatus aliquis eſt ferro, præbeat & ipſe cervices. Miſcuit noxium virus, refundatur in ſuum facinus auctorem. Oculos rapuit, effodit: reddat de ſua cæcitate ſolatium. In nullo mortalium perferre poſſum ſceleris ſui [5] impatientiam. Breviſſima eſt juſtitia

1 Dum omnia mea geſta infra vindictam meam reputavi, omnia belli mala lubens ſuſtinui, ſperans me reverti vindicatum. 2 Ego legibus prohibeor me-met ulciſci. 3 Te metipſum eſſe, quod patiaris. 4 Quia major dolor venit de calamitatibus, quam ſuppliciis. 5 Ut pœnam refugiat quod ſuo ſcelere meruit.

vindi-

vindictæ, cum facinus mensura pœnæ est. Et si naturam ultionis inspicias, optime vindicatur quisque, quo modo miser est.

Fidem vestram, judices, ne ideo tantum putetis justum quod exigit reus, quia ego recuso. Non ferretis me pauperis mortem petentem, si liberos suos obtulisset. Ex omnibus tamen quicunque incognita, inaudita passi sunt, nullos hac lege magis vindicandos puto, quam quorum liberos aliquis occidit. Quid mihi pro hoc redditis leges? ubi respiro? ubi claudo gemitus? unde sumo solatium? Bene, bene admonès dolor: illos illos liceat invadere, qui nunc magis amantur, quos orbitas nostra commendat. Sic quoque circumscribimur, nisi totidem sunt, nisi illis par est ac similis ætas, & ante omnia optimus pater. Deceperas me fortuna, deceperas, si mihi tam grande fecisset facinus homo qui liberos non haberet. Quid quod ex omnium scelerum comparatione nihil est detestabilius hominibus qui leges ipsas faciunt nocentes? Vestro mehercle nomine calumniantibus debetis irasci, quorum nefas non potest nisi per judicum facinus imponere. Actum est de rebus humanis, si de criminibus nostris tantundem mendaciis licet: nec ullus innocens huc usque felix est, ut diligentiæ fingentium par sit. Quenquamne mortalium in re, quam finxerit, quam composuerit, invenire aliquid, quod potest probationem vocare, & facinus explicare facilitate verborum? Magis oderis mendacium, cum simile vero est. Quoties manifestum est aliquem periisse sine causa, calumniantibus irasci debeas, ut possis illis ignoscere qui crediderunt. Adjicite huic execrationi, quod calumniatus est in bello, quod de proditione, quod de duce, quod hæc omnia fecit inimicus. Non est quod se publico tueatur errore, nec in excusationem afferat tanquam crediderit & ipse fingentibus. Nemo sic decipitur, ut de inimico suo mentiatur. Rumor, inquit, fuit te prodidisse. Bene admones. Hunc primum calumniæ tuæ objicio rumorem. Quis enim, judices, nesciat hanc famæ esse naturam, ut sit primo unius hominis audacia? De nulla re locutus est continuo populus, nec quicquam adeo subito statimque notum est, ut in illo pariter omnium sermo consentiat. Quam non possit movere civitatem, quem non replere populum, si quid omnibus nobis narres, in nullo non cœtu loquaris, & de re quam tum maxime fingas, jam dicas esse rumorem? Quanta tibi deinde mentiendi materia de periculorum nostrorum occasione succurrit? Nihil est tam capax malignitatum sermonumque, quam bellum. Quid interest unde sumserit

Nimis angusta erit ultio.

rumor

rumor ortum? Quod negari non potest, tu concionaris, accusas, tu crimen de fabula facis. In rumore, cujus probationes, cujus argumenta non habes, calumniæ genus est primum credere.

Sed, inquit, mori debeo, quia lex qua te accusavi, hoc proditorem pati jubet. Poteram quidem breviter respondere, legem quæ calumniatorem idem pati jubet, ejus pœnam exigere quod fecisset, non quod facere voluisset. Fingamus tamen non hoc pauperem captasse [1] quod accidit, cui debet imputari exitus qui de calumniæ tuæ fluxit errore? Vultis scire, judices, aliud quæsitum, quam quod lex quæ mori jubebat? Accusavit me eo tempore quo non poteram damnatus occidi. Dic nunc, non ego effeci, ut occiderentur liberi tui, & audet civitatis illud vocare facinus: non tamen ullis efficies artibus, ut non potius miserear reipublicæ meæ: non minus & illa facinus est passa, quam pater. Coacta est liberos imperatoris vincentis occidere. Fallitur, judices, quisquis ullum facinus in rebus humanis [2] publicum putat. Persuadentium vires sunt quicquid civitas facit: & quodcunque facit populus, secundum quod exasperatur, irascitur. Sic corpora nostra motum nisi de mente non sumunt, & otiosa sunt membra donec illis animus utatur. Nil est facilius, quam in quemlibet affectum movere populum. Nulli, cum coimus, sua cogitatio, sua mens, ulla ratio præsto est, nec habet ulla turba prudentiam singulorum: sive quod minus publicos capimus affectus, sive negligentior est, qui se non putat [3] solum debere rationem: & multi fiducia facimus omnium. Quam non possit rempublicam turbare, confundere, si quis repente proclamet, prodidit vos imperator vester, addixit? & nunc ille liberos habet. Si mehercle post hanc, inimice, vocem templa monstrasses, sacrilegum continuo flagrasset incendium: si convelli simulacra voluisses, fecisset omne de numinibus suis facinus audacia. Vis scire tuum esse quicquid civitas fecit? Gloriareris illo, si prodidissem.

Non est, judices, quod vos à gravitate justitiæ dolor ultionis abducat, quod mortem suam inimicus offert. Non petit illud, nisi quisquis ipse non debet occidi. Sepositа igitur paulisper lege mei doloris, hoc tantum ab affectibus vestris omnium mortalium nomine peto, ne cui nocenti pœnæ præstetur arbitrium. Infinitam, judices, sceleribus aperitis audaciam, si pœnam licet eligere condemnato: nec jam ullam mortalium innocentiam trepidatione contineas, si patitur deprehensus quisque quod maluit. Levat omnes cruciatus, omnem dolorem, præparata mentem composuisse patientia. Fal-

1 Meorum filiorum mortem. 2 A loci civitate primum oriri. 3 Sed ad alios pertinere, rationem reddere.

litur

litur quisquis humana tormenta sola nominum atrocitate metitur: nulla pœna est, nisi invito. Non habemus ullum nisi ab impatientia dolorem: & ut aliquid crudele, tævum sit, metus facit. Supplicium quisquam vocat ad quod profilitur? quod exposcitur? quod circa se non habet moras? Illo per fidem, illo trahite damnatos, quo non sequantur. Tunc est pœna, cum periturus trepidat, hæret, cum restringit supremo vincula conatu. Volo perituri prius videre pallorem, audire gemitus: volo circumspiciat, volo queratur. Fidem vestram, judices, ne nocentibus supplicii sui contingat electio. Minus iniquum est ut evadat nocens pœnam, quam ut contemnat. Mortem vero damnatis quisquis præstat, indulget, nec sunt alia beneficia pœnarum. Fallitur quisquis illam velut omnium suppliciorum summam putat. Occidi non est pœna, sed exitus. Neque enim habet impatientiam aut dolorem, quod possis aspicere quasi fatum. Quid si liberos relinquas, imo si serves? quam felix exitus est, plenusque lætitiæ? Lucrifacit mortis atrocitatem quisquis laudatus occiditur. Me, inquit, occidite. Non habet liberos, inimice, non habet, quisquis hoc te velle miratur. Sæve, crudelis, ego tibi permittam mori? At quid jam mihi melius optem? Vides quantum feceris nefas?[1] Idem pro liberis meis offerre non potui. Tu vero parvulos tuos tene, ut in isto potius moriantur amplexu. Tu nunc quoque non evades, non effugies. Quacunque te duxerit orbitas, sequar, effundam si quod paraveris venenum, subtraham omne ferrum, incidam quoscunque strinxeris nexus, ab omni revocabo præcipitio. Etiam occisis liberis tuis, non idem patieris, inimice, nisi vixeris. Nec vereor, judices, ne putetis utriusque nostrum orbitatem simili esse ratione tractandam. Admovebuntur ecce contra lacrymas meas liberi, quos nemo noscet. Patris innocentis occisi sunt parvuli, quos nunc circa templa ferretis, circa quos se celebraret vestra lætitia. Facinus est, judices, minorem esse transactarum mortium miserationem. Non invenio quemadmodum liberis prodesse debeat odium patris. Perierunt etiam illi quorum nec parer debebat occidi. Me miserum, quod sic quoque multa habiturus es, quibus ego qui vindicabor invideam. Osculaberis ante perituros, alloqueris, accipies suprema mandata, & moriturum te continuo promittes. Exonerabis gemitus tuos, cum eorum sepulchra numerabis. Siccabit oculos quod meam nunc quoque respicies vacuam domum. Me miserum! Pauperis tantum solatium futurum est, quod pares sumus. Quid quod in ipsa comparatione mortis non idem patientur liberi tui? Occidentur uno fortassis ictu, & erit ultio manibus con-

[1] Cum absentem me accusabas.

tenta

tenta carnificis. Pavulos meos occidit quicquid fuit tota civitate telorum, omnis ſexus, omnis ætas, omnis infirmitas. Nihil eſt crudelius morte hominum quos populus occidit, & ſolus hic exitus eſt, à quo non eſt nec cadaveribus ſalva reverentia. Hoc me nunc complorare tantum putaris, quod non ſum liberis meis [1] ante ſatiatus? Miſer ego nec ad cadavera acceſſi, non in ſepulcra majorum meis manibus intuli, nec licuit ſuper ipſa corpora proclamare, non feci. Qualem ego illum patria perdidi diem, cum duces ab explicito bello reverturtur! Non me lætæ cinxere legiones, non effuſi obviam cives triumphali circa currus meos exultavere lætitia: ſequebar captivos meos triſtior victor, mœſtus undique claudebat exercitus, occurrentium lacrymæ propinquorum, & erubeſcentis circa me populi timida ſolatia. O ſucceſſuum quoque noſtrorum miſera conditio! Ergo ego victoriam meam non narrabo ſine fletu, nemo amicorum propinquorumque coram me de bello meo loquetur. Nihil eſt crudelius calamitate, quam gaudia reducunt. Quoties redierit ille lætus vobis in ſupplicia mea dies, lugubres mihi ferte veſtes; renovate ſervuli planctus; parate ſolatia propinqui. Nulli liberi impatientius deſiderantur, quam qui propter patrem videntur occiſi. Sed verum, judices, fatendum eſt, timeo mehercle ne par ſolatiis meis non ſim, ne me iſte quo pro liberis irafcor affectus, in media ultione deſtituat. Sed adjuvate, miſeremini propinqui, adjuvate amici: & ſi forte defecero, tu ultionem meam, populc, conſumma. Timeo mehercle, ne cum carnifex propius acceſſerit, ſubito proclamem, jam malo patrem. Sed ſi quis eſt pudor, oculi differte lacrymas, abite gemitus, horridum, trucem debeo [2] præparare, & miſerum. Deprehendam igitur omnium mortalium callidiſſime, hunc quem ſimulas, quem nunc imitaris affectum: tunc ſciemus quo animo rogaveris ut potius ipſe morereris. Sed ſi bene novi capax omnium malorum ſcelerumque pectus, inimice vives & libenter, & fortiter & quaſi vindicatus.

1. Prius quam perierint. 2. Ita me componere, ut horridus ſim, &c.

PASTI

PASTI CADAVERIBUS.

DECLAMATIO XII.

ARGUMENTUM.

Cum civitas fame laboraret, misit ad frumenta legatum, præstituta die intra quam rediret. Profectus ille emit, & ad ostia civitatem tempestate delatus duplo vendidit, & duplum frumenti modum comparavit. Illo cessante corporibus suorum pasti sunt. Reversus ad præstitutam diem reipublicæ læsa excusatur.

Pro Civibus contra Legatum.

QUAMVIS, judices, innumerabiles me indignandi caussæ initio statim actionis strangulent, quia nec dicere universas semel possum, nec gregatim erumpentes differre gemitus (levior est enim dolor qui disponitur) primum tamen ille sibi asserit locum, qui est ex hoc judicii tempore & tam lentæ vindictæ dilatione ortus, animi mei prope dixerim furor, quod hominem tam sceleratum, ut nos quoque fecerit [1] nocentes, legibus accersimus, quod defendi patimur, quod ut puniatur precamur, quod damnatus quoque morte defungetur, quam nos in illa funestissima fame, dum sepeliri licuit, optavimus: vel exilio, quod hic quantopere contemnat, apparet, qui tam lente in patriam revertitur. Quanquam de quo exilio loquar? Quantalibet ignominia dimittite domo notatum, habet quo eat. Non publicis manibus [2] exeuntem discerpsimus, non (quoniam semel consueveramus, & bona fide ferarum esse civitas cœperat) hic primus nobis ex tam tardo commeatu placuit cibus? Sic enim istum laniari, sic confici, sic consumi oportuit jure nostro. Quis credat? Ego me ab hoc abstinere potui cum & esurirem, & irascerer? Sed frumento occupati sumus, nec quicquam aliud videmus. O quanta es fames, quæ tam grandem iram vicisti! At ego etiam si talis ultio contigisset, si me à nefario grassatore reipublicæ non lingua, sed dentibus vindicassem, nihil tamen iræ, nihil vindictæ præstiteram: hoc & meis feci. Æstuant adhuc intra pectus sepulta ventribus nostris cognata viscera, & tumescera intus atque indignari videntur, & [3] sera

1 Qui mora sua compulit nos humanis carnibus vesci. 2 Ignavi. 3 In nos redundant quos sero pœnitet eos devorasse.

pœni-

pœnitentia redundant. Jam enim vacat nobis lugere, jam cibos noſtros efferrimus, viſcera cremamus: nam cetera nobiſcum ſepelientur. O fames inaudita, in qua levius eſt quod [1] eſurimus! Ignoſcite tamen violati manes meorum, hic vos alloquor, ignoſcite quod ora temeravimus, quod ab homine deſcivimus. Non ut infelicem animam ſuſtineremus, non ut inviſum ſpiritum produceremus, fecimus: una cauſſa mortem diſtulimus, quod ſi expiraſſemus, [2] idem timebamus. Et ego quidem me conſumtis excuſo, qui mihi ipſe [3] iraſci non poſſum, at iſte interim ſtat ut videtis, longa via ſaginatus & ſatur, atque abundans publico commeatu: ad mentionem ciborum noſtrorum plenum faſtidio vultum trahit, & exangues ac pallidos [4] ad calculum vocat: quaſi ego non confitear illum etiam [5] nimium multum attuliſſe. Jam pauci, rari per vias interlucent, & quamvis odio everſoris noſtri evocatus è latebris ſuis populus, ſubſellia non implet. Pauci ſceleribus puſti, alienis mortibus ſalvi, quod vivunt, ipſi ſibi rei graves, ægra & tabida membra in publicum protulerunt. Hæ ſunt civitatis reliquiæ, quas videtis Sic tabuimus, ut miſeri nec vivos habeamus, nec mortuos. Hic eſt populus, hæ vires, hæ ſpes, hæ opes. Niſi tandem [6] ad vadimonium, legate, veniſſes, non [7] multorum dierum commeatum habebamus. Quo nunc tantum frumenti? quo claſſem commeatu gravem? Multum hercle negotiatione tua actum eſt. Frumentum habeo, populum non habeo. Nuſquam prodeſt, nuſquam opus eſt, jam licet vendas. Dum tu ſalutis publicæ nundinator proximum quenque emtorem dimittis, [8] dum aut funera noſtra vendis, aut ſcelera: dum populo tuo fame moriente, alienæ civitati legatus es factus, nos interim cibos ex malis invenimus, & fames ſe ipſa pavit, & miſeriæ noſtræ crudeles factæ ſunt. Patiamur te defendi, [9] ſi abſolvi ſaltem nos poſſumus.

Hæc nunc, judices, ego ſolus queror? ad me magis pertinent? aliquid proprie paſſus ſum? non communem dolorem accuſator habeo cum judicibus? Quiſquam in hac vindicta alteri cedit? non publica inopia, non totius populi mendicitas una fuit? Niſi quia funeſtas epulas & nefarios invenimus cibos, non putamus famem fuiſſe. In omnes gentes, in omnia ventura ſecula proſcripti ſumus, omnes hæc prodigia narrabunt, omnes execrabuntur niſi qui non credent. Fa-

1 Gravius eſt ſatiari noſtrorum cadaveribus. 2 Ne noſtris corporibus alii paſcerentur. 3 Ultima neceſſitate coactus. 4 Jubet computare quantum frumenti attulerit. 5 Fruſtra oſtentat duplum frumenti, cum jam major pars civium perierit. 6 Ad præſtitutum diem; ſic promittere vadimonium, polli eri ſe præfinito die in foro compariturum. 7 Paucos ſuperſtites. 8 Dum frumentum vendis, aut ipſi morimur, aut *ſceleribus puſti, alienis mortibus ſalvi.* 9 Niſi eſſes tam *ſceleratus, ut non quinque feceris nocentes.*

mem ipſam infamavimus, & (quod miſeris ultimum eſt) miſerationem quoque perdidimus. Adhuc tamen una defenſio fuit, quod videbamur in hæc omnia iſtius opera impulſi. Si hic innocens eſt, noſtra culpa eſt. Etiamne publica mala narrabo, & miſeriis noſtris convitium faciam? Exibunt verba? ſubſequetur ſermo? non alligabitur lingua? Plane nihil non poſſumus. Exploremus ordinem cladis noſtræ, & ſimpliciter omnia indicentur? Decet iſta noſtro ore narrari. Sed novimus, & nimium meminimus, judex docere non debet, opinor: reo indicanda ſunt qui à malis publicis abfuit, qui hoc certe maximum debet patriæ ſuæ beneficium, quod à fame ſolus dimiſſus eſt. Audi itaque, audi, frumentum iſtud quod lucrifeciſti, quanti nobis conſtet.

Aliquis fortaſſe, judices, miratur, etiam ſi hujus feralis anni fructus ceſſavit, quod tamen illa ſuperior longi temporis beata fœcunditas tabuerit: & ſecum iſte dubitat, quid ſit in cauſſa cur civitas opulenta quondam nihil frumenti [1] niſi in ſpe habuerit. Sic fit: ubi vicinis civitatibus vendimus, & undecunque affulſit lucrum, ſine reſpectu ſalus publica addicitur, in vacuam poſſeſſionem fames venit. Etiam ſi quid reſidui erat, ut carius quidam venderent, ad annonæ incendium ſuppreſſum eſt. Teſtor tamen conſcientiam veſtram, non ſumus queſti quamdiu duplo emebamus. Non enim vulgaris illa labes frumenti fuit, nec qualis aliis ab agricolis accuſari ſolet perfidia terrarum, & ingratæ meſſis irritus labor. Nova & inaudita & abominanda lues, quæ nihil homini reliquit præter hominem. Aut aſtricta citra [2] conatum fata ſub ipſis tabuere ſulcis, aut levi rore evocata radix [3] in pulverem incurrit, aut peruſtis torrido ſole herbis moribunda ſeges impalluit. Nullus imber ſitientis ſoli pulverem terſit, nulla ſuper arentes campos ſaltem umbra nubium pependit. Callidi ſpiravere venti, [4] maturitatem præcepit æſtus: etiam ſicubi forte jejunæ herbæ ſolum vicerant, vanis tantum ariſtis ſpem fefellerunt, & inanes culmos triſtis [5] agricola jactavit ventis nihil relicturis. Lævia queror: prata exaruerunt, perierunt frondes, germina non exierunt: nuda terra & rudes glebæ, & aridi fontes erant. Niſi hæc omnia inter ſcientes dicerem, poteram videri falſo queſtus de hoc anno, quo tantum frumenti [6] vendidimus. Utinam ſaltem nobis rudem victum ſilvæ miniſtraſſent, & carpere arbuſta, concutere quercum, legere fraga licuiſſet: & quæcunque primi mortales ante traditos divinitus mitiores cibos contra famem objecerunt, pe-

1 Nullum in horreis repoſitum. 2 Exoriendi è ſulcis. 3 In terram languida relabitur. 4 Nimius calor præcipitavit frugum maturitatem. 5 Non erat frumentum, quod vento à paleâ ſecerneret. 6 Nempe per legatum.

ſtifer

ſtifer annus reliquiſet. Non eram delicatus. Sed ô triſtis recordatio, funeſta neceſſitas, nihil habuimus quo viveremus, præter famem. Nec tamen in totum queri de numinibus poſſumus, maria certe ſecunda experti. Si voluiſſet ſervare legatus diem quem illi felicitas temporis dederat, potuit nobis frumentum bis afferre.

Ut primum tanti mali ſenſus in civitatem percrebuit, cum jam urgente inopia quotidie malum arctius premeret, & præſente fortuna pejor tamen eſſet futuri metus, apparuit nullum ex propinquo eſſe præſidium, cum finitimas quoque civitates incendium noſtrum aduſſiſſet. Erat quidem aliquid in vicino adhuc frumenti, ſed jam nemo vendebat. Ergo ut vidimus ſalutem publicam trans mare petendam, ſe in curiam quiſque cogunt. Ut arma bello, ut aqua incendio inclamari publice ſolent, ita uno quodam conſenſu, non ætatibus ſpectatis, non honoribus, pariter retulimus, probavimus, decrevimus, pedibus manibus ivimus in ſententiam neceſſitatis, nec ordo nos officiorum moratus eſt. Legationem multi pollicebantur, nec innocentiæ iſte beneficio, vel auctoritatis meritorumque reſpectu electus eſt: una cauſa nos movit, quod ſe cito rediturum pollicebatur. Pecuniam ſine numero infudimus, frumentum ſine modo mandavimus. Hoc una voce ſupplices acclamabamus, ac ne moraremur, ne hoc quidem diu rogavimus: [1] una tantum vox fuit, quam iſte pro quodam præjudicio amplexus eſt. Nihil agis afferendo frumentum, ſi poſt illum diem veneris. Noſtris manibus legatum in navem tulimus; ac ne quid moræ eſſet, pro ſua quiſque portione etiam commeatum dedimus, retinacula incidimus, & littus ingreſſi claſſem publicis manibus impulimus. Inde fugientia vela longo viſu proſecuti, facilem emtionem, ſecundos ventos, placidum mare, non ſecus ac ſi ipſi navigaremus, precati ſumus. Quis credat hoc de tam miſeris? Omnia à diis impetravimus, ſcilicet unum ſupereſt, ut pro [2] aliena civitate vota ſolvenda ſint. Cito pervenit, cito emit, cito rediit quo voluit. Quid prodeſt expectare? Alia civitas prior eſt, & ſane religioſus legatus diem expectat. Nos interim coacta primo ex agris pecora diripuimus, & ne venturo ſaltem anno proſpici poſſet, non reliquimus qui ararent boves. Jam ſervis fugas imperavimus, jam procumbentes ante limina principum pauperes in ipſis precibus expirant. Plorantibus liberis legatum promittimus. Jam tantum ſibi quiſque cura eſt. Nihil tamen horum etiam nunc in invidiam legati queror,

1 Una vox fuit, viz. Nihil agis afferendo frumentum, &c. quam ipſe velut primum judicium populi de longiore mora accepit. 2 Cui frumentum comparatum duplo vendidit.

adhuc [1] prior cursus est. Hactenus nostra mala tulimus, in reliqua legatus nos vicarios dedit.

Si quicquam tibi humani sanguinis supereſt, nisi nimia saturitate alienæ fortunæ cogitatio excidit, respice patriæ casum: respice necessitatem gravissimam. Miseri te misimus, expectant pallidi exangueſque cives tui, & quicquid extremi spiritus adhuc supereſt, spe tui trahitur. Figura tibi exesos vultus, decrescentem populum, jam præmortuas vires. Nec quicquam horum potes ignorare, si quid tibi credimus: fame laborantem civitatem vidisti. Festina dum supersunt quibus legationem renuncies. Festina dum mori [2] ultimum est, frumento digni sumus. Quid in nos convertis etiam alienæ civitatis famem? Quatenus nobis computandum est propter te duplum mali tulimus. Tu super frumentum publicum stertis, & omnes maris circumvectus oras, littora portusque cognoscis. Tu inter duas civitates fatorum arbiter, alienæ conditor, tuæ everſor, [3] salutem nostram peregrinis admetiris, & secunda tempeſtate in patriam ferentes habens, contrarios ventos exoptas. Nos per arentes effusi campos, morientium herbarum radices vellimus, eo quidem fortius, ut si fieri possit, in venenum incidamus, subeuntes insolitis cibis. Et hic, ubi forte uberius paulo pabulum contigit, de pascuis rixa est. Amaros fruticum cortices, & ramorum male arentium pallidas frondes decerpimus. Morbida quicquid fames coegit, corpus admisit. Jam passim moriuntur: & pestilentium more pecudum subinde aliquis ex populo in ipsis pascuis procumbit. Crebrior quotidie interitus, & latior strages: & me miserum jam fames [4] definit. Quos tester deos? Superosne, quos per tantum nefas fugavimus? [5] An inferos, quos nobis permiscuimus? An nostram malam conscientiam, omnia nos ante feciſſe, quæ nemo præter nos fecit? Pecora cecidimus, campos evulsimus, silvas destruximus, novissime nihil relictum est præter esurientes & mortuos.

Si qua est fides, libenter hanc partem accusationis [6] subinde differo: adeo ubi tantum nefas narrandum est, etiam exigua temporum lucra sectari libet, & necesse est reo indicare, qui à malis publicis abfuit, quam multis non ad diem venerit. Ignoscite dii hominesque sceleri quidem ultimo, sed tamen quod feciſſe miserrimum est. Non habitant una pudor & fames: & cum semel intrarit impotens domina, feras etiam & ingentes belluas subigit. Terram morientes momorderunt. Memetipsum si nihil fuisset aliud, comediſſem. Sed consi-

1 Nondum navigaverat ad alienam civitatem. 2 Et nondum aliorum corporibus pascimur. 3 Frumentum, ex quo salus nostra dependet. 4 Dum cives nobis alimento sunt. 5 Hominum morte lætantes, quos crudelitate nostra nobis socios adjunximus. 6 Paulisper.

ten-

rendum est, legati beneficio non defuit. Postquam omnem patientiam vicerat [1] ignea fames, postquam spes quoque, quæ miseris ultima est, omnis abierat, & frumentum toties sibi frustra promissum animus jam ne cupere quidem audebat, subiit furor, & alienatio mentis, & [2] tota sui arbitrii fames facta est. Animus malis diriguerat, os insolitis cibis stupebat, feris invidere cœpimus. Primo tamen furtim, & intra suas quisque latebras admisit hoc monstrum: & si paulo citius veniisses, potuisset hoc negari. Si quis ex strage corporum defuerat, sepultum putabamus: nec tamen indicavit quisquam, nec deprehendit aliquis. Nemo ut hoc faceret exemplo impulsus est, se quisque docuit; omnes scire cœpimus, postquam omnes fecimus. Quoties tamen antequam incipertm, in portum cucurri? quamdiu in altum intentus si quæ essent in conspectu naves, oculos fatigavi? Tibi, legate, tempus differre facile est, qui tuam tantum partem non vendidisti. Tu quem habeas diem videris, ego septimum expectare non possum. Ergo rabidi super cadavera incubuimus, & clausis oculis, quasi visus conscientia acerbior esset, tota corpora morsibus consumsimus. Subit interim horror ex facto, & tædium ac detestatio sui, & planctus. Sed cum ab infaustis fugimus cibis, urit iterum fames, & quod modo ex ore projecimus, colligendum est. Nunc mihi illa fœda videntur, nunc abominanda, laceri artus, & nudata ossa, & abrepta cute intus canum pectus. Nunc occurrunt effusa præcordia, & lividæ carnes, & expressum dentibus tabum, & exhaustæ ossibus medullæ. Quantulum enim corporis fames relinquebat? Nunc illud horreo tempus, si quando aut manus incidit, aut facies, aut aliquid denique quod hominem propria nota signat. Nunc cibi succurrunt quos imponere in mensam non ausus sum. Confitendum est enim, devoravimus homines, & quidem avide, qui diu nihil ederamus: & tamen cœpisse difficillimum fuit. Postquam jus factum est, postquam nemo erat in civitate quem confiteri puderet, tum vero jam in posterum prospicimus, & funera horreis condimus. Retro aguntur exequiæ, aut citra aut ad rogos pugna est. Hæres cadaver [3] cernit. Novum & incredibile, nisi nossemus, monstrum habuimus, sine rogis pestilentiam. [4] Mortui ratio non constitit. Perisse cives scio tantum, quia inter viventes non video. Ægri assidentes timebant, & labentem animam supremis domesticorum oculis reducebant. Primo tamen nihil rogabant suos nisi totam sepulturam. Ut major urgere ne-

1 Avidissima, quæ instar ignis, ex alimento incrementa accipit. 2 Quicquid fames suadet, suscipimus. 3 Tanquam hæreditatem adit. Cernere hæreditatem, pro adire. Cic. l. 6. Ep. ad Atticum. Ep. 1 & l. 11. Ep. 12. 4 Gronov. legit morti, viz. tot homines defuncti rogis non sunt impositi, quot moriuntur.

cessita

ceſſitas cœpit, beneficium factum eſt expectare dum moritur. Nemo adeo affinis fuit, nemo tam conjunctus, quo pietas abſtineret. noſtros comedimus, noſtros. Nam ſi alienos vellemus, nemo audebat, nemo cedebat.

Nihil eſt tamen quod indignari velitis, narravi vobis lucrum veſtrum. Frumentum duplo vendidimus, & callidiſſimus legatus vicinæ civitati impoſuit. Plena nunc horrea, bonæ rationes, onuſtæ naves ſunt, & quo magis gaudeamus tanto bono, pauci ſumus. [1] Nam quod ad temporis excuſationem pertinet, nihil eſt opinor quod æſtuet. In deſertum non incidit populum, nec ſane fuit cur feſtinaret, etiam nunc expectare poteramus. Sola eſt noſtra civitas quæ fame perire non poſſit. Diſſimulaturum me putatis iſtius patrocinia? Confiteor, venit ad ultimum diem, attulit frumentum, gratulemur quod jam [2] nulla civitas fame laborat. O ſi vires ſufficerent, latera durarent, aliquid ex aridis diu faucibus reſiduæ vocis exiret: quanta indignatione opus erat, ubi pro omnibus dolendum eſt? Quod cum ita ſit, univerſi qui adſumus, proclamemus, hæc tota concio in unam vocem conſentiat, non eſſet tamen futura par crimini invidia, ut omnes accuſemus, [3] quota pars queritur? Secum quiſque reputet quæ tulerit, quid admiſerit. Plane immanis bellua eſt, & non tantum neceſſitatis cauſſa per nefas paſtus, qui quod comederit hominem, non iraſcitur. Succurrite dolor & ſeri vomitus, & ultrix pœnitentia. Ades longi jejunii imperioſa neceſſitas, & vos intus implicitæ, ſi quid poteſtis, admovete animæ, & è ferali ventre prorumpite, dum commiſſum nefas devoto capite expiamus, & quaſi luſtrata urbe, feralem victimam violatis manibus mittimus. Decent nos tales hoſtiæ. In judicium perduxi publicum ſcelus, & infamatæ civitati quæro velamentum. Nemo non commiſit aliquid, habetis tamen, ſi vultis unum, & pro omnibus nocentem: reipublicæ læſæ accuſo. Mirari vos certum habeo hanc verbi ſegnitiem, cum civitas tota conſumta ſit, cum populus in ſe tabuerit, quo perſtricta tantummodo patria, & leviter (quod aiunt) manu offenſa intelligi poſſit. Sed ferenda eſt, ut in ceteris, hæc quoque rerum naturæ injuria, quod non tam immanibus factis paria verba accommodavit: & fames noſtra, fames dicitur: & cibi noſtri, cibi vocantur, & reſpublica nunc læſa. Nec ſcilicet niſi peracto legitimo ordine reus punietur. Omnia rogo ſcrupuloſe agantur. Videte ut jure iraſcamur, qui contra jus viximus. Imo etiam ſi libet defenſionem audiamus, & jam nunc nos moretur. Neget læſam rempublicam:

1 Non eſt quod laboret excuſare ſe, quod ad præſtitutum diem frumentum attulerit. 2 Nec noſtra, nec aliena, cui prius quam noſtræ opem tulit. 3 Minima pars civitatis ſuperſtes eſt ad querelam.

quia

quia pluſquam læſa eſt. Non enim diſcuſſos alicujus operis angulos, nec reciſas lucorum frondes, nec publicarum ædium diſperſos parietes objicimus. Ac ſi videbitur, adjiciet forſitan non eſſe rempublicam quæ perierit. Id enim ſupereſt, ut jam hoc nomen extinctum audiamus. Procedet eouſque fortaſſe, ut eſuriſſe nos neget. Non inficior autem parum proprie hoc legis verbo nefas iſtius ſignari non poſſe. Majores enim ne lædi quidem rempublicam impune voluerunt, ideoque exiſtimo etiam [1] hoc eſſe comprehenſum. Nemo autem verebatur ne abſolvi poſſet crimen lege majus. Quid quod actionem reipublicæ læſæ tentat in legem male geſtæ legationis deflectere? Eligit reus crimen, hoc eſt noxius crucem optat.

Non ſuſtineo, judices, in tanto animi motu argumenta conquirere, nec impetus iræ meæ in digitos deſcendit: hoc tamen ſcio, non cadit in formulam publicus dolor. Nec ſi adeo judicibus quid paſſi ſunt exciderit, ut has ferant cavillationes non diluentes crimen, ſed differentes, populus quoque impunitum nefas ſine lapidibus præteribit. Non [2] præſcribes. Te accuſare malæ geſtæ legationis poſſum. Age porro, ſi occiſos objecero homines, non tu es cauſſa mortium? Si violata ſepulcra, non propter te rogos fraudavimus? Sed legatus fuiſti, quod tamen ipſum quid eſt aliud quam rempublicam tractare? Rem autem qui male agit, ut arbitror, lædit. An exiſtimas hanc legatis dari peccandi licentiam, ut quæcunque ſcelera in eo officio commiſerunt, cum his omnibus hac una lege decidant? O nimium invidendam hujus legationis conditionem, ſi tibi & famem remiſit & legem. Sed erraverim ſane, & quia nullum in foro noſtro judicium fuit, deſuetudine ipſa jura exciderint: quomodo legem noſtram effugis? Nam niſi malis ſtupeo, duo ſunt omnino quæ in ejuſmodi crimine quæri ſoleant, An læſa ſit reſpublica, an ab eo qui arguitur læſa. In quibus ſi quid tibi fiduciæ fuiſſet [3] non à criminibus crimina appellares, nec ad alteram pœnam transfugeres, ſed te ab hac quæ intenditur, tuereris. Dico læſam eſſe rempublicam. Oratione hic opus eſt, aut reliquorum more accuſatorum hoc nunc mihi quærendum, quomodo res verbis aggravetur. Adeo [4] infamata eſt calamitatum memoria, quæ ſi poſſet excidere, non tamen [5] narranda nobis, ſed oſtendenda erat ruina publica. Agedem, ſi videtur extra portas proſpicite ſquallida arva, & ſpinis obſitas ſegetes, & ſemeſos arborum truncos. Viduis cultore agris, errant à fame noſtra innocentes feræ, inanes villæ ſunt, & deſerta horrea in rui-

1 Legati crimen, quod majus eſt. 2 Mihi quo modo te accuſem. 3 Si condonet tibi calamitatem noſtram, & etiam excuſet à legis obligatione.

4 Læſa republica ad actionem malæ geſtæ legationis 5. Sic Mſ. Alii, infamata 6 Non eſſet verbis, & oratione in memoriam revocanda

nam

nam procumbunt. Nullus inversis aratro glebis campus nitet, nullum solum opere renovatur. Jam & in sequentem annum famem timeo. Redite in domos vestras, videbitis noxios focos, & ignes tabo cadaverum extinctos, & tecta mortibus gravia, cum maxime inferimus in tumulos ossa insepulta, ducimus opertas exequias, & ad sepulturam residua conferuntur, & tandem cadavera igni permittimus. Ubi vero universis familias fames extinxit (quæ pars maxima est) inanes domus situm ducunt, jacent relictæ sine hærede sarcinæ. Invenitur interim clusa domo conditus dominus, si cujus mors famem evasit, quem rimantes non invenere proximi, qui inter suos [1] ultimus decessit. Quo vos mitto? Ipsam intuemini concionem, unius deficientis speciem tota civitas habet, cavum macie caput, & conditos penitus oculos, & laxam cutem, nudos labris trementibus dentes, rigentem vultum, & destitutas genas, & inanes faucium sinus. Prona est cervix, tergum ossibus inæquale, infernis imaginibus similes, fœda etiam cadavera. Aut si quis talis non est, confiteatur se usque ad saturitatem comedisse. Sua quisque consulat misera præcordia, suum ventrem [2] conscientia gravem. Dic nunc legate, innocens sum, quod ad illum diem veni. At ego propter te nocens sum, quod ad illum diem vixi.

Quæ comparata nobis mala, non [3] delicatas lacrymas habent? Aliquem populum hostiles exercitus intra portas cogit, solet venire ultima obsessis inopia, sed everti certe licet. Victor captivum aut occidet, aut pascet. Tormenta quidam piratarum tulerunt, felices quibus contigit innocentia. Mors certe finis est, nec sævitia ultra fata procedit. Aut etiam si quis adeo hominem exuit, ut ibi pœnam quærat, ubi sensus doloris non inveniat, nempe tamen cadavera [4] feris objiciet. Circundati sunt quidam flammis, ipsa tamen pœna habuit sepulturam. Nos incendii cinerem perdidimus, nostra etiam ruina tabuit. Nostra mala non latent, non ignis defunctos cremavit, non feræ laceraverunt, non aves attigerunt, [5] & tamen cadavera mortibus annumerare possumus. Citra spem convalescendi afflicti sumus, imo etiam citra votum. Gravior indies facti pœnitentia est, pudet vitæ, lucem ac sidera intueri non audeo, quotidie felices mortuos clamo, & malæ conscientiæ facibus agitatus, nihil fortunatius in æterna sede utcunque compositis puto; adeo mors placet. Jam etiam cibis nostris invideo, præterita differo, ipsa ex nimia cupiditate nocet abundantia, desideratos diu cibos avide haurimus, &

1 Qui prius moriebantur, ipse deveravit. 2 Aliorum corporibus refertum. 3 Non præbent justas lugendi causas. 4 Non hominibus, prout in nostra calamitate. 5 Non possumus tot cadavera numerare, quot homines mortui sunt, quia ipsi consumimur.

lassam

lassam famem saturitate strangulamus. Morimur adhuc etiam frumento tuo. Atqui ceteræ reipublicæ partes, quæ sunt ad usum populi comparatæ, & leviore cum damni censu pereunt, & facile remedium accipiunt, cum reparari possit amissum. Opera restituam, ærarium replebo, naves, arma reficiam: hic vulnus altissime penetrat, hic ipsa vitalia feriuntur, ubi populus ruit, ubi continuis funeribus omnis sexus atque ætas semel sternitur. Exhausta est civitas, & desolatæ domus, triste florentis quondam fortunæ indicium, laxi muri. Quam multi in civitate nostra perierint quæritis? Minima quidem portio superest, sed etiam ex hoc intelligi potest, esurienti populo satis fuerunt. Plurimum tamen interest quomodo perierint. Felix pestilentia, felix præliorum strages, denique omnis mors facilis; fames aspera vitalia haurit, præcordia carpit, animi tormentum, corporis tabes, magistra peccandi, durissima necessitatum, deformissima malorum. Hæc ad humile opus nobiles manus mittit, hæc alienis pedibus mendicantes prosternit, hæc sæpe sociorum fidem fregit, hæc venena populis publice dedit, hæc in parricidium pios egit. Adhuc tamen unum videbatur remedium, non expectare mortis diem, & tabescentem quotidie spiritum supervenientibus malis subducere: nam in fame nemo quidem mortis immunis est. At non tua culpa fames cœpit, sed vulneratum jugulasti, titubantem stravisti, fumantem incendisti.

Ne quid inique faciam, divisa sunt mala. Primam famem fortunæ imputo, ultimam tibi. Moram tuam itineribus separo. Denique ex eo inopiam tibi objicio, ex quo propter te tuli. Itaque caritas annonæ, rarum frumentum, cædes ac direptio pecorum, fuerint fortunæ, fuerint anni, fuerint temporum: aliam conditionem habent civium mortes, & cadaverum dira laceratio, & pejores inopiâ cibi. Hæc fames jam tua est. Puta me in præsenti nihil adjicere nisi hoc unum, tardius quam potueras venisti. Nondum tibi objicio duplicata tempora, nec remensum toties mare, nec graves ancoras, nondum tantam moram, quanta legationi satis esset.[1] Si innocentes essemus, populum septem diebus perdidisses. Angustos humani spiritus terminos fames fecit. Morimur, deficimus. Festina misericors, omnes excipe auras: etiam si tota secundis flatibus tetenderint vela venti, tamen remis adjuva. Salutem publicam vehis, spiritum populi tui reportas, omnium nostrum in ista classe navigant animæ. Juramus per tuum reditum, effusi per gradus templorum vota suscipimus, tendimus manus: nam quas feriamus hostias,

1 Si abstineremus à cadaveribus civium.

non habemus. Quid ſpem publicam ad ancoras alligas? non ſtat interim dies, & plenis velis mors venit. Feſtina, merita tua non conditores æquaverint, non ipſi dii plus præſtiterint. Tibi nos, tibi liberos noſtros, tibi quicquid homini jucundum eſt, tibi debemus quicquid vicinæ civitati præſtitiſti. Non dico illa quæ poteram, puta cæruleus imber in naves ruit, claſſis inter fluctus latet, nec inter canentes colliſarum aquarum ſpumas vela dignoſcimus, egerit ex fundo arenas mare, micant ignes, intonat cœlum, ſciſſis rudentibus tempeſtas ſibilat, denique ſidus hybernum conditur: tu tamen perſevera: frumentum vehis: nihil horum neceſſe eſt feliciter naviganti, feſtina. Quererer ſi naves commeatu tardaſſes, dum velocitatis ratio haberetur: mallem accipere dimidium. Non delicati ſumus, non luxuriæ quæritur abundantia, ſed unde ſpiritum ſuſtineamus, unde mortem differamus in præſentia quantulumcunque. Si plus opus fuerit, redibis. Siccæ fauces ſunt, æger anhelitus os tendit. Jam fruſtra in ſinu parentum liberi plorant, & nondum editi conceptus intra uterum famem ſentiunt. Jam nemo dives eſt. Auras captamus, & rore veſcimur, & jam ſperare tormentum eſt, quotidie vires deficiunt. [1] Jam non imus in littus, ſed redimus. In editis ſcopulis populus ſedet dum naves expectat, in paſcua non redit. Aquas ingredimur, & unus ad te ſpectantium rictus eſt, & cum defecerunt omnia, expirant. Te, te expectantes intentis oculis morimur, in mare mortui cadunt. Quoties ſole percuſſa nubes refulſit, navem putamus, quoties fractus vento fluctus incanuit, vela interpretamur. O mobiles miſerorum ſpes, ad unaquæque ſolatia, ab unoquoque quomodo nutant? Hæc certe navis eſt, ecce vela panduntur, propius appellitur, & accedendo creſcit, noſtra eſt, ſuos in utramque partem ventos habuit, noſtris votis gubernati flatus ſunt. Hæc dicimus, at illa interim tranſvolat. Fletus inde & deſperatio, & lucis odium. Nihil enim gravius quam deſtitutæ ſpes torquent. Ne interrogare quidem licuit, aut quærere, nemo applicabat. Ergo incerti omnium rerum pependimus, nihil quiſquam cognovit. Saltem ſi ſcire licuiſſet ubi frumentum vendidiſſes, ipſi petiſſemus. Jam quomodo ad ſingula momenta temporum mutabantur animi? Bene eſt, ſerenus ſol occidit, purus ſe dies tollit, ad nos venti ferunt, jam veniet. Pendet interim fames, & illud quod jamdiu cogitat differt, ita tamen, ut ſubinde computet quot dies ad mortem ſuperſint, nam quid profecit? Meminiſtis, cum contrarii venti flare cœpiſſent, & in altum fluctus à terra volarent, quanta comploratio, quanti planctus fuerint, retine-

[1] Jam non imus in littus ſpe te videndi, ſed tanquam deſperantes redimus.

bitur,

bitur, ſtabit, laborabit. At ſi diis placet, legatus noſter tum maxime bene navigabat. Nos in hac fortuna, in tam gravi caſu, in ejuſmodi cogitationibus ſumus; tu ſinus maris circuis, & per omneis curvatorum litorum ambitus terram legis. Sic fit ut te juvet diu navigare. Nullus amœnus prætermittitur portus, nulla celebris civitas inviſitata tranſitur. Mentior, etiam ad eſurientes applicas. Dein ſi quam timoris injuriam quereris, non feram te morantem: quomodo ſatis accuſabo vendentem? Spiritus noſtros tranſcribis, ſalutem noſtram exponis. Quæ diu inæſtimabilis fuit, innocentiam publicam vendis. Frumentum non naufragio perdidimus, non latrocinio, lucro perimus. Tempeſtas quoque aliquam navem in medium littus impingeret, & ex claſſe numeroſa omnes fluctus exhauſiſſet. Periit frumentum, quia claſſis venit in [1] portum. Ita nos alienæ civitati legatum miſimus, & vilia ac devota capita vicinorum [2] deliciis morimur. Nobis nihil jam reſidui ſpiritus ſupereſt, nos in conſpectu mortis ſtamus, nos legatum frumentumque noſtrum ore aperto expectamus, claſſis noſtra [3] vecturam facit, & vicinarum civitatum copias reconducit. Pene à conſpectu noſtro vela converſa ſunt, quantulo minus quam congeſti frumenti pulverem vidimus? tantum jam temporis tranſvit ex quo pecuniam contulimus, legatum creavimus. Jam dinumeratis temporibus quæ ſecundi venti breviora fecerunt, quotidie ſpero, & ſane prope eſt. At legatos meus ad emendum modo proficiſcitur. Tibi ergo tot civium mortes imputo, tibi ſtragem populi, tibi liberorum parentumque miſerrimas pœnas, tibi quicquid paſſi ſumus; tibi, quod gravius eſt, quicquid fecimus.

Et ſcilicet ſperas ut tantam ſceleris invidiam ab animis noſtris duplæ pecuniæ ſtrepitus averſet? Neſcis quam multa vendideris. Duplo vendidi. [4] Itane infelicitas mea negotianti tibi lenocinata eſt? Quod fame perire cives meos patior, quod ut veſtram civitatem ſervem, meam everto, quod à tam vicinis littoribus claſſem torqueo, quod ad diem redire non poſſum, quod pretium conſtituitis? quod [5] occultum datis? [6] duplum, patrocinio meo tantum lucror. At nos inepti ac veſani de fame querebamur, gravis nobis inopia intolerabilis & miſera, accerſita mors videbatur. Non agimus gratias induſtriæ legati? Reſpub. noſtra locupletior

1 Alienum. 2 Dum vicini frumento nobis deſignato delicate vivunt. 3 Pecuniam lucratur vehendis mercibus ſolvendam. 4 Infelicitatem tuorum civium prætendis, ut exigas majorem pecuniam ab emtoribus? 5 Præter aperta pretia, quid privatum, & proprium mihi dabitis? 6 Quod duplum offertis, id non redderet me ditiorem, ſed id lucrum patrocinio meo, ut nimirum quod cives meos excuſatus ſim.

perit. Sacrosanctus mercator opportunum, opinor, invenit mercis [1] exactum. Miror hercle, si tam bene negotium gesseras, quomodo nobis pecuniam non retuleris. Duplo vendidi. Decepisti vicinam civitatem, circumscripsisti, itaque queritur. Duplo venditi. Hoc enim unum supererat, ut devectum tantidem venderes. Habita est itineris ratio, habita usurarum. Ego vero malo [2] quod tam magno vendidisti. Apparet enim te nihil [3] coactum. Sed si semel [4] ponis hastam salutis, si redemtores vitæ admittis, & nos admone: [5] melius vendes. Nos quicquid in domibus habemus, quicquid in templis, quicquid civitas suum vocat, congerere parati sumus. Frumentum pecunia remetiamur, libertatem nostram addicimus, fines publicos tradimus: omnia licet eadem vicina civitas polliceatur, plus non potest. Prosit mihi quod apud negotiatores solet, in antecessus dedi. Triplum, quadruplum, quantum popposceris accipe, & illa pecunia frumentum licet vicinis afferas. Si nobis nihil de commeatu nostro partiris, nos vicinæ civitati vendemus. Liceat servire ubi frumentum est. Non exigua res est, pro vita, pro sepultura, pro innocentia licemur. Non potest hic commeatus tam care emi, quam expectari.

Sed nisi vendidissem, inquit, fame laboranti civitati, timui ne raperet. Et ita utique occupare voluisti, ut nobis injuriam tu potissimum faceres. Multum mehercle vos fallit opinio, judices, si ullam causam ita evidentem deferri posse in forum putaris, cui nulla ne mendacii quidem velamenta contingant. Opinione sua defenditur: & quæ res minime coargui potest, uritur se teste. Ne nos periremus, non timuisti: ne repetiti commeatus post diem nostræ mortis applicarentur, non timuisti. Nostris certe malis quanquam nihil poterat accidere inopinatum, tamen inter metus tempestatum, & ancipites incerti maris casus, confiteor, ne frumentum salva classe perderemus, non timuimus. Non dico ut maxima vis parata sit, ut more immanis latrocinii turba raptorum littus premat, vel repugna, vel fuge, vel roga. Incensuras naves depressurumque minitare potius, quam totum frumentum utique populo pereat. Partire vel gratis, dum nobis aliquid quo respiremus afferas. Illud quo certe nihil asperius accideret, rapi patere. Faciat fortuna quod voluerit, legatus à præcepto non recedat. Refer nobis saltem injuriam nostram, mitte nuncios: ita famem differemus, rapiemus furentes arma, & se in obsidionem civitatis inimicæ sine delectu populus effundet. Vastabo interim fines, hoc est per aliena prata pas-

1 Expectationem, ἐξαγγελίαν.
2 Frumentum. 3 Fecisse nulla necessitate coactum frumentum alienæ civitati vendidisse. 4 Auctionem feceris; duplex erat auctio, privatarum rerum, sine hastâ, publicarum hastâ in foro fixâ. 5 Carius tuæ civitati.

car-

car. Si qua in villis deprehendero pecora, diripiam, bellum me alet. Citius ad frumentum perveniemus, quam tu cum frumento redibis; adjuvabunt pugnantem justa sacramenta. Si contigerit æquum fortunæ judicium, non meos tantum commeatus recipiam. Si minus, certe dabitur bene mori. Liceat & manum conserere, in acie confligere. Condant se postea licet muris, longius obsidio eat, interim certe hostium potius cadaveribus vivemus. Sed nulla vis fuit, nulla exterior injuria, tuum certe commeatum nemo rapuit: jure miseri sumus, & ex stipulatu legati nostri perimus. Vendidit quantum voluit, quanti voluit: & ut hoc ad nostras accederet moras, fortasse diu concionatus est; omnis cum fide persoluta pecunia est. Hoc qui colligo? Qui quanti vult vendit, judices, potest non vendere. Nam per fidem si rapere alienum frumentum & possunt, & volunt, quid ita duplam pecuniam solvunt? Nam quomodo in magna inopia quicquid emi potest, vile est: ita cum possis habere gratuitum, duplo carum est. Sed mihi credite, color iste patrocinii est, & diu in saturo otio cogitata defensio. Non potest similis usquam fames fuisse. Nos grave hujus anni sidus afflavit, nostrum hoc fatum fuit, quos non tantum sata, sed etiam emta fallunt: qui nostra pecunia, nostra classe, nostro legato, nostro vento, felicissimo cursu, commeatum tamen perdidimus. Nos à frumento longius sumus. Ad illam civitatem potuit frequenter accedere negotiator, sæpius applicari onusta classis. Itaque non misere legatos, nullus illis commeatus longius petendus fuit: quod felicissima annona, affluentibus copiis, fortunatis opibus contingit, nihil emerunt nisi devectum. Quare nulla caussa istius quem fingis metus fuit, nulla utique vis. Forum legisti, & quia adhuc supererat tempus, obiter negotiatus es. Rapturos putavi. Quid dicis scelerate? Et cum hoc timeres, applicabas? Onustus viator apud latrones hospitaris? Commeatum publicum in [1] annonæ scopulos impingis? & plenæ frumento classis ancoras ad famem ducis? Non præcides medium mare? non velut inhospitales Syrtes, aut voracem Charybdim præterveheris? Non tota in fugam vela torquebis? Nusquam est periculosius legationis tuæ naufragium. Tu ut cogi posses, tu ut auferri frumentum posset, effecisti. Tantum habituri sumus, quantum reliquerit pudor esurientium. Quid te duplo frumentum jactas vendidisse? Potuerunt nihil solvere. Quod refers, alienum beneficium est.

Alterum confingitur hoc loco mendacium. Tempestate, inquit, appulsus sum. Ita plane infelix navigator es, & cujus votis auræ non respondeant? Nescimus te duplo melius

[1] In egenam civitatem, apud quam naufragium commeatum facturus es.

navi-

navigaſſe, quam ſperaveramus? Neſcimus ſingulis commeatibus bina itinera confecta? Neſcimus in una legatione ventos quater ſecundos? Sat erat verbo negare, quod verbo ponitur. Remove hanc ſpem eludendæ mendacio civitatis. Quo damno probas tempeſtatem? Quid amiſiſti? Frumentum certe totum venit in portum, nec laborafti; quanquam nimium onuſtas naves ſimulaveris, duplum afferre poterant. Non vexata armamenta, turbatoſque funes, aut ſciſſos velorum finus quereris: claſſis ſtatim exiit, & quod magnum integræ ſignum eſt, cito rediit. Porro tempeſtas in unum agebat angulum, nihil potuerunt obliquata vela deflectere. Non potes ultra procedere, citra applica. Effuge raptores, effuge non dimiſſuros. Si aliud fieri non poteſt, cum tempeſtate decide, naufragio in deſertum littus impinge. Quid evitata procella prodeſt? quid ſubducta nubibus [1] inviis claſſis? in portu naufragium fecimus, & frumentum ad ancoras perdidimus. Ego vero, inquit, attuli, & quidem duplum. O nos felices, rumpamus ſaturitate præcordia, paſcamur in præteritum, & famem [2] crudelitate penſemus. Frumentum attuliſti. Quid quod medicina mortuorum ſera eſt? Quid quod nemo aquas infundet in cinerem? Quid quod extincto populo etiam [3] novendialis tarde venit? Quid quod jam ego frumentum non deſidero? Naufrago tabulam abſtuliſti, mortuo applicas navem. Duplum eſt, infunde in ſepulcra, & admetire tumulis. Ibi ſunt qui mandaverunt. Quid aliud effeciſti afferendo frumentum, quam ut nos quod adhuc fecimus, pœniteret? Nunc me magis pudet, nunc cibos meos objurgo, potui heri non comediſſe. O nefas, in quo me ſcelere commeatus deprehendit? Siccine paria fecimus? Adhuc nihil habuimus, ſed nunc licet reponamus. Quis autem unquam penſabit neceſſaria ſupervacuis? Duplum attuliſti, ſed illis qui perierunt, nihil. Sed non poſſumus jam non feciſſe quod fecimus: plerunque ſera pro nullis ſunt. Sed & temporum iſta momentis aut pretioſa fiunt, aut vilia. Vis ſcire quantum inter hoc tempus & illud interſit? Tenta igitur forum tuum, totum hoc non potes dimidio vendere.

Supereſt adhuc unum patrocinium, in quo ſpes omnis profligatæ cauſſæ conſiſtat. Ad diem veni. State hic certe, judices, nam ferri non poteſt, exundat altius dolor. Pudorem publicum, quamvis projectum, & jam olim ſepultum, hucuſque protrahis? Cur non expectavimus? Cur famem non ad conſtitutum diem [4] diſtulimus? Cur ad tantum nefas acceſſimus? In hac lance publica cauſſa, judices, pendet, aut

1 Minantibus tempeſtatem, qua via curſus impediatur. 2 In noſmetipſos: ad mortem uſque edamus.

3 Novendiale ſacrum eſt, quod novem continuis diebus à morte factum eſt. 4 Sic. Mſs. Alii, tulimus.

iſte

iſte tarde fecit, aut nos cito. Hoc videlicet expectaſti, & ne [1] copioſum eſſet officio tuo maturius rediſſe, ex induſtria tempus triviſti. Non tempeſtas in cauſſa fuit, non vis ulla vicinæ civitatis. Una ratione moratus es, nondum erat tempus. Adeone nobis miſeriæ publicæ exciderunt? Adeo inſperato frumento obſtupuimus, ut hæc audienda ſint? Ultimum omnis memoriæ reum una vox innocentem facit? Populatorem everſoremque civitatis niſi ad ſupremum damnabo, abſolvatur. Publicus reus rediit. Illum, reſpondet, diem dedimus. Tu tamen ſi interpellatus tempeſtatibus ſerius veniſſes, excuſares mare, & ambiguos flatus, & tibi bonam cauſſam habere videreris, cum diceres, ante non potui. Et nos hæc cogitavimus, his caſibus ampliavimus tempus. Nos illum tibi diem dedimus: ſed quia illud citius emiſti quam ſperavimus, ſupra votum noſtrum navigaſti. Ad proximum littus mature claſſis applicata eſt. Ego tibi poſſum ſatis iraſci? Felicitatem noſtram perdidiſti. Ergo [2] quantum in te, tempus conſumtum eſt, dies exceſſit, pejus pati nihil poſſumus, ſed peſſima diu patimur. Imputa nobis propitios ventos, & ſecundum mare, & civitatis opulentæ liberalitatem, quæ tantum frumenti vendidit, quantum duobus populis ſatis eſſet. Quantumlibet velocitate tua glorieris, computa ſi placet, quando primum conterminos portus onuſta claſſe comprehenderis, quam tarde à vicina civitate veniſtis. At etiam, ſi diis placet, animo defenditur, & quam cauſſam vexandæ civitatis habuerit, quærit. Iſtud ego interrogare debueram. Non ubique, judices, morandum eſt: alioqui ſi quid requirere vellem, multa occurriſſent. Solent hi negotiatores, præter hæc aperta pretia, privatum aliquid ac proprium ſtipulari, utique cum alienam rem vendunt. Poteſt fieri ut primo lucrari voluerit pretium, ſerius deinde ſubvenerit reddendæ rationis dicendæque cauſæ cogitatio. Væniit fortaſſe frumentum lucro, redemtum eſt patrocinio. Poteſt fieri ut aliquam gratiam ſperaverit à civitate ſervata: occulta quædam in civitate ſua odia, quæ plerumque ex inanibus cauſſis oboriuntur, habuerit. Multa ſuccurrunt, ſed (ſi qua eſt, judices, dicenti fides) ego nihil invidioſius reputo, quam quod civitatem ſuam ſine cauſſa perdidit. Quæcunque ratio, quodcunque propoſitum fuit, audi quæ paſſi ſumus poſtquam redire potuiſti. Tranſeo tormenta noſtræ inopiæ, maciem corporis, vulſos terra, deſtrictoſque ramis cibos, quod aris altaria non impoſuimus, quod populus corporibus ſuis vias ſtravit, quod mendicus quem rogaret non habuit. Non objiciam tibi famem. O triſtis recordatio, ô tormentis omnibus con-

1 Ex abundanti metreatis. 2 Cum ante diem potueris redire, quantum in te eſt, fecisti ut etiam ad tempus præſtitutum non redieris.

ſcientia

ſcientia gravior! Rumpe ferreum pectus, & ardentia ſcelera viventeſque intus epulas excute. Luctantur intra viſcera animæ, & uterum funeribus gravidum mortes agunt. Credibiles fabulas fecimus, felices miſerias, ſcelera innocentia. Omnes quaſcunque clades fama vulgavit, ſolatia hinc petant: hic audient occiſos ſine ſanguine, ſepultos ſine ignibus cibos. Si quis mentitus eſt Cyclopas, Leſtrygonas, Sphingas, aut inguinibus virginis latratum. Siciliæ littus, & quæcunque miſer didici domi, comites quæro, hinc argumentum, hinc fidem accipiant. Quædam plane falſa ſunt: Sol in ortu ſuo non occidit, nec ad humanorum viſcerum epulas diem vertit. Vidit nos vulneribus paſtos, & ad eviſcerata corpora illuxit. Publice monſtra commiſſa ſunt, & inexpiabile nefas uno ore civitas fecit. Pœnis noſtris jam ne fames quidem ſatis eſt. Hoc non omnes feræ faciunt: & quamvis ſenſu careant muta animalia, pleraque tamen innocentibus cibis veſcuntur, uti quæque conſuerunt. Inter homines etiam ſi qua alienis membris imprimunt dentem, mutuo tamen laniatu abſtinent: nec eſt ulla ſuper terras adeo rabioſa bellua, cui non imago ſua ſancta ſit. Nos, quibus divina providentia mitiores cibos conceſſit, quibus ſociare populos, mutuo gaudere comitatu, ſidera oculis animiſque cernere datum eſt, viſa non ante nos fecimus; nigros fame dentes pallidis cadaveribus impreſſimus, & inter horrorem ac famem reſtrictis labris morſus abrupimus. Cadavera rogis devoluta ſunt, & ad funera tanquam ad naves concurrimus. Deficit aliquis extremo jam ſpiritu pendens, tamen durat, quia prius moriturum alterum putat: invicem expectant: & ſi ſpei figuratione tardius cadit, morſibus pugnat. Non in omnibus mortes expectantur, pater liberos eſurit, & oppreſſa decimo menſe mater ſibi parit, redit in uterum laceratus infans. Cludunt domos, ne quis funus eripiat. Solæ ſunt divitiæ mortium: velut infauſtæ aves ſupra expirantes ſtamus. Secreta miſeri petunt, in ſolitudinem fugiunt: & ubi nulla ſpes vitæ ſupereſt, mortes ſuas abſcondunt: jam morituri ad feras confugiunt. Dehiſce terra, & hanc noxiam civitatem (ſi hoc ſaltem fas eſt) hauſtu aliquo ad inferos conde. Cœleſtes auras contaminato ſpiritu polluimus, & ſideribus ac diei graves, & invidiam ſeculo facimus. Nullas jam ſpero fruges, propitios deos non mereor. Quomodo me à ſcelere meo divellerem? in quas ultimas terras, quæ inhoſpitalia maria conderem? Meum. ſane conſcientia urunt animum intus ſcelerum faces: & quoties facta reputavi, flagella mentis ſonant. Ultrices video furias, & in quamcunque me partem converti, occurrunt umbræ meorum. Habitant neſcio quæ in pectore meo pœnæ: & ne morte ſaltem hos metus effugiam, occupant gravia apud inferos ſupplicia, volucris rota, & fugacibus cibis eluſus ſenex.

Adeone

Adeone apud inferos quidem ulla pœna eſt fame major? & ille hæc patitur, qui hominem appoſuit epulandum. Nobis imminet ſaxum, nobis ſtridunt ferreæ turres, noſtris cauſſis urna jam ſtetit, nobis vivax ipſum creſcit jecur, quia illic quoque viſcera tantum aves laniant. Excipiunt nos in proximo littore inhumatæ noſtrorum animæ. Miſerum me, verane hæc ſunt, an mens aſpicit? Laceros video manes, & truncas partibus ſuis umbras. Quid hoc eſt? Non de ſepulcris inſurgunt, non aliquo terrarum hiatu procedunt umbræ noſtrorum: de populo exeunt. Illuc ite, tædas intendite illi, illum anguibus petite, & tam longæ moræ exigite rationem. Vobis dicat, Duplum attuli. Vobis dicat, Ad diem veni. Ego ſi hujus pœnam videro, poſſum reddere rationem quod vixi.

APES PAUPERIS.

DECLAMATIO XIII.

ARGUMENTUM.

Damni per injuriam dati ſit actio. Pauper & dives in agro vicini erant junctis hortulis. Habebat dives in horto flores, pauper apes. Queſtus eſt dives flores ſuos decerpi ab apibus pauperis. Denunciavit ut transferret. Illo non transferente, flores ſuos veneno ſparſit. Apes pauperis omnes perierunt. Reus eſt dives damni injuria dati.

Pro Pauper contra Divitem.

CREDO ego, judices, pleroſque mirari, quod homo tenuis, etiam, antequam quod habebam perdidi, pauper, auſus ſim judicio lacereſſere divitem utique vicinum, eumque notæ impotentiæ, expertæ crudelitatis, in tantis fortunæ viribus pernicioſum inimicum etiam ſi venena non habeat. Neque ipſe hoc periculum ignoro, expertus non levi documento, quanti ſteterit mihi quod ſemel imperata non feci. Sed neque illud, judices, damnum tolerabile eſt pauperi, cum tam parvis etiam divites moveantur. Et mihi quanquam prope nihil jam relictum eſt quod perderem, ſi tamen iſta impune ſuſtinenda ſint, ſolatium erit iram potius quam contemtum pati. Nec ſane vitæ cauſa jam ſupereſt, ſi ad ceteras humilitatis noſtræ contumelias hoc quoque accedat, ut ſi habemus aliquid, migrandum ſit: ſi perdidimus, tacendum. Unum oro, ne cui minor dignitate veſtra videatur cauſſa litis meæ. Ante omnia enim non debetis expectare ut pauper magna perdiderim, ſed quantulum eſt quod abſtuleritmi-

hi dives, minus est quod reliquit. Et tamen quis indignatur apes formula vindicari, cum venenis etiam floſculi vindicentur? Quod tamen judices (quanquam everſus, & ab omni ſpe tuendæ paupertatis excluſus) æquiore animo tolerarem, ſi cujus culpæ etiam ſi injuſtam pœnam, meritam tamen iram tuliſſem. Sed circumſpicienti omnia nihil mihi objici poteſt à divite, niſi quod vicinus ſum.

Eſt mihi paternus, judices, agellus, ſane anguſtus & pauper, non vitibus conſitus, non frumentis ferax, non paſcuis lætus, jejunæ modo glebæ, atque humiles thymi, & non late pauperi caſæ circumjecta poſſeſſio. Verum mihi vel hoc fuit gratiſſima, quod non fuit digna quam dives concupiſceret. In hoc ego vitæ meæ ſecreto remotus à tumultu civitatis, ignobile ævum agere procul ab ambitu, & omni majoris fortunæ cupiditate conſtitui, &, dum moleſtâ lege naturæ tranſiret ætas, vitam fallere. Hoc mihi parvulum terræ & humilis tugurii ruſticum culmen æquitas animi regna fecerat, ſatiſque divitiarum erat, nihil amplius velle. Quid prodeſt? Sic quoque me latentem invenit invidia. Nec ab initio, judices, vicinus divitis fui: pares circa me habitavere domini, & frequentibus villis concors vicinia paryos limites coluit. Quod cives paſcebat, nunc divitis unius hortus eſt. Poſtquam proximos quoſque revellendo terminos ager locupletis latius inundavit; æquatæ ſolo villæ, & exciſa patria ſacra, & cum conjugibus parviſque liberis reſpectantes patrium larem migraverunt veteres coloni: & latæ ſolitudinis indiſcreta unitas facta eſt, poſtquam ad apes meas divitis fundus acceſſit. Nanque ego, judices, dum fortius opus permiſit ætas, terram manibus ſubegi, & difficultatem labore perdomui, & invito ſolo nonnihil tamen fœcunditatis expreſſi. Cito labitur dies, & proclivis in pronum fertur ætas: abiere vires, cenſus meus, defectaque labore ſenectus, magna pars mortis nihil mihi reliquit niſi diligentiam. Circumſpicienti quod conveniret opus invalidæ ſenectutis curæ, ſuccurrebat ſequi pecora, fœtuque placidi gregis paupertatem tueri: ſed ex omni parte circumjectus divitis ager vix tenuem ad greſſus meos ſemitam dabat. Quid agimus? inquam. Undique vallo divitiarum cluſi ſumus. Hinc horturi locupletis, hinc arva, inde vineta, hinc ſaltus, nullus[a] terræ datur exitus. Queramus animal quod volet. Nam quid apibus invenit natura præſtantius? Parcæ, fideles, laboriofæ. O animal ſimile pauperibus! Et ſane dabat occaſionem mihi opportunitas horturi mei. Eſt namque poſitus ad ortus ſolis hyberni, apricus, omnibus ventis medius. Fuſus ex proximo fonte rivus, crepitantibus inter radiantes calculos aquis, utrinque ri-

a. Per terreſtrem viam.

pa

pa virente prætérfluit. Satis consiti flores, & viridis quamvis paucarum arborum coma, nascentibus populis prima sedes, unde ego frequenter consertum novæ juventutis agmen ramo graveícente suscepi. Nec me tanta capiebat voluptas, quod fluentia ceris mella conderem, quod ad sustinendas paupertatis impensas deferrem in urbem quod divites emerent, quam quod adversus omnia lassæ tædia ætatis habebam senex quod agerem. Juvabat aut lenta vimina vernis fœtibus texere, & ne æstivus ardor aut hyberna vis gravidam penetraret alvum, hiantes rimas tenaci linire fimo, aut fessis apibus ultro præbere mella, aut fugiens examen ære terrere, aut bella sedare pulveris jactu: tum ne quid periculi saltem singulis esset, avidas longe fugare volucres, & arcere parva dictu animalia: recluſas interim scrutari apium domos, ne per vacuas alvos fœda pestis insidiosas texeret plagas. Dederam laboribus meis justam senex missionem, habebam quæ pro me opus facerent.

Quo non penetras livor improbe? Quidve scabræ malignitati clausum est? Invidit pauperi dives. Cum evocasset me subito trepidum, totoque fortunæ suæ strepitu circumsteterisset, Quid tu, inquit, non potes imperare apibus tuis, intra privatum volent? ne hortorum meorum floribus insideant? ne in meo rorem legant? Remove, transfer. Impotentissime tyranne, quo? Nunquid tam latum possideo agellum, ut illum apes transvolare non possint? Neque tamen tantum inerat pectori meo robur, ut non perturbarer denunciatione notæ impotentiæ. Volui relinquere avitos lares, & conscios natalium parietes, & ipsam nutriculam casam; jamque pauperem focum, & fumosa tecta, & consitas meis manibus arbusculas transferre destinatus exul decreveram. Volui, judices, decedere, volui, sed nullum potui invenire agellum, in quo non mihi vicinus dives esset. Nec tamen licuit diu quærere. Forte serenus pura luce fulserat dies, & hilaris matutini solis tepor ad quotidiana opera lætius solito agmen effuderat. Quin ipse spectator operis (præcipua namque hæc mihi voluptas erat) processeram, sperans fore ut viderem quemadmodum aliæ libratæ pennis onera conferrent, aliæ deposita sarcina in novas prorumperent prædas, & quanquam angusto festinaretur aditu, turba tamen exeuntium non obstaret intrantibus, aliæ militaribus castris pellerent vulgus ignavum, aliæ longum permensæ iter fatigatæ anhelitum traherent, hæc ad æstivum solem porrectas panderet pennas. Miserum me, ignoscite modo gemitibus meis. Non floscúlos perdidi, nec caduca folia proximo lapsura vento. Apes cum volarent suffugium

1 Apibus: populus etiam à Columel. de apibus dicitur.

tenuitatis meæ, ſolatium ſenectutis amiſi. Nunquam me alias pauperem putavi. Triſte me excepit expectatque ſilentium, & inanis alvi inchoata tantum opera, & rudes ceræ. Vos, judices, æſtimate quatenus recipiatis hunc affectum meum. Libenter bibiſſem, ſi inveniſſem, venenum. Hoc mihi damnum non brumæ glacialis penetrabilis rigor, non ſuppreſſi longa ſiti flores induxerunt jejunam miſeris famem, non aviditas injuſta domini nihil mellis reſervantis: non [1] æqualis feſſis morbus invaſit: non damnatis ſedibus ſuis avias fuga petiere ſilvas. Apes pauper miſer in opere perdidi. Paravit homo nefarius an e omnia tantum veneni, quod poſſet & divitis hortis ſatis eſſe, & linivit flores maleficis ſuccis, & in venenum mella convertit. Sparſit omnibus floribus mortem: & quanto plura interim corrupit, quam quæ apes abſtuliſſent? Illæ ſtudio quotidiani operis excitatæ, ut primum aurora lucem vocavit, in aſſueta miſeræ paſcua volant, ut antequam noctis humorem radii ſolis ebiberent, matutinos legerent rores, & cœleſtes aquas ad horreum ferre poſſent, nec ſibi, ſed operi biberent. Hic triſte ſpectaculum, & tantum non ipſi qui fecerat, miſerandum. Illa ad primum feralis ſucci hauſtum inſolito conſternata guſtu fugit, ſed fugiſſe nihil prodeſt. Illa longiores expetitura paſtus, in altum tollitur, vitamque in aura relinquit. Hæc primo ſtatim floſculo immoritur. Illa rigeſcentibus morte pedibus exanimis, ſicut hæſerat, pendet. Alia defecta niſu volandi, adhuc per terram languide repit. Si quas tamen uſque ad ſedem ſuam diſtulit mors lentior, ſicut ægræ ſolent ſub ipſis pendere portis, in globum nexas, & mutuo amplexas mors ſola diviſit. Quis figurare poſſit, quis dicere, quam multas mali formas, quam varia lethi genera fecerint tot mortes. Semel ut ipſe triſtem finiam expoſitionem, dicendum eſt, omnes perdidi. Celebre illud alvearium, & domino ſuo notius ad nihilum recidit.

Audete nunc laceſſere divitem, quibus vitæ cauſſa ſupereſt: exerite libertatem fortibus verbis ſi quid offenderit, & quod difficillimum fuit, jam expertus eſt venenum. Quod ſi mihi fortuna vel ingenii vires, vel ſuas dediſſet, crimen iſtud non privatam taxationem formulæ merebatur. Venenum leges habere, emere, noſſe denique vetant, inevitabilem peſtem occulta fraude graſſantem. Male hæret ibi innocentia, ubi in poteſtate eſt ſecretum ſcelus, velut venenum, & quidem præſentaneum, inventum, compoſitum, datum eſt. Quantulum intereſt quis biberit? Homo dedit, & homini dari poteſt. Non adeo deſunt odiorum cauſſæ, ut jam rara ſimul-

1 Ex quo omnes æque pereunt, cui opponitur morbus anceps.

tas ſit: & ut videatur aliquis nihil magis quam malos odiſſe, libebit aliquando longius manum porrigere, & indulgere animis. Credite mihi judices, difficilius eſt venenum invenire, quam inimicum. Sed me conſcia mediocritatis infirmitas intra meas tantummodo continet querelas. Nam damnum id eſt, judices, graviſſimum. Pauper vulnus accepi, quod mihi diutius defendum apud vos quam probandum eſt. Nam coarguendis quidem criminibus quis labor eſt adverſus confitentem? Habent divites hoc quoque contra nos contumelioſum, quod non tanti videmur ut negent. Porro qui confeſſum defendit, non abſolutionem ſceleris petit, ſed licentiam. Longius iſta quam timui quæſtio pervenit: non de præterito tantum litigamus: hoc agitur, ut etiam ſi quid forte reparavero, iterum diviti liceat occidere. In duas enim, quantum animadvertere potui, quæſtiones dividit cauſſam, an damnum ſit, & an injuria datum. Negat eſſe damnum, quod animal liberum, & volucre, & vagum, & extra imperia poſitum perdiderit. Negat injuria datum, quod in privato ſuo, quod eas quæ ſibi nocerent, extinxerit: poſtremo quod ſparſo tantum per flores veneno, ipſæ apes ultro ad mortem venerint. Ut nihil eſſet quod his poſſem reſpondere, æquum erat inter vicinos ſic agi? Sed excutiam ſingula, nec prius meis argumentis nitar, quam diverſa repulero. Quoniam quidem quæritur an damnum ſit perdere, quod lucrum eſt habere. Liberum eſt animal puta: non dico fœtus meis manibus exceptos, & in tutam conditos ſedem, & reſervatis ad ſupplementa generis favis examen vernaculum, quoniam quidem tyrannorum jura defendis, natos in privato meo: puta me vel inanis arboris trunco, vel cavis inventos petris, domum favos retuliſſe: multa nihilominus quæ libera fuerant tranſeunt in jus occupantium, ſicut venatio, & occupatio. Nam ut cetera animalia hominum cauſſa finxerit providentia, quod omnibus naſcitur, induſtriæ præmium eſt. Quid autem non liberum natura genuit? Taceo de ſervis, quos bellorum iniquitas in prædam victoribus dedit, iiſdem legibus, eadem fortuna, eadem neceſſitate natos. Ex eodem cœlo ſpiritum trahunt: nec natura illis, ſed fortuna dominum dedit. Cur infrenatis equis vector inſides? Cur injuſto quotidie jugo boum colla deterimus? Cur in uſum veſtium ſæpe pecori lanæ detrahuntur? Taceo de ſanguine & epulis per mortem paratis. Si omnia quæ libera generantur, naturæ demus, definitis divites eſſe. Si vero hæc conditio eſt, ut quicquid ex his animalibus in uſum homini ceſſit, proprium ſit habentis: profecto quicquid jure poſſidetur, injuria aufertur, ut volucres mites, & aliæ quæ per ruſticas villas, quæque ditibus ceſſis ſaginantur, in quibus tamen domini ambigua poſſeſſio eſt, & vaccæ, & armenta, & omne pecudum genus. Sed illa

impoſitus

impoſitus cohibet magiſter. Pejuſne domino in iis jus eſt, quibus cuſtode non opus eſt? Nam ſi hoc dicitis, nihil eſſe noſtrum quod perire poſſit, ex nullius animalis damno hæc edi formula poteſt. Nam & errare pecudes ſolent, & fugere mancipia. Si hoc in ceteris non obſtat, vagari tu nolles apes, in opus exire, & ad quotidianum cenſum laboris aſſidui non detrectare [1] militiam. An non ipſæ domum ſuæ ſponte revolant, finemque laboris ſui ſole metiuntur, & omnis intra ſolitas domos turba conditur, noctemque modeſto ſilentio trahunt? Age porro, ut non ſit earum certa poſſeſſio dum volant: nempe cum remearunt, concludi, transferri, donari, vænire poſſunt: in poteſtate ſunt. Quomodo autem poteſt ſine damno meo perire, quod quotidie meum eſt? At extra imperia poſitum eſt. Mirum hercle, ſi negato commercio ſermonis humani, ſunt in ceterorum animalium forma. Tamen quam dominus dedit incolunt ſedem, laſcivientem luxuria fugam tinnitu compeſcimus. Etiam ſi diverſis regibus coorta ſeditio ad bellum inflammavit iras, exiguo pulvere, vel unius pœna ducis reſedit omnis tumor. Illa vero admiranda ſedulitas, quod operi totus inſumitur dies, in dominorum reditus [2] ablata ſupplentur. Age, ſi obſequi poſſent, quid amplius imperare ei? Intelligo his vanis ultra neceſſitatem eſſe reſponſum. Si non ſunt apes meæ, ne id quidem quod his efficitur, meum eſt. Atqui nulla unquam inveniri potuit impudentia, quæ fructus meſſis in dubium vocaret. Hoc ergo fieri poteſt, ut quod naſcitur, meum ſit: quod generat, alienum? Age, ſi mihi alvi furto abeſſent, utrum nulla daretur actio? An viminis modo viliſque texti pretium formula taxaſſem, & perinde agerem quaſi inanes perdidiſſem? Niſi fallor, eſſet æſtimatio & apum. An tandem quas ſurripere non liceret, liceat occidere? Non eſt damnum quod exutus ſum? quod reditus perdidi? quod annuos fructus præſidia paupertatis amiſi? Non eſt damnum id perdidiſſe, quod (ut proximo utar argumento) ſi habere voluero, emendum eſt? Quid ergo tibi opus eſt maleficis ſuccis, cum liceret palam trucidare, & plenos vel cremare igni, vel aquis immergere alveos? An eſt aliquod animal, quod non liceat niſi venenis occidere?

Ut damnum ſit, inquit, jure tamen feci, in privato meo. Per fidem veſtram, judices, [3] ſuccurrite exemplo. Non ſufficit his partibus unus ruſticus pauper: obviam publice eundum eſt, & objiciendæ adverſus naſcentem licentiam [4] conſenſu manus. Credite mihi, major lite quæſtio eſt. Hoc vobis hodie judicandum eſt, ubi ſcelus facere non liceat. Nam

1 Expeditionem, profectionem', ut quotidie augeant cenſum labore aſſiduo. 2 Mella quæ auferuntur in uſus domini. 3 Avertite damnum, quod hoc exemplo in vos omnes redundabit. 4 Publico.

cur

cur non hoc idem de homicidio respondeat? cur non de latrocinio? Non enim jure ista, sed modo differunt. Aperitur ingens funeri via, & obluctantia diu legum velut claustris scelera liberâ portâ prorumpunt, si in privatum jura non veniunt, & in manifestissima quaque noxa non de facto quæritur, sed de loco, non æqua portione cum sceleratis terras divisimus. Ubi enim non jam divitum privatum est? Parum est proximos æquare terminos, & possessiones suas velut quasdam gentes fluminibus montibusque distinguere. Jam etiam devios saltus, & silvas vasta solitudine horridas occupant, tot aquæ intra paucorum umbram latent, è finibus suis populus excluditur, nec ullus [1] procedentis finis est, nisi cum & in alterum divitem inciderit. Adhuc tamen spolia transeuntium, & abacti pecorum greges sub hoc titulo defendebantur, jam privati veneni [2] transcriptio est. Iterum ac sæpius, judices, admoneo, considerate, discite, aut nihil usquam contra jus licet, aut in privato omnia.

At enim adversus inferentem damnum justa ultio fuit. Dicam nunc quam iniqua sit invicem injuriæ compensatio, quamque non solum legi adversa, sed etiam paci. Barbarorum mos est populorum, quos procul omnis juris humani societate summotos proxima belluis natura efferavit. Nos ideo magistratus legesque à majoribus nostris accepimus, ne sui quisque doloris vindex sit: & assiduæ scelerum caussæ se refellant, si ultio crimen [3] mutabit. Damnum accepisti. Erat lex, forum, judex: nisi si vos jure vindicari pudet. At mehercle jam ad arma mittimur, & instituitur perniciosa nocendi contentio, & in vicem legis ira succedit. Premetur quidem obnoxia infirmitas, & paucorum dominio subjecta plebes triste servitium perferet. Est tamen & pauperibus interim dolor: & ut facilius nobis noceri potest, ita vobis [4] latius. Postremo placeas licet tibi opum tuarum fiducia dives, [5] si mihi vivere expedit, pares sumus. Quid ergo? Si quid tibi damni attulissent apes meæ, non mihi auferretur [6] ratio, sed forsitan aliqua daretur & [7] tibi. Nunc vero quid quereris? Credo depopulatos agros, eversosque reditus. Non enim debet leve esse damnum, quod dives ferre non possit. Decerpebant, inquit, flores meos. Ecquid intelligitis, judices, quanto dolore dignum sit quod ego perdidi, si etiam hoc damnum est, flores auferre? Ita plane. Alioqui tu illos in vetustatem reservabas, & durarent adhuc nisi ad hortum tuum apes venis-

1 Divitis. 2 Excusatio, prætextus. 3 Sic M S. Alii imitabitur: si crimen non fuerit cui ultionis causas possum prætendere.. 4 Divitibus amplior res proinde majus damnum accepturis. 5 Vivendi causa, mihi suggerit paria argumenta me defendendi, ac opes tuæ tibi nos pauperes contemnendi. 6 Meæ defensionis. 7 Me in jus vocandi.

sent

sent. Cujus rei inveniri potest brevior ætas? Namque dum immaturos exterior alligat cortex, nondum dixeris florem. Paulatim deinde vividiore succo tumescit uterus, & albentes accipit rimas, necdum tamen flos est. At cum se ruptis jam tunicis in patulum capita fuderunt, & velut fissa in orbem, jamque eorum videtur maturitas, & [1] ignotus occasus est, & jam fine ventis quoque soluta natura, labitur gratia, nec quisquam est flos nisi novus. Quare si dicerem, abstulere peritura, & quæ protinus humi jacuissent, in usus hominum conversa: inauditus tamen livor videretur etiam apibus invidere. Nunc vero differendum mihi est, quam momentosa sit hujus animalis rapina. Nescimus qua pernicitate plerunque vix contactis floribus revolet, discurratque per singulos [2] velox experimento: quam etiam ubi immorantur, libratis pendeant alis. Quis unquam quod ferentem apem viderat, ubi deesset invenit. Quantulum vero est quod ex his manu constis floribus legant? Prata, silvæque, vel maturæ fructibus vites, & fragrantes thymo colles (quantum conjectura suspicari potest) pabulum ministrant. Non ex omnibus floribus carpunt utilia operi suo, sed in omnibus quærunt. Præsens & quidem protinus illa redditur merces, quod omnibus quibus insedere, odorem mellis inspirant, & brevi contactu vim sui relinquunt. Hoc tu damnum intelligis? hoc veneno vindicas, quod mehercle inhumane etiam fumo prohibuisses? An non te solus vicinus colui? Non frugum mearum primitias omni vere misi? Non si quis ceris novis candidior incidit favus, tuis reservatus est mensis, cum parvis mediocritate munusculis illa semper adjiceretur commendatio: Hoc tibi mittunt apes meæ? Puto relata est mihi gratia.

Admonui, inquit, & ut transferres denunciavi. Idcirco contumacem merito punisti. Non enim video quid aliud patrocinio tuo conferat hæc denunciatio, supervacua, si licuit tibi facere quod queror: injusta, si non licuit: justa aut sine ista, aut ne cum ista quidem [3] valeat. Pudoris vero quod velamentum est, male audire, culpam defendi superbia? An tandem tuas pecudes quamvis diffusa stabula non capient, tibi omne armentis mugiet nemus, tu gregibus arva sulcabis, & ad excolendos agros procedet ignota etiam villicis familia, tuis horreis [4] populi annona pendebit, nec tamen invidebimus, nec quisquam tam grave putabit sibi istud fortunæ tuæ pondus: nos si paucas apes intra angustias pauperis horti composuimus, quæ tamen vobis mella faciunt, id prorsus in-

1 Legit Gronov. Admotus, vix. maturitati occasus vicinus est. 2 Cito experitur an sit aliquid in flore quod deliberet. 3 *Aliquid patrocinio tuo conferat hæc denunciatio.* 4 Quæ populo sufficiat.

digne

digne ferendum est? &, quod nunquam fando cognitum est, vicinus diviti pauper molestus est? Adeo parum est, plurimum possidere, ut cum servis quòque vestris habere peculium liceat, invidiosum nobis putetis quicquid egestatis nomen excesserit? Adeone his, in hac ut putamus æquissima libertate, legibus vivimus, ut nobis habere medelam non liceat, vobis liceat habere venena?

Postremo quidem divitis patrocinio non putavi, judices, respondendum, nisi rideri vestram majestatem contumeliosa defensione non ferrem. Ultro enim, inquit, ad mortem venerunt apes tuæ. Ita plane. Alioqui tu venenum floribus dederas. Impudentiæne, judices, ejus assignem, si hoc mihi apud vos obtinuerit, an stultitiæ, si speraverit? Si venenum homini dedisset, diceret ipsum labiis admovisse pocula. Si percussorem posuisset in saltu, ipsum in insidias ultro venisse clamaret. Si telum abjectasset in tenebris, non illatum sua culpa contenderet. Ego, judices, quid dico? Duo esse sola quæ omni in crimine spectanda sint, animum, & eventum. Quis animus divitis fuit, cum venenum sparsit? Ut apes perirent. Quis eventus? Perierunt. In summa, judices, quis dubitet quin damnum ei sit imputandum, sine quo non accidisset? Intelligo neque prudentiam vestram desiderare plura de causa, neque vestram fidem ac religionem egere exhortatione vere judicandi. Quid moror igitur? Tenet me dolor, & assuetæ voluptatis desiderium. Sunt quædam in hac caussa, quæ sarcire pœna non possit. Major forsitan materia videatur affectus. Si pauperes amare nisi paria non possumus, & necessario nobis preciosa, quæ sola sunt: animum meum extinctæ unius horæ momento tot animæ movent, quot perierunt de me bene meritæ. Quin ipsum lethi genus addit indignationem: veneno perierunt. Quis hoc ulla satis prosequi possit invidia? Apes veneno? Hæc illis gratia refertur, quod fructibus nostris invigilant? quod quotidiana statione laboris assidui ne damno quidem summoventur? Nam & cetera animalia videtur mihi natura usibus nostris genuisse, hæc etiam deliciis, cum eo quod in illis quæ vel scindendo solo, vel maturando itineri comparamus, multus ante redditus insumitur labor: & cum perdomanda, cum alenda sint, nihil tamen possunt sine homine, & tantum coacta prosunt. Apes faciunt injussæ favos: sine ullo rationis humanæ ministerio totus fructus ultro venit. Adjice quod cetera animalia aut satis incurrunt, aut vitibus nocent: primaque, ut fama est, hostiæ cauta pecudi fuit læsa fruges. Harum ita innoxius per prata silvasque discurrit labor, ut tantum factum opus appareat. Qua satis digna prosequar laude? dicam animal quodammodo parvum hominis exemplar? Hoc humana excogitare non potuit solertia. Etiam ratio nostra, quæ sub terris

lucrum invenit, quæ maria inquisitione sua sideribus immiscuit, hoc tamen efficere, consequi, imitari non potuit. Venena potius invenimus. Jam primum futuræ laudabilis vitæ digna principia, non illas libido progenerat, domitrixque omnium animalium Venus. Utque homines in excusationem sui fabulis tradiderunt, etiam deorum posteritas has regnis suis excepit. Abest inimica virtutum voluptas castis sine labe corporibus. Solæ omnium non edunt fœtus, sed faciunt. Ipsæ paulatim sicut stipatæ sunt per mella vivisc unt: &, ut oportet animal laboriosum, ex opere nascuntur. Inde ut adolevit juventus, & ad similes labores ætas roborata convaluit, relinquitur liber parentibus locus. Et ne coacta in angustum multitudo nova turba laboret, quasi habita verecundiæ ratione, cedit populus minor: suspensumque proximis ramis examen, humanas manus expectat. Acceptas cum fide colit sedes. Et cum ingenia nostra (quæ nos scilicet ambitiosi nostri æstimatores, proxima divinis credimus) ad percipiendas disciplinas multo labore desudent, nulla apis nisi artifex nascitur. Quid credas aliud quam divinæ partem mentis his animis inesse? Quid præcipuum referas? Non ut cetera animalia, per pastus vaga, incertum quieti capiunt cubile, [1] noctis arbitrio semper habitatura, sed tutas sedes continent. Urbes tectis, turbâ populos imitantur. Non ut feræ volucres, non præsentis modo cibi memores, in diem vivunt: duraturus hyemi reponitur victus, & repletis vere cellis tutus annus est. Etiam cum ad humanos usus opera subducta sunt, reparare amissa contendunt, & labor damno incenditur, & nunquam deficit animus ante quam locus. Quid quod inter animalia quæ non verba conjungunt, nec vincula rationis invicem ligant, tantus operis consensus est, tanta difficillimæ rei laboris concordia? Non humano vitio in proprios quæque usus lucrum ducit: in publicum vivitur, & communes opes congeruntur in medium, nec fas est delibare gustu prius quam plena horrea securos spondeant mensis. Quis porro tantus ardor operis, quæve officiorum partitio, ut aliæ congerant onera, aliæ accipiant, aliæ liniant? quæ severitas in castiganda inertia? Multa dictu visuque miranda. Prævidere tempestates, nec dubio se cœlo tradere, nec ultra viciniam nubilo tendere. Jam si leves iniquior aura rapuit, ad dirigendos in destinata cursus, modico lapilli pondere librare pennas. Illas [2] majorum pectorum totis pro rege castris procurrere, & inire bella, mortemque honestam pro duce oppetere. Adjice, quod si quas aut ætas longior,

1 Ibi sedem fixuræ, ubi errantes nox deprehendet. 2 Fortiores apes.

aut

aut morbus oppreſſit, efferuntur prius corpora: poſteriorque operum quam funerum cura eſt. Quid illigare cruribus flores? quid ore ſuccos in publicum ferre? Me tamen ipſius operis præcipui admiratio ſubit. Non eſt temere, nec fortuitam figuram, & ſedes modo reponendis cibis quæſiiſſe credas: rudis cera componitur, accedit uſibus inenarrabilis decor. Nam primum tenacibus vinculis fundamenta ſuſpendunt, tum ab exordio in omnem partem opus æqualiter creſcit, nec quicquam ex inchoatis parum eſt, quod non ſua portione perfectum ſit jam, nec alia parte opus eſſet. Gemina frons ceris imponitur: & cum foraminibus tantum ſpatium detur, quantum ad generanda examina puram ſpem capiat (ipſi enim ſibi invicem anguli hærent, & ita mutuo vinciuntur atque alligantur, ut quod voles, id medium ſit) his textis ne univerſi mellis effluat pondus, intercepta onera cludunntur. Quis non ſtupeat hoc fieri poſſe ſine manibus? nulla interveniente doctrina hanc artem naſci? Quid non divinum habent, niſi quod moriuntur? An vero auctorem vini Liberum colimus, primitiæ frugum Cereri referuntur, inventrix oleæ Minerva narratur: mella genuiſſe minus eſt, & interponenda guſtus voluptate tantum effeciſſe, quantum ne ipſa quidem rerum natura per ſe potuit? Ad plurimarum incurſus valetudinum remedium eſt, & præſentiſſima medicina. Nam quod ad cibos quidem pertinet, divites viderint. His animalibus aliquis inſidiari potuit, & inſidiari quare mella facerent? Hæc peſtiferis ſuccis exquiſita per fraudem morte confecit? & quod ſit indigniſſimum, quo facilius deciperet, fortaſſe venenum melle permiſcuit? Quæ tam inhumana crudelitas? Quis tam inauditus livor? Nihil enim eſt, quod utaris patrocinio tuo dives, paucorum damno foliorum doluiſſe te ſimulas. Dum meas apes occidere vis, flores tuos inutiles feciſti.

ODII

ODII POTIO. I.

DECLAMATIO XIV.

ARGUMENTUM.

Meretrix amatori ſuo pauperi dedit odii potionem. Adoleſcens deſiit amare. Accuſat illam veneficii.

Pro Juvene contra Meretricem.

SENTIO, judices, hanc quoque calamitatibus meis acceſſiſſe novitatem, ut vobis nondum videar odiſſe. Nec me præterit plurimum perire de nocentiſſimæ potionis invidia, dum me putatis adhuc impatientia priore miſerum. Quæſo tamen vel hinc totam delati ſceleris probationem gravitas veſtra proſpiciat, [1] quod dolori meo querelæque non creditur: nec amo, qui accuſare poſſum: nec odi, qui amare mallem. Quid eſt aliud quod bibi, quam venenum? Licet igitur nocentiſſima feminarum rideat quod accuſo, & in manifeſtiſſimi ſceleris confeſſione per ludibrium malorum evadere tentet meorum: non hoc eſt quod hodie me torquet ac lacerat, quod à deterrimæ mulieris charitate diſceſſi, ſed quod [2] remedii mei patior dolorem. Fidem juſtitiæ, fidem ſeveritatis humanæ, ne meretrici proſit vel quod [3] prævaricatione videor explicatus. Pro me forſitan fuerit, ut amare deſinerem: contra me inventum eſt, ut invitus odiſſem. Hoc primum itaque, judices, à clementia publica peto, ne quod videtis triſtem habitu, dirumque conſpectu, verbis aſperum, contentione terribilem: mores putetis. [4] Hæc eſt illa ſanitas mea: ſic omnium in hac corporis mentiſque dierum noctiumque feritate, ille modo lætus, ille (ſi creditis) nimium remiſſus amator excandui. Miſeremini, judices, ne vobis venefica ſic imponat, tanquam hoc mei charitate commenta ſit. Suum animum, ſuum tantum ſecuta faſtidium eſt. Odii potionem contra ſe nemo dabit homini niſi quem oderit. Quæſo itaque obteſtorque vos, ſanctiſſimi viri, ut calamitatis meæ penitus velitis æſtimare menſuram. Perdidi infelix quod quandoque potui amare deſinere: patior neceſſitatem rei quam breviter utique noluiſſem: excogitatur contra animum futuramque rationem [5] ne quod relinqueretur, meus eſſet affectus.

1 Venenum certè bibi, ſi nondum videar amare deſiiſſe. 2 Ex quo ita oderim, ut videar amare malle. 3 Dum meretrix ita me excruciat, & interea ſimulat ſe mei cauſâ odii potionem dediſſe, prævaricatur. 4 Hæc omnia debeo illi potioni, quâ ſanare me voluit. 5 Ut odium etiam meretrici deberem.

Ite-

Iterum cum meretrice [1] compositus sum, rursus in se cogitationes meas, rursus retorsit oculos: & hominem quem ab incommoda charitate vel satietas, vel ætas, vel fortunæ suæ fuit dimissura conditio, [2] ad perpetuam impatientiam viribus nimiæ diversitatis implicuit. Hoc solum insanabile genus morbi est, ut odisse cogaris.

Festina ad complorationem præsentis doloris, anime, festina. sed te à prioribus malis recens abducit indignitas. Altius gemitus, altius querela repetenda est. Cum meretricis sit quod amator odi, cujus putatis esse quod pauper adamavi? Non quidem ego, judices, ex illis unquam fui, quibus nobiles opes, affluentes indulsit fortuna divitias, quorum felicitas capere posset in amore luxuriam. Habui tamen unde ad vitæ necessitates, ad concessa gaudia parca mediocritate sufficerem. Ideoque meretrice tantum, & quæ certissima est in voluptate frugalitas, una fui semper eademque contentus. At ista seria, gravis, quæ nunc amari recusat, ô quam voluit amari! Quibus artibus, qua calliditate miseram simplicitatem meam solicitavit primum, deinde tenuit, donec quantulamcunque substantiam in hujus sinus credulus jam, jamque [3] serus amator egererem? Jam frustra captavit videri miserari conditionem, in quam nos ipsa detraxit. Breviter totum nocentissimæ mulieris accipite facinus: Pauperem me fecit, deinde ferre non potuit. Sive enim, judices, [4] communium quæ ad corrumpendas expugnandasque mentes excogitant ingenia meretricum, placuit experimentum, & in me tentatum est quantum quis amare, quantum quis posset odisse: seu mulier omnibus exposita mortalibus, vanitatem fastidio mei despectuque captavit: ei fama inde quæsita est, ut à solis videretur amari debere divitibus. Non erat profecto quod paulo ante patiebar, jam tunc noster affectus, quod scortorum foribus hærebam, quod (si isti creditis) paupertatem in lupanarium obsequia transtuleram: pallor & deformis macies [6] inde veniebant, unde nunc quod excandesco, quod fremo. Nunquam [7] hoc tantum meretrix scit, quemadmodum non ametur. Quod negari igitur, judices, non potest, virus homine firmius, mente constantius, quod immodico ardoris æstu, & exundante impatientia possit etiam recusantis animi dolorem compescere, diris utique carminibus, & feralium præcantationum terrore permistum, lenitate vultus, & blanda porrigentis dissimulatione protectum, jam perustis, jam laborantibus visceribus

1 Colluctor, implicor. 2 Viribus hujus potionis, ita me implicuit affectu priori diverso, ut perpetuâ impatientiâ, perpetuo odio, vel invigus laborarem. 3 Diu enim erat, antequam meretrix me illecebris suis iniceret. 4 Medicaminum, quæ meretrices solent adhibere ad corrumpendas &c. 5 Sed meretrix me delinivit. 6 à potione. 7 Quomodo non ametur, sed omnes artes amorem conciliandi.

infu-

infudit, & hominem ſolatiis potius ac mollium remediorum ratione tractandum, exaſperavit ira, dolore concluſit, magnaque miſerum [1] commutatione renovavit. An fecerit, judices, ut amare deſinerem, vos æſtimabitis: fecit ut amare [2] mallem. Explicitum me putatis, & ab incommodo hilariorem dimiſsum? Nunc, nunc me fateor debere ſanari. Habet aliquod ſolatium quiſquis in amore miſer eſt. Levior eſt calamitas, cui blanditur aliquid de voluptate lætitia. Nunc infelix uror ac laceror, nunc [3] me retinere, nunc regere non poſſum. Crudelius eſt odiſſe meretricem.

Veneficii ago. Sepoſita pauliſper, judices, noxiæ potionis invidia, nonne vobis videtur [4] implere ſceleris fidem, quod abſtulit fidem conditio perſonæ? Veneficium, judices, tota vita meretricis eſt. Parum ſe lenociniis, parum putat agere mendaciis: & cum omnis ad expugnandas mentes cura collata ſit, non ſufficit tamen ut [5] de ſui charitate corpori credant. In hoc noctium dierumque ſolicitudo conſumitur, quemadmodum [6] de libidinibus fiat affectus, qua ratione tranſcurrentia quotidie deſideria teneantur: ne cui proſit offenſa, ne quem explicet pudor, ne quem ſatietas aliquando dimittat. En quam putetis ignorare quibus vincantur oculis: quæ per incommoda deſideria flagrantes mentes corrumpant primum, deinde conſumant, cum ſciat quibus oſcula, quibus arctiſſimi rumpantur amplexus: quæ pro lætitia dolorem, pro blanditiis gaudiiſque triſtitiam præcipiti velocitate ſubſtituant. Infinitum eſt quantum ex hoc medicamento deprehendi poſſit notitia pejorum, nemo ſcit tantum remedium.

Tentat, judices, mulier impudentiſſima ſceleris invidiam nomine potionis effugere, & venenum negat eſſe tantum, niſi quod occidit. Facinus eſt, judices, [7] evadere nocentes, quia jam facinus plura devitat. Quid refert, animo noceat aliquis, an membris? Eodem ſcelere porrigitur omne quod non licet. Unumquodque ex his quod datur, venenum eſt. Excuſatio mehercle adhuc pro ſexu tuo pro conditione mulieris: ſed ut illa noſſes gratia tui, deſideriumque poſſes ingerere nolentibus, excogitaſti per quod maritos à conjugum charitate diducas, per quod juvenum mentes abjungas ab aliis fortaſſe meretricibus. Odii medicamentum nunquam ideo tantum meretrix habuit, ut illo contra ſe uteretur. Me quidem, judices, ſi quis interroget, in comparatione veneficii

1 Ab uni impatientiâ ad aliam, ab amore ad odium tranſtulit. 2 Dum tantos cruciatus etiam è remedio patior. 3 Ms. Mentem. 4 Veneficii argumentum præbere, quæ in eam me conditionem redegit, ut mihi omnis fides abrogetur. 5 Parum firmum amoris vinculum credunt, ſui copiam facere. 6 Ut libido tranſeat in conſtantem affectum. 7 Abſolvi nocentes ideo quod facinus, quod ſuſcepere, ad ea omnia quæ potuit peregiſſe ſe non extendit.

de

de quo queror, minus odisse debeat quod occidit. Et sicut ex ipsis quoque mortiferis mitiora sunt, quæ statim tota velocitate grassantur, & dolorem inter exitum vitamque non detinent; ita crudelius quod sic ordinatur, ut corporis parcat invidiæ, & sit tantum animi venenum. Quid ais? non est noxium virus, nisi quod occidit? Quid ergo vocaremus illud quo lumina sola raperentur? quo pars aliqua membrorum debilitate langueſceret? Tu te veneficam negas, quæ potes potione facere quantum offensæ, quantum ira, quantum dolor? Amabit cui permiseris, execrabitur ille quem jusseris: accipient à te desideria nostra ortum, finem, modum. Sane & amor & odium naturales videantur affectus, veneficium sunt cum jubentur. Quid quod non potest non habere vim veneficii quod contra voluntatem homini datur? Video cur sibi medicina permittat corporum vitia membrorumque morbos infusis medicaminibus expellere: & sine animæ spiritusque contagione, quæcunque extrinsecus accidunt, potione vincuntur. Non potest ullus affectus sedibus suis per virus expelli, nisi totorum concussione vitalium: & cum anima constet ex sensibus, quemcunque auferre tentaveris, illa statim prima nostri parte corporis [1] retenta, confectoque quod petebatur, reliqua quoque viribus vicinæ tabis expirant. Quædam forte medicamina possunt aliud vocari quam venenum. Dare quod non licet, non est aliud quam veneficium. Quantum nefanda de pœnis humanis excogitare potuisti? Innocentius mehercle fuerat ut amaret aliquis invitus. Potionem excogitasti, qua bella committere, qua se totum humanum genus posset odisse. Potes efficere ut non ament liberos parentes, ut propinquitas, ut fraternitas, ut amicitia se collidat. Odii potionem nemo accipit, nisi contra [2] hominem quem non debet odisse.

Tentat hoc loco nocentissima feminarum de scelere suo facere beneficium. Meretricem, inquit, amaveras. Differo paulisper, judices, affectus hujus excusationem. Dii deæque quantum in hoc contumeliæ est, quod sibi meretrix videtur adamata? Tu tibi cujusquam affectus censoria gravitate [3] præstabis? Tu tibi æstimare permittes, quam frequenter aliquis lupanar intret? Tu, cui non licet excludere debilitates, fastidire sordes, exposita ebrietatibus, addicta petulantiæ, &, quæ noviſſima vilitas est, noctibus populoque concessa, mores juventutis emendas? Æquiore animo feras ut meretrix velit adamari. Eras, inquit, amator, & pauper. Volo, judices, sic apud vos paulisper agere, tanquam in hoc me affectu propinqui amicique castigent. Non ego alicujus matrimonii

1 Ab officio sc. Mutilata. 2 Non contra meretricem, quam etiam sine potione odisse debemus. 3 Examinabis.

cor-

corruptor invigilo, nec efferas cupiditates per illicitos duco complexus. Inventas credo meretrices, ut esset aliquid quod liceret amare pauperibus. Nullam ego circa [1] corpora ista consistere impatientiam puto. Diliguntur immodice sola quæ non licent. Ut in furorem charitas aliqua convalescat, opus est difficultatibus. Brevis de concessis, sed statim satietati vicinus affectus est. Non fovet, non nutrit ardorem concupiscendi, ubi frui licet. Et quæcunque in mentibus circa permissa coalescunt, non sunt [2] desiderii, sed voluntatis. Hoc ipsum tibi mulier objicio, quod nos [3] in fabulas sermonesque misisti. Solus debet amare meretricem, [4] quem meretrix oderit. Pauperi dedit odii potionem. Quid illam putatis dedisse divitibus? Si mehercle repente nobis contingerent opes, iterum nos in sui charitatem alia potione revocaret, & ista nunc seria gravis vellet impatientia priore retinere. Meretrix pauperem amatorem propter [5] se tantum non potest pati.

Amanti, inquit, dedi. Hoc si remedium est, detur scienti. Prima pars sanitatis est, ut libenter accipiat. Quinimo cur non potius datur amaturo? Quanto melius, quanto providentius, & minore bibentis dolore constabit, ut adhuc labentem aggrediaris animum, ut tum adolescentis ardoris impetus in parvis extinguatur elementis? Eo tempore das potionem, quo pariter duos patior affectus. Aliam impatientiam paras, & accipio odium, quia jam amorem ferre non possum. Non desino, sed esse aliud incipio: nec emendor in amore, sed transferor. Illa vera sunt remedia, quæ fugatis morbis, caussisque languoris, postea non sentiuntur: & ea tantum innocenter dabuntur, quæ potentiæ suæ qualitate consumta desinunt, cum profuerunt. Tu mihi dedisti quod semper exasperaret. Perpetua res est odisse sine caussa. Ducam licet uxorem, te tamen odero: in peregrinas expeditiones patria demittat, te tamen cogitationes sermonesque respicient. Quid interest quemadmodum possederis animum meum? quemadmodum mihi à te non liceat abire, discedere? Fecisti ut te ubique persequar, [6] ut meis fortassis manibus invadam, velim dare venenum. Qui meretricem odisse non desinit, amator est.

Sed infelix, misereris mei. Quid ergo sanitate tam rigida? Paulatim potius ratione compesce, misceantur consilia, [7] blanditiis veritas temperetur. Alioqui non est quod abigas,

1 Meretricum, quæ populo concessæ, & omnibus expositæ. 2 Effrænis appetitus, sed deliberationis. 3 Ut ludibrio simus, & in ore omni populo fecisti. 4 Tale siquidem odium cito extinguet affectum, & amantem ad bonam mentem reducet.

5 Sui tantum causâ, utpote parum acceptura à paupere amatore. 6 Ut te post mortem invadam, velim te mihi dare venenum. 7 Blandire, & interea mihi vere meam conditionem aperias.

quod

quod expellas. Exaſperant neceſſitates, & in amore contentio ſemper accendit. Adjuvabit te interim libertas ipſa qua fruar, tempus, ſatietas, & fortaſſe amator alius admonens conditionis. Sed inter oſcula, inter amplexus, paupertatem non tanquam [1] exploraris, ſed tanquam miſererarís allega: quanquam quid opus fide? ſine curer ut deſinam, ſi quantum affirmas, invitum miſererarís ac diligis. Amatoris unum remedium eſt, amari. Si tamen neceſſariam putas emendationem, quam multa ſunt amantium remedia citra venenum? exclude, dimitte. Faſtidio poſſes quantum non poſſet præſtare paupertas. Fac ut me potius ipſe caſtigem, ut erubeſcam, ut aliquando deſperem. Is tantum in amore ſanatur, qui quod deſinit, ſibi debet. Homo igitur qui merito indignarer, ſi hoc tantum feciſſet aliquis ut diligi deſinerem, quanto juſtius queror, [2] factus cum jam ſum alius, infelix, alia patiens? Decipiunt nos rerum falluntque nomina: & ille qui odit, [3] de amore miſer eſt. Non refert animi, quid nimium velis, & inter ſanitatem languoremque nihil intereſt, ſi utrumque ferre non poſſis. Fruſtra mihi quiſquam blanditur remedio, cujus patior tormenta, cruciatus. Aliud eſt ut amare deſinas, aliud ut oderis. Receſſiſſe nunc me tantum putatis ab amore meretricis? Ablatus eſt mihi ille hominis melior affectus, perdidi miſer quicquid eſt unde gaudium, unde venit vitæ tota lætitia. Amor ille per quem rerum naturæ ſacra primordia, totiuſque mundi elementa crevérunt, qui tenet nunc figitque rixantia, & de contrariis depugnantibuſque ſeminibus molem perpetuæ ſocietatis animavit, fugatis ejectuſque eſt. Non habeo infelix affectum, quo quandoque poſſim ducere uxorem, amare liberos, appetere amicitias, ſperare convictus. Quiſquis odii medicamentum biberit, unum fortaſſis oderit, ſed amare neminem poteſt.

Dii immortales! quid ego hauſi? quale viſceribus virus ingeſtum eſt? Non fuit illud unum venenum: bibi miſer execrationis quicquid totius mortalitatis ira contulerat, quod erat omnium animalium furor, omnium ſerpentium congeſta rabies. Odii medicamentum quid aliud eſt, quam aſſiduus animi labor, perpetua triſtitia, & homo ab omnibus gaudiis in contubernium doloris adductus? Fieri non poteſt, ut virus tam impotens ſemel in viſcera receptum ſit, & in unum tantummodo ſenſum, mandeturque [4] potioni quouſque domi-

1 Quantum fame acceptura ſis. 2 Cum jam cogor amare deſinere, qui diligi tantum deſint, non alia patitur, ſed idem; eodem affectu vexatus manet. 3 Quis amare non poteſt. 4 Sic M S. Alii omittunt potioni.

netur. Ecce jam, mulier, odi, quid tamen adhuc facere illud in vitalibus putas? Paulatim se necesse est per totum diffundat animum, & quamvis primo statim hausto illud expugnet in quod datur, brevi tempore [1] in nominis sui potentiam omnes reliquos stringit affectus. Medicamenti cui tantum contra animum primum licet, prima fortassis vis erit odium, exitus iste, ut venenum sit. Respondere, judices, illis liber, qui me paulo ante dicunt in amore fuisse miserabilem. Quanto crudeliora, quanto graviora patior, qui dicor explicitus? Modestior cum amarem, & quietior fuerat sane pallor in facie, sed ipsa quoque comis, optanda tristitia. Inveniebam colloquia, merebarque sermones: nunc me omnes fugiunt, aversantur, oderunt. Tum frequenter à lupanari deducebat pudor, abjiciebat occursus: [2] nunc publica detinent: conqueror, assisto, convicior. Prô miseranda conditio! rideor ubique, narror, ostendor. Ego sum tota civitate meretricis inimicus. Sic patior miser illas lupanarium insultationes, illa corrivalium maledicta, convitia: non possunt satis tormentorum exprimere mensuram. Odi, nec unquam visus sum magis amasse. Intelligitis puto, judices, hominem, qui tantum ad vos detulit animi mentisque cruciatus, & pro vita queri. Sed potio infelix, quicquid est per quod paulatim proficiscitur ad mortem, assidue mecum rixatur affectus, & brevi necesse est consumar. Quotidie vincor. Quæ putatis esse tormenta, quem dolorem, [3] cum mens vetatur oculos sequi, cum à luminibus suis animus abducitur? Quod non proficit, hoc superest ut occidat. Me infelicem, si venenum istud non habet mortem, si mihi inter hos dolores longior vita ducenda est. Cur ergo post hoc animi vices commentaque prospicio? Si meretricis impotentiæ omnia licent, hoc erit remedium, ut amare rursus incipiam.

1 Faciesq; ut reliqui omnes affectus in odium transeant. 2 Nunc in foro causam amoris mei ago.

3 Cum odi meretricem, quam timen non possum non videndo delectari.

ODII POTIO. II.

DECLAMATIO XV.

ARGUMENTUM.

Ex ſuperiore Argumento.

Pro Meretrice contra Juvenem.

ETSI, judices, ita à natura comparatum eſt, ne ſit ullus juſtior dolor, quam beneficii ſui perdidiſſe rationem, nihilque gravius afficiat conſcientiam bonorum, quam quotieſcunque [1] nulla merita ceciderunt: non efficiet tamen nefandum præſentis reatus indignumque diſcrimen, ut miſera puella non gratuletur ſibi, quod illam pauper accuſare jam poteſt. Timuerat infelix, ne remedio ſuo ſic repugnaret pauper, ut magis amaret: ne juvenis in omni genere animi contentioſus ac pertinax, potionem illam dolore coactæ ſanitatis expelleret. Bene quod & terribilis & minax eſt pauper, quod pœnam noſtram, quod ſanguinem petit. Non expectes ut ſtatim gratias agat, qui ſanatur invitus. Nobis tamen, judices, hodiernam pauperis mentem [2] non prima fronte tractantibus miſerrimus juvenis nondum videtur [3] explicitus: & ſi bene prioris ardoris impatientiam novi, quod maxime facit, ira non odium eſt. Alioqui ſi profeciſſet remedium, & à priſtino furore jam liber, animo intellectum ſanitatis admitteret, omnem adhuc puellæ vitaret occurſum, non ſibi crederet ultionem, & ipſum quoque judicii timeret adire [4] complexum. Deprehenſa eſt puto noviſſime potionis [5] ſupervacua perſuaſio. Amat, judices, amat, qui queritur quod non ametur.

Quid agam, judices, hoc loco? ſub quo temperamento defenſionem periclitantis aggrediar? timeo ne ſi cœpero ſimpliciſſimæ puellæ laudare mores, referre probitatem, amare rurſus pauper incipiat. Sive enim, judices, malignitas eſt perſuaſionis humanæ, formam [6] vacantem vocare meretricem, ſeu miſeræ nomen id impoſuit aliquis amator, cui corporis bonis fortuna non dederat unde ſeveri matrimonii caſtitati

1 Irrita: talia ſiquidem pro nullis habentur. 2 Sed penitius inſpicientibus. 3 *Apriſſono furore liber.* 4 Non modo amatorios complexus vitaret; ſed cum meretrice in foro congredi. 5 Iſta perſuaſio, quâ meretrix credidit, amatorem potione ſanari, tandem deprehenſa eſt eſſe ſupervacua. 6 Otioſam, nullâ ſeveritate cuſtoditam, paratam quoſvis amatores admittere.

ſufficeret, [1] laboravit neceſſitatum ſuarum cuſtodire probitatem. Nullius unquam per hanc matrimonii turbata concordia eſt. Nemo queſtus eſt pro filio pater. Nemo exhauſtas facultates in aviditſimos ſinus pœnitentiæ dolore deflevit. Tentet licet ingratiſſimus juvenis invidiam miſeræ facere prioris affectus, non poterit objicere meretrici & quod amarit, & quod amare deſierit. Ne quem igitur accuſator hac prima fortunæ ſuæ complorazione decipiat, tanquam [2] meretricis charitate conſumtus ſit: ſecuri eſtote pro innocentia noſtra, talis incidit, talis adamavit, nec habuit quod perderet in tam immodico ardore, niſi mentem. Vidiſtis enim notiſſimum tota civitate miſerum, cum lupanari noctibus diebuſque deſerviens, quamvis indulgentiſſimæ puellæ ſimplicitate frueretur, modo tamen male maledictis opprobriiſque vulgi, modo crebra rivalium contentione pulſatus, abigi tamen compeſcique non poſſet. Movit mitiſſimam puellam hic infelicis affectus. Laboranti primo ſui voluit facultate ſuccurrere: ſed quicquid indulſerat, fovebat ardorem: quæque in hac impatientia prona perſuaſio eſt, quia nihil [3] præſtanti meretrix tam ſæpe contingeret, amari ſibi videbatur. Poſtquam nihil miſeratio, nihil proficiebat humanitas, tentavit aſperitate diſcutere. Poposcit, excluſit. Non defuerunt miſero preces, adhibita ſunt ex ipſa juvenis conditione conſilia. Sed iſta vincebat, [4] & vires amoris impedimenta perdebant, donec intelligeret hominem, qui explicari ratione non poterat, neceſſitate ſervandum. Puto, judices, [5] fruſtra male audit in immodico pauper ardore. Meretrix magis amavit hominem, à quo noluit amari. Conſumtis igitur optima feminarum cunctis indulgentiæ ſeveritatiſque conſiliis, dum omnes de pauperis ſui amore conqueritur, incidit remedium, quo jam dicebatur alius amator explicitus. Quæ prima igitur medicamenti pariter ac dantis integritas eſt, non negatura [6] porrexit: adjuvit deinde quod dederat, imperavit ſibi ne quas admitteret amplius preces, ne querelis aſſiſtentis, ne lacrymis moveretur, excluſit. Vultis ſcire, judices, ubi ſit medicamenti quod objicitur, totus [7] affectus? Quiſquis [8] odium dedit, omnia poſt hoc facit, ut debeat amari. Quanto juvenis hoc melius in forum [9] aliquando ve-

1 Quamvis enim meretrix, neceſſitate coacta fuit, ſui corporis quæſtum facere, tamen hæc neceſſitas facere non potuit, ut eſſet improba. *Nullius unquam per hanc.* &c. 2 Ex amore meretricis in has calamitates incideris. 3 Conferenti, ſolventi. 4 Ea quibus uſa eſt ad impediendum amorem vires ſuas amiſere. 5 Fruſtra adhibes convitia, opprobia, in curam illius amoris, quem ſumma paupertas impedire non potuit. 6 Se dediſſe, tantâ ſc. Integritate porrexit. 7 Quem putavit meretrix, per medicamentum, pauperi inducere. 8 In hoc caſu ſc. pauperis amantis meretricem. 9 Cum amares, cum macies notabilis, pallore deformis, tum melius poteras accuſare meretricem.

niſti?

nisti ? Incipis agere serium, gravem : jam leges, jam jura loqueris, conviciaris, maledicisque meretricibus. Hunc tu animum modo inter libidines ac scorta perdebas, macie notabilis, pallore deformis, solaque impatientiæ tuæ fabula notus. Perieras infelix, nisi bibisses venenum.

Veneficii agit. Credam mehercle, judices, ad subscriptionem hujus immanitatis expectasse publicæ severitatis aures. Quodnam seculo nefas nunciaret hic gemitus ? quæ prosiliret orbitas de novercalibus quæsitura [1] commissis ? Quæ pestiferis hæredem medicaminibus enectum tristis comploraret affinitas ? Non pudet ergo quod vacatis lupanarium querelis, & ad vos deferuntur amantium rixæ ? Videtis hunc accusatoria fronte terribilem ? oscula poscit, destitutos queritur amplexus. Vultis [2] nos abire potius in nostra secreta, ibique gaudia querelasque mutata conversatione consumere ? Non agnoscunt leges ac jura [3] miseros. Hic audiuntur seriæ calamitates. Non est ultione dignus, de quo potest efficere meretrix ut queratur. Ecquando unquam, judices, audistis de veneficio vivum querentem ? facinus hoc semper ex mortibus accepit invidiam. Si latrocinium, probes cruore, vulneribus : si sacrilegium, spoliis numinum, prædaque templorum : ita veneficium si arguas, oportet ostendas putre livoribus cadaver, inter efferentium manus fluens tabe corpus. Ut jam istud objicere possit, & vita debet aliquid esse passa, quod invidiam mortis imitetur. Veneficium voca quod cæcitate grassatur, quod in aliqua deprehenditur debilitate membrorum. Profer, agedum corporis notas, in quas se noxiæ potionis vagus fervor effuderit, ubi [4] depasta senectus visceribus [5] sævitura consederit. Aspicio par laboribus corpus, retinere sua ministeria, sufficientem animum seriis actibus, accusatoria firmitate robustum. Crede, juvenis, omnibus qui te modo noveramus, nunc acrior erectiorque resedit in sensus vigor, in membra sanguis, viribus velut novæ juventutis exultans. Bibisse te medicamentum probare non posses, nisi meretrix fateretur. Quod si permittitis, judices, ut quicquid extra consuetudinem datur, ad hujus vulgi referatur infamiam : beneficium male audiendo [6] vitietur sanitatis, statimque merebitur sceleris invidiam, quicquid profuerit invito. Illud tantum noxium virus vocare leges, [7] quod non admitteret interpretationis incertum. Iniquissimum est venenum videri,

1 Noveriæ solent privignos veneficiis enecare. 2 Sic M s. Alii nos & nostra. An potius nos decet has lites privato dirimere, & ut amatores solent mutatis vicibus, nunc gaudere, nunc queri. 3 Tam levi calamitate.

4 Passive sumta ; ut apud Plin. arbor depasta. 5 Potio. 6 Beneficium sanitatis si vulgus male interpretetur erit veneficium. 7 Quod ita aperte se probat, ut in dubium vocari non possit.

quod

quod in poteſtate bibentis eſt an ſit remedium. Sentit, judices, juvenis crimen quod detulit, nec nomine nec affectu ſcriptionem legis implere. Itaque ex vocabulo mulieris quærit invidiam. Meretricem, inquit, accuſo. Neſcis, mihi crede, juvenis, ſceleris quod detuliſti, qualem mihi debeas probationem. Rem expecto mehercule, ut ſit ante omnia minax vultus, feralis habitus, horreant ſqualore crines, rigeat ſuper nefandas cogitationes efferata triſtitia. Facinus quod dicitur inquietare ſuperos, ſidera diris agitare carminibus, tumulos, buſta ſcrutari, & amputatis cadaveribus ipſas in ſcelus armare manus, fieri non poteſt ut [1] auctorem ſuum non ſtatim primo prodat aſpectu. Vides veneficæ non horridos vultus, placidamque faciem. Si cogitationes, ſi conſilia pertractes, ſola cura de forma eſt. Omnis in hoc collata meditatio, ut ſolicitet aſpectu, ſermone detineat. Audio ſubinde exactas mero noctes, tumultuoſa convivia, perditas amantium rixas. Meretricis unum veneficium eſt, ne deſinat amari. Nunquid inique, judices, in tanti ſceleris ſubſcriptione depoſco, ne nominibus reos velitis æſtimare, ſed moribus? Venefica tua quid prius unquam, quid ſimile commiſit? Cujus per hanc expugnatus animus eſt? Quis queritur juvenis? quis ſenex? quis dives? quis pauper alius? In te ergo ſolo venefica, in te tantum aliud iſta quam meretrix. Vultis integritatem puellæ breviter probem? Hanc quam pauper deteſtatur, accuſat, amare mallet.

Omnia, judices, facinora (niſi fallor) cauſſas vel de cupiditate vel de ſimultatibus trahunt. Quod odium de amatore meretrici? Quæ præda de paupere? Odium, inquit, accepi. Ecquid, judices? Satis me contra infamiam veneni vel ſolum medicamenti nomen abſolveret. Nec invenio cur debeat idem videri, quod non poteſt idem vocari. Agedum, juvenis, potionis imple hujus immanitatem: dic, Odium accepi contra conjugem, contra liberos meos, ut à ſacris avocarer affectibus, ut pignora ſancta deſpicerem. Illud odium in meretrice facinus eſt, quo utitur in ſui charitatem. Ita vel hoc ſolum ſufficit excuſationi, quod illa contra ſe tantum dedit. Odium, inquit, accepi. Nunc te hic repoſco, juvenis, invidiam quam fortunæ noſtræ paulo ante faciebas. Dic, meretrix dedit, proſtituta porrexit. O quam timueram ne diceres, amatorium ſui. Conſurge, agedum, juvenis, & totis corporis animique viribus imple ſuſceptæ accuſationis horrorem. Eſt quod audiente tota civitate proclames. Miſeremini mei, adjuvate, ſuccurrite, bibi medicamentum crudele, fævum, deſii pauper amare meretricem. Jamjam non inqui-

[1] Veneficam, cujus horridi vultus, præ ſe ferant tanta ſcelera.

etis

etis noctibus vagus viliſſimi cujuſque perditos patior ictus, nec excluſus ante lupanarium fores poſterum diem pervigil amator expecto. Poſſum navigare, colere terras, ſufficio militiæ, redditus eſt mihi animus quo fierem maritus, quo ſenectuti liberiſque proſpicerem. Quantum dii deæque remedium conditioni bibentis valuit? Fecerat te potio iſta felicem, ſi divitem puella. Ita vel hoc non ſolum, judices, innocentiſſimæ puellæ pro defenſione ſufficeret, quod nihil fecit ſua cauſa? Amatorem dimiſit, explicuit illa quæ captare dicitur ut ametur, quæ ſolicitat, quæ corrumpit affectus. Ingrate, quanta de te potuerit gratia frui? Non quidem confers pretia, non ſtipes, ſed aſſides, ſequeris, hæres, præſtas comitatum, favorem, laudas ubique, miraris. Hinc ergo iratus meretricibus, quod illas etiam pauperes ament, quod facile contingant, quod laboribus exonerentur [1] adeuntium facies, hinc amator ut divites ament in crimen maximum captas transferre [2] beneficium? Ut aliquis amare deſinat, non niſi ab amante præſtatur.

Quid ais, juvenis? Ita bibiſti potionem, quæ finem cupiditatibus daret, premeret ardorem, deſideria reſtingueret? Abi, recede, dum puellæ publico generis humani nomine gratias agimus, quod hoc fieri poſſe monſtravit. Furor ille qui (ſi credimus) numina quoque detracta ſideribus miſit in terras, qui de ſacris venerandiſque pignoribus monſtra commentus eſt, ardor qui miſcuit hominum ferarumque concubitus, terrum, ignes, clauſtra laxabat, per interjecta late maria fugiebat, vetatur, perit. Accipite quod magis debeatis ſtupere, mirari: remedium amoris mulier invenit. Definite nunc inceſtum timere mortales, nulla pietas horreat nefandæ cupiditatis inſtinctum. Quicquid non parentum minæ, caſtigationes, non ſerii propinqui, non paupertas, non neceſſitas poterat efficere, hauſtus brevis, facilis, unus extorquet. O ſi quis odium poſſet omnium bibere vitiorum! Felix profecto mortalitas, ſi reliquos lapſus incommodoſque mentis errores fas eſſet infuſa potione compeſcere. Facinus eſt, quod maximum remedium, gratiam ſui [3] auctoris vocabulo perdit. Miraremur hominem, qui illud contra meretricem dediſſet. Tibi tamen ultra omnes immodica cupiditate flagranti, tibi præcipue ſuccurrendum, juvenis. Cujus homo conditionis adamaveras? Divitiis opus eſt, ne ſimus in amore miſeri: & impotentiſſimi mali difficultates illi fortaſſe non ſentiant, quos contra faſtidia ceteroſque contemtus [4] explicat felicitas magna

1 Adeuntium facies, (i e) adeuntes.
2 Nempe facile contingere pauperibus.
3 Meretricis. 4 Munit magna, ac fe-lix fortuna qui facile obtinent meretrices, & ſic facile pereant.

pereundi.

pereundi. Felix profecto, qui non nisi facultates in lupanari effudit. Tu perdis animum, ille æs: tu bibis [1] uxoria, tu lacrymis rogas, pallore blandiris: & quod ad pessimum spectat eventum, miserabilis fis oportet, ut amator esse videaris. Finge te nullum hujus affectus sentire cruciatum, id amare te pauper saltem non pudet? Homo cui non vacaret [2] agere longa languoris otia, ægrumque non deceret totarum noctium quies, excusare non possis si tantum perdideris dies, cujus census ex manibus, ex laboribus substantia, [3] quem quotidie possit ultra rationem in dies demensus, amentiam pateris, felicium oscula tantum amplexusque meditaris, & unde tibi calamitatis hujus non potest nec venia contingere, de voluptate miser es. Expectandum videlicet quando te fames, inopia castiget. Sed inter ista cœpisti, quid jam facere potest ratio, consilium? Odio sanandus est, quem non explicat quod pauper adamavit. Non tamen intelligere possumus tecum solam fuisse paupertatem. Iterum, non opes tantum tibi, non facultates defuerunt: non erant, quantum video, propinqui, non amici: alioqui illi te potius nostri potione sanassent: vel si ignorassent hujus graminis vires, vinculis nexibusque tenuissent. Quid blandis affatibus impotentissimum eludis affectum? Datum est remedium dolori, qui sæpe egit in laqueos, in præcipitia compulit, qui cruciatus laborantis animæ vulneribus emisit. Quantum amori in hominem liceat, illi magis sciunt, qui amant. Junge nunc cum fortuna tua conditionem mulieris adamatæ. Incideras quidem miser in puellam minime superbam, minimeque difficilem. Quasdam tamen non possumus circumire meretrices. Quam multa pro illis exigit sexus, ætas poscit! semper necessitas petit corporum, cultus poscit, [4] stationis tristissimæ impatientia. Totos infelix dies lupanarium foribus impendes, ut quandoque prostituta pauperi vacet. Contentione [5] munerantium dilatus, exclusus, otium meretricis expectas. Negatur tibi complexus, indignatione persequeris. Contingit, iterum felicitate corrumperis. Spem gaudia parant, adversa contritionem. Ex utraque fortuna desideria coalescunt. Nobis crede qui vidimus, quis tibi uni fuit corporis habitus? quis pallor? quam miserabilis, quam pudenda tristitia? Quoties tu venenum bibere voluisti? Non est igitur, juvenis, quod tibi queraris illam mitissimam partem humanæ mentis ablatam, non charitatem, sed impatientiam: non voluptatem, sed tormenta: non amorem sed quod adamaveras, perdidisti. Amoris (si

1 Tu à meretrice, potionem accipis, ut uxorem amares. 2 Si languescerès, si æger esses, tamen ex tua paupertas, ut fame perires, si diu otiosus. 3 Legit Gronov. quem quotidie poscit vitæ rationem vile demensum. 4 Prostibuli. 5 Sic. MS. Alii numerantium, nempe divitum qui habent quod meretrici conferant.

sapientiæ

ſapientiæ ſequamur auctores) antiquiſſimum numen, & cui ſe naturæ debet æternitas. Sed ille nocte & ſerius honeſtis cupiditatibus & viribus ſacræ charitatis exultans, ut qui cuncta priſcæ noctis operta caligine diduxerit primum, deinde miſcuerit. Hic vero quo perditis viſceribus adhæremus inquieti, laſcivientis adhuc ætatis inſtinctu tumultuoſus ac petulans, telis funereis facibuſque armatus. Præſtat igitur ille mortalibus liberos hac uſitata conjugii pietate: hic inceſta, libidines: adulteria, meretrices. Referam nunc fabuloſas immodici furoris prodigioſaſque novitates, conceptum[1] neſcientibus oculis ignoti hominis aſpectum, formam[2] ſuis in ſe luminibus ardentem, virgines patrum ſenectute flagrantes, mortalium ferarumque vultus uſque ad monſtroſæ fœcunditatis onera perlatos? Ex omnibus tamen quæ nobis patientibus extorquet affectus, hoc ſæviſſimum patimur quod nemo vult in amore ſanari.

Ego tamen, inquit, amare mallem. Hoc eſt ergò propter quod opus odio fuit. Nihil agebant caſtigationes, nec preces: conſilia perdebantur. Odio debet amator explicare, quem ſanat adamata. Interrogare te hoc loro libet, nunquid accuſare poſſes, ſi quod fecit medicamento puella, feciſſet[3] animo? Licuit te repoſcere quantum numerare non poteras, faſtidire, contemnere. Jam indignaris quod te maluit remedio quam dolore ſanari? Mulier cui ad dimittendum amorem ſufficiebat ut odiſſet, ipſa pro te commenta eſt ut illam tu potius odiſſes. Finge te tamen aliqua remedii tui ſentire tormenta, arrogantiſſime miſerorum: tu autem ſperabas ardoris immodici felicem ſtatim ſanitatem. Quid ſi queratur æger abſtinentiæ dolore ſanatus. Excuſſa ſunt plerunque languentium verberibus, redemtaque debilitate vitia: ignibus, vulneribus interdum profutura graſſata ſunt, & quæ fuiſſent mala ſanitatis in gratiam remediorum de majoris periculi comparatione redierunt. Vix mehercle contingere poteſt, ut hilares ab hac impatientia lætique diſcedant, quos pudor, quos ſatietas, quos pœnitentiæ ratio dimittit. Nec ſine aliquo morſu reſilitur à malis, quæ voluptate tenuerunt. Iterum[4] materia amoris eſt, deſinere, nec queri. Opus fuit pari diverſitate, viribus quantis adamaſti, ne[6] reſipiſceres, ne frequenter in media ſanitate ſubſiſteres. Quale tibi remedium debuerit adhiberi vel ex hodierno ſentis juvenis affectu. Pro homine qui poſt odium queritur quod non amet, parum fuit ſi amare deſineret. Audi igitur ingratiſſime, quatenus ad pub-

1 Conceptum amorem hominis, quem nunquam vidimus. 2 Sui amore ardentem. 3 Vultus, ex humano, & ferino permiſtos. 4 Irato, reprehenſione, contemptu, &c. 5 Qui deſinit amare ſine juſta quærendi cauſa, iterum relabetur in amorem. 6 Sic MS. Alii reſpiceres.

licas rixes secreta nostra preferre voluisti. Dedi. Quid enim, inquit, facerem, quæ remedia tua multa perdideram? Ferre misera non poteram quod te jam cœperunt omnes ridere meretrices. Repete, agedum, illarum colloquia noctium, quibus te frequenter alterius, & fortasse divitis amatoris injuria, receptum inter oscula amplexusque monui. Quid miser cum fortuna, quid cum mea conditione rixaris? Parce necessitatibus meis, duo pauperes sumus. Sed & tu quoties in sinus meos lachrymis fletuque resolutus exclamasti, Sentio furorem, sed imperare oculis, sed animum regere non possum? quam libenter te, mulier, odissem? Non est igitur ingratissime mortalium, quod beneficium nostrum nomine potionis infames. Remedium bibisti, sed illud odium tuum est. Quid? quod furis, conviciaris, exclamas, non est haustus illius affectus, sed amor. Talis fuisti. Aliud sunt, aliud illi quos in voluptates superfluentium facultatum mittit secura felicitas. Improbius pauperes amant. Sic tumultuabaris admissus, sic moras, sic impedimenta ferre non poteras. Maledicebas populo, conviciabaris intrantibus. Cujus unquam felicius commutata fortuna est, si tunc omnes oderas, nunc unam pauper odisti? Quin potius, juvenis, admittis consilii rationem? Quid agis infelix? Cur redditam modo sanitatem rigore animæ contentionis exasperas? Prædico, testor, consumis odium, nondum totam mentem vis perfusa possedit, adhuc circa te duo maximi rixantur affectus. Adjuva potius, adjuva potionem. Contradic, agedum, quicquid est aliud quod tumultuatur, exæstuat: totumque sanitas componat hominem. Tunc te sciemus amare desisse, cum desieris odisse.

Et innocentiam quidem puellæ satis, ut spero, defendimus, magnitudo periculi vocet preces. Consurge, agedum, miserrima feminarum, reliquam defensionis tuæ partem tuere lacrymis. Accusator quid speras? quid expectas? ad genua tua non mittimus eam. Toto licet infelicem terrore convenias, non exosculabitur manus. Mortem, suprema denuncies, te non rogabit. Frustra tibi aliquid de periculo nostro metuque promittis. Nescis, puellæ non habet odii remedium. Sane tamen viribus potionis effectum sit, ut accusaveris innocentem: sufficit ultioni vidisse pallentem: satis est audisse gemitus: memineris hanc esse quam tu non juvenis audisti. Quid agis? etiamne perferes illud [1] pronunciationis anceps, illud humanæ salutis incertum? Numerabis ergo sententias, & si damnaveris, exultabis, nefande, gaudebis? Puto non odamasti. An & tequeris dum carnifex trahit? Intereris dum hos oculos occisura contingit manus? dum hæc

1 Mortis sententiam.

amplexibus

amplexibus tuis nota cervix, ad supremos nudatur ictus? Non exilies? non pectus oppones? non fidem hominum deorumque clamabis? Accipies percussam super palpitantia membra consistens? potes hoc videre? potes hoc ferre? Sanatus es. Quod si quid tristius judicii hujus attulerit eventus, dii rapide pereuntium beneficiorum semper ultores, dii, quos iste crudelis in amplexibus puellæ frequenter moerore, lacrymis, aut finem amoris rogavit, aut mortem, date nobis justam de [1] integro juvene vindictam. Non imprecamur debilitates, naufragia, morbos. Pauper sit, & amet quamcunque meretricem, & amare non desinat.

AMICI VADES.

DECLAMATIO XVI.

ARGUMENTUM.

Duo amici, ex quibus uni mater erat, peregre profecti, ad tyrannum appliciti sunt. Mater cognito quod filius haberetur à tyranno, fleudo oculos amisit. Oblata est à juvenibus tyranno conditio, ut dimitteret alterum ad visendam matrem ad diem præfinitam reversurum, ita ut nisi occurrisset ad diem, de eo qui restiterat, pœna sumeretur. Et jurejurando adstrictus est. Venit juvenis in civitatem. Mater detinet ex lege, qua parentes in calamitate deserere non licebat.

Pro Juvene contra Matrem.

ETSI, sanctissimi viri, olim omnes videor humanorum pectorum affectus in solam amicitiam contulisse, & patior invidiam hominis qui sibi non reliquerit ut amaret & matrem: quoties tamen universam pietatis meæ conscientiam intueor, in qua minimum est quod videor bonus amicus, non possum non hanc primam electionis nostræ complorare fortunam, quod mihi necesse est aut amicum relinquere, aut matrem. [2] Facinus, severissimi viri, facinus sit impatientissimis affectibus meis, quod succurri non potest duobus. Excedit omnem querelæ meæ complorationem, quod tam [3] diversis meorum conatibus adversa conveniunt, ut videar eligere. Quid non darem miser pro [4] luce matris, qui ut illam viderem, amicum dedi? Fidem vestram, ju-

1 Sic. M S. Alii ingrato, sed hanc lectionem probant sequentia. 2 Facinus sit, vis offertur. 3 Matrem sublevandi, & ad amicum recipiendi. 4 Oculis,

dices, ne inter maximas neceſſitates pereat uſus hominis, qui paratus eſt duobus impendi. Jam hic eſt tota ratio clementiæ, ne ibi me detineatis, ubi non proſum. Nec diſſimulo, ſanctiſſimi viri, proferre me cum maximi tum incredibilis exempli fidem, ut non immerito poſſim videri cum matre colludere. Ego videor excogitaſſe iſtum [1] colorem, [2] & hoc quod detineor, amicitiæ vocatur infirmitas. Miſeremini judices, tentate me, & dimittite. An voluerim reverti, ſcire non poteſtis niſi revertor.

Illud, ſanctiſſimi judices, illud affectus meos torquet ac lacerat, quod ſim ingenti expectatione deceptus. Speraveram futurum ut hoc loco [3] rem magnam faceret & mater. Paraveram apud tyrannum hanc jactationem, ut me crederet remiſſum: & genus oſtentationis adamaveram, ut mirarentur [4] hominis fidem etiam in orbitate. Quo vultis hoc animo feram quod etiam ut revertar, amico meo mater impoſuit? Et quantum ad hanc pertinet, maximum juvenem decepit, illum qui meos crediderit affectus. Non poſſum, judices, litis hujus diſſimulare facinus. Innocentius fuerat ut ego nollem reverti. Viderint ſanctiſſimi viri, qui receptas [5] nominum perſuaſiones velut aliquam ſervitutem charitatis attendunt. Me ſi quis interroget, nullos affectus tantum naſci puto. Et ſi quis omnia vera ratione reſpiciat, quicquid liberos, fratres, propinquos invicem tenet, amicitia eſt. Homines igitur, [6] quos cum maxime incredibilium rerum loquitur invidia, ſumus ſine dubio non ejuſdem pars animæ, non ejuſdem pondus uteri: & quanto minus in cauſſis, tanto plus in affectu eſt. Admirabilior charitas, in quam coimus viribus noſtris. Non pudet, judices, hanc fateri perſuaſionem, minus debetur homini qui aliquem ideo tantum amat, quia neceſſe eſt. Ita eſt, judices, ita eſt, à primis ſtatim ætatibus in eandem coire vitam habet aliquem fraternitatis affectum. Sic effectum eſt, ut nos ſtatim fama committeret: & tali certamine coivimus, ut ſi quid accidiſſet uni, deberet & alteri exemplum. Inde eſt quod & pariter reverti contemſimus, & quaſi facilius eſſet inter fidos, placuit ſub incerto pelagi cohærere. Nec tamen vanitate, nec [7] diſcurſu putetis extractos: magnas & inexplicabiles navigandi fuiſſe cauſſas, vel hinc poteſtis æſtimare, quod nos non detinuit hic mater.

1 *Prætextum amicitiæ.* 2 *Amicitiæ infirmitas eſt, quâ queror me detineri: ſi mater me non detineret, non redirem parum fidus amicus.* 3 *Me ad amicum ultro remitteret.* 4 *Meam fidem, quâ redire vellem, quamvis reditu meo, orbam matrem facturus.* 5 *Patris, fratris, filii. &c. Affectus, ſunt velut aliqua ſervitus charitatis, & neceſſitate debentur.* 6 *Quos fides maximi, & incredibilis exempli* ad invidiam uſque *commendat.* 7 *Non eo animo navigavimus, ut publice laudaremur, & in ore eſſemus omni populo.*

Utrumne

Utrumne igitur, judices, ſumere de nobis etiam nunc voluit experimentum ipſa amicitia? & parum fortuna credidit hominibus adhuc tantum feliciter amantibus? An hæc eſt magnæ ſemper opinionis invidia? nec ulli unquam tam plena confeſſione laudantur, ut illos non ipſa quoque amicitia tentare velit? Littoribus appulſi ſumus, [1] homines, quorum omnia caſus, fama cuſtodiebat. Conſumimur terrore, [2] qui parentibus ſtatim cæcitas eſt. Hinc illud evenit, quod ſumus pariter alligati. [3] Sic magis adverſus ſolutum carcer inventus eſt. Pudet, judices, fateri, jam in hoc victus, jam inferior receſſi. Ex duobus magis amat, quem tyrannus paratus eſt alligare. Quantum tibi amice debeo? Non potuit nos dividere niſi mater. Tibi primum cæcitas nunciata eſt, tuus hic affectus fuit quod hoc credidit tyrannus. Quid ille non fecit ut rex deſideraverit vicarium corpus? amplexus eſt catenas. Sponderi ſibi voluit hominem rediturum [4] per maria, per matrem: repromiſit de incertis tanquam de animo ſuo. Quis hominum pro ſe tam multa feciſſet? Præſtitit inquam amicus, præſtitit rem, quam videbatur ideo tyrannus indulſiſſe ne fieret: & hominem qui in rebus humanis hunc eſſe nolebat affectum, decipimus dum tentamur. Ego non invenio cur horreat mater carcerem, quid ſibi velit quaſi [5] deſtinatas operire cervices. Non odit me tyrannus, cujus non intereſt an alium occidat. Miſerere mater, ſi quis eſt magnorum meritorum pudor: [6] querere quod unum de cæcitate impatientius ex nobis amaris ſemper abſentem. Cui tu [7] fortunas, quibus neceſſitatibus injicis manum? Me ad amicum meum admitteret alterius catena, & tyrannus nunc mihi portas aperiret, ſubſidio navigium pirata præſtaret. Si mehercle ante morerer, ire deberes mater ad diem. Miſera non intelligis quanto te magis [8] plus obligaverit amicus? plus debes homini, qui me tibi remiſit, ex quo pati non potes ut revertar.

Libet mehercle, judices, libet miſereri hominum qui me laudant revertentem. Amicus mihi credidit ut redirem. Ita nunc ego facio rem magnam, ego ſum ille bonus amicus, ille mirabilis, ille narrandus. Si qua dicentis fides eſt, facinus mihi videtur, quod ſcio me non eſſe periturum. Sentiſ,

1 Inimici, quos caſus nullus divellet, *& ſumus commiſit.* 2 Ob quem mater ad cæcitate deflevit. 3 Ex hac animorum conjunctione, fit; ut cum ſolutus ſim, mallem in carcere detineri. 4 Per maris pericula, & qui videntur magis retinere, per matris affectus. 5 Morti. 6 Is quem tanta impatientiâ amabas, ut flendo oculos amitteres adhuc abſens eſt: cum amicum reliquerim queri debes, tanquam ipſe abſens eſſem. 7 Fortunas meas demandas, quem velis eam ſubire fortunam, ad quam me obligavi? 8 Gronov. legit plus: niſi forte magis plus, ſit multo magis, ut apud Plautum. Nugæ magis majores.

judices,

judices, & ipſa mater rem ſe facere turpiſſimam, ſi neceſſitate detinear. Itaque mulier quæ adhuc de affectu cuncta fecerat, ad legem ſubito convertitur. Peſſima, judices, cauſſa matris eſt, in qua plurimum lex poteſt. Liberi parentes in calamitate ne deſerant. Facinus eſt, judices, hoc dici homini reverſo. Ita nunc ego contemno matrem, ego deſpicio cæcitatis obſequia, homo qui omnium calamitatum mearum ambitum in hoc conſumſi, ut redirem? qui inter ſupremas ſolicitudines non pro me rogavi? Mihi quiſquam contumacium ſupplicia liberorum, mihi neglectæ pietatis minatur invidiam? Bone Jupiter, quanti mihi conſtitit ne malus filius viderer? Imputem tibi neceſſe eſt, mater, quod meum amicum propter te reliqui, ad quem facinus eſt non reverti.

Nondum judices, neceſſitates meas, nondum amici merita refero, interim contendo tunc eſſe tantum legis hujus uſum, cum in calamitate ſoli ſunt parentes. Magnam partem mortalium fortuna dimiſit à legibus, nec ulla jura tam triſtia ſunt, ut ea in adverſis patiantur homines. Ego cum me neceſſitas rapit, ſic habeo queri, quaſi relinquar. Exoſtatæ ſunt parentibus liberorum calamitates, [1] & ſi quem lex iſta deprehenderit, in alterius fatum tranſeat neceſſe eſt tanquam orbitatem. Quid enim ſi me detinente matre, [2] alter è latere revocaret? & ſi bella militem poſcerent, ſi legatum patria dimitteret, vel (uti ad propriam deſcendam neceſſitatis meæ complorationem) ſi me damnatum pœna conſtringeret? videlicet effringeres carcerem mater, injiceres carnifici manum, & perituri filii jugulum auctoritate juris operires? Dii deæque, quam [3] longe eſt lex quæ retinet hominem, qui pœnæ non venit! Neſcis quantum intelligo mater, quantam invidiam debeant facere liberis parentes, à quibus relinquuntur. Mater quæ ſe deſeri queritur, illud exclamet, Filium meum civitas peregrina ſolicitat: ut amœnos neſcio cujus receſſus orbis petat, debilitati meæ ſubtrahit humeros. Juvenis meus abducitur amore meretricis, & ab officiis civitatis [4] vitiis abſtrahitur oculorum. Ejuſmodi gemitu filium neceſſe eſt perſequaris, ut quod detineor, obiter & [5] pœna ſit. Non facit iſta lex ad liberos [6] qui miſericordia detinentur. Ut turpe ſit quod recedo, [7] in eo tantum eſt ad quem revertor: & ut facinus ſit relicta mater, non faciunt niſi cauſſæ

1 Si quem lex iſta fecerit obnoxium, facit ſub nomine orbitatis.
2 Legit Gron. pater ad ſeſe revocaret.
3 Ad illum lex non pertinet, qui ita venit ut pœnam non mereretur.
4 Cupiditatibus, luxuria; *vitiis noſtris in animum per oculos via eſt* Declam. 3.
5 Detineri apud matrem, cum animus alioqui vitiis proſequendis intentus ſit, pœnæ loco eſt. 6 Tales utique lubentes patiuntur ſe detineri.
7 Si modo indignus fuerit.

relin-

relinquendi. Homo qui ad tyrannum revertor, si malo animo relinquo matrem, dignus sum qui detinear. Non est itaque quod subinde nominis vestri beneficia mater opponas: non est quod [1] vilitate tui fieri putes, si credimus esse in rebus humanis & alterum affectum amicitiæ, quam mihi videtur natura excogitasse, ut coire invicem possit totum hominum genus, quæ ideo nondum circa se tenet omnes admirationes, quia tota ibi continet, quæ tamen pervenerat ad incredibilium fidem, nisi illam vos impediretis. Amicitia plurimorum corporum, unus animus, vicariæ manus, fortior quam matris affectus. Rogo quid referat, quid voceur ille qui se amat? Quid interest ex quibus magna merita descendant? Vultis scire quid de hoc affectu sentiat mater? Et amicum meum putat malle ne revertar. Finge me potius pauliſper meritis, quibus obligatus sum, hoc tantum dicere, Amicus alligatus est, ire volo mater, ut redeat, ut consoler, ut dominum rogem, ut si tyrannus exegerit, vicarium corpus opponam. Quid detines? quid moraris? Hoc est [2] tempus propter quod coimus. Nescias an diligat, cujus non habet experimenta nisi sola felicitas: & si vitæ præstes omnia secunda, amicus otiosa res est. Dicturum me putas, hoc expectat alligatus, expectat totum imo genus hominum, & nos in hanc fidem persuasionis receperunt, ut si hoc faciam, nemo miretur. Vis scire mater, quem affectum, quam reverentiam in calamitatibus amico præstare debeamus? Nullam legem timuit ne relinqueretur. Differo interim causam amicitiæ, agere pauliſper omnium libet, & tyrannus mihi credidit, volo reverti. Nulli unquam mater plus commisit fides, neminem magis obligaverunt expectationes. Credidit mihi homo, cui res favorabilis contigit si decipitur, qui sibi excogitasse contra omnes amicos videtur, ut illi imponeremus. Non est quod mihi supplicia, quod omnem mortis apparatum mater opponas. Facinus est, id tantum hominibus bene credere, quod expedit: & actum est de rebus humanis, si sola servatur utilitatum fides. Infinitum est quantum mihi credidit tyrannus, si me occiderit reversum.

Intellexit, judices, & ipsa mater, quantæ reverentiæ locum amicus obtineat, quæ incipit contendere affectu. Nisi fallor igitur, cum ego sim materia litis, hoc primum æstimare debetis, [4] uter in ea calamitate plus fecerit. Ante o-

[1] Amicitia, quæ ex natura sui omnem meretur admirationem, eam nondum adepta est, quia hominum vitio integra fide non colitur, sed semper privatis utilitatibus permista. [2] Probandi amicitiam nostram quia coimus. [3] Tyrannus cui si non rediero, hanc præstabo gratiam, ut jure possit crudelitatem exercere, amicum meum occidere. [4] Ego an mater.

mnia

mnia permitte mihi de hoc affectus tui genere mater queri. Quid tibi tam rabido, tam præcipiti dolore voluisti? Quid adversis tuis [1] præstare faciem, & in oculos tuos accipere nuncium? non reliquisti tibi ut redimeres, sine dubio adjecisti ad matris affectus, oculos in media orbitate fudisti, sed illud non laxat catenas, non explicat corpus. Quid mihi prodest iste qui se citra filium consumsit affectus? Plus feciset mater quæ isset ad tyrannum. Alligatus sum, tu nunc sic flebis tanquam solvar [2] in lectulo, tanquam in tuis manibus expirem. In quibusdam calamitatibus desperatio non est summus affectus: & quisquis orbitatem statim credit, [3] festinat ad impatientiæ securitatem. [4] Insimules licet mater tantæ pro me impatientiæ, tam incredibilis affectus, amicus rem difficiliorem fecit, quod servavit oculos suos, ut alligaretur. Dii deæque, quantum [5] ille præstitit qui mihi invidit pœnam meam, nec recessit. [6] Ille, ille terribilem carcerem facit, qui inde procedit. Jam non corporis nexus hærebat, nec aliud quam residerant pondere catenæ, consumti longo squallore vultus, concretæ noctibus diebusque super ora lacrymæ. Miseremini, judices, ne perdat auctoritatem meritum quod ultra expectationem est. Ponite sub oculis alligatos, quorum alterum amicus redemerit, alterum mater. Rogo uter plus fecerit? Bone Jupiter, quam avide, quam fortiter vincula nostra tractavit! Quibus ille precibus exegit ut crederetur! Accipe, inquit, has manus, hæc membra, si fieri potest, ut amicum matri remittamus. In totum explebo, si videatur, vicaria pœna locum recedentis. Vel si vis utique, tibi dimissa membra restitui, spondeo quemcunque jusseris aperto jugulo diem. Fidem deorum hominumque, quid non factum est, ut amicum meum pœniteret? [7] Ingestum est misero illud carceris tenebrarumque secretum, gravioribus vinculis opus esse carnifex dixit ad bonum amicum. Accideret ad illud cubile jussi sunt homines nocentes: & subinde dictum est, Vide tamen, amicus si tanti est. Una voce, unus miseri gemitus. Urite, lacerate, distrahite, ille tamen reverteretur. Miserere mater, magna res agitur. Amicum meum reliqui contendentem cum tyranno. Excuso, me vobis humani generis affectus, & tibi ante omnia mater excuso, quod hoc fieri passus sum. Ulla ergo in rebus humanis necessitas tanti fuit,

1 Speciem exhibere magnæ calamitatis, & oculorum damno palam nuntiare dolorem tuum. 2 Domi sc. 3 Non statim desperat, sed inter impatientiam, aliquam filii securitatem somniat; negligentior est affectus, qui certo licet nuntio de morte filii, statim fidem habet. 4 Licet me insimules, licet mihi objicias tuam mei causâ impatientiam. 5 Amicus qui cum in carcere cum dolore meam vidisset pœnam, inde tamen noluit recedere. 6 Ego, qui è carcere processi. 7 Ingestus est miser secretissimæ parti carceris.

ut

ut illum amicum meum in carcerem ipſe deducerem? ut ſquallorem meum, meas catenas in membra [1] feſtinantis exuerem? ut tam abrupti commeatus diem contra tot incerta promitterem? Teſtor te miſera conſcientia, & ſi quod nos in illa neceſſitate numen aſpexit, quantum ſimus rixati circa catenas, quam omnia fecerim ut ille potius veniret ad matrem. Fateor, judices, unius cogitationis pudore victus ſum, quod tam magni beneficii difficultatem ab amico non accipere, affectus videbatur hominis, qui non credidiſſet. Miſerere mater, ne me ſolutum putes, amicum alligavi. Hæ ſunt catenæ quæ tegunt membra, quæ per maria, per infinita terrarum ſpatia reſtringunt. Sic non poteſt [2] carcer effringi. Invideo tyranno, ſcit alligare amicos, ſcit tenere dimiſſum. Iterum ac ſubinde proclamem neceſſe eſt, Ego amicum meum alligavi, & ut te viderem, pœnam meam altero homine implevi. Scio quo hoc amicus præſtiterit animo, ſed ego rem feci hominis non [3] reverſuri. Interrogo hoc loco impatientiam tuam mater, interrogo, quid faceres, ſi nos ad te videndam deduxiſſet alligatos aliquis ſatelles, ſi barbarus aliquis? [4] Fruereris oculis, fruereris amplexibus? [5] Non eſt quod te iſta tanquam levior, tanquam expeditior conditio decipiat. Quid putas eſſe quod me dimiſit ſolutum ire quo vellem? [6] Crudelis artifex non reliquit nobis ut imponeremus. Supervacuo igitur hoc vos in matris cauſſa movet, quod cæca eſt. Hoc quod nobis invidiam facit vulneribus oculorum, nolite detinendi putare cauſſas. idem videns faceret. [7] Nec plus eſt quod non poteſt cæcitas ferre, quam mater, ut aliqua filio carere non poſſit, nonnunquam calamitas facit. Quod ſi, judices, in perſona mea nec affectu nec meritis inferior eſt amicus, quid aliud juſtitia veſtra debet attendere, quam uter plus patiatur? Jam ſæviit dolorem mater, egeſſit æſtus, effudit impetum, [8] jam non deſiderant oculi, cum cadunt. Adjice quod hanc qualemcunque fortunam inter amicos tenet, inter propinquos, habet omnia miniſteria ſua debilitas, ſuas cooperationes. Vis ſcire quanto intolerabilius ſit quod patitur amicus? Excæcavit te quod ego ſic tenebar: ille accipit cibos, quos carnifex, quos tortor apponit.

1 In ſe transferre. 2 Quo amicus jacet conclusus. Eo detento *dimiſſus tenetur.* 3 Nemo ſere ſolutus, ad pœnas, ad carcerem, ad tyrannum revertetur. 4 Ex iſta conditione nullam perciperes voluptatem. 5 Et quamvis ad te redeo liber, & ſolutus, gravior tamen eſt mea conditio, quam *ſi me cum amico alligatum ſatelles deduxiſſet.* 6 Quamdiu tyrannus amicum detineret, penes nos non erat, ut illi imponeremus. 7 Non minus impatienter affectus matris quam calamitatis filium deſiderat. 8 Oculi matris jam amiſſi filium nequeunt deſiderare.

VENENUM EFFUSUM.

DECLAMATIO XVII.

ARGUMENTUM.

Filium ter abdicare voluit pater, victus. Invenit quodam tempore in secreta domus parte medicamentum terentem. Interrogavit quid esset, cui parasset. Ille dixit venenum, & se mori velle. Jussit pater bibere. Ille effudit medicamentum. Accusatur à patre parricidii.

Pro Filio contra Patrem.

LASSATUS per [1] diversos miseræ mentis æstus, & eundem dolorem, dum me ab utroque animi genere semper [2] quod impulerit abducat, & in pertinaciam desperationemque neutram mihi liceat perferre patientiam: hoc primum à [3] notissima clementia vestra peto, ne miremini quod inter tam varia tristissimaque fata consilio diductus sum, nec pro malis meis quicquam melius invenire potui, quam ut morerer: nec pro innocentia, quam ut viverem. Novo igitur, judices, inauditoque genere discriminis utriusque animi reus, qua satis calamitates meas comploratione, quo defiebo gemitu? Filium mori volentem pene occidit, quod intervenerat pater. Videtis adhuc illa secreti nostri contentione [4] rixantem. Quicquid citra suprema, citra exitium est, contumaciam vocat: quantum absolutionem aspicit, vitam. Quis post hoc quærat ac dubitet quo me affectu jusserit virus haurire, qui parricidium vocat quod non biberim? Permissurus fuit, si bibere voluissem. Quæso itaque, judices, delationis hodiernæ penitus velitis perspicere causas. Objicere putatis parricidium patrem [5] pro se? Necatur, uritur, sine dubio torquetur [6] vita. Hoc enim non potest ferre, quod mori filium jussit, nec coegit, & scit [7] facinus fuisse in imperio, si innocentia est quod recusavi. Suæ quod crudelitatis est,

1 *Inter diversa consilia moriendi, & vivendi. Quo sensu utroque animi genere* intelligendum est, ut, uti ad vivendi voluntatem refertur *pertinaciam*, sic moriendi, *desperationem*. 2 *Dum pro malis meis nihil melius invenire potui quam ut morerer, nec pro innocentia quam ut viverem.* 3 Qua me ter absolvit, pater volente ter abdicare. 4 Nunc etiam in foro, uti in secreto, quo me deprehenderat, contendentem, ut venenum biberem. 5 Sui causâ, quod me metueret. 6 Meâ sc. quod nunc vivo illius opprobrio absolvendus. 7 Imperium facinorosum fuisse, & nefarium.

vel

vel ad invidia ſe criminibus meis defendit, excuſat, & ne [1] vocem illam tanquam peractum facinus oderitis, ſubſtituit pro malo patre miſerum. Hic eſt, judices, deprehenſæ impietatis æſtus. Nemo unquam volet innocentem filium videri, quem voluerit occidere.

Illud quoque, judices, à gravitate publica peto, ne quis me mori voluiſſe non credat contumaciter. Adhuc prioris conſtantiæ meæ more defendor: alia eſt mihi ratio [2] cum vici: fortior ſum reus quam abſolutus. Sed tunc tantum par eſſe non poſſum calamitatibus meis, cum me conſtare cœpit nihil aliud eſſe quam [3] miſerum. Bene quod rurſus vocavit in forum, juſſit integritatis agere cauſſam, fecit ut mihi videar [4] perdidiſſe mortem. Si pœnitet patrem quod me bibere juſſit venenum, ego ferre non poſſum quod effudi. Licet igitur immitiſſimus ſenex confundere publicos conetur affectus, [5] querelarum fronte mutata, non ſumus novi vobis accuſator & reus, nec nos modo pietatis everſæ recens aſſeruit immanitas: parricidam me olim vocat. Ira eſt enim, judices, ita eſt, jam pridem hominum nefandorum ſolis nominibus accuſamur. Sic mihi iſta prima patris maledixit aſperitas. Hic eſt ille quem deſinere jam juſſeratis, qui ſemper ad vos recurrit, & vincitur. Fallitur quiſquis illam de moribus ſenis laſſitudinem vel patientiam ſperat. Patri qui abdicare non potuit, [6] minus eſt filius nocens, quam abſolutus. O pertinaciſſimum accuſatorum genus, victi parentes, Dum auctoritatem nominis veſtri fortius imperioſis aſſeritis affectibus, & ne pudorem pœnitentiamque fateamini, contumacia vindicatis errorem, calamitatibus meis acceſſit, ut ter abſolverer. Namque ut erat in [7] ſupervacuo odio mei ſenex [8] prima luce deprehenſus, ferre non potuit, quod reddebar invito: & quia à judicibus non impetraverat ut abdicaret, apud ſe tenuit, ne deſineret hoc velle. Credidit tamen aliquid profecturum querelarum errore repetito, & ſperavit juxta contentionem ſuam ut laſſeſceret aliquando pro me juſta miſeratio. Quid facerem igitur? quo verterem jam fatigatam innocentiam? Nec exire me decebat ex domo, ne viderer quicquid vos non credideratis, agnoſcere: nec expectare poteram, cum mihi rurſus aliam ſeriem malorum minaretur,

1 Parricidium. 2 Tunc enim cum abſolutus eſſem, non par erat cauſa moriendi. 3 Et non etiam eſſe innocentem. 4 Si modo venenum bibiſſem; fruſtra enim morte innocentiam meam vindicarem, dum patris beneficio licet publicæ integritatis meæ agere cauſam. 5 Novi parricidii accuſatione. 6 Minorem affert dolorem: gravior ſit ira patris cum abſolvitur filius quem abdicari dignum cenſuit. 7 Quippe ego ſemper abſolutus. 8 Primo die quo me accuſavit.

quod me jam cœperat pater [1] contentione qua vobis irascebatur, odisse. Tandem infelix misertus mei, misertus patris, cum de præteritis prospicerem, jurgia tam longa quam vitam, captavi fateor omnem occursum, quem mihi videbar exasperare præsentia, exorare dum morior, & tanquam novissimi ambitus genus excogitavi, ut me in honorem sui reverentiamque pereuntem, sic odisse desineret, quomodo parcere solet ira cedenti. Non habet alium quam mortis exitum filius, qui nec reconciliari potest, nec abdicare.

Erat in domo nostra locus, in quem secedebam semper reus, in quem revertebar absolutus, querelis meis lacrymisque jam conscius, in quem se [2] ferant. In hunc non tanquam custodiæ patris imponerem (nam quid posset inveniri, quo non me captantis aliquid deprehendere cura sequeretur?) sed sicut solent qui immori volunt, pudore, non ira, ab omnibus quæ videbantur; avocatura, fecessi. Nam nec placuerat exitus genus querulum, tumultuosum, aut quod faceret invidiam. Sed quid mihi tecum est integritatis nimia simplicitas? Non putat se posse deprehendi, quisquis venenum parat ipse poturus. Totus oculis animoque conversus hærebam miser in opere moriendi (nec dissimulo) cum quadam cunctatione, cum mora, sicuti bonæ conscientiæ lenta mors est, nec præcipiti per suprema trepidatione festinant, quos hoc solum quod sui miserentur occidit. Abiit per tacitas conquestiones mens in obitus contemplatione posita: & hausturus potionem qua renunciarem rebus humanis, totam apud se repetebat animus innocentiam suam; cum pater secretum quod per impatientiam pereuntis impleveram (quantum credo) lacrymis meis gemituque perductus intravit. Non potest videri, judices, suspicatus aliquid de parricidio: quid rererem, cui pararem, nesciebat, qui interrogavit. Nuncio vobis, sanctissimi viri, nihil à morientibus fingi: nihil vita laborante simplicius. Ad subitum interventum patris non tanquam deprehensus obstupui, facinus me tacente non pallor, non est confessa trepidatio: nec, sicut accidere nocentibus solet, illa obvia semper [4] errantium patrociniorum verba variavi, cum me repente interrogatione subita avocavit, abduxit, quæsivit quid tererem, cui pararem: sed ego sine cunctatione, sine tarditate respondi, me mori velle, & eadem veritate confessus sum venenum esse quod terebatur.

1 Odio quo me primum prosequebatur, accessit ut mihi etiam vestri causâ, qui absolvistis, succenseret. 2 Meæ querelæ, & lacrymæ; nam alibi queri, aut lacrymare, quam in secreto non licuit. 3 Avertere me à moriendi voluntate. 4 Deprehensi solent uti prætextibus, & patrociniis parum sibi constantibus, nunc unum nunc aliud affirmantes.

Date,

Date, judices, patrem qui filium mori nolit & credit. Quis habeat, judices, dicenti fidem? Venenum filii quod invenerat pater, non ille potius effudit, ſtetit quinimo intrepidus, arrogans juxta orbitatem quam videbat, & mihi mortem quam promiſeram, quam minabar, ingeſſit. Bibe, inquit. Quis poſt hoc, judices, expectat, ut continuo paream jubenti? Ita demum mihi non eſt aliud relictum, ſi patri parui. Audite nunc dii pariter atque homines, quid poſt tres abdicationes & querelas toties judicum gravitate percuſſas, velut attonitus amens nunciet ſeculo pater: parricida ſævus, parricida crudelis: non bibi venenum. Hoc eſt totum facinus meum, vivo, reſpondeo, non fugio judicem, non cedo criminibus. Jam non miror quid ſit circa quod impatientia deceptæ crudelitatis exæſtuet [1] plus quam orbitatis gaudium, quod modo perdidit ſenex: ſperaverat ut occidere me poſſet meo veneno.

Sed quatenus inveniſſe ſe putat quod credaretis, ut contentionibus ſubinde damnatis auctoritatem de novo dolore circundaret, inuſitata commentus eſt. Quæ ſola mihi ſupereſt ratio vivendi, facinus ea ſimplicitate, ea fide denego, qua confeſſus ſum de veneno. Parricidii agis. Abſtuliſti quidem mihi partem, ut exclamarem hoc loco, fieri non poteſt. Scio quantum defenſioni meæ difficultatis adjecerit, quod jampridem in domo noſtra [2] humanorum pignorum ratio non conſtat, ſed pronunciatum liquet utri ex nobis facilior ſit impietas, [3] uter juxta alterius languorem ſuprema non fecerit. Tu unicum quotidie proturbare conaris è domo, velles inopiam meam, velles aſpicere ſquallorem. Ego oſculor illas expellentis manus, ego abjicientis genua teneo, & ad patrem qui me tam notabiliter odit, non habeo cur velim redire, ſi non amo. Prævaleret nominis tui fortaſſis auctoritas, ſi contentio noſtra cœpiſſet à [4] veneno. Conſumſiſti [5] quicquid eſt quod parentes ab omnium ſcelerum ſuſpicione defendit. Non habet pater unde parricidium de filio credat, [6] niſi quem poſſet occidere. Me quidem pater infelicis hujus perſuaſionis ſimplicitatem ſi quis interroget, [7] nec à te parricidium fieri poſſe credo, niſi meo veneno. Facinus tamen in omnibus incredibile pignoribus, nullis difficilius quam liberis puto. Vos

1 Magnam percepturus erat voluptatem ex orbitate, majorem vero, ſi hanc illi feciſſem, & venenum bibiſſem. 2 Qua pater omni humanitati renuntiavit. 3 Uter mori noluit, ut alterum à languore concepto liberaret. Filius enim voluit *patris in honorem & reverentiam patris.* 4 Sed antea ter abdicare voluiſti. 5 Omnem paternum affectum, quo poteras prætendere, te meam mortem minime meditari. 6 Niſi talis ſit filius, quem ipſe pater occidere non refugeret. 7 Nec te potuiſſe me occidere, niſi meo veneno; te eſſe adeo crudelem non poſſe, ut mihi ipſe venenum parares.

adhuc

adhuc in ſuprema noſtra præcipitat auctoritas, qui filium occidere vocatis plerunque gravitatem, ſicut abdicationes emendationem, ſicut reliqua ſupplicia noſtra rationis fronte protegitis, cunctoſque prærigidæ mentis affectus vocabulo molliore lenitis. Nos nec [1] felices facinus iſtud poſſumus concipere nec [2] miſeri. Non perveniunt ad nefas iſtud nec neceſſitates. Omnis [3] citra deſperationem dolor, ira, languefcit. Et quanto dii deæque difficilius ſi patraretur ſine conſcio, ſine miniſtro, totumque facinus & animum filii poſcat, & manus? Memento cujus objicias immanitatis horrorem, patrem occidere velle. [4] Hinc tantum accipis vires, ut mori poſſit deprehenſus.

Ut ſciatis, inquit, verum eſſe quod objicio, & abdicare volui. Non poteſt pater efficere [5] genus querendi pertinacia probationis. Tu cum dicis, filius me voluit occidere, videris tibi facere prioribus judicibus invidiam, exclamare, vos faciles, vos miſericordes, hunc mihi redditis. Sed iniquiſſimum eſt ut abdicatio, quæ nec [6] in ſui valuit effectum, fidem majori crimini præſtet. Non ſum reus inexplorati pudoris, nec anteacta vitæ meæ ſub hodierna primum lite tractantur. Felicior innocentia eſt citra ſuſpiciones, certior poſt reatum. Et quantum infamiæ præſtant objecta [7] dum nutant, tantundem auctoritatis abſoluta reſtituunt. An ſcilicet ſuperatus eſt gratia pater, & apud ſenes, & apud parentes auctoritate prævalui? Viderint qui calamitatibus ſuis ſic blandiuntur, ut ſibi affuiſſe credant miſericordiam, favorem: filius à patre delatus, nunquam poterit ſuperior eſſe niſi cauſſa. Sane tamen feramus, ut prima abdicatione non egeſſeris totum dolorem, multa tibi de criminibus meis verecundia querendi, multa paternæ pietatis abſtulerit infirmitas, quid non implet repetita delatio? Reverſus es in forum jam ad judices iratos. Quanto terrore cuncta pertulit pudor ille jam victi & [8] redeuntis in damnatam colluctationem? Acrior ſemper ex verecundia dolor. Sed & judicum cura quanto malignior circa [9] rediturum reum? Quam multis placet illa de diſſimilitudine pronuntiationis auctoritas, & ſeverior videtur diverſa ſententia? Tertia vero abdicatio, dii immortales, quem apparatum, quem movit ambitum! Ego miror

1 A parentibus amati. 2 Nec odio habiti. 3 Dum ſpei locus relictus eſt, ut tandem dolere deſinam. 4 Objectio parricidii, non aliam affert argumenti vim, quam ut moveretur filius, ſi quando fuerit deprehenſus. 5 Pertinacia querendi non poteſt efficere genus probationis. 6 Cujus cauſa hactenus apud judices improbata eſt. 7 Legit Gron. damnato, tantundem autoritatis abſoluto reſtituunt. 8 Damnatam cauſam, contentionem quâ victus fuerat inſtaurantis. 9 Judices malignius, ſeverius excipient iterato reum.

quod

quod mihi licuit audiri, quod me non ſtatim primus querelarum tumultus oppreſſit. Quid poſt iſta novi pater objici poteſt? Inter leges, inter jura conſenui, non habeo in moribus meis, quod non melius judices ſciant. Scilicet capit natura rerum ut futurus parricida non præmiſerit [1] notas, nullis ante ſit maximi ſceleris immanitas tumultuata flagitiis: & quandoque culeo, ſerpentibus expianda feritas, ſub placida mente primam pertulerit ætatem? Aliud eſt miſerorum genus, quod clementia, quod ſuccurrendi favore dimittitur. Abſolverunt me qui ſciebant non profuturum mihi quod non abdicarer. Proclames igitur licet, Subinde detuli, ſæpe queſtus ſum, ter abdicare volui: hoc tamen res iſta debet efficere, ut tibi non oporteat credi, quicquid aliud objeceris. Non enim ſequitur, pater, [2] ut me tuis criminibus accuſes, quod nocentem tuis moribus probes filium. Parricidam non facit ſeveritas veſtra, non ſævitia, non terror: ad tam grande facinus non ira opus eſt, ſed moribus: non dolore, ſed mente. Omnes injuriæ levius exaſperant: levius oderunt: innocentis filii ultio eſt, mori.

Quod ſi manifeſtum eſt nihil tunc in moribus fuiſſe meis, quod poſſet eſſe ſuſpectum, æſtimemus unde poſtea traxerim parricidii cauſſas. Vos libet interrogare hoc loco, judices, quis magis debet innocentiam amare? Vici patrem, omni nunc ſolicitudine, omni labore cuſtodiam [3] illam gratiam, illum ambitum meum, quo remuneror advocatos, quo perſolvo judicibus illud propter quod audeo domum reverti, propter quod non timeo caſus, [4] non ſubita pro patre, non maligna fata. Fidem non capit, ut me tres abſolutiones, & innocentem probaverint, & effecerint parricidam. Præterea, pater, quam infirmum me, quam trepidum reddit ipſa victoria? An ſcilicet ignoro, quod me reverſum circumſiſtat totius domus maligna cura? quod vivo inter homines quibus apud te gratiam parat, ſi de nobis aliqua mentiantur, fingant? Videlicet hoc nos in facinus præcipitat, impellit, quod aliquid ſperamus de teſtamento tuo. Quid? ego non ſentio quod [5] ſimili ſcelere miſſus in domum à charitate tamen excluſus, abjectus ſum? Rogo, qua fiducia facinus paro toties delatus, & paterna conqueſtione petitus? Quod vis patrocinium ſperem pro parricidio meo? [6] Defendi non poſſem, ſi

1 Aliqua indicia quibus colligi poſſit, eum parricidam futurum.
2 Quod ſæpius nos accuſes, ideo merito; quod tui mores ſint aſperi, ideo ipſe nocens. 3 Meam innocentiam, qua apud judices mihi gratiam conciliavi. 4 Ne ſubito aliquid committerem quod pro patre faciat. 5 Per Ironiam, propter ſimile ſcelus ne parricidium abſolutus, & miſſus in domum. 6 Propter contentiones noſtras in ſuſpicionem tuæ mortis adducar.

bibiſſes

bibiſſes tu venenum. Finge me parricidii voluntatem, finge habere cauſſas: unde occaſionem, unde fiduciam? Ego nec mori poſſum, niſi ut deprehendar. Venenum paro, qui non miniſtrum, qui non invenio conſcium? Deſpicior à liberis, contemnor à ſervulis, evitant ſermonem meum, colloquia fugiunt, & charitatem tui ſimulant odio mei. An videlicet ſpero poſſe fieri ut ipſe porrigam? Eſt enim mihi ad convictus tuos facilis acceſſus. venenum mehercle putabis quicquid dederint hæ manus. Et virus præſentaneum paro, quod ſtatim, quod ſubito corripiat? At quemadmodum mihi ſuperſit ulla defenſio? An lentum, & quod tarda peſte conſumat, ſcilicet ut non ſtatim exclames, ut te meum virus bibiſſe non credas? Rogo, cui paravi venenum, quod dare non poſſum niſi mihi?

Ita, inquit, parricidæ argumentum eſt & hoc ipſum, quod habuiſti venenum. Omnibus, judices, quibus ad ſcelerum conatus adjuvatur deteriorum quotidie fœcunda mortalitas, non hanc ſolam potentiam natura conceſſit, in quam malis mentibus & nocentium ducuntur ingeniis, [1] ſed illis uſus ex animo eſt, totumque quod faciunt, de conſcientia poſſidentis accipiunt. Quid enim ſi latronem gladio tantum probes? Sic munimus & ſomnos. Excute peregrinantium ſinus, hærent tela ſolicitis. Non vetant iſta leges parare, proſpicere: nec inſtrumenta prohibent, ſed æſtimant uſus. Finge me velut in media proſperitate vitæ proclamare: Venenum paravi, ad quod incerti caſus, ad quod languor, dolor, ad quod confugeret improviſa debilitas. Miramini quod hoc fecerim homo [2] qui circa me fortunam, qui diſcrimina humana laſſavi? cui neſcio quid adhuc paret toties victa delatio? Debuit habere in ſua poteſtate mortem, quem jam pater poterat occidere.

Non eſt, inquit, credibile ut mori volueris abſolutus, qui reus noluiſti. Poteram quidem dicere, pater, Vixi dum ſpero fas eſſe, ut incipias aliquando miſereri, ut te ſqualor meus frangat, mitigent lacrymæ, pallor exoret: ſed ignoſce innocentiæ, tunc me decuit pertinax & rigida defenſio. Vixi ne me videretur expuliſſe de ſeculo profundorum ſcelerum deprehenſa trepidatio: ne ſuper cadaver meum proclamare poſſes: certe merito timui, merito prædixi venenum, qui vivendi non habeat audaciam. Ne ſupremis meis conviciaris, ne quid poſſes objicere jam non [3] negaturo. Verum tibi de impatientia mea fatendum eſt [4] eadem mente nolui

1 Nempe inſtrumentis, quorum uſus æſtimatur ex animo poſſidentis.
2 Qui quicquid homini potuit fortuna, quicquid homini potuit contingere paſſus ſum.
3 Nempe mortuo.
4 Ut vivendo innocentiam meam tueri poſſim.

mori

mori cum abdicares, qua non bibi cum juberes. Sed fruere iterum, fruere sæpius confessione tam misera, & quia oculos spectaculo non licuit implere, satientur aures, volui mori. Adjice, si videtur, hanc malis nostris [1] contumeliam, ut interroges, quare abdicare me subinde voluisti? Quid ais rerum naturæ pietas? ita justiores causas habet impatientia, quam corporum damna, quam facultatum tristis eversio? In suprema præcipitat me pater. Ita non hæc una vox complectitur omnes calamitates? Non videmini nunc vobis universos audire miseros? Possimus fortassis aliorum accidentium sperare finem: non habent proximorum odia regressum. Quæcunque nexus accepere naturæ, & quæ sanguine visceribusque constricta sunt, non laxantur diducta, sed pereunt. Quæ de primo tenore nascendi vix in contrarium victa deflectunt, diuque pravitatis suæ rigore durata, mox in pristinum cursum remissa non redeunt, sed totum pondus omnesque vires inclinata traxerunt: vigore quo sibi permissa creviſſent, in ipsius vitii robur adolescunt. In hoc tota est difficultas, ut incipiat non amare filium pater, hoc cum [2] frontem confessionis accipit, reliqua præcipiti furore decurrunt: & redituris charitatibus obstat, [3] quicquid obstiterat odiis. Semel sibi parentes liberique mutantur, semel auferuntur. Felices qui habent in conscientia sua quod debeant emendare, corrigere. Illa demum potest ira desinere quæ coaluit ex vitiis liberorum. Ego quid facio, cui non luxuria, non est mutanda petulantia? cujus abdicatio non de meis, sed de patris moribus venit? Frustra mihi exhortationes, frustra blandientur vana solatia. Hominis quem pater odisse non desinit, unus exitus est, ut se oderit. Et quantulum habet de toto dolore nostro ille quo venitur ad judicem dies? Ego cum dico, pater me odit, illud exclamo, omnes sine me sunt festi dies, omnis lætitia sine filio, non alloquitur mœstum, non assidet ille languenti. Gratissimus, quisquis de nobis tristius aliquid attulerit, quisquis maledixerit, conviciatus fuerit absenti. Ego si hoc possum ferre, merui. Alia sunt adversa, quæ de continuatione sui patientiam parant, quæ durant assiduitate, firmantque mentem. Quod te pater oderit, quotidie novum est. Minus fortassis urant invicem simultates, & mutuis detestationibus invisa respirent. Odium is tantum filius perferre poterit, qui & ipse oderit patrem.

Vos nunc, judices, universos quinimo mortales infelicissimus juvenis interrogo, quid me facere vultis? Explicuit

1 Nimis acerba contumelia, asperitate sua me ad mortem compellere, deinde interrogare, quare moriendo te desererem, quare te abdicare vellem. 2 Cum eo pervenerit ut patrem confiteatur se filium odisse. 3 Paternus affectus, qui semel tantum mutatur.

nos ſine dubio de criminibus exitus, quod abſolutus ſum; tamen non hoc effecit, ne mori velim, ſed ut mihi liceat & vivere. Victus ſum enim mehercle, victus ſum, judices, abſolutionibus meis, & (quæ certiſſima eſt animæ laborantis infirmitas) miſera felicitate defeci. Quem mihi vultum domum reverſo, quem ſuadetis animum? Non decet gaudium meum, exaſpero hilaritate: non decet mœror, offendo triſtitia: capto ſermonem, inviſus ſum tanquam arroganter inſultem. Doloris cauſſa dicor, ſi propius aſpiciar: videor, ſi recedo, contemnere. Quouſque vincemus? Neſciunt prorſus abdicationibus mederi, qui non ſtatim cedunt, qui conſcientiæ ſuæ rigore nituntur. Non vincitur pater, non ſum abſolutus cum domum veni, nemo me diligit, nemo reveretur. Jam ad nos de penatibus illis non pertinent niſi ſecreta, niſi latebræ. Non exuo, non depono ſordes, & mihi quotidie ſenex tanquam accuſaturus occurrit. Attendo quid faciam, quid loquar, qualis aſpiciar, & (quod maligniſſimum eſt ſolicitudinis genus) me ipſe cuſtodio. Satiaſti me vita, ſatiaſti. Et cum felicibus quoque veniat ex nimia proſperitatis continuatione faſtidium, quod tædium paras laſſitudine miſerorum? Conſumta eſt in lacrymis, in precibus ætas, exacti ſordibus dies, anxietate noctes. Quid mihi contra tam indigna, tam gravia promittit integritas? Abdicari debet quem nocentem pater odit; mori, quem innocentem. Sed ut credamus, inquit, voluiſſe te mori, cur potiſſimum veneno? Poſſis quidem pater hanc de omni ſupremorum genere litem facere morientibus: & quia rerum natura varias fatorum vias indulſit animæ, in nullo non exitu ſimili ratione deprehendas quicquid electum eſt. Sic ſuper ſtrictum nudatumque mucronem proclamares, cur non veneno? Sed nihil eſt delicatius exitu quem non ſupplicia, non merus, ſed collecta de calamitatibus commendat infirmitas. Mihi tamen præcipue cum hoc mortis inſtrumento propria concordia eſt: non ſpargit cruorem, non trucem cadaveris relinquit aſpectum: placida eſt, quieta eſt. Ingratiſſime ſenex, ego & hoc ſic moriendo proſpexeram, ne me occidiſſe alius videretur. Te nunc apprehendo, te interrogo pater: ita parricida ſum ego, qui venenum affero in domum tuam imparatum, rude, terendum, cui tam multa reſtant antequam dari poſſit? Ita parricida ſum, qui juxta te quæro ſecretum, qui de potione tibi incerta quam nemo detulit, quam ſimpliciter tam facile reſpondi? Secedo in medios penates, nullos ab introitu præpono cuſtodes, non evito tranſitus, non excludo venturos. Rogo, utrum hæc omnia ſunt occidere volentis, an mori? Venenum quod tibi pararetur, inveniſſes abſconſum, reconditum, multum circa illud palloris attoniti, conciſa verba,

trepida

trepida suspiria, & me negantem. Parricida deprehensus effudisset venenum, ne fateretur.

Cur ergo, inquit, si tibi paraveras, non bibisti? Breviter, pater, & secundum naturam conditionis humanæ respondeo; nihil aliud esse in potestate miserorum, quam ut mori velint. Ego cum dico mori volo: non hoc dico, moriturus sum: de animo meo respondeo, non promitto de fato. Miraris quod quamvis jam teneam venenum, [1] multum tamen adhuc casibus incertisque superest accipere? [2] Videmus perfossis plerumque visceribus vitam tamen ab ipsa desperatione redeuntem? Strictos circa colla laqueos, aut nexus, aut ipsius corporis ruina decepit, rotatos per abrupta molis jactus explicuit. Tam consentaneum est ne moriatur qui velit, quam quod morimur inviti. Sed malo, sicut cœpi, simplici tecum ratione consistere. Nihil æque pater impetu constat, quam mori velle: nec quicquam res humanæ impatientius habent pereuntis affectu. Hunc si retinere velles, [3] sufficit ut morereris: & rationem quoque homini mortis eripiet, si quis abstulerit ardorem. Frangit animum quisquis intervenit, abducit, avocat quisquis alloquitur. Ambiunt cuncta moriendi spatia pro vita. Ideo nos mehercle crediderim ejusmodi exitum eligere secretum. Ninimum est quod confundat hominem infirmitate morientem, & exiguis caussis opus est ut displiceat obitus quem misero suasit integritas. Quid si interveniat aliquis qui gaudeat? qui vindicare se putet? si testes adhibeat oculos, quibus invidendum sit? Statim mehercle arrogans vita simulabitur, statim contumax dolor cum deprehensa morte dissentiet. Nescis quantum mihi hæsitationis paraveris, cum interrogas, dum respondere cogis. [4] Sed quem & reddere, iterum litigare, defendi. Me vero tunc pariter omnes tenuistis affectus, indignatio, pietas, reverentia, dolor. Ego propter patrem mori possum, coram patre non possum. Adjice nunc quod & dixisti, Bibe. Si mehercle saucium palpitantemque jussisses adigere ferrum, premerem clusis vulneribus animam: si stringere aptatos ad colla nexus, conarer abrupto desilire laqueo: si non injiceres manum ad præcipitia properanti, flecterem in plana cursum. Merito prorsus anima secretum solitudinemque captaveras. Intervenit pater, actum est, perit ille susceptæ mortis ardor, & utroque nos resolvit affectu Mori non debeo si vetuerit, non potero si jusserit. Bibe, inquit. Nondum quidem potioni virus aptatum est. Sed me ideo deprehendisti, quia ad-

1 Multa restant; quæ casus suppedicabit. 2 Sic MS. Alii omittunt videmus. 3 Solus ardor, solus impetus moriendi. 4 Sed quem reddere responsum jubes, fecisti ut iterum litigare posset, iterum defendi.

huc terebatur. Multa tamen mihi pater ante facienda fuit. Volo prius convocare ſervulos, contrahere libertos, complorare, conqueri, mandare, defendi. Bibe. Mihi vero tunc adjeciſſe viſus es, teneris, hæres, eamus ad judicem. Bibe. Sed hoc jubes tanquam negem venenum. Interrogare vos velut in illa ſecreti noſtri præſentia libet, quem mihi poſt hanc vocem animum datis? Dicit hoc accuſator, dicit hoc victus, dicit ſecreto, dicit ſic ut poſſit negare ſi bibero. Bibe. Ego quidem volo, & hoc quam maxime paro, ſed totum hunc animum ſenex tua aviditate mutaſti. Bibe. Quid reſtat aliud quam ut recuſantis ora diducas? Ut infundas per oppoſitas manus? Mihi vero tunc excidit quid velim, quid pararim. Vidi truces loquentis oculos, vultus parricidali ardore ſuffuſos: juberi mihi videbar ut biberem tuum venenum. [1] Neſciſti pater pertinaciam meam ſervare, neſciſti. Filium propter te mori volentem deprehendiſti. Vis occidere? veta: invada poculum ne hauriam, bibam. Exclama, temerarie quid facis? Jam deſino iraſci, jam revertor in gratiam. Properabo, ut hoc ſecum aures ferant, ut impatientia tua fruantur oculi. Tibi imputes [2] quod in me retorſiſti, quod ablata ſunt ſacramenta pereundi. Innocenti facilius eſt mori, ſi rogetur ut vivat. Fidem deorum, in quam me contumaciam pater, in quem tunc impuliſti contentionis ardorem, cum diceres, Bibe! Nec vivere mihi libuit, nec mori. Ereptus ſum miſer animo meo, & improviſa voce perculſus, ſteti ſine affectu, ſine negatione, attonitus, amens, & me pene aliter occidi. Nihil eſt profecto improviſorum dolore torrentius, & fractæ malorum contentione mentes ad inexſpectata caligant. Non querelas poſt hoc invenio, non verba, non lacrymas. Ad nullius rei conatum ſufficit mori alterius animo, & ſuo veneno. Licet igitur nova me reatus mole convenias, non pœnitet tamen flexiſſe, non pœnitet illum ſpiritum rigoremque pereundi: tanquam parricida morieebar. Pater qui queritur quod non bibi, jam nunc diceret, deprehenſus erat, negare non poterat. Eſſem nunc ter abdicatus, & me contenderet ad judices meos redire non auſum. Bene quod ſic effudi, tamquam rurſus vita placuiſſet. Venenum quod videretur deprehenſum nemo ideo bibiſſe crederetur, quia ſibi paraverat. Dic nunc, non fui paſſurus ſi bibere voluiſſes. Deinde hoc ſic probas ut me hodieque coneris occidere. Non eras paſſurus. Quando per fidem injicis manus? potuit eadem peragi brevitate qua juſſeras. Non eras paſſurus. Deinde non timuiſti ne mihi animum pereundi

1 Neſciſti efficere, ut in pertinaciâ mea perſeverem.

2 Cur venenum non biberem.

vel

vel hoc faceret, quod putabam me juberi. Facinus est si morior, ut postea quæratur an volueris occidere. Tu licet invidiam vocis illius alterius mentis simulatione defendas, occisuri tamen fuit ipsum experimentum. Nec interest rigoris, quædam patiaris, an tentes. Nunquam movebit patrem filius hoc quod moritur, quem non movit hoc quod paratus est mori.

Quid nunc faciam, judices, pertinacissimo rigori? in quod me componam patientiæ genus? Videtis hominem quem nullus animi mei status mutat, quem constantia nostra, quem offendit infirmitas. Vivere volo, perturbat, expellit. Mori conor, interpellat, exagitat. Jam fortassis aliquid si nobis hodieque clementia vestra succurrerit, paravit, invenit. Quis finis, quis exitus incredibilium malorum? De filio absoluto fecit ut mori mallet, de moriente ut viveret. Vos vero, sanctissimi viri, quo jam ambitu, quibus possim convenire precibus? Ille vester infelix, ille vester absolutus, flere vetitus est. Non habet gratiam suam toties genua complecti, & ad fatigatam misericordiam novi diseriminis pondus attulimus. O mors semper imparata miseris, negata cupientibus, quando succurres? Me infelicem, perdidi venenum. Sed quatenus aliquid, pater, expectationi tuæ repromisi, nolo desperes. Fruere quinimo ante suprema, ante exitum meum hac voce, vicisti. Nescio quidem quod rursus eligam obitus genus: an placeat reparare virus infelix. Sed prædico, testor, quæcunque [1] sederit traditio lethi, miserere, ne jubeas, miserere, ne cogas. Facilius me occiderent gemitus tui, lacrymæ tuæ. Et ne mihi putes illam secreti nostri excidisse vocem, Venenum quidem te jubente bibere non potui, quandoque tamen hoc occidet quod bibere jussisti.

1 Animo; quamcunque conditionem mortis elegero. Sic Virg. animo fixum immotumque sedet.

INFAMIS

plexibus: & qui unicum aspiceret animo quo quandoque posset occidere, fecit ut notabilior esset charitas matris. Omnis igitur miserae sermo cum filio, omnis in publicum pariter egressus. Gaudebat etiam quod laudandus [1] occursibus, quod omni frequentia coetuque conspicuus, populo jam ipse fateretur quod plus amaretur à matre. Miseremini, judices, ne nefandas suspiciones maritum ex ullius traxisse credatis [2] judiciis: suum rigorem, suum tantum secutus est animum. Filium si non ames, videatur tibi mater [3] adamasse? Questurum nunc me, judices, putatis de licentia sermonis humani? Ego vero [4] juxta hunc patrem, non accuso rumorem. Quae materia fabulae tam impudentis, quis fuerit auctor, iste probavit, qui credidit. Facillimum fuit ut loqueretur populus de incesto, de quo mirabatur patrem suspicari.

Haec sunt, judices, quae mater fecit secure, simpliciter, palam, coram marito, coram civitate. Referat nunc suum iste secretum. Juvenem (quae integritatis prima simplicitas est) nihil timentem, in partem domus, qua nulla proclamatio, nullus poterat gemitus audiri, rapuit, abduxit. Ibi verberibus, ignibus, omni crudelitatis arte consumsit. Quis unquam, judices, pejus de innocentia temporum, de sacris meruit affectibus: torsit filium, ut probaretur incestum, occidit ut crederetur. Ponite nunc ante oculos, judices, duorum parentum confessionem. Mater exclamat, filium amavi: pater dicit, occidi. Nefas est utrumque putetis innocentem. Jam quidem, nocentissime senex, grande deprehensae feritatis indicium est, quod cum filium occideris, ut interrogeris expectas. Non erumpis ab illo secreto tuo terribilis in publicum? & homo filii cruore perfusus, non proclamas? non deos hominesque testaris? non occidis & matrem? Scilicet modestia te scelerum tuorum quam maxime decet, & ideo tibi relinquis unde sis quietae patientiae. Miser parcis uxori, conjugales deos, & lecturi jura revereris. O quam non habet nec quod mentiatur!

Malae tractationis agimus. Placet ergo, judices, ut illa voce qua matrimoniorum conquerimur injurias, gemitu quo corporum contumelias, damna, cultus, & negatos in publicum deflemus egressus, orbitates ac liberorum suprema plangantur? Quid tamen facere vultis miserum dolorem, si non habet aliam sexus hic legem, si intra juris hujus angustias omnis nuptiarum querela constricta est? Mater quae de morte filii maritum malae tractationis accusat, non vindicat, sed

1 A populo occurrente. 2 Ex aliorum opinionibus; nemo ille hujus rei suspicionem injecit. 3 Latine amare. 4 Aequo ac pater.

probare

contenta est quod non debuerit occidi. Omittamus paulisper, judices, orbitatis tristissimæ dolorem, & in parricidio malæ tractationis reddamus aliunde causas. Ita non juste quereretur uxor, si diceret: adulterium de me facile suspicatus es, cito credidisti? Matronalis pudor tutelam non ex sua tantum innocentia habet, infirmitas hujus sexus non potest totam improbitatis existimationem debere, tantum moribus suis: omnis in feminas venit maritorum prædicatione reverentia: omnes sermones originem [1] de vestris pectoribus accipiunt. Tristior vultus, querela, fastidium, fatum est conjugii. De pudore [2] pronunciat, mittit in ora populi, mittit in fabulas. Hoc proxima ministeria narrant, hoc exteri putant. Nemo pejore exemplo temere de uxore credit quam cui omnes crediturі sunt. Sane faciat vos pronos ad suspiciones nimia charitas, & ex impatientia diligendi plerumque descendat, ut credas facile quod timeas. Furtiva stupra raptosque concubitus objiciat vel falso maritus, fas est, fieri solet, parcius tamen si jam sit & mater, si in fidem castitatis uxoria fœcunditate profecerit. Quid si sit jam juvene quoque filio severa? jam nurum nepotesque prospiciat? Miserimini temporum, ne alienæ innocentiæ interpretationem de suis quisque moribus trahat. Incestum posse fieri pater hoc solo vult probare, quod filium potuit occidere.

Rumor, inquit, fuit. Et hercules cui contra rerum naturam, contra parentes liberosque credatur. Rumor fuit. Hoc ergo sic audiemus, tanquam si diceres, conscius detulit servus, nunciavit ancilla. Improvisus astiti, dum non timeor adveni. Rogo, judices, utrum credibilius putatis incestum de matre, an de rumore mendacium? Rem impudentissimam populus loquendo fecerat, nisi [3] pater credidisset. Pessimum, judices, humanarum mentium malum est, quod semper avidius nefanda finguntur: nec usquam se majus operæ pretium putant maligni facere sermones, quam cum incredibilia quasi deprehensa narrantur. Necesse est contentiosius loquaris, quod probare non possis: & affirmationem sumit ex homine, quicquid non habet ex veritate. Est tamen hoc iniquissimum de loquacitate populi, quod plerumque famam accendit contentio non credentium. Materiam miraris rumoris, de qua nemo nec sibi credit? quam qui narrat, assignat alii? Rumor res sine teste, sine indice, res ex incertis improbissima, maligna, fallax, & similis silentio tuo. Quid & ipse de rumore senseris, vis breviter probem? Tormentis quærendum putasti an verum diceret. Sane sit aliqua publici sermonis au-

1 Quæ existimatione uxor est apud maritum, eâ apud alios habetur.

2 Maritus.

3 *Fabulam impudentem probavit, qui credidit. Supra.*

ctoritatas in illis, ad quæ fas est populi pervenire notitiam. Video cur adulteria proferantur in fabulas: explicantur per ministeria, per conscios. Habent inconsulta gaudia. Pars voluptatis videtur esse jactatio. Facinus vero, cui si fas est, ut illud humanæ mentis capit audacia, circundatur undique nox profunda, densior caligo tenebrarum, quod nocentes suis quoque oculis vix farentur: non servo, non creditur ancillæ. Quid internunciis, quid opus est ministeriis? sufficit animus duorum, explicat omne filius materque secretum. Incestum tanto incredibilius est, quanto & de illo plures loquuntur. O misera conditio sexus, cujus ipsæ plerumque virtutes fabulas parant. Cur ista nullis in publicum gaudet egressibus? Unde adversum omnes tam rigida conversatio, tam severus affectus? Nihil concupiscit, nihil ergo desiderat? Filius possidet cuncta tempora, universos occupavit affectus, filius matris tota jactatio est. Rogo, nunquid adamavit? Mihi credite, non est nefandorum ista simplicitas. Da ut sit hæc inter matrem & filium conscientia, parcent oculis palam, abstinebunt coram patre complexibus, omnis familiaritas subsistringetur in publico, sermones, occursus, coram servulis libertisque vitabunt, & maximi sceleris ardor captabit affectare [1] gravitatem. Elige parricida quod voles, incestum diligens suspectum non erit, negligens deprehenditur.

Sed quid ego sic ago, tanquam inauditum, incredibile scelus locutus sit populus? Teneo in hoc sermone facinus unius mali mariti. Non interest incestum de uxore fingat an credat. Quid, iste ergo non timuit tam nefandæ rei famam, nec ad aures patris pervenire rumor erubuit? Dissimules licet à te malignitas accepit ortum, te secutus est quisquis hoc ausus est narrare, proferre. Da bonum patrem, bonum maritum, dicturum me putas, non credit? Nesciet esse rumorem. Ite nunc, judices, & adhuc dubitate quis famæ fuerit auctor, cujus pater agit causam.

Speciosus, inquit, fuit. Non magis hoc facinus in matre est, quam crimen in filio. Speciosus fuit. Ut hoc objici possit, ut debeat, adjice, & adulter, & raptor, [2] in illa matrona maritali dolore pene perculsus, [3] in illa virgine publica subclamatus invidia: quanquam hæc quoque inter notos discurrunt juventutis excursus. Quid ais? ab incesto libidines cœperunt? hoc primum unquam juvenis admisit? hoc solum argumentum sumis ex forma? Dic potius, deprehendi

1 Sic MS. Alii, charitatem. 2 Ita in aliquâ matronâ adulter, ut vix mortem effugerat, intervenientè irato marito. 3 Ita alicujus virginis raptor ut illi publice obstreparet.

juvenem

juvenem mihi venena miſcentem, in necem meam conſcientia ſceleris eſt armatus. Infinitum eſt quantum debeat ante feciſſe filius, ut de illo inceſtum pater ſibi credat. Specioſus fuit. Quis enim non eſt formoſus filius matri? Amant debilitates, amplectuntur illum morborum ſuppliciorumque pallorem, & in vires charitatis accreſcit ipſa miſeratio. Non impedit ægræ pietatis animum deformitas, pulchritudo non auget. Amare liberos unus affectus eſt. Liberi, marite, liberi non amantur oculis, non complectitur mater ore, non vultu, ſed eſt in filio matri neſcio quid homine formoſius. Poſſit forſitan novitas ſolicitare viſus, expugnare mentes: in matris aſpectu coaleſcit infantia, pueritia conſurgit, juventa ſubrepit, ſpecioſum ſuum quotidie videt, miratur, amplectitur. Quæ tamdiu amavit, quando incipiet amare deſinere? Non eſt opus, nocentiſſime ſenex, ad hoc nefas charitate, ſed amentia, ſed furore. Ut in juvene ſuo mater poſſit concupiſcere quod formoſus eſt, oderit oportet quod filius eſt: & adeo ſacris affectibus non adjuvatur in facinus, ut ad illud niſi per oblivionem ſui tranſire non poſſit. Quid quod & incredibilius eſt, quod parem duorum poſcit inſaniam? & ad inceſtum opus eſt ut adamet & filius, non ut adametur ſolum. Ab utro deinde vultis incipere preces, venire ſermonem? Audebit hoc rogare filius matrem? mater hoc impetraturam ſe ſperabit à filio? Hunc animum tuum ſenex, quo cum maxime taces (ſi non eſt callida, non maligna ſimulatio) de fide tanti ſceleris interrogo, an poteſt mater admittere quod loqui non poteſt pater? Specioſus fuit. Libet interrogare hoc loco omnes humani generis affectus. Placet ergo, ut ſi filio obtigerit indulgentior facies, vultus erectior, refugiat mater amplexus? Si virginem uſque ad notabilem ſpeciem natura formaverit, timeat oſcula pater, horreatque contactum? Dii deæque male perdant tam impudentes ſolicitudines, tam nefarios metus. Prope eſt ab inceſto, timere ne fiat. Malo ſimplicitatem[1], quæ non vereatur infamiam, malo nudos affectus, inconſultamque pietatem. Nihil de ſe fingi, nihil credat poſſe narrari. Teneat inſatiabiliter, avide: tanti fama non eſt, ut amet filium mater ſolicitudine pudicitiæ. Me quidem, marite, ſi quis interroget omnes matres liberos ſuos tanquam adamaverint, amant. Videbis oculos nunquam à facie vultuque deflectere, comere caput, habitumque componere, ſuſpirare cum receſſerit, exultare cum venerit, conſerere manus, pendere cervicibus: non oſculis, non colloquiis, non præſentiæ voluptate ſatiari. Hoc eſt ergo in tam nefanda ſuſpicione ſæviſſimum, inceſtum non poteſt fingi niſi de optima matre.

1 Quæ quo magis amat filium, majores præbet cauſas ſuſpicionis.

Execrarer mehercle, judices, si crimen istud clarius objecisset filio pater, si usque ad verborum processisset amentiam. Nemini minus fas esse debet credere incestum, quam qui propter illud paratus est filium occidere. Quid quod non credis tantum nefande, sed quæris? Ita tu non times monstri hujus agitare secretum? Populus loquitur incestum, sed tu nega. Civitas infamat: tanto magis oculare unicum, & conjugem tene: pariter duos circa tuum stringe complexum. Prô inaudita feritas! ita patri non sufficit non credere incestum, quod non potest probare? Ferrem tamen adhuc suspiciones tuas, nefandissime senex, si [1] dissimulanter indicia tanti sceleris agitasses. Observa sermones, secreta custodi, omnium dierum noctiumque momentis sagax scrutator insiste. Quid tibi cum abruptis? quid cum supremis? Incestum jam credas oportet ut torqueas. At tu, prô nefas! verberibus, ignibus, & tota crudelitatis arte scrutaris rem, de qua non deberes interrogare servos, de qua vernilium quoque corporum patientiam petulanter excuteres. Laminas accendis, equuleos moves, & parricidio suspicaris incestum. Nescis quod præceps, quod abruptum tam nefandæ diligentiæ furore commoveas? Pater qui de incesto filium torquet, non est neganti crediturus. Omnium quidem, judices, incertorum suspiciones pessime semper à corporibus incipiunt, nec bene de cujusquam moribus illam partem hominis interroges, quæ non animo sed dolore respondet. Nondum dico quem torqueas, quis inter equuleos igneque ponatur, cujus arguta prius indicia præcedant: novissimum debet esse, [2] quicquid torquet & punit. Fidem hominum deorumque, ne gravitatem puteris à novissimis ultimisque cœpisse. Non habet probationem facinus de quo pater non potest alium torquere quam filium. Video qua possit ratione defendi, si omnia ante feceris, ut incestum aliter erueres. Quid ais? Interrogasti servulos. Non potuit conscius inveniri. Exquisisti ancillas, non apparuit ministra flagitii. Non obscœna literarum commercia, non fatentis deprehendisti nefande blanditias. Nihil [3] invenis maritus, dominus pater. I nunc & dic sciisse rumorem, [4] sed ut torqueas: ducatur tamen quæstio per conjugis ministeria, per filii servulos, in illa potius utilitate desæviat. Prius est ut repudietur uxor, ut divortio fiat in domo grande secretum. Excedit omnem immanitatem, filium ideo torquere ut scias

1 Si ita inquireres in incestum, ut dissimulares te suspicari. 2 Tormenta adhibentur, ut sciamus, an qui torquetur, puniri sit dignus. 3 Sic MS. Alii, juvenis; nempe nihil invenis maritus de uxore, dominus de servis, pater de filio. 4 At si tormentis velis comprobare rumorem, *ducatur prius quæstio per conjugis ministeria*, &c.

an in-

an innocens torqueatur. Unicum pater ignibus verberibusque interrogas, rogo quid facturus ſi pernegaverit? Videlicet ut laudes, deinde dimittas, ut amplectaris peruſta vitalia, & laceri pectoris vulnera pietati rurſus admoveas. Solus ſupereſt pudor homini qui torſit unicum, ut torquere debuerit. Faciat te neceſſe eſt [1] res iſta peſſimum patrem, & oderis oportet filium, cui ſatisfacere non poſſis. Jamjam malo venena, ferrum, ſubitos ictus, improviſamque mortem. Inceſtum qui non credit, torquere non debet: qui credit, ſtatim debet occidere.

Quod ſi tormenta etiam filii placent, ſi præſtanda eſt ſatisfactio tam nefandi rumoris, exigo ne perdas quæſtionem: in media civitate, in ipſa conſtitue fama, advoca illos malignos, illos loquaces, & ſeculi rem exquire audiente populo. Coram omnibus torqueri debet, de quo loquuntur omnes. Interroget quiſque quod volet, ſuis auribus, ſuis credat oculis. Cur in abditam ſemotamque partem juvenis abducitur? [2] Secretum quæſtionis nec inceſto filio debetur, nec innocenti. Dabo adhuc inter ſecretum publicationemque [3] temperamentum. Advoca propinquos, adhibe amicos, circumpone juveni ſerios ſenes, interſint magiſtratus, aſſiſtant quibus habere poſſit civitas fidem. Præſtare debes aut tibi ut [4] probare poſſis, ſi confeſſus fuerit: aut filio, ſi pernegaverit. At tu nefande, crudelis, tollis quæſtionis alteram partem, efficis ne poſſit amplius innocens eſſe qui tortus eſt. Quid agunt contra populum tormenta ſecreta? Prædico, teſtor, iterum dantur malignis alimenta ſermonibus, & à quæſtione [5] ſepoſita in majus reditur incertum. Coram omnibus torquere debet filium pater, & qui vult abſolvere, & qui eſt paratus occidere.

Non vultis, judices, ad facinus indigniſſimæ quæſtionis accedat, & quod ipſe torſit filium pater? Adeone non potuit libertis aut ſervulis neceſſitas iſta mandari? non carnifex potius adhiberi? Pater in tormentis filii non averſos tenuit oculos, ipſe veſtes ſcidit, velamenta laceravit, manibus flagella concuſſit, renovavit ignes, & mori filium [6] contentione non ſivit, diduxit os quod jam ſuprema claudebant, fovit animum, ut longis cruciatibus patientia ſufficeret. O dignum patrem, cui dicat innocens filius, feci. Non mehercle improbe, mihi proclamaturus hoc loco videor, hominem, qui torquetur in matrem, debere coram matre torqueri. Cur ex-

1 Si filius innocens torquetur.
2 Si filius ſit inceſtus, oportet te de illo publice exemplum ſtatuere; ſi innocens, debet publice abſolvi.
3 Mediam viam. 4 Teſtibus adhibitis. 5 Secretâ. 6 Dum tormenta aliquando remittit, & veritatem eliciſſe contendit.

cluditur

cluditur infelix à ſua cauſſa, à ſua quæſtione? adhibe ſpecioſis cruciatibus hanc nimis amantem: hujus gemitus excipe, hujus ſuſpiria oculoſque cuſtodi: ſi quod facinus admiſſum eſt, torquebis quidem filium, ſed fatebitur mater. Irrumpere me tum maxime puta in illud tuum parricida ſecretum, injicio properanti quæſtioni manum, inhibe ictus, ſubſtrahe pauliſper ignes. Quicquid eſt quod eruiſti, profer in medium, memento te feciſſe de filio propter quod tibi non debeat credi. Quid ſpiritum dolore præcipitas? Quid miſeræ intervalla patientiæ pertinaci crudelitate continuas, ſi fruſtra tibi ſufficere credis quod audieris, nunciare, proferre? Inceſtum ut credatur, ipſe debet audiri. Mirabar & ego, judices, ſi tam nefanda quæſtio alium exitum potuiſſet habere, quam mortem. Hic eſt parricidii pudor, ſic deſinunt quæ incipere non debent. [1] Facinus quæſtionis operis ſcelere majore, exire tibi videris per orbitatem. Scimus unde venerit iſta contentio, nihil extorſit ſævitia miſero. Vincit torquentem qui occiditur. Jamjam non miror, quod poſt iſta non habes vocem, verba non invenis. Unicum ſine teſte laceraſti, unicum occidiſti, ſoli tibi deinde notum vis videri celare facinus, & in parricidio quæris aliunde triſtitiam. Præpoſtera res eſt filium occidere, deinde erubeſcere. Fas non eſt non eſſe notum, propter quod ſe parricida putat innocentem. Eligas utrum voles, aut tormenta damnes neceſſe eſt, aut ſilentium. Quod non debet indicari, quæri non debet. Poſſis videri fortaſſis, crudeliſſime ſenex, [2] ſilentium filio præſtare, ſi viveret. Conſumta eſt paterni nominis religio, omnis pietatis ſublata reverentia. Si hoc ille meruit, parum in quæſtione, parum ultionis in morte eſt. Vindicari vis confeſſionem? traduc cadaver, & ſuper illa vulnera omnes pone cauſſas. Non eſt ejuſdem fateri cur torſeris, & tacere cur occideris. Quid ais ſeveriſſime parricida? Filium conſumſiſti per flagella, per laminas. Potes agere viſcera de tuis concepta vitalibus, ſanguinem qui de tua fluxit anima, non inſania, non furore, ſed (quantum vis videri) conſilio, gravitate laceraſti. Potes tacere ſuper vulnera unici, ſuper exutos artus metuendus aſſiſtis, & cauſſas quærente matre, quærente populo, hoc ſolum dicis, occidi? contenta eſſe debet incerto?

Interrogari nunc te marite credis à matre ſola? Cauſſas mortis illius repoſcit ſolicitudo generis humani. Stant circa liberos attoniti parentes, horret invicem ſe charitas fraterna

[1] Facinoroſam quæſtionem celas ſub prætextu majoris ſceleris quod comperiſti, & videris tibi merito tacere, cum tormentis illud invenieris propter quod orbitatem ferre poſſis. [2] Filii causâ in illius honorem ſilere.

com[illegible]lecti,

complecti, rupta est illa osculorum inter soceros generosque simplicitas. [1] Quousque nos cum silentii tui interpretatione committis? Si nihil factum est quod debeat erubescere temporum pudor, quid sibi volunt verba media, suspensa? Si nefas prodigiosis simile fabulis deprehendisti, miserere, [2] ne sis una morte contentus. Incestam gravius odisse debes, quod & venit in forum, quod audaciam innocentis imitatur, & tacenti videtur irasci. Cum filium propter rumorem torseris, propter tormenta occideris, non est media res, ut neutrum iciamus. Mater quidem, judices, innocentissima hoc complorat, hoc ferre non potest, quod nihil parricida respondet. Sed nobis videtur jamjam esse dicturus. Non fallit nos nefande quid captes, hoc quod supra silentium trahis alta suspiria, quod prorumpenti videris exclamatione deficere, mendacio paratur auctoritas, & in fidem erupturæ vocis affertur, ut fateri videaris invitus. Dic tamen, par est huic rei matris integritas ut mentiaris? O quanto nunc dolore torqueris, quod instantem non potes aliqua truci proclamatione discutere. Non verba tibi contra miseram, sed argumenta desunt: non voce, sed probatione deficeris. Quod solum datur, relinquis infamiæ, & nos cum perpetua sermonum malignitate committis. Qui interrogantem nec damnat nec absolvit, rumore contentus est. Modestiam mariti pariter & patris accipite. De muliere quæ convinci non potest sufficere sibi putat ut incesta credatur. Quis unquam tam nefandas artes, tam cruentum deprehendit ingenium? Quia non potest probare quod dixerit, capeat ut credatur quod non dixerit. Dissimulas, taces, sæve, crudelis? inveniti tormenta patris. Audi quid misera simplicissimo dolore proclamet. Non efficies, inquit, callidissime parricidarum, ut non audeam cadaver amplecti. Ego vero incesta sum, si possum moderari gemitus, comprimere lacrymas. Coite in funus omnes liberi, omnes parentes, custodite planctus meos, observate suspiria. Si quid feci, si quid admisi, fatebor. Ecce supra lectulum effusa feralem, laceros artus & perustum complexa corpus exclamo. Teneo unicum meum, velit nolit invidia, meum misera formosum. Hoc erat quod infelicissimam matrem ultra solitæ charitatis exagitabat affectus, amabam marite periturum. Infames quantumlibet hanc impatientiam, ego mihi videor defuisse, cessasse, multum de lætitia, multum perdidisse de gaudiis. Nemo unquam filium nimis amavit. Excuso tibi, inquit juvenis innocentissime, quod supremis tuis nondum præstiti misera comitatum. Vivere quidem te defuncto continuo non debui, sed mori marito tacente non potui. Rumpam

1 Quousque varias, & diversas silentii tui interpretationes fingemus.

2 Sed matrem etiam occidi-

tædi-

tædium lucis invisæ, sed prius licuerit coram civitate manibus tuis justa persolvere, cum damnato supra callidissimum silentium parricida, nihil te dixisse constiterit. Ignosce quod ad judicium istud orbata duravi. Timui ne si ad exitum impatientia, si præcipiti pietate properassem, faceret alium parricida de mea morte rumorem.

DECLAMATIO XIX.

ARGUMENTUM.

Ex superiore Argumento.

Pro Viro contra Uxorem.

DEBEBATUR quidem tristissimæ orbitatis misero pudori, ut jam taceremus omnes, & post tam prodigiosas rerum sermonumque novitates, oportuerat hoc esse novissimum de malis infelicissimæ domus, quod occidi filium pater. Sed quoniam mulier immodici semper affectus, super cuncta quæ vel passus sum paulo ante, vel feci, [1] reatus quoque me dolore concussit, veni petiturus à vobis ne me [2] scientem silentium contentioni præstare credatis. Non quia occidi filium taceo, sed occisus est ut tacerem. Utinam judices negare possem quod occidi, utinam totum miseræ necessitatis ordinem fas esset [3] intrare, & oris hujus premere secretum. Miratur hanc aliquis patientiam meam? Ardor ille qui me modo impegit in filium, ipsa sui immanitate consumtus est. Quicquid erumpere posset in proclamationem, parricidio peractum est, in orbitate conticuit. Non habeo affectum, nisi quo cuncta tantum patiar, audiam, feram. Utrumque de filio fieri non potest, ut & occiderim, & fateat cur meruerit occidi. Quaptopter, judices, satis admirari, satis stupere non possum, quod mulier, cujus præter optimam sane conscientiam, sexus quoque majorem malis nostris pudorem præstare debebat, tacere non potest silentium meum. Novo quinimo fabulosoque secum impatientiæ genere dissentit. Queritur de populo quod loquatur, de patre quod taceat. Nec contenta confessione mariti, nihil se dissimu-

1 Dum mater me reum mortis filii postulat, hanc adjecit doloris causam, quod coactus sim indicare, quid à tormentis filii compererim.

2 Consulto silere quod meruerim in contentionem venire. 3 Intra me premere.

lare

lare, [1] nihil scire reatus auctoritate testantis, mavult de silentio meo facere secretum. [2] Orbitatis istud amentia sit an innocentia, perditus dolor viderit. Ipsius animus potest scire quid filius meus dixerit, quæ me putat habere quod dicam.

Fidem igitur vestram, judices, ne vos orbitatis miseratione confundat sola mater, neve maximæ calamitatis ibi tantum putetis residisse sensum, unde vos lacrymæ gemitusque conveniunt. Mei magis debetis in uxoris comparatione misereri, qui filium & perdidi & occidi. Ego sum infelicior ex parentibus duobus, qui quicquid, judices, ista comporat, & patior, & feci. Felicem ignorantiæ conscientiam matris, quæ sufficit interrogare. Major me impatientia, major urit affectus: cui filium occiderim, indicare non possum, nec pœnitet quod occidi. Infelix senectus, misera patientia; sic quoque quam multa dicenda sunt? Fuimus quondam, judices, fuimus felicissimi parentes, cum adhuc rudis unici nobis blandiretur infantia: duravitque domus tota prosperitas, quamdiu pariter fruebamur, pariter dileximus, quamdiu civitas de nobis hoc solum poterat loqui, filium nos habere formosum. Ut vero in eam adolevit ætatem, in qua corporalibus bonis juventus insolenter exultat, superbus atque arrogans, in nullum vitæ genus, non in privatos, non in publicos actus florentem duxit ætatem. Dii immortales, quantus qualisque circa juvenem rumor ingemuit! omnium maledictis succlamatus, omnium denotatione damnatus est, donec & ipse consensum circa se publici doloris agnoscere. Inde rarus in publico, & tanquam patris occursus, tanquam civitatis ora vitaret. Non est leve concipere verbis, in quantam civitatis execrationem, in quantam culpam juvenis inciderit. Dictus est occidere posse patrem, dictus est dignus quem posset etiam pater occidere. Quid facerem, judices, infelicissimus senex? jamjam non evitabat fama nec patrem, jam meis auribus nemo parcebat. Interrogare non audebam, dissimulare non poteram: Fallitur quisquis me putat quicquam faciisse consilio: impetus ac temporis ipsius nescio quis ardor explicuit. Præparari filio tormenta non possunt.

Est in miseris penatibus pars remota, sepulta, profunda tenebris, tristis accessu, omnibus aperta flagitiis, & in qua audeat facere facinus & pater. Illo fateor dum me variæ cogitationes per totius domus spatia circumagunt, quantum intel-

1 Nec contenta auctoritate reatus, i. e. ei conscientiæ facti, quæ ideo silet, ut possit videri, nihil scire.
2 Mavult ita interpretari silentium meum ac si reus essem, & ideo pretendere secretum, quod non habeam quod indicarem.
3 Quare non *putaverit quod occidi.*

ligere licuit, improvisus adveni. Et ille quidem ad conspectum meum tanquam deprehensus obstupuit, refugitque trepidus, puto ne quærerem causam. Irrumpo festinanter, avide, sine liberto, sine servulo, sicut me deprehenderat temporis illius fatum, manibus, ictibus, & quæcunque ex obviis dolor in telorum transtulerat usus, ultra vires senectutis aggressus: ignes ex proximo raptos, verbera quæ casus obtulerat, non diviso dolore, non per partes, non per intervalla suspenso, sed semel, sed pariter invado. Pars secreti fuit, ut ipse torquerem. Dii immortales, quæ contumacia, quæ fuit illa patientia, cum domi torqueretur à patre, non invocare matrem? Non repugnavit juvenis, non opposuit manus, nullum imploravit auxilium. Mersis tantum dejectisque luminibus, tanquam [1] nunquam flagella sustinuisset, tanquam meis torqueretur oculis, omnes ictus excepit in faciem: verberibus, ignibus, laudatos vultus, velut illis irasceretur, opposuit. [2] Reddo testimonium novissimum pudori; cum jam mori vellet, occisus est. Laudo, judices, patientiam matris, cum & ipsa semper plurimum esse domi, & ab illo secreto fortasse non longe, intervenire noluit, interpellare non ausa est. Sed & manibus meis gratulor, quod non propinquus aliquis, non amicus irrupit. Occidissem quisquis me tunc ausus fuisset interrogare pro filio. Sepelivi tamen lacera membra, funus indulsi, ossa collegi. Non injecit uxor lectulo manum, non inter exequias planctibus elisisque uberibus mihi fecit invidiam. Unde in hanc impatientiam prorupit, exiluit? domi me nihil interrogavit. Possum [3] jam mater infelix coram liberis ac parentibus, possum audientibus diis hominibusque clamare. Et ego amavi filium meum, non oculis, non infirmitate, non lacrymis, sed [4] viribus, dolore, patientia. Unicum, quem si acie clausisset hostis, vicaria morte servassem: si subitum cinxisset incendium, extulissem relicta meorum parte membrorum: eripui malignitati, abstuli famæ. Habeo quod imputem tibi [4] naturæ pietas. Rem difficillimam feci, quod non me potius occidi.

Malæ tractationis accusat. Adeone uxor tibi parum videor dedisse pœnarum post periculum & labores ne lucrifaciat pater, quod occidit filium suum? Non pudet ergo si irasceris parricidæ? Quid tibi cum lege quam vos propter minores accepistis affectus? Querelas habet ista non ge-

1 Sic MS. Alii unquam. Tanquam flagella non sensisset, sed meis oculis torqueretur: flagellati non solent esse *dejectis luminibus*, sed vario motu oculorum dolorem indicare.

2 Dum occido filium, ipse ultimus sum testis illius pudoris, adeo enim illum facti pudebat, ut mori vellet.

3 Dum tormentis *eripui malignitati*, *abstuli famæ*. 4 Paterne affectus.

mitus,

gemitus, [1] & matre sepositа solam complorat uxorem. Rursus ad populum vocas miserum pudorem? materiam novi rumoris accendis? [2] Perdidi ergo rationem secreti mei. Sic omnia feceram, ne quid aut quæri posset, aut dici. Jam vero quid impudentius, quid indignius, quam cum sibi de liberis credunt licere tantundem, & æquum jus patris ac matris esse contendunt, quasi nesciant nobis arbitrium vitæ necisque commissum? Non est privilegium, filium occidere [3] cum fieri potest: nec quisquam tantum ideo fecit, quia liceret. Viscera unici lacerare suffeci. Ignosce, si non potes mihi credere: nemo filium suum occidit odio: non erie tanti juvenis invisus. Illud est in patribus usque ad parricidium terribile, quod amant, quod succurrunt, quod sibi videntur aliter non posse misereri. Non est quod vos ab æstimatione malorum meorum mollior sexus abducat. Majoris affectus est filium occidere, quam vindicare. Desine igitur me mulier fatigare interrogationibus tuis. Ita tibi non videtur omnia respondere pro filio, qui dicit, occidi? Et licet comprimantur exclamationes, ora claudantur, nihil negat qui hoc fatetur. [4] Atqui summorum facinorum ipsa immanitas innocentia est. Filium pater non demens, non insanus occidi. Hominem extra sensus affectusque positum quisquis nunc miseratur, occidit. Vides senem, sanguine suo fluentem, laceratis exustisque illis sanctioribus charioibusque visceribus supra exanimis unici corpus cruentis manibus jacentem? Horreo cadaver, & velut corpora [5] quæ cœlestis exanimavit ignis, adire propius timeo. Ad quædam facinora sufficit claudere oculos, vultus avertere, tacere, mirari, & [6] incredibiles calamitates relinquere suis causis. Miserere, ne quid amplius quæras, ne quid interroges. Dicturum me putas parce sæculo, parce marito, parce patri? Tu vero parce illi qui occisus est.

Novum, judices, uxoris in maritum crimen audite. Silentium est de quo quæritur. Solebat indignatio vestra convicia nostra ferre non posse, & matronalis indignatio dicere videbatur, non parcis erga me marite verbis, nullam habet nostri tuus sermo reverentiam, facile prorumpis in opprobria, facile quod libet objicis, exclamas, & dum nimium libertati vocis indulges, potest populus aliquem de me facere rumorem. Tu mulier objicis mihi rem quæ nulli unquam

1 Lex malæ tractationis pertinet ad uxoris querelas, non maritи. 2 Frustra celavi filii *pudorem*, *quem tu ad populum vocas*. 3 Cum justa fuerit causa. 4 Qui facinus fusci-pit, quod maxime adversatur naturæ, creditur fecisse justis de causis, ex justâ indignatione. 5 Fulmine percussa. 6 Non inquirere causas incredibilium calamitatum.

crimini fuit, [1] solam in nostris moribus innocentiam voce reprehensam tuetur taciturnitas. Vide cur manus, cur verba peccare videantur. Illis infamamus, his torquemus, his occidimus. Vis scire quam non possis queri de silentio meo? Felicissima fueras, si idem feciſſemus omnes. Finge me paulisper sepositis silentii causſis hoc tantum respondere, non prodo secretum. Ex omnibus, judices, quibus humana pectora seriis gravibusque [2] complectuntur affectibus, nullam difficiliorem quam silentii credo virtutem: adeoque promtissimo sermone facile delinquimus, ut constantiam tacendi neque in aliis ferre possimus. Crimen hoc in me mulier vocat, quod in priscis illis morum mentiumque rectoribus fuit prima sapientia, [3] quod quoldam totius vitæ pertuliſſe patientiam magis illa misera miratur antiquitas, quam quod temporum vices, siderum curſus, & profunda naturæ velut [4] conscia ratione sanxerunt. Quæ per fidem impotentia est effringere rigens sacra dissimulatione pectus? evolvere animum quem supra sua secreta compositum, non lætitia, non dolor, non necessitas, non fortuna laxaverint? Quisquis de tacente queritur, multo minus ferre poterit loquentem. Nec adeo conjugali societate cuncta miscent r, ut nihil sibi adversus hanc concordiam proprium relinquat animus. Est aliquis etiam à sanguine suo secretus affectus, genusque reverentiæ, ut tacenda minime velis scire charissimos: quædam non possis verberibus, equuleis eruere: & plerosque videas fortiter super sua secreta morientes. Agedum (si videtur) utrumque sexum, omnem conditionem, omnem scrutemur ætatem: nullum sine conscientia pectus, nulla vita sine causſis tacendi. Si te interrogaret omnia maritus, haberes aliquid & tu quod non fatereris. Et quanto silentium gravius est in sene, verecundius in marito, sanctius in patre? Pudeat nos mulier infirmitatis. Vicit nos modo juvenis ille constantia, mori voluit ut taceremus. Vides mulier quibus interpretationibus præstes tuum dolorem? Diceris ideo me interrogare, quia scis omnia me potius pati malle, quam loqui. Quis enim in hac civitate non novit taciturnitatis meæ rigorem? Quis ignorat qua cuncta soleam ferre patientia? Ne occisurus quidem susſpiria gemitusque præmisi. Nihil feci unde eruptorum quandoque in orbitatem patris animum aut tu præscio timore sentires, aut ipse periturus. Hanc nunc me jactare conscientiam putas, quod nihil in publico, nihil in ullo mihi permisi pro-

1 Si nocentes sumus cum loquimur, non aliter innocentes esse possumus iisdem in rebus, quam taciturnitate. 2 Legit Gron. *conspectantur*, i. e. conspecta sunt, hominum oculos in se convertunt. 3 Legit Gron. *quod quoſdam totius vitæ pertuliſſe patientia magis illa seuera miratur antiquitas.* 4 Consiliis autoris naturæ.

clamare

clamare conventu. Ego vero non sum questus de juvene nec tibi, nec captavi ut illum mecum & mater odisset. Frustra te putas extorquere accusatione posse, quod mihi non ipsæ calamitates, non dolor, non meditatio orbitatis expressit. Uras licet, durabo, perferam. Passus sum jam quod erat difficilius, occidi.

Torsit, inquit, filium meum. Breviter, judices, ratio reddatur: Infamem quid refert, an innocentem, si illud omnibus liquet? Juvenem cunctis pignoribus invisum, omnibus affectibus gravem maligni fecere sermones. Quid agimus anime? quemadmodum effugimus, evadimus? In tanta infamia nihil facere, credentis est. Vis me circumire singulos, reclamare populo, cum rumore rixari? Tuæ fortassis infirmitati conveniat negare, me tantum fortior assertio unici decet. Eripiendus est non contentione verborum, sed ut civitas stupeat, ut erubescat. Torquere me filium putas? Invidiam facio populo. Videor mihi illis verberibus lacerare famam, illis ignibus increpare rumorem. Quæstio de infami filio unam rationem habet & probes innocentem. Dii mala prohibeant, ut noveris illum dolorem, quo potest torquere filium pater. Nihil est infelicius homine, cui de unico suo mors sola non sufficit. Juvenem in cujus animo perdiderant nomina nostra respectum, quem quotidie necesse habeamus excusare rumori, qui inter nos formosum malebat agere quam filium, verberibus ignibusque consumsi. Vis, vis scire quanta tormentorum ratio fuerit? Debuit etiam tortus occidi. Si tamen utique mater vis scire causas, leniter audi. Prospiciebam miser in grande quandoque facinus prorupturum, quod otio vitam, quod desidem domi perdebat ætatem. Non peregrinationibus excolere mentem, non experiri militiam, non tentare maria, non jura colere, non administrare rempublicam, non ducere volebat uxorem. Præterea traxerat ex frequentibus castigationibus tædium patris, & in execrationem mei conscientia qua non emendabatur, exarserat. Timebat occursus, non audebat adire: colloquia, oscula, convictusque fugiebat. Breviter perditissimæ mentis definienda mensura est. Oderat me filius, & timebat. Filium igitur totius civitatis existimatione damnatum, quem adhuc vivere mirabantur homines, torsisse me putatis? Ego vero occidi, tarde, diu. Quæstionem illud vocas: Pœna, supplicium, & malorum meorum exitus fuit. Nulla ratio est interrogandi hominem, cui non est fas nisi negare. Quanta tamen mihi fuit & in quæstione moderatio? Non enim præcipiti raptus impulsu exilui repente, subito, nec captus dolore cæco impatientiæ meæ velox vulnus [1] inflixi: non potest non ratione occidi filius, cum

[1] Sic MS. Alii, induxi.

ante

ante torquetur. Dedi moras, ſpatium, tempus indulſi. Vides [1] quantam hinc malignitatibus potuerim præſtare materiam? ſi in illo ſecreto, gladio tantum, ſi vulneribus egiſſem, [2] exitum fecerat juvenis deprehenſi. Non eſt igitur, mulier, quod mihi facias duplicatæ quæſtionis invidiam, id eſt, quod torſi, & occidi. [3] Sola eſt hujus neceſſitatis ratio de morte. Illud eſt parricidium, filium torquere victurum. Putas juvenem vivere potuiſſe, cui jam non poterat niſi morte ſuccurri? Quem contra malignos ſermones aſſerere cœperam, non reddidi rurſus infamiæ, neque in oculos & ora vulgi de ſecreto patris emiſi: providentia mea tibi quoque mater, [4] ne in hunc interrogetur, eripui. Ille vero non fuit poſt tormenta laturus vitæ pudorem, ut interrogaretur à ſingulis, ut negaret. Vetum mulier affectibus tuis renunciandum eſt, ad totius domus noſtræ pertinere innocentiam credidi, ne ſe ipſe potius occideret.

Sentit, judices, mulier ad jus querelæ ſuæ nec quod torſerim, nec quod occiderim, pertinere. Itaque quærit, quid mihi dixerit ille, de quo neſcit an dixerit. Quid ais mater impatiens? Ita in morte filii tui nihil aliud ad te pertinet quam quid locutus ſit? Ita ſi reſpondero, remittis parricidium, tormenta non objicis? O inconſultam mulierem ſemper amentiam! quid juvenis in tormentis dixerit tanquam ignoret, interrogat: nihil me comperiſſe non credit, tanquam ſciat quid dixerit. Fidem communis ſanguinis, fidem communium malorum, ne parricidii me velis agitare ſecretum, ne calamitatibus noſtris gravem facias innocentiam tuam. Viderit quid meruerit juvenis ille, ego jam poſſum ſuprema revereri, & poſt exitum unici [5] revertor in patrem. Major defunctis liberis præſtanda reverentia eſt, nec quicquam minus convenit affectibus patris, quam ſi inſultare videatur occiſo. In gratiam me cum filio reduxit orbitas, iram noſtram mors ſevera compoſuit. Quinimo recogitanti mihi totum ſecreti illius ordinem, ſubit tacita miſeratio, quantam ego debeam reverentiam filio, quem potui torquere ſolus, quem potui ſolus occidere.

Perſeveras, cogis, inſtas? Invicem, te, mulier, interrogo, cur ſi tantopere volebas ſcire quid interrogarem, quid ille loqueretur, non irruperis in quæſtionem, quam nullis miniſtris, nullis cuſtodibus vallaverat pater? Quanto melius mater ipſum adiſſes? quanto fortius interrogaſſes una? quanto ti-

1 Quantâ malignitate, quanto majore tui invidiâ tecum agere potuerim. 2 Ita moreretur ac ſi fuiſſet deprehenſus. 3 Mors filii ſola excuſat hanc neceſſitatem, parricida fuiſſem, ſi *torquerem filium victurum.* 4 Ne ipſa quoque filium interroges. 5 Redeo ad patris affectum, *in gratiam me cum filio reduxit orbitas.*

excluſit.

bi plura dixiſſet? Quis te, mulier, affectibus abegit, tenuit, excluſit. Agnoſco verecundiam tuam: timuiſti, credo, ne ſi in illo ſecreto fuiſſemus omnes, occidiſſe filium diceretur & mater. Inſtas tamen, & miſeri ſenis ora diducis. Puta me hoc ſolum dicere, ex maximi facinoris cunctatione veniens quid audierim, nondum ſcio: totus adhuc ſum in parricidio meo, & poſt mortem unici omnia quibus laceratus, occiſus eſt, in animum meum tormenta redierunt. Eſt quidem difficile, ut aliquem pati pudorem parricida videatur: veruntamen ſtupore, amentia, & ſilentio in orbitate defeci. Ablata eſt mihi omnium verborum fides, omnis ſermonis auctoritas: nec habet cauſſam loquendi, cui non poteſt credi. Deſine, mulier, interrogare. Filium quem occidit pater, nec [1]abſolvere nec [2]accuſare, an debet. Quid, inquit, dixit cum occideres? Miſeram parricidii innocentiam, quod hoc me non poteſtas, non magiſtratus, non propinquus aliquis, non amicus, non ille ſemper loquax populus ac malignus interrogat. Quieſcitis, tacetis. Me infelicem, nunc quid ſcitis omnes? Puta me, mulier, hoc tibi reſpondere, non habent incredibilia vocem. Quædam majora ſunt, quam ut illa capiat modus ſermonis humani. Tu vero crede nihil aliud fuiſſe quam furorem, inſaniſſe me puta, videbam quæ non fiebant, audiebam quæ nemo dicebat. Hoc ſolum non inſanientis habui, quod tacebam. Finge me reſpondere, nihil dixit, nihil locutus eſt, non credis? Atqui multo minus creditura quid dixerit. Accipe, mulier, brevem veramque rationem, cur in quæſtione juvenis occiſus eſt. Torquebam, nec interrogabam. Si qua ad aures tuas ab illa quamvis remota domus parte perlata vox eſt, meus gemitus fuit, meorum viſcerum dolor. Quæris, cur nihil dixerit? quia non habuit quod ſcire vellem, quod audire deberem. Nihil aliud quæſtio illa captavit quam ſilentium, ideo tortus eſt, ut occideretur. Quiſquis in tormentis occiditur, ideo tortus eſt, ut occideretur. An tu quæſtionem illam fuiſſe credis, qualis vernilibus corporibus adhiberur? Ideo enim equuleos movebam artifex ſenex, tenebam fidiculas ratione ſævitiæ, ut levicer ſedibus ſuis emota compago per ſingulos artus membra laxaret. Conſumtus eſt ſpiritus ſilentio ſui, & verbera igneſque animum pariter vocemque cluſerunt. Videbatur mihi premere gemitus, tenere ſuſpiria: & ſic nihil dixit, tanquam torqueretur ab homine qui ſciret. Miraris hanc in filio contumaciam, in juvene patientiam? Patri torquenti non poteſt aliter reſponderi, quam

1 Ut morte filii ſuæ famæ conſulerat. 2 Sic enim & reum præſtabit. 3 Sic filii opprobrio, filii infamiam inuret.

ut mori

ut mori malit quam confiteri. Quod sufficit igitur interrogantibus respondeo, mulier occidi.

Fallitur quisquis expectat ut objiciamus illa communia, ego vero proclamo, non luxuriosum, non amore meretricis infamem, nihil ille delinquebat, quomodo liberi solent, monstrum erat inenarrabile, quod nollem deprehendere, quod ferre non possem. Miratur aliquis quod non abdicaverim, nec nocissima ultione patrum fuerim tantum expulisse contentus? Tuus, mulier, nefarius, tuus inconsultus non permisit affectus. Filium cui contra severitatem meam ignoscebas, quem mecum odisse non poteras, secuta fuisses abdicatum. Finge juvenem dixisse nescio quid, ego audire nihil potui. Non enim potestatis alicujus more consederam; nec torquentibus aliis agebam judicem patrem. Ego tunc cuncta & passus sum pariter, & feci. Non vacabat aures praestare verbis, excipere gemitus; æstimare singultus: avocavit me contentio, dolor, orbitas, parricidium: omnia facta sunt festinatione præcipiti. Idem patris affectus est torquere ut scias, occidere ut nescias.

In meam, inquit, infamiam taces. Ita nunc primum laboras misera de fama, & post unici mortem pertinere ad te cœpit quid loquantur homines? Scilicet filius impensus est ut erubesceres, ut male audires? Adeone hoc captanti non erat satis rem totam commisisse rumori? Ego vero me famæ tuæ, mulier, opposui, & inter matrem filiumque medius parricidium feci: unicum occidi, ne quid aliud loquerentur homines. Alioqui si hoc capto quod putas, quousque taceo? in quod tempus differo illam quam me putas premere vocem? Ecce reatus judicium pronuntio, ego tamen scire me nego. Egregiam rationem malignitatis: locuturus adversus uxorem, feci ne mihi crederetur. Fateor igitur, nihil ad certum indubitatumque perduxi, hoc est quinimo propter quod ad mortem usque contendi. Non explicant tormenta quæstionem, quæ occidunt. Quid, inquit, dixit? Felicem te misera, si nescis quid dixit. Ita non es contenta conscientia tua? non sufficit quod non habuit ille quod negaret, quod fateretur? Poscis verba quæstionis, cogis, extorques. Testor, tu facis ne possis negare quod dixero. Quid dixit? parasse se parentibus venenum? negas. Proditionis agitasse sermones? negas. Tyrannidis iniisse consilium? negas. Et quicquid dixero, negabis. O bonæ conscientiæ incauta simplicitas! Ita non times ne coactus loqui multa fingam, multa componam? Si potes scire, mulier, an mentiar, scis quid dixerit. Quid dixit? nihil. Quid dixit? omnia. Male dixit seculo, fecit temporibus invidiam, detestatus est patrem, conviciatus est matri. Quid dixit? plus

quam

quam interrogabam. Vicisti, mulier, obstinationem meam. Audi breve succinctumque responsum quid dixerit: quod quæris, quod putas. O si quis in illam vos secreti nostri potuisset adhibere præsentiam! vidissetis novum genus quæstionis. Stabam senex furiis monstrosæ feritatis accinctus, manibus exertis, hinc ignibus, hinc verberibus armatus: super ora, super oculos jacentis assistens clamabam, furiose, demens, tace. Et ille velut exustis amputatisque per quæ dolor exit in verba, fuit attonitus, amens. Quoties admotis ignibus ad aliquam corporis partem, totum pectus imposuit? quoties hiatu oris, avide flammas adversus exeuntia verba collegit? Cum vero jam totus calor verberibus expulsus, viribus novissimi doloris erumperet, pertractis ab ima pectoris parte suspiriis brevissime collecti spiritus, ille quo redditur anima singultus fuit similis exclamaturo nescio quid, quod & tu fortassis audires. Occupavi, fateor, & advocatis quas jam consumseram viribus, manibus, telis, totoque corpore pariter adnixus, antequam mentiretur, occidi. Misera temporis illius recordatio, deficientem in manibus meis filium vidi, aspexi ora pallentia, frigidos anhelitus, interrupta suspiria, & animam magno silentio exeuntem, non tamen tormenta laxavi, non substraxi restinxique flammas. Miserere, mulier, ne quæras amplius vocem hujus affectus, filium qui moriebatur, occidi. Non perdidi tamen, non perdidi unici mortem: [1] fortunam non perdidi, jam me non interrogat nisi sola mater. Consiste, agedum mulier, loco meo, & in habitum paterni furoris accincta admove equuleos, flagella, laminas: prædico, testor, aliter non possum loqui, aliter mihi non potest credi. Quanquam miserrime juvenis (fas est enim jam tuos alloqui manes) exprimere mihi vocem nullus poterit dolor, quantum volet laceret, vel occidat: vincere me tormenta docuisti. Si tamen fas est cogitationis memoria tractare verba miseræ quæstionis, cur me coram populo magis interrogas? Eamus, uxor, in illam desolatam domum, in illud jam patris filiique secretum, ibi me interroga, ibi, ubi torsi, ubi occidi, ubi adhuc forsitan filii tui vaga per mœstos penates anima discurrit. Porrigat aliquis imaginem juvenis occisi, ponat in sinu matris illas vestes, quibus ipsa juvenem misera comebat. Eamus ad tumulum, misceamus super busta lacrymas. Ibi aut tacebimus pariter, aut invicem confitebimur. Jam jam miser mori possum, explicuit te

1 Successum tormentorum quem fortuna contingere speravi.

ſolicitudo, pietas. Non ſcribo tabulas, teſtamento ſuprema verba non credo, & ego moriar in tormentis meis. Illud tantum noviſſimis precibus à te civitas, per liberos, per conjuges, per natos, à te uxor per occiſi juvenis umbram peto, à te, mater, ne quid amplius quæras, [1] tu infamiam ne dicas.

1 Ne ipſa tuam, & juvenis infamiam vulges. Si enim amplius quæras, urgebis me indicare quid filio extorſerim.

FINIS.

DIALOGUS DE ORATORIBUS ET CAUSSIS CORRUPTÆ ELOQUENTIÆ.

Quem alii TACITI, alii QUINTILIANI esse volunt.

DE ORATORIBUS SIVE DE CAUSSIS CORRUPTÆ ELOQUENTIÆ, DIALOGUS.

Qui ab aliis CORN. TACITO, à quibusdam M. FAB. QUINTILIANO tribuitur.

SÆPE ex me requiris, Juste Fabi, *cur cum priora secula tot eminentium oratorum ingeniis gloriaque effloruerint, nostra potissimum ætas deserta, & laude orbata, vix nomen ipsum* oratoris *retineat.* Neque enim ita appellamus nisi antiquos. Horum autem temporum diserti, *caussidici*, & *advocati*, & *patroni*, & quidvis potius quam *oratores* vocantur. Cui percunctationi tuæ respondere, & tam magnæ quæstionis pondus excipere, ut aut de ingeniis nostris male existimandum sit, si idem assequi non possumus, aut de judiciis, si nolumus, vix hercule auderem, si mea sententia proferenda, ac non disertissimorum, ut nostris temporibus, hominum sermo repetendus esset; quos eandem hanc quæstionem pertractantes, juvenis admodum audivi. Ita non ingenio, sed memoria ac recordatione opus est, ut quæ à præstantissimis viris & excogitata subtiliter, & dicta graviter accepi, cum singuli diversas, sed eas valde probabiles causas afferrent, dum formam sui quisque & animi, & ingenii redderet, iisdem nunc numeris, iisdemque rationibus persequar, servato ordine disputationis: neque enim defuit, qui diversam quoque partem susciperet, ac multum vexata & irrisa vetustate, nostrorum temporum eloquentiam antiquorum ingeniis anteferret. Nam postero die quam [1] accuratius Maternus Catonem recitaverat, cum *offendisse potentium animos* diceretur, *tanquam in eo tragœdiæ argumento sui oblitus, tantum Catonem cogitasset*, eaque de re per urbem frequens sermo haberetur, venerunt ad eum M. Aper & Julius Secundus,

1 Legit Lips. Curiatius; tanquam proprium nomen Materni poetæ fuerit.

celeberrima

celeberrima tum ingenia fori noſtri: quos ego in judiciis non utroſque modo ſtudioſe audiebam, ſed domi quoque & in publico aſſectabar, mira ſtudiorum cupiditate, & quodam ardore juvenili, ut fabulas quoque eorum & diſputationes, & arcana ſemotæ dictionis penitus exciperem: quamvis maligne plerique opinarentur, *nec ſecundo promtum eſſe ſermonem, & Aprum ingenio potius & vi naturæ, quam inſtitutione & litteris famam eloquentiæ conſecutum.* Nam & Secundo purus, & preſſus, &, in quantum ſatis erat, profluens ſermo non defuit: & Aper communi eruditione imbutus, contemnebat potius litteras quam neſciebat; tanquam majorem induſtriæ & laboris gloriam habiturus, ſi ingenium ejus nullis alienarum artium adminiculis inniti videretur. Igitur ut intravimus cubiculum Materni, ſedentem ipſum, & quem pridie recitaverat, librum intra manus habentem, deprehendimus. Tum Secundus: NILNE TE, inquit, Materne, fabulæ malignorum terrent, quo minus [1] offenſas Catonis tui ames? An ideo librum iſtum apprehendiſti, ut diligentius retractares, & ſublatis ſi quæ pravam interpretandi materiam dederunt, emitteres Catonem non quidem meliorem, ſed tamen ſecuriorem? Tum ille, LEGES tu quidem ſi volueris, & agnoſces quæ audiſti. Quod ſi qua omiſit Cato, ſequenti tractatione Thyeſtes dicet. Hanc enim tragœdiam diſpoſui jam, & intra me ipſe formavi. Atque ideo maturare libri hujus editionem feſtino, ut dimiſſa priore cura, novæ cogitationi toto pectore incumbam. *Adeo* te tragœdiæ iſtæ non ſatiant, inquit Aper, quo minus omiſſis orationum & cauſarum ſtudiis, omne tempus modo circa Medeam, ecce nunc circa Thyeſtem conſumas? cum tot amicorum cauſſæ, tot coloniarum & municipiorum clientelæ in forum vocent, quibus vix ſufficeres, etiam ſi non novum tibi ipſe negotium importaſſes, Domitium, & Catonem: id eſt, noſtras quoque hiſtorias, & Romana nomina, Græcorum fabulis aggregares. Et Maternus, *Perturbaret* hac tua ſeveritate, niſi frequens ac aſſidua nobis contentio jam prope in conſuetudinem vertiſſet. Nam nec tu agitare & intequi poëtas intermittis; & ego cui deſidiam advocationum objicis, quotidianum hoc patrocinium defendendæ adverſus te poëticæ exerceo. Quo lætor magis oblatum nobis judicem, qui me vel in futurum vetet verſus facere, vel quod jam pridem opto, ſua quoque auctoritate compellat, ut omiſſis forenſium Muſarum [2] anguſtiis, in quibus ſatis mihi ſuperque ſudatum eſt, ſanctiorem iſtam & auguſtiorem eloquentiam colam. *Ego*

1 Tragœdiam tuam quâ potentium animos offendiſti.

2 Quia cauſidici formulis adſtricti.

vero,

vero, inquit Secundus, antequam me judicem Aper recuſet, faciam quod probi & modeſti judices ſolent, ut in his cognitionibus excuſent, in quibus manifeſtum eſt, alteram apud eos partem gratia prævalere. Quis enim neſcit, neminem mihi conjunctiorem eſſe & uſu amicitiæ, & aſſiduitate contubernii quam Salejum Baſſum, cum optimum virum, tum abſolutiſſimum poëtam? Porro ſi poëtica accuſatur, non alium video reum locupletiorem. *Securus* ſit, inquit Aper, & Salejus Baſſus, & quiſquis alius ſtudium poëticæ & carminum gloriam fovet, cum cauſſas agere non poſſit. Et ego enim quatenus arbitrum litis hujus inveni, non patiar, Maternum ſocietate plurium defendi. Sed & ipſum ſolum apud vos arguam, quod natus ad eloquentiam virilem & oratoriam, qua parare ſimul & tueri amicitias, adſciſcere nationes, complecti provincias poſſit, omittit ſtudium, quo non aliud in civitate noſtra vel ad utilitatem fructuoſius, vel ad dignitatem amplius, vel ad urbis famam pulchrius, vel ad totius imperii atque omnium gentium notitiam illuſtrius excogitari poteſt. Nam ſi ad utilitatem vitæ omnia conſilia, factaque noſtra dirigenda ſunt, quid erit tutius quam eam exercere artem, qua ſemper armatus præſidium amicis, opem alienis, ſalutem periclitantibus, invidis vero & inimicis metum & terrorem ultro feras, ipſe ſecurus, & velut quadam perpetua potentia ac poteſtate munitus? cujus vis & utilitas rebus probe fluentibus, aliorum præſidio & tutela intelligitur: ſin proprium periculum increpuit, non hercule lorica aut gladius in acie firmius munimentum, quam reo & periclitanti eloquentiæ præſidium ſimul & telum, quo propugnare pariter & inceſſere, vel in judicio, ſive in ſenatu, ſive apud principem poſſis. Quid aliud infeſtis Patribus nuper [1] Eprius Marcellus, quam eloquentiam ſuam oppoſuit? qui accinctus & minax diſertam quidem, ſed inexercitatam & ejuſmodi certaminum rudem, Helvidii ſapientiam eluſit. Plura de utilitate non dico, cum præſertim minime contradicturum Maternum meum arbitrer. Ad voluptatem oratoriæ eloquentiæ tranſeo, cujus jucunditas non uno aliove momento, ſed omnibus prope diebus, & prope omnibus horis contingit. Quid enim dulcius libero & ingenuo animo, & ad voluptates honeſtas nato, quam videre plenam ſemper & frequentem domum concurſu ſplendidiſſimorum hominum? id-

1 Tacitus. 4. Hiſtor. *Et ſenatus die quo de imperio Veſpaſiani conſebant, placuerat mitti ad principem legatos. Hinc inter Helvidium, & Eprium acre jurgium, Priſcus* (Helvidius) *eligi nominatim à magiſtratibus juratis.* (*Eprius*) *Marcellus urnam poſtulabat. Paulatimque per altercationem ad continuas, & infeſtas orationes provecti ſunt.*

que

que scire, non pecuniæ, non orbitati, neque officii alicujus administrationi, sed sibi ipsi dari? illos quinimo orbos & locupletes & potentes venire plerumque ad juvenem & pauperem, ut aut sua aut amicorum discrimina commendent. Ullane tanta ingentium opum ac magnæ potentiæ voluptas, quam spectare homines veteres, & senes, & totius orbis gratia subnixos, in summa omnium rerum abundantia confitentes id quod optimum sit se non habere? Jam vero qui togatorum comitatus & egressus! quæ in publico species! quæ in judiciis veneratio! quod gaudium consurgendi assistendique inter tacentes, in unum conversos! coire populum, & circumfundi coram, & accipere affectum quemcumque orator induerit. Vulgata dicentium gaudia, & imperitorum quoque oculis exposita percenseo. Illa secretiora, & tantum ipsis oratoribus nota, majora sunt. Sive accuratam meditatamque affert orationem, est quoddam sicut ipsius dictionis, ita gaudii pondus & constantia. Sive novam & recentem [1] curam non sine aliqua trepidatione animi attulerit; ipsa solicitudo commendat eventum, & lenocinatur voluptati. Sed extemporalis audaciæ, atque ipsius temeritatis vel præcipua jucunditas est. Nam ingenio quoque, sicut in agro, quamquam alia diu serantur atque elaborentur, gratiora tamen quæ sua sponte nascuntur. Equidem ut de me ipse fatear, non eum diem lætiorem egi, quo mihi [2] latus clavus oblatus est, vel quo homo novus & in civitate minime favorabili natus, quæsturam, aut tribunatum, aut præturam accepi; quam eos quibus mihi pro mediocritate hujus quantulæcunque in dicendo facultatis, aut rerum prospere defendere, aut apud centumviros caussam aliquam feliciter orare, aut apud principem ipsos illos libertos & procuratores principum tueri & defendere datur. Tum mihi supra tribunatus & præturas & consulatus ascendere videor, [3] tum abire: quod si non in alio oritur, nec in [4] codicillis datur, nec cum gratia venit. Quæ fama & laus cujusvis artis cum oratorum gloria comparanda est, qui non illustres in urbem solum apud negotiosos & rebus intentos, sed etiam apud juvenes & adolescentes, quibus [5] morum indoles est & bona spes sui? Quorum nomina prius parentes liberis suis ingerunt? quos sæpius vul-

1 Monumenta & opera ingenii & quidvis fere in quod intenditur animus, curas appellat hic autor.

2 Senator factus sum. Tunica quæ latos purpureos clavos intertextos vel potius insutos habuit, erat amplissimi ordinis, & senatorum insigne.

3 Locus corruptus, simplicissima videtur lectio, tum habere quod non in alio oritur. Pluris utique illa sunt, quæ ab alio non accepimus.

4 Principum literis, quibus administrationes impertiebantur.

5 Bene morata indoles. Sic Plauto *indoles indaustria*. Cornel. Nep. & Justin *indoles virtutis*.

gus

gus imperitum, & tunicatus hic populus tranſeuntes nomine vocat, & digito demonſtrat? Advenæ quoque & peregrini, jam in municipiis & coloniis ſuis auditos, cum primum urbem attigerunt, requirunt ac vultus agnoſcere concupiſcunt. Auſim contendere, Marcellum hunc Eprium de quo modo locutus ſum, & Criſpum Vibium (libentius enim novis & recentibus quam remotis & obliteratis exemplis utor) non minus [1] eſſe in extremis partibus terrarum, quam Capuæ aut Vercellis, ubi nati dicuntur. Nec hoc illis, alterive ter millies ſeſtertium præſtat, quanquam ad has ipſas opes poſſunt videri eloquentiæ beneficio veniſſe: ſed ipſa eloquentia, cujus numen & cœleſtis vis multa quidem omnibus ſeculis exempla edidit, ad quantam uſque fortunam homines ingenii viribus pervenerint. Sed hæc, ut ſupra dixi, [2] proxima, & quæ non auditu cognoſcenda, ſed oculis ſpectanda habemus. Nam quo ſordidius & abjectius nati ſunt, quoque notabilior paupertas & anguſtia rerum naſcentes eos circumſteterunt; eo clariora & ad demonſtrandam oratoriæ eloquentiæ utilitatem illuſtriora exempla ſunt; quod ſine commendatione natalium, ſine ſubſtantia facultatum, neuter moribus egregius, alter habitu quoque corporis contemtus, per multos jam annos potentiſſimi ſunt civitatis, ac donec libuit principes fori; nunc principes in Cæſaris amicitia, agunt feruntque cuncta: atque ab ipſo principe cum quadam reverentia diliguntur. Quia Veſpaſianus venerabilis ſenex & patientiſſimus veri bene intelligit, ceteros quidem amicos ſuos niti iis, quæ ab ipſo acceperint, quæque ipſi acumulare, & in alios congerere promtum eſt: Marcellum autem & Criſpum, attuliſſe ad amicitiam ſuam, quod non à principe acceperint, nec accipi poſſit. Minimum inter tot ac tanta locum obtinent imagines, ac tituli & ſtatuæ: quæ neque ipſa tamen negliguntur, [3] tam hercule quam divitiæ & opes, quas facilius invenies, qui vituperet, quam faſtidiat. His igitur & honoribus, & ornamentis, & facultatibus, refertas domos eorum videmus, qui ſe ab ineunte adoleſcentia cauſſis forenſibus & oratorio ſtudio dederunt. Nam carmina & verſus, quibus totam vitam Maternus inſumere optat (inde enim omnis fluxit oratio) neque dignitatem ullam auctoribus ſuis conciliant, neque utilitates aſunt: voluptatem autem brevem, laudem inanem & infructuoſam conſequuntur. Licet hæc ipſa, & quæ deinde dicturus ſum, aures tuæ, ô Materne, reſpuant, cui

1 Notos. 2 Non remota ab oculis & cognitione, ſed obvia. 3 Tam hercle quam. i. e. pari modo quo divitiæ & opes, &c. Plura complectitur vox *opes* quam *divitiæ*, Nam & potentiam denotat. Non eſt igitur μαλολογία.

bono est, si apud te Agamemnon aut Jason diserte loquitur? quis ideo domum defensus, & tibi obligatus redit? Quis Saleium nostrum egregium poëtam, vel (si hoc honorificentius est) præclarissimum vatem deducit, aut salutat, aut prosequitur? Nempe si amicus ejus, si propinquus, si denique ipse in aliquod negotium inciderit, ad hunc Secundum recurret, non ad te Materne, quia poëta es, neque ut pro eo versus facias: hi enim Basso domi nascuntur, pulchri quidem & jucundi. Quorum tamen hic exitus est, ut cum toto anno, per omnes dies, magna noctium parte, unum librum extudit & elucubravit, rogare ultro & ambire cogatur, ut sint qui dignentur audire: & ne id quidem gratis; nam & domum mutuatur, & auditorium exstruit, & subsellia conducit, & libellos dispergit: & ut beatissimus recitationem ejus eventus prosequatur, omnis illa laus intra unum aut alterum diem, velut in herba vel flore percepta, ad nullam certam & solidam pervenit frugem: nec aut amicitiam inde refert, aut clientelam, aut mansurum in animo cujusquam beneficium, sed clamorem vagum, & voces inanes, & gaudium volucre. Laudavimus nuper ut miram & eximiam Vespasiani liberalitatem, quod quingenta sestertia Basso donasset. Pulchrum id quidem, indulgentiam Principis ingenio mereri; quanto tamen pulchrius, si ita res familiaris exigat, se ipsum colere, [1] suum genium propitiare, suam experiri liberalitatem? Adjice quod poëtis, si modo dignum aliquid elaborare & efficere velint, relinquenda conversatio amicorum, & jucunditas urbis, deserenda cetera officia, utque ipsi dicunt, *in nemora & lucos*, id est, in solitudinem recedendum est. Nec opinio quidem & fama cui soli serviunt, & quod unum esse pretium omnis sui laboris fatentur, æque poëtas quam oratores sequitur: quoniam mediocres poëtas nemo novit, bonos pauci. Quando enim rarissimarum recitationum fama in totam urbem penetrat? nedum ut per tot provincias innotescat. Quotus quisque cum ex Hispania vel Asia, ne quid de Gallis nostris loquamur, in urbem venit, Saleium Bassum requirit? atque adeo si quis requirit & semel vidit, transit & contentus est: ut si picturam aliquam vel statuam vidisset. Neque hunc meum sermonem sic accipi volo, tanquam eos quibus natura sua oratorium ingenium denegavit, deterream à carminibus, si modo in hac studiorum parte oblectare otium & nomen inferere possunt famæ. Ego vero omnem eloquentiam omnesque ejus partes sacras

1 Suo genio sacra facere, utpote à quo omnia accepit, nihil debere genio Principis.

& venera-

& venerabiles puto: nec ſolum cothurnum veſtrum, aut heroici carminis ſonum, ſed lyricorum quoque jucunditatem, & elegorum laſcivias, & iamborum amaritudinem, epigrammatum luſus, & quamcunque aliam ſpeciem eloquentia habeat, anteponendam ceteris aliarum artium ſtudiis credo. Sed tecum mihi Materne res eſt, quod cum natura tua in ipſam arcem eloquentiæ ferat, errare mavis, & ſumma adeptus, in levioribus ſubſiſtis. Ut ſi in Græcia natus eſſes, ubi ludicras quoque artes exercere honeſtum eſt, ac tibi [1] Nicoſtrati robur ac vires dii dediſſent, non paterer immanes illos & ad pugnam natos lacertos, levitate jaculi aut jactu diſci vaneſcere: ſic nunc te ab auditoriis & theatris, in forum & ad cauſſas, & ad vera prœlia voco: cum præſertim ne ad id quidem confugere poſſis, quod pleriſque patrocinatur, tanquam minus obnoxium ſit offendere poëtarum quam oratorum ſtudium. Efferveſcit enim vis pulcherrimæ naturæ tuæ, nec pro amico aliquo, ſed quod periculoſius eſt, pro Catone offendis. Nec excuſatur offenſa neceſſitudine officii, aut fide advocationis, aut fortuitæ & ſubitæ dictionis impetu: meditatus videris elegiſſe perſonam notabilem, & cum auctoritate dicturam. Sentio quid reſponderi poſſit. [2] Hinc ingentes ex his aſſenſus, hinc in ipſis auditoriis præcipue laudari, & mox omnium ſermonibus ferri. Tolle igitur quietis & ſecuritatis excuſationem, cum tibi ſumas adverſarium ſuperiorem. Nobis ſatis ſit privatas & noſtri ſeculi controverſias tueri, in quibus [3] expreſſis ſi quando neceſſe ſit pro periclitante amico potentiorum aures offendere, & probata ſit fides, & libertas excuſata. Quæ cum dixiſſet Aper acrius, ut ſolebat, & intento ore: remiſſus & ſubridens Maternus, PARAVI, inquit, me non minus diu accuſare oratores, quam Aper laudat. Fore enim arbitrabar, ut à laudatione eorum digreſſus detrectaret poëtas, atque carminum ſtudium proſterneret: arte quadam mitigavit, concedendo his qui cauſſas agere non poſſent, ut verſus facerent. Ego autem ſicut in cauſſis agendis efficere aliquid & eniti fortaſſe poſſum, ita recitatione tragœdiarum ingredi famam auſpicatus ſum, [4] tum quidem cum in Nerone improbam & ſtudiorum quoque ſacra profanantem vaticinii potentiam fregi: & hodie ſi quid in nobis notitiæ ac nominis eſt, magis arbitror car-

1 Palæſtrita inſignis, *laſſando, pugnandoque (quo utroque certamine iisdem diebus coronabatur) invictus.* Quintil. l. 2. 2 Si perſonæ ſint notabiles, & cum autoritate dicturæ, hinc tragediis tuis majorem applauſum, aſſenſum, comprobationem eſſe: pro *ex his* videtur legi *exiſtere.* 3 Si quando neceſſitas exprimit, nos cogit *pro periclitante amico*, &c. 4 Locus corruptus cui mederi Critici fruſtra laborant.

minuunt quam orationum gloria partum: ac jam me ſejungere à forenſi labore conſtitui, nec comitatus iſtos & egreſſus aut frequentiam ſalutationum concupiſco: non magis quam æra & imagines, quæ etiam me nolente in domum meam irruperunt. Nam ſtatum hucuſque ac ſecuritatem melius innocentia tueor quam eloquentia: nec vereor, ne mihi umquam verba in ſenatu niſi pro alterius diſcrimine facienda ſint. Nemora vero, & luci, & ſecretum ipſum quod Aper increpabat, tantam mihi afferunt voluptatem, ut inter præcipuos carminum fructus numerem, quod nec in ſtrepitu, nec ſedente ante oſtium litigatore, nec inter ſordes ac lacrymas reorum componuntur: ſed ſecedit animus in loca pura atque innocentia, fruiturque ſedibus ſacris. Hæc eloquentiæ primordia, hæc penetralia: hoc primum habitu cultuque [1] commoda mortalibus, in illa caſta & nullis contacta vitiis pectora influxit. Sic oracula loquebantur. Nam lucroſæ hujus & [2] ſanguinantis eloquentiæ uſus, recens, & malis moribus natus, atque, ut tu dicebas Aper, *in locum teli* repertus. Ceterum felix illud, &, ut more noſtro loquar, *aureum ſeculum*, & oratorum & criminum inops, poëtis & vatibus abundabat, qui bene facta canerent, non qui male admiſſa defenderent. Nec ullis aut gloria major, aut auguſtior honor: primum apud deos, quorum proferre reſponſa & intereſſe epulis ferebantur: deinde apud illos diis genitos ſacroſque reges, inter quos neminem cauſſidicorum, ſed Orphea ac Linum, ac ſi introſpicere altius velis, ipſum Apollinem accepimus. Vel ſi hæc fabuloſa nimis & compoſita videntur, illud certe mihi concedis, Aper, non minorem honorem Homero quam Demoſtheni apud poſteros: nec anguſtioribus terminis famam Euripidis, aut Sophoclis, quam Lyſiæ aut Hyperidis includi. Plures hodie reperies qui Ciceronis gloriam, quam Virgilii detrectent. Nec ullus Aſinii aut Meſſallæ liber tam illuſtris eſt, quam Medea Ovidii, aut Varii Thyeſtes. Ac ne fortunam quidem vatum & illud felix [3] contubernium, comparare timuerim cum inquieta & anxii oratorum vita, licet illos certamina & pericula ſua ad conſulatus evexerint: malo ſecurum & ſecretum VIRGILII ſeceſſum, in quo tamen neque apud divum Auguſtum gratia caruit, neque apud populum Romanum notitia. Teſtes Auguſti epiſtolæ, teſtis ipſe populus, qui auditis in theatro verſibus Virgilii, ſurrexit univerſus, & forte præſentem ſpe-

1 Videtur legi commendata; ſc. eloquentia. 2 Crudelis, accuſatoria, quæ exultat reorum morte.

3 Quo ſecum habitant, illum *ſecurum*, & *ſecretum ſeceſſum*, quo ſe fruuntur.

ſtantemque

ctántemque Virgilium veneratus eſt, ſic quaſi Auguſtum. Ne noſtris quidem temporibus, Secundus Pomponius Afro Domitio, vel dignitate vitæ, vel perpetuitate famæ ceſſerit. Nam Criſpus & Marcellus, ad quorum exempla me vocas, quid habent in hac præſenti fortuna concupiſcendum? an quod timent? an quod timentur? quod cum quotidie aliquid rogentur, hi quibus præſtant [1] indignantur? quod alligati cum adulatione, nec imperantibus unquam ſatis ſervi videntur, nec nobis ſatis liberi? Quæ hæc ſumma eorum potentia eſt? tantum poſſe liberti ſolent. Me vero *dulces*, ut Virgilius ait, *Muſæ*, remotum à ſolicitudinibus, & curis, & neceſſitate quotidie aliquid contra animum faciendi, in illa ſacra illoſque fontes ferant: nec inſanum ultra & lubricum forum famamque pallentem trepidus experiar. Non me fremitus ſalutantium, nec anhelans libertus excitet: nec incertus futuri, teſtamentum pro pignore ſcribam: nec plus habeam, quam quod poſſim cui velim relinquere, quandocumque fatalis & meus dies veniet; ſtatuarque tumulo non mœſtus & atrox, ſed hilaris & coronatus: & pro memoria mei, [2] nec conſulat quiſquam nec roget. Vixdum finierat Maternus concitatus & velut inſtinctus, cum Vipſanius Meſſalla cubiculum ejus ingreſſus eſt, ſuſpicatuſque ex ipſa intentione ſingulorum, altiorem inter eos eſſe ſermonem: *Num parum* tempeſtivus, inquit, interveni, ſecretum conſilium & cauſſæ alicujus meditationem tractantibus? *Minime*, minime, inquit Secundus, atque adeo vellem maturius interveniſſes. Delectaſſet enim te & Apri noſtri accuratiſſimus ſermo, cum Maternum ut omne ingenium ac ſtudium ſuum ad cauſſas agendas converteret, exhortatus eſt: & Materni pro carminibus ſuis læta, utque poëtas defendi decebat, audentior & poëtarum quam oratorum ſimilior oratio. *Me vero*, inquit, & ſermo ipſe infinita voluptate affeciſſet, atque id ipſum delectat, quod vos viri optimi & temporum noſtrorum oratores, non forenſibus tantum negotiis, & declamatorio ſtudio ingenia veſtra exercetis, ſed ejuſmodi etiam diſputationes adjungitis, quæ & ingenium alunt, & eruditionis & litterarum jucundiſſimum oblectamentum, cum vobis qui illa diſputatis afferunt, tum etiam his ad quorum aures pervenerint. Itaque hercule non minus probari video in te, Secunde, quod Julii Aſiatici vitam componendo, ſpem hominibus feciſti plurium ejuſmodi librorum, quam in Apro quod nondum à ſcholaſticis controverſiis receſſit; & otium ſuum mavult

1 Quia etiam inter beneficia animum gerunt infenſum, invidentque ſuis patronis.

2 Conſulat vates, nores, tituli, imagines.

novorum

novorum rhetorum more, quam veterum oratorum consumere. Tum Aper, *Non desinis*, Messalla, vetera tantum & antiqua mirari, nostrorum autem temporum studia irridere atque contemnere. Nam hunc tuum sermonem sæpe excepi, cum oblitus & tuæ & fratris tui eloquentiæ, neminem hoc tempore oratorem esse contenderes. Atque id eo credo audacius, quod maligni in iis opinionem non verebaris, cum eam gloriam quam tibi alii concedunt, ipse tibi denegares. *Neque illius*, inquit, sermonis mei pœnitentiam ago; neque aut Secundum, aut Maternum, aut teipsum Aper, (quanquam interdum in contrarium disputes) aliter sentire credo. Ac velim impetratum ab aliquo vestrum, ut causas hujus infinitæ differentiæ scrutetur ac reddat, quas mecum ipse plerumque conquiro: et quod quibusdam solatio est, mihi auget quæstionem, quia video etiam Grajis accidisse, ut longius absit Æschine & Demosthene Sacerdos iste [1] Nicetes, & si quis alius Ephesum vel Mitylenam contentis scholasticorum clamoribus quatit, quam afer aut Africanus aut vos ipsi à Cicerone aut Asinio recessistis. *Magnam*, inquit Secundus, & dignam tractatu quæstionem movisti: sed quis eam justius explicaverit quam tu, ad cujus summam eruditionem & præstantissimum ingenium cura quoque & meditatio accessit? Et Messalla, *Aperiam*, inquit, cogitationes meas, si illud à vobis ante impetrabo, ut vos quoque sermonem hunc nostrum adjuvetis. *Pro duobus*, inquit Maternus, promitto: nam & ego & Secundus exsequemur partes, quas intellexerimus te non tam omisisse quam nobis reliquisse. Aprum enim solere dissentire, & tu paullo ante dixisti, & ipse satis manifestus est jamdudum in contrarium accingi, nec æquo animo perferre hanc nostram pro antiquorum laude concordiam. *Non enim*, inquit Aper, inauditum & indefensum seculum nostrum patiar hac vestra conspiratione damnari. Sed hoc primum interrogabo, quos vocetis *antiquos*, quam oratorum ætatem signatione ista determinetis? Ego enim cum audio antiquos, quosdam vereres & olim natos intelligo, ac mihi versantur ante oculos Ulysses & Nestor, quorum ætas mille fere & CC annis seculum nostrum antecedit: vos autem Demosthenem & Hyperidem profertis, quos satis constat Philippi & Alexandri temporibus floruisse: ita tamen ut utrique superstites essent. Ex quo apparet, non multo plures quam CCCC annos interesse inter nostram & De-

1 Euseb. 13. Octaviani, meminit Rhetoris ejus nominis, uti & alterius Philostrati de vitis Sophistarum. Nervæ temporibus, de quo sic scribit. Ἦν ἰδίᾳ τῷ λόγῳ ᾧ πολιτῇ τῇ πολιτικῇ λαπρότατον

mosthenis

moſthenis ætatem : quod ſpatium temporis, ſi ad infirmitatem corporum noſtrorum referas, fortaſſe longum videatur : ſi ad naturam ſeculorum & reſpectum hujus immenſi ævi, perquam breve, & in proximo eſt. Nam ſi, ſicut Cicero in Hortenſio ſcribit, *it eſt* [1] *magnus & verus annus, quo eadem poſitio cæli ſiderumque, quæ cum maxime eſt, rurſum exſiſtet, iſque annus horum quos vocamus annorum XIIMDCCCLIV complectitur* ; incipit Demoſthenes veſter quem vos veterem & antiquum fingitis, non ſolum anno quo nos, ſed fere eodem menſe exſtitiſſe. Sed tranſeo ad Latinos oratores, in quibus non Menenium ut puto Agrippam, qui poteſt videri antiquus, noſtrorum temporum diſertis anteponere ſoletis : ſed Ciceronem, & Cæſarem, & Cœlium, & Calvum, & Brutum, & Aſinium, & Meſſallam. Quos quidem cur antiquis temporibus potius adſcribatis quam noſtris, non video : nam ut de Cicerone ipſo loquar, *Hirtio* nempe *& Panſa conſulibus*, ut Tiro libertus ejus ſcripſit, *VII Idus Decemb. occiſus eſt*, quo anno divus Auguſtus in locum Panſæ & Hirtii ſe & Q. Pedium Coss. ſuffecit. ſtatue VI. & L. annos, quibus mox divus Auguſtus Remp. rexit : adjice Tiberii tres & viginti, & prope quadriennium Caii, ac bis quaternos denos Claudii & Neronis annos, atque ipſum Galbæ & Othonis, & Vitellii unum annum, ac ſextam jam felicis hujus principatus [2] ſtationem, qua Veſpaſianus Remp. fovet, C. & XX. anni ab interitu Ciceronis in hunc diem colliguntur, unius hominis ætas. Nam ipſe ego in Britannia vidi ſenem, qui ſe fateretur *ei pugnæ interfuiſſe, qua Cæſarem inferentem arma Britanniæ, arcere litoribus, & pellere aggreſſi ſunt.* Ita ſi eum qui armatus C. Cæſari reſtitit, vel captivitas, vel voluntas, vel fatum aliquod in urbem pertraxiſſet, idem Cæſarem ipſum & Ciceronem audire potuit, noſtris quoque actionibus intereſſe. Proximo quidem congiario ipſi vidiſti pleroſque ſenes, qui ſe à divo quoque Auguſto ſemel atque iterum accepiſſe congiarium narrabant. Ex quo colligi poteſt, & Corvinum ab illis & Aſinium audiri potuiſſe. Nam Corvinus in medium uſque Auguſti principatum, Aſinius pene ad extremum duravit. Nec dividatis ſeculum, & antiquos ac veteres vocetis oratores, quos eorundem hominum aures agnoſcere ac velut conjungere & copulare potuerunt. Hæc ideo prædixi, ut ſi qua ex horum oratorum fama gloriaque laus temporibus adquiritur, eandem docerem in medio ſi-

1 Sueton. & Lucan. uſurpant ſtationem pro adminiſtratione imperii.

2 *Cortina eſt, in quâ lana ſuffecta ſuccus cbibit, ab eo uſus eſt Metaphora Cornel. Tacitus* in *dialogo eum ait in cortinâ eſſe. Scali* : conjectaneis in varronem, legit tamen Acidalius *cum vix in corona quiſquam aſſiſtat*, &c.

tam,

tam, & propiorem nobis quam Ser. Galbæ, C. Carboni, quosque alios antiquos merito vocaremus. Sunt enim horridi, & impoliti, & rudes, & informes: & quos utinam imitatus non esset Calvus vester, aut Cœlius, aut ipse Cicero. Agere enim fortius jam & audentius volo, si illud ante prædixero, mutari cum temporibus formas & genera dicendi. Sicut Catoni seni comparatus C. Gracchus plenior & uberior; sic Graccho politior & ornatior Crassus: sic utroque distinctior & urbanior & altior Cicero: Cicerone mitior Corvinus & dulcior, & in verbis magis elaboratus. Nec quæro quis disertissimus: hoc interim probasse contentus sum, non esse unum eloquentiæ vultum, sed in illis quoque, quos vocatis antiquos, plures species deprehendi; nec statim deterius esse quod diversum est: vitio autem malignitatis humanæ vetera semper in laude, præsentia in fastidio esse. Num dubitamus inventos, qui pro Catone Appium Cæcum magis mirarentur? Satis constat nec Ciceroni quidem obtrectatores defuisse, quibus inflatus & tumens, nec satis pressus, supra modum exsultans & superfluens, & parum Atticus videretur. Legisti utique & Calvi, & Bruti, ad Ciceronem missas epistolas. Ex quibus facile est deprehendere, Calvum quidem Ciceroni visum exsanguem, & attritum. Brutum autem otiosum atque disjunctum. Rursumque Ciceronem à Calvo quidem male audivisse, tanquam *solutum & enervem*: à Bruto autem, ut ipsius verbis utar, tamquam *fractum atque elumbem*. Si me interroges, omnes mihi videntur verum dixisse. Sed mox ad singulos veniam, nunc mihi cum universis negotium est. Nam quatenus antiquorum admiratores hunc velut terminum antiquitatis constituere solent, quem usque ad Cassium Severum faciunt, quem primum affirmant flexisse ab illa vetere, atque dicendi via directa: non infirmitate ingenii, nec inscitia litterarum, transtulisse se ad id dicendi genus contendo, sed judicio & intellectu. Vidit namque, ut paullo ante dicebam, cum conditione temporum ac diversitate aurium formam quoque ac speciem orationis esse mutandam. Facile perferebat prior iste populus, ut imperitus & rudis, imperitissimarum orationum spatia: atque id ipsum laudi dabatur, si dicendo quis diem eximeret. Ita vero longa principiorum præparatio, & narrationis alte repetita series, & multarum divisionum ostentatio, & mille argumentorum gradus, & quicquid aliud aridissimis Hermagoræ & Apollodori libris præcipitur, in honore erat: & si quis odoratus philosophiam, atque ex ea locum aliquem orationi suæ insereret, in cœlum laudibus ferebatur. Nec mirum; erant enim hæc nova & incognita: & ipsorum quoque oratorum pauciſſimi præcepta rhetorum aut philsophorum placita cognoverant. At hercule pervulgatus jam omnibus, cum vix in cortina

At

quiſquam aſſiſtat, qui elementis ſtudiorum etſi non inſtructus, at certe imbutus ſit, novis & exquiſitis eloquentiæ itineribus opus eſt, per quæ orator faſtidium aurium effugiat, utique apud eos judices qui vi & poteſtate, non jure & legibus cognoſcunt, & nec accipiunt tempora, ſed conſtituunt: nec exſpectandum habent oratorem dum illi libeat de ipſo negotio dicere, ſed ſæpe ultro admonent, atque alio tranſgredientem revocant & feſtinare ſe teſtantur. Quis nunc ferat oratorem *de infirmitate valetudinis ſuæ* præfantem? qualia ſunt fere principia Corvini. Quis quinque in Verrem libros exſpectaverit? Quis de exceptione & formula perpetietur illa immenſa volumina, quæ pro M. Tullio aut A. Cæcina legimus? Præcurrit hoc tempore judex dicentem, & niſi aut curſu argumentorum, aut colore ſententiarum, aut nitore & cultu deſcriptionum invitatus & corruptus eſt, averſatur: Vulgus quoque aſſiſtentium, & affluens & vagus auditor, aſſuevit jam exigere lætitiam & pulchritudinem orationis; nec magis pertert in judiciis triſtem & impexam antiquitatem, quam ſi quis in ſcena Roſcii aut Turpionis Ambivii exprimere geſtus velit. Jam vero juvenes & in ipſa ſtudiorum incude poſiti, qui profectus ſui cauſſa oratores ſectantur, non ſolum audire, ſed etiam referre domum aliquid illuſtre & dignum memoria volunt; traduntque invicem, ac ſæpe in coloniis ac provincias ſuas ſcribunt, ſive in ſuis aliquis arguta & brevi ſententia effulſit, ſive locus exquiſito & poëtico cultu enituit. Exigitur enim jam ab oratore etiam poëticus decor, non Attii aut Pacuvii veterno inquinatus, ſed ex Horatii, & Virgilii, & Lucani ſacrario prolatus. Horum igitur auribus & judiciis obtemperans noſtrorum oratorum ætas, pulchrior & ornatior exſtitit. Neque ideo minus efficaces ſunt orationes noſtræ, quia ad aures judicantium cum voluptate perveniunt. Quid enim ſi infirmiora horum temporum templa credas, quia non rudi cæmento, & informibus tegulis exſtruuntur, ſed marmore nitent & auro radiantur? Equidem fatebor vobis ſimpliciter, me in quibuſdam antiquorum vix riſum, in quibuſdam autem vix ſomnum tenere. [1] Nec unum de populo. Canuti aut Aride Furnio & Toranio, quique alios in eodem valetudinario hæc oſſa & hanc maciem probant. Ipſe mihi Calvus cum unum & viginti, ut puto, libros reliquerit, vix in una aut altera oratiuncula ſatisfecit. Nec diſſentire ceteros ab hoc meo judicio video. Quotus enim quiſque Calvi in Aſitium aut in Druſum legit? at hercule in hominum ſtudioſorum manibus verſantur accuſationes, quæ in Vatinium inſcribuntur, ac præ-

1 Locus corruptiſſimus quem ſic reſtitui volunt. Nec unum de populo Canutium, aut Arrium, Furniumve nominabo, quoſque alios in eodem valetudinario hæc oſſa & hæc macies probant. Horum oratorum Cicero variis in locis meminit. 2 Proverbium de pluribus qui in eodem malo verſantur.

cipue ſecunda ex his oratio. Eſt enim verbis ornata, & ſententiis: auribus judicum accommodata: ut ſcias ipſum quoque Calvum intellexiſſe quid melius eſſet, nec voluntatem quin ſublimius & cultius diceret, ſed ingenium ac vires defuiſſe. Quid ex Cœlianis orationibus? nempe hæ placent [1] ſive in univerſa parte factum, in quibus nitorem & altitudinem horum temporum agnoſcimus. Sordes autem verborum, & hians compoſitio, & inconditi ſenſus redolent antiquitatem. Nec quenquam adeo antiquarium puto, ut Cœlium ex ea parte laudet, qua antiquus eſt. Concedamus ſane C Cæſari, ut propter magnitudinem cogitationum & occupationes rerum minus eloquentia effecerit, quam divinum ejus ingenium poſtulabat: tam hercule quam Brutum philoſophiæ ſuæ relinquamus. Nam *in orationibus minorem eſſe fama ſua*, etiam admiratores ejus fatentur. Niſi fere quiſquam aut Cæſaris pro Decio Samnite, aut Bruti pro Dejotaro Rege, ceteroſque ejuſdem lentitudinis ac torporis libros legit, niſi qui & carmina eorundem miratur. Fecerunt enim & carmina, & in Bibliothecas retulerunt, non melius quam Cicero, at felicius, quia illos feciſſe pauciores ſciunt. Aſinius quoque, quanquam propioribus temporibus natus ſit, videtur mihi inter Menenios & Appios ſtuduiſſe. Pacuvium certe, & Attium, non ſolum tragœdiis, ſed etiam orationibus ſuis expreſſit: adeo durus & ſiccus eſt. Oratio autem, ſicut corpus hominis, ea demum pulchra eſt, in qua non eminent venæ, nec oſſa numerantur: ſed temperatus ac bonus ſanguis implet membra & exſurgit [2] toris, ipſos quoque nervos rubor tegit & decor commendat. Nolo Corvinum inſequi, quia non per ipſum ſtetit quo minus lætitiam nitoremque noſtrorum temporum exprimeret: [3] viderimus inquam judicio ejus vis aut animi aut ingenii ſufficerit. Ad Ciceronem venio, cui eadem pugna cum æqualibus ſuis fuit, quæ mihi vobiſcum eſt. Illi enim antiquos mirabantur; ipſe ſuorum temporum eloquentiam anteponebat. Nec ulla re magis ejuſdem ætatis oratores præcurrit, quam judicio. Primus enim excoluit orationem, primus & verbis delectum adhibuit & compoſitioni artem, locoſque lætiores attentavit, & quaſdam ſententias invenit: utique in his orationibus quas ſenior jam & juxta finem vitæ compoſuit, id eſt, poſtquam magis profecerat, uſuque & experimentis didicerat, quod optimum dicendi genus eſt. Nam priores ejus orationes non carent vitiis antiquitatis. Lentus eſt in principiis, longus in narrationibus, otioſus circa exceſſus, tarde commovetur, raro

1 Videtur legi debere, *ſi non univerſa, at partes earum, in quibus*, &c. 2 Sic Celſo l. 7. Venarum tori. 3 Potius videmus in quanta judicium ejus & vis tum animi, tum ingenii ſufficerit, ita Aper loquitur, quia adhuc in manibus erant opera Corvini.

incaleſcit:

incalescit: pauci sensus [1] apte & cum quodam lumine terminantur. Nihil excerpere, nihil referre possis: & velut in rudi ædificio, firmus sane paries & duraturus, sed non satis expolitus & splendens. Ego autem oratorem, sicut locupletem ac laudatum patrem familiæ, non eo tantum volo tecto tegi, quod imbrem ac ventum arceat, sed etiam quod visum & oculos delectet: non ea solum instrui supellectile, quæ necessariis usibus sufficiat; sed sit in apparatu ejus & aurum, & gemmæ, ut sumere in manus, & aspicere sæpius liceat: quædam vero procul arceantur, ut jam obliterata & olentia: nullum sit verbum velut rubigine infectum, nulli sensus tarda & inerti structura, in morem Annalium, componantur: fugiat fœdam & insulsam scurrilitatem, variet compositionem, nec omnes clausulas uno & eodem modo terminet. Noli irridere [2] *rotam fortunæ, & jus Verrinum*, & illud tertio quoque [3] sensu in omnibus pro sententia positum, *esse videatur*. Nam & hæc invitus retuli, & plura omisi, quæ tamen sola mirantur atque exprimunt hi qui *se antiquos oratores* vocant, neminem nominabo genus hominum signasse contentus: sed vobis utique versantur ante oculos, qui Lucilium pro Horatio, & Lucretium pro Virgilio legunt, quibus eloquentia tui Aufidii Bassi, aut Servilii Noniani, ex comparatione Sisennæ aut Varronis sordet. Qui rhetorum nostrorum commentarios fastidiunt, oderunt; Calvi mirantur: quos more prisco apud judicem fabulantes, non auditores sequuntur, non populus audit, vix denique litigator perpetitur. Adeo mœsti & inculti, illam ipsam quam jactant sanitatem, infirmitate & jejunio consequuntur. Porro ne in corpore quidem valetudinem medici probant, quæ animi anxietate contingat. Parum est ægrum non esse, fortem & lætum & alacrem volo. Prope abest ab infirmitate in quo sola sanitas laudatur. Vos vero disertissimi, ut potestis, ut facitis, illustrate seculum nostrum pulcherrimo genere dicendi. Nam & te Messalla video lætissima quæque antiquorum imitantem. Et vos Materne ac Secunde, ita gravitate summum nitorem & cultum verborum miscetis; ea electio inventionis, is ordo rerum, & quotiens caussa poscit, ubertas, ea quotiens permittitur, brevitas; is compositionis decor, sententiarum [4] planitas; sic exprimitis affectus, sic libertatem temperatis: ut etiam si nostra judicia malignitas & invidia tardaverit, verum de vobis dicturi sint po-

1 Inter se recte connexi, ut in artificiosis picturis ubi umbra lumini ita connectitur, ut fallat oculos & in lumen desinat. 2 Cicero. Orat. in Pisonem. *Cumque ipse nudus in convivio saltaret, in quo ne tum quidem cum illum saltatorium versaret orbem, fortuna rotam pertimescebat.* 3 Quint. Orator. l. 8. *consuetudo tenuit, ut mente concepta sensus vocaremus lumina autem præcipueque in clausulis posita sententias.* 4 Quæ non eminent extra corpus orationis.

ſteri noſtri. Quæ cum Aper dixiſſet; *Agnoſcitis ne*, inquit Maternus, vim & ardorem Apri noſtri? quo torrente, quo impetu ſeculum noſtrum defendit! quam copioſe ac varie vexavit antiquos! quanto non ſolum ingenio ac ſpiritu, ſed etiam eruditione & arte, ab ipſis mutuatus eſt, per quæ mox ipſos inceſſeret! Tuum tamen Meſſalla promiſſum immutaſſe non debes. Neque enim defenſores antiquorum exigimus, nec quenquam noſtrorum, quanquam modo laudati ſumus, his quos inſectatus eſt Aper, comparamus. Ac ne ipſe quidem ita ſentit, ſed more veteri, & aliar veſtris philoſophis ſæpe celebrato, ſumſit ſibi contradicendi partes. Exprime nobis non laudationem antiquorum, ſatis enim illos fama ſua laudat, ſed cauſſas cur in tantum ab eloquentia eorum receſſerimus? cum præſertim centum & XX annos ab interitu Ciceronis in hunc diem effici ratio temporum collegerit. Tum Meſſalla: *Sequar à te* præſcriptam formam Materne. Neque enim diu contradicendum eſt Apro, qui primum, ut opinor, nominis controverſiam movit, tanquam parum proprie *antiqui* vocarentur, quos ſatis conſtat ante centum annos fuiſſe. Mihi autem de vocabulo pugna non eſt, ſive illos *antiquos* ſive *majores*, ſive quo alio mavult nomine appellet: dummodo in confeſſo ſit, eminentiorem illorum temporum eloquentiam fuiſſe. Ne illi quidem parti ſermonis ejus repugno, ſi cominus fatetur plures formas dicendi etiam iiſdem ſeculis, nedum diverſis exſtitiſſe. Sed quo modo inter Atticos oratores primæ Demoſtheni tribuuntur, proximum autem locum Æſchines & Hyperides & Lyſias & Lycurgus obtinent; omnium autem conſenſu hæc oratorum ætas maxime probatur: ſic apud nos Cicero quidem ceteros eorundem temporum diſertos anteceſſit: Calvus autem & Aſinius & Cæſar & Cœlius & Brutus ſuo jure & prioribus & ſequentibus anteponuntur. Nec refert quod inter ſe ſpecie differant, cum genere conſentiant. At ſtrictior Calvus, numeroſior Aſinius, ſplendidior Cæſar, amarior Cœlius, gravior Brutus, vehementior & plenior & valentior Cicero; omnes tamen eandem ſanitatem eloquentiæ ferunt: ut ſi omnium pariter libros in manum ſumſeris, ſcias, quamvis in diverſis ingeniis, eſſe quandam judicii ac voluntatis ſimilitudinem & cognationem. Nam quod invicem ſe obtrectaverunt, & ſuperſunt aliqua epiſtolis eorum inſerta, ex quibus mutua malignitas detegitur, non eſt oratorum vitium, ſed hominum. Nam & Calvum & Aſinium & ipſum Ciceronem credo ſolitos & invidere, & livere, & ceteris humanæ infirmitatis vitiis affici; ſolum inter hos arbitror Brutum, non malignitate nec invidia, ſed ſimpliciter & ingenue judicium animi ſui detexiſſe. An invideret Ciceroni, qui mihi videtur ne Cæſari quidem invidiſſe? Quod ad Ser. Galbam & C. Lælium attinet, & ſi quos alios antiquorum agitare non deſtitit,

deſtitit, non exigit defenſorem, cum fatear quædam eloquentiæ eorum, ut naſcenti adhuc nec ſatis adultæ, defuiſſe. Ceterum ſi omiſſo optimo illo, & perfectiſſimo genere eloquentiæ, eligenda ſit forma dicendi; malim hercule C. Gracchi impetum, aut L. Craſſi maturitatem, quam [1] calamiſtros Mæcenatis, aut [2] tinnitus Gallionis. Adeo malim oratorem, vel hirta toga induere, quam fucatis & meretriciis veſtibus inſignire. Neque enim oratorius iſte, imo hercule ne virilis quidem cultus eſt, quo plerique temporum noſtrorum actores ita utuntur, ut laſcivia verborum & levitate ſententiarum, & licentia compoſitionis, hiſtrionalis modos exprimant. Quodque vix auditu fas eſſe debeat, laudis & gloriæ & ingenii loco plerique jactant, *cantari ſaltarique commentarios ſuos.* Unde oritur illa fœda & præpoſtera, ſed tamen frequens quibuſdam exclamatio, ut *oratores noſtri tenere dicere, hiſtriones diſerte ſaltare* dicantur. Equidem non negaverim Caſſium Severum, quem ſolum Aper noſter nominare auſus eſt, ſi his comparetur qui poſtea fuerunt, poſſe oratorem vocari, quanquam in magna parte librorum ſuorum plus vis habeat quam ſanguinis. Primus enim contemto ordine rerum, omiſſa modeſtia, ac pudore verborum, ipſis etiam quibus utitur armis incompoſitus, & ſtudio feriendi plerumque detectus non pugnat, ſed rixatur. Ceterum, ut dixi, ſequentibus comparatus, & varietate eruditionis, & lepore urbanitatis, & ipſarum virium robore, multum ceteros ſuperat: quorum neminem Aper nominare, & velut in aciem educere ſuſtinuit. Ego autem exſpectabam, ut incuſato Aſinio, & Cœlio, & Calvo, aliud nobis agmen produceret, pluresque vel certe totidem nominaret, ex quibus alium Ciceroni, alium Cæſari, ſingulis demum ſingulos opponeremus. Nunc detrectaſſe nominatim antiquos oratores contentus, neminem ſequentium laudare auſus eſt niſi in publicum & in commune. Veritus credo ne multos offenderet, ſi paucos excerpſiſſet. Quotus enim quiſque ſcholaſticorum non hac ſua perſuaſione fruitur, ut ſe ante Ciceronem numeret, ſed plane poſt [3] Gabinianum? At ego non verebor nominare ſingulos, quo facilius propoſitis exemplis appareat, quibus gradibus fracta ſit & diminuta eloquentia. *Appropera*, inquit Maternus, & potius exſolve promiſſum. Neque enim hoc colligi deſideramus, diſertiores eſſe antiquos, quod apud me equidem in confeſſo eſt, ſed cauſſas exquirimus, [4] quas te ſolitum tractare, paulo ante, plane mitiore eloquentia & temporum noſtrorum miratus, antequam

1 *Laſciviam verborum, licentiam compoſitionis.* 2 Vaniſſimum ſententiarum ſtrepitum. 3 Rhetor Veſpaſiani ætate. Euſeb. 4 Legit Schelius, *quas te ſolitum tractare paulo ante dixiſſet, plane mitior, & eloquentia temporum noſtrorum non iratus.*

te Aper

te Aper offenderet majores tuos laceſſendo. *Non ſum*, inquit, offenſus Aprina diſputatione, nec vos offendi decebit, ſi quid forte aures veſtras perſtringet, cum ſciatis hanc eſſe ejuſmodi ſermonum legem, judicium animi citra damnum affectus proferre. *Perge*, inquit Maternus, & cum de antiquis loquaris, utere antiqua libertate, à qua vel magis degeneravimus, quam ab eloquentia. Et Meſſalla, *Non reconditas* Materne cauſſas requiris: nec aut tibi ipſi, aut huic Secundo, vel huic Apro ignotas, etiamſi mihi partes aſſignatis proferendi in medium, quæ omnes ſentimus. Quis enim ignorat & eloquentiam & ceteras artes deſciviſſe ab ilta vetere gloria, non inopia hominum, ſed deſidia juventutis, & negligentia parentum, & inſcientia præcipientium, & oblivione moris antiqui? quæ mala primum in urbe nata, mox per Italiam fuſa, jam in provincias manant: quamquam noſtra nobis notiora ſunt. Ego de urbe & his propriis ac vernaculis vitiis loquar, quæ natos ſtatim excipiunt, & per ſingulos ætatis gradus cumulantur, ſi prius de ſeveritate ac diſciplina majorum circa educandos formandoſque liberos pauca prædixero. Jamprimum ſuus cuique filius ex caſta parente natus, non in cella emtæ nutricis, ſed gremio ac ſinu matris educabatur, cujus præcipua laus erat, tueri domum, & inſervire liberis. Eligebatur autem aliqua major natu propinqua, cujus probatis ſpectatiſque moribus, omnis cujuſpiam familiæ ſuboles committeretur, coram qua neque dicere fas erat quod turpe dictu, neque facere quod inhoneſtum factu videretur. Ac non ſtudia modo curasque, ſed remiſſiones etiam luſuſque puerorum, ſanctitate quadam ac verecundia temperabat. Sic Corneliam Gracchorum, ſic Aureliam Cæſaris, ſic Attiam Auguſti matrem præfuiſſe educationibus, ac produxiſſe principes liberos accepimus. Quæ diſciplina ac ſeveritas eo pertinebat, ut ſincera & integra & nullis pravitatibus detorta uniuſcujuſque natura, toto ſtatim pectore arriperet artes honeſtas: & ſive ad rem militarem, ſive ad juris ſcientiam, ſive ad eloquentiæ ſtudium inclinaſſet, id ſolum ageret, id univerſum hauriret. At nunc natus infans delegatur Græculæ alicui ancillæ, cui adjungitur unus aut alter ex omnibus ſervis plerumque viliſſimus, nec cuiquam ſerio miniſterio accommodatus. Horum fabulis & erroribus teneri ſtatim & rudes animi imbuuntur. Nec quiſquam in tota domo penſi habet, quid coram infante domino, aut dicat, aut faciat: quando etiam ipſi parentes nec probitati neque modeſtiæ parvulos aſſuefaciunt, ſed laſciviæ & libertati. Per quæ paullatim impudentia irrepit, & ſui alienique contemtus. Jam vero propria & peculiaria hujus urbis vitia pene in utero matris concipi mihi videntur, hiſtrionalis favor, & gladiatorum equorumque ſtudia. Quibus occupatus & obſeſſus animus quantulum loci bonis artibus relinquit? Quotum quemque inveneris

qui

qui domi quidquam aliud loquatur? quos alios adoleſcentulorum ſermones excipimus, ſi quando auditoria intravimus? Nec præceptores quidem ullas crebriores cum auditoribus ſuis fabulas habent. Colligunt enim diſcipulos non ſeveritate diſciplinæ, nec ingenii experimento, ſed ambitione ſalutantium, & illecebris adulationis. Tranſeo prima diſcendum elementa, in quibus & ipſis parum elaboratur. Nec in auctoribus cognoſcendis, nec in evolvenda antiquitate, nec in notitia vel rerum, vel hominum, vel temporum ſatis operæ inſumitur. Sed expetuntur quos *Rhetoras* vocant: quorum profeſſio quando primum in hanc urbem introducta ſit, quamque nullam apud majores noſtros auctoritatem habuit, ſtatim docuero. Referam neceſſe eſt animum ad eam diſciplinam, qua uſos eſſe eos oratores accepimus, quorum infinitus labor & quotidiana meditatio & in omni genere ſtudiorum exercitationes, ipſorum etiam continentur libris. Notus eſt vobis utique Ciceronis liber qui *Brutus* inſcribitur, in cujus extrema parte, (nam prior commemorationem veterum oratorum habet,) ſua initia, ſuos gradus, ſuæ eloquentiæ velut quandam educationem refert. *Se apud Q. Mucium jus civile didiciſſe; apud Philonem Academicum, apud Diodorum Stoicum omnis philoſophiæ partes penitus hauſiſſe; neque his doctoribus contentum, quorum ei copia in urbe contigerat, Achaiam quoque & Aſiam peragraſſe, ut omnem omnium artium varietatem complecteretur.* Itaque hercule in libris Ciceronis deprehendere licet, non geometriæ, non muſicæ, non grammaticæ, non denique ullius ingenuæ artis ſcientiam ei defuiſſe. Ille dialecticæ ſubtilitatem; ille moralis partis utilitatem; ille rerum motus cauſaſque cognovit. Ita enim eſt, optimi viri, ita ex multa eruditione, ex pluribus artibus, & omnium rerum ſcientia exundat & exuberat illa admirabilis eloquentia. Neque oratoris vis & facultas, ſicut ceterarum rerum, anguſtis & brevibus terminis cluditur: ſed is eſt orator, qui de omni quæſtione pulchre & ornate & ad perſuadendum apte dicere, pro dignitate rerum, ad utilitatem temporum, cum voluptate audientium poſſit. Hæc ſibi illi veteres perſuadebant. Ad hæc efficienda intelligebant opus eſſe, non ut rhetorum ſcholis declamarent, nec ut fictis nec ullo modo ad veritatem accedentibus controverſiis linguam modo & vocem exercerent; ſed ut his artibus pectus implerent, in quibus de bonis ac malis, de honeſto ac turpi, de juſto & injuſto diſputatur. Hæc enim eſt oratori ſubjecta ad dicendum materia. Nam in judiciis fere de æquitate, in deliberationibus de honeſtate dicimus, ita ut plerumque hæc ipſa invicem miſceantur. De quibus copioſe & varie & ornate nemo dicere poteſt, niſi qui cognovit naturam humanam, & vim virtutum, pravitatemque vitiorum, & intellectum eorum quæ nec in virtutibus neque in vitiis numerantur. Ex his fontibus etiam illa profluunt, ut facilius

iram

iram judicis vel instiget vel leniat, qui scit quid ira; promtius ad miserationem impellat, qui scit quid sit misericordia, & quibus animi motibus concitetur. In his artibus exercitationibusque versatus orator, sive apud infestos, sive apud cupidos, sive apud invidentes, sive apud tristes, sive apud timentes dicendum habuerit, tenebit habenas animorum: & prout cujusque natura postulabit, adhibebit manum, & temperabit orationem, parato omni instrumento, & ad omnem usum repositio. Sunt apud quos astrictum, & collectum, & singula statim argumenta concludens dicendi genus, plus fidei meretur. Apud hos dedisse operam dialecticæ proficiet. Alios fusa, & æqualis, & ex communibus ducta sensibus oratio, magis delectat. Ad hos permovendos mutuabimur aliquid à Peripateticis. Hi aptos & in omnem disputationem paratos jam locos dabunt: Academici pugnacitatem, Plato altitudinem, Xenophon jucunditatem. Ne Epicuri quidem & Metrodori honestas quasdam exclamationes assumere, hisque, prout res poscit, uti alienum erat oratori. Neque enim sapientem informamus, neque Stoicorum civitatem, sed eum qui non quasdam artes andire, sed omnes liberaliter debet. Ideoque & juris civilis scientiam veteres oratores comprehendebant; & grammatica, musica, & geometria imbuebantur. Incidunt enim causæ plurimæ quidem ac pene omnes, quibus juris notitia desideratur: pleræque autem, in quibus hæ quoque scientiæ requiruntur. Nec quisquam respondeat: *sufficit ut ad tempus simplex quoddam & uniforme doceamur.* Primum enim aliter utimur propriis, aliter commodatis: longeque interesse manifestum est, possideat quis quæ profert, an mutuetur. Deinde ipsa multarum artium scientia etiam aliud agentes nos ornat, atque ubi minime credas, eminet & excellit. Idque non doctus modo & prudens auditor, sed etiam populus intelligit: ac statim ita laude prosequitur, ut *legitime studuisse, ut per omnes eloquentiæ numeros isse, ut denique oratorem etiam* fateatur. Quem non posse aliter existere, nec extitisse unquam confirmo, nisi eum qui tanquam in aciem omnibus armis instructus, sic in forum omnibus artibus armatus exierit. Quod adeo negligitur ab horum temporum disertis, ut in actionibus eorum sex quoque quotidiani sermonis, fœda ac pudenda vitia deprehendantur, ut ignorent leges, non teneant S. C. jus civitatis ultro derideant: sapientiæ vero studium & præcepta prudentium penitus reformident: in pauciſſimos sensus & angustas sententias detrudant eloquentiam, velut expulsam regno suo: ut quæ olim omnium artium domina pulcherrimo comitatu pectora implebat, nunc circumcisa & amputata, sine apparatu, sine honore, pene dixerim sine ingenuitate, quasi una ex sordidissimis artificiis discatur. Ergo hanc primam & præcipuam causſam arbitror, cur tantum ab eloquentia antiquorum oratorum recesserimus. Si testes desiderantur, quos

potiores

potiores nominabo quam apud Græcos Demoſthenem? quem ſtudioſiſſimum Platonis auditorem fuiſſe memoriæ proditum eſt: & Ciceronem his ut opinor verbis referentem, *quicquid in eloquentia effecerit, id ſe non rhetorum, ſed Academiæ ſpatiis conſecutum.* Sunt aliæ cauſſæ magnæ & graves, quas à vobis aperiri æquum eſt, quoniam quidem ego jam meum munus explevi, & quod mihi in conſuetudine eſt, ſatis multos offendi: qui ſi forte hoc audirent, certum habeo dicturos, *me dum juris & philoſophiæ ſcientiam tanquam oratori neceſſariam laudo, ineptiis meis plauſiſſe.* Et Maternus, *Mihi quidem,* inquit, ſuſceptum à te munus adeo peregiſſe nondum videris, ut inchoaſſe tantum, & velut veſtigia ac lineamenta quædam oſtendiſſe videaris. Nam quibus inſtrui veteres oratores ſoliti ſint, dixiſti, differentiamque noſtræ deſidiæ & inſcientiæ adverſus acerrima & fecundiſſima eorum ſtudia demonſtraſti: cetera exſpecto, ut quemadmodum ex te didici quid aut illi ſcirent, aut nos neſciamus, ita hoc quoque cognoſcam, quibus exercitationibus juvenes jam & forum ingreſſi confirmare & alere ingenia ſua ſoliti ſint: neque enim arte & ſcientia, ſed longe magis facultate eloquentiam contineri, nec tu puto abnues, & hi ſignificare vultu videntur. Deinde cum Aper & Secundus idem annuiſſent, Meſſalla quaſi rurſus incipiens: *Quoniam* initia & ſemina veteris eloquentiæ ſatis demonſtraſſe videor, docendo quibus artibus antiqui oratores inſtitui erudirique ſoliti ſint, perſequar nunc exercitationem eorum: quanquam ipſis artibus ineſt exercitatio, nec quiſquam percipere tot reconditas aut tam varias res poteſt, niſi ut ſcientiæ meditatio, meditationi facultas, facultati vis eloquentiæ accedat: per quæ colligitur eamdem eſſe rationem, & percipiendi quæ proferas, & proferendi quæ perceperis. Sed ſi cui obſcuriora hæc videntur, iſque ſcientiam ab exercitatione ſeparat, id certe concedit, inſtructum & plenum his artibus animum, longe paratiorem ad eas exercitationes venturum, quæ propriæ circa oratoriam videntur. Ergo apud majores noſtros juvenis ille, qui foro & eloquentiæ parabatur, imbutus jam domeſtica diſciplina, refertus honeſtis ſtudiis, deducebatur à patre, vel à propinquis ad eum oratorem qui principem locum in civitate tenebat: hunc proſequi, hujus omnibus dictionibus intereſſe ſive in judiciis, ſive in concionibus aſſueſcebat, ita ut altercationes quoque excipere, & jurgiis intereſſe, utque ſic dixerim, pugnare in prœlio diſceret. Magnus ex hoc uſus, multum conſtantiæ, plurimum judicii juvenibus ſtatim contingebat, in media luce ſtudentribus atque inter ipſa diſcrimina, ubi nemo impune ſtulte aliquid, aut contrarie dicit, quo minus & judex reſpuat, & adverſarius exprobret, ipſi denique advocati aſpernentur. Igitur vera ſtatim & incorrupta eloquentia imbuebantur: & quamquam unum ſequerentur, tamen omnes ejuſdem ætatis pa-

tronos in plurimis & caussis & judiciis cognoscebant: habebantque ipsius populi diversissimarum aurium copiam, ex qua facile deprehendebatur quid in quoque vel probaretur vel displiceret: Ita nec præceptor deerat optimus quidem & electissimus, qui faciem eloquentiæ, non imaginem præstaret: nec adversarii & æmuli, ferro non rudibus dimicantes: sed auditorium semper plenum, semper novum, ex invidis & faventibus, ut nec bene dicta nec male dissimularentur. Scitis enim magnam illam & duraturam eloquentiæ famam, non minus in diversis subselliis parari quam suis: quinimo constantius surgere ibi, fidelius corroborari. Atque hercule sub ejusmodi præceptionibus juvenis ille de quo loquimur, oratorum discipulus, fori auditor, sectator judiciorum, eruditus & assuefactus alienis experimentis, cui quotidie audienti notæ leges, non novi judicum vultus, frequens in oculis consuetudo concionum, sæpe cognitæ populi aures, sive accusationem susceperat, sive defensionem, solus statim & unus cuicunque caussæ par erat. Nonodecimo ætatis anno L. Crassus C. Carbonem, uno & vicesimo Cæsar Dolabellam, altero & XX. Asinius Pollio Catonem, non multo ætate antecedens Calvus Vatinium, iis orationibus insecuti sunt, quas hodieque cum admiratione legimus. At nunc adolescentuli nostri deducuntur in scenas scholasticorum qui *rhetores* vocantur: quos paullo ante Ciceronis tempora exstitisse, nec placuisse majoribus nostris, ex eo manifestum est, quod Marco Crasso & Domitio censoribus *cludere*, [1] ut ait Cicero, *ludum impudentiæ* jussi sunt. Sed ut dicere institueram, deducimur in scholas, quibus non facile dixerim utrumne locus ipse, an condiscipuli, an genus studiorum plus mali ingeniis afferant. Nam in loco nihil reverentiæ, sed in quem nemo nisi imperitus æque intrat. In condiscipulis nihil profectus, cum pueri inter pueros, & adolescentuli inter adolescentulos pari securitate dicant & audiantur. Ipsæ vero exercitationes magna ex parte contrariæ. Nempe enim duo genera materiarum apud rhetores tractantur, suasoriæ, & controversiæ. Ex iis suasoriæ quidem etsi tanquam plane leviores & minus prudentiæ exigentes, pueris delegantur; controversiæ robustioribus assignantur, quales per fidem, & quam incredibiliter compositæ! Sequitur autem ut materiæ abhorrenti à veritate declamatio quoque adhibeatur. Sic fit ut tyrannicidarum præmia, aut [2] vitiatarum electiones, aut pestilentiæ remedia, aut incesta matrum, aut quicquid in schola quotidie agitur; in foro vel raro vel numquam, ingentibus verbis per-

1 Cicero. l. 3. de Oratore ex persona L. Crassi. *Hoc cum unum traderetur, & impudentia ludus esset, putavi esse censoris, ne id longius serperet providere.* 2 Respicit ad legem scholasticam, quæ raptarum dicitur. *Rapta raptoris mortem vel nuptias optet.*

sequantur:

ſequantur: [1] cum ad veros judices ventum eſt rem cogitare, nihil humile, nihil abjectum eloqui poterat. Magna eloquentia, ſicut flamma materia alitur, & motibus excitatur, & urendo clareſcit. Eadem ratio in noſtra quoque civitate antiquorum eloquentiam provexit. Nam etſi horum quoque temporum oratores ea conſecuti ſunt, quæ compoſita & quieta & beata Rep. tribui fas erat: tamen iſta perturbatione ac licentia pulchrum ſibi aſſequi videbantur, cum mixtis omnibus & moderatore uno carentibus, tantum quiſque orator ſaperet, quantum erranti populo perſuaderi poterat. Hinc leges aſſiduæ, populare nomen, hinc conciones magiſtratuum pene pernoctantium in roſtris, hinc accuſationes potentium reorum, & aſſignatæ etiam domibus inimicitiæ, hinc procerum factiones & aſſidua ſenatus adverſus plebem certamina: quæ ſingula etſi diſtrahebant Rempublicam, exercebant tamen illorum temporum eloquentiam, & magnis cumulare præmiis videbantur. Quia quanto quiſque plus dicendo poterat, tanto facilius honores aſſequebatur; tanto magis in ipſis honoribus collegas ſuos anteibat, tanto plus apud principes gratiæ, plus auctoritatis apud patres, plus notitiæ ac nominis apud plebem parabat: hi clientelis etiam exterarum nationum redundabant; hos ituri in provincias magiſtratus reverebantur, hos reverſi colebant: hos & præturæ & conſulatus vocare ultro videbantur: hi ne privati quidem ſine poteſtate erant, cum & populum & ſenatum conſilio & auctoritate regerent: quinimo ſibi ipſi perſuaſerant, neminem ſine eloquentia aut aſsequi poſſe in civitate, aut tueri conſpicuum & eminentem locum. Nec mirum, cum etiam inviti ad populum producerentur: cum parum eſſet in ſenatu breviter cenſere, niſi qui ingenio & eloquentia ſententiam ſuam tueretur: cum in aliquam invidiam aut crimen vocati, ſua voce reſpondendum haberent, cum teſtimonia quoque in publicis non abſentes nec per tabellam dare, ſed coram & præſentes dicere cogerentur. Ita ad ſumma eloquentiæ præmia, magna etiam neceſſitas accedebat, & commoda. Diſertum haberi, pulchrum & glorioſum: ſed contra mutum & elinguem videri, deforme habebatur. Ergo non minus rubore quam præmiis ſtimulabantur: ne clientulorum loco potius quam patronorum numerarentur: ne traditæ à majoribus neceſſitudines ad alios tranſirent: ne tanquam inertes & non ſuffecturi honoribus aut non impetrarent, aut impetratos male tuerentur. Neſcio an venerint in manus veſtras hæc vetera, quæ

1 Lipſius pronuntiat hic magnam eſſe lacunam, Schultingus, negat multa deſiderari, quæ ita ſupplet. *Cum ad veros judices ventum eſt, nec rem cogitare poſſant, qui nihil humile, nihil abjectum eloqui poterant. Commoveri ad hæc Aper: at Maternus: ita eſt, inquit. Magna eloquentia &c.* Nullis ambagibus incipit Maternus, ne Aper interpellaret, qui concitatiore ingenio videtur fuiſſe.

& antiquorum bibliothecis adhuc manent, & nunc maximè à Muciano contrahuntur; ac jam undecim, ut opinor, Actorum libris, & tribus epistolarum composita, & edita sunt. Ex his intelligi potest Cn. Pompejum & Marcum Crassum non viribus modo & armis, sed ingenio quoque & oratione valuisse: Lentulos, & Metellos, & Lucullos, & Curiones, & ceteram procerum manum, multum in his studiis operæ curæque posuisse; nec quenquam illis temporibus magnam potentiam sine eloquentia consecutum. His accedebat splendor rerum, & magnitudo causarum, quæ & ipsa plurimum eloquentiæ præstant. Nam multum interest utrumne de furto, aut formula & interdicto dicendum habeas, an de ambitu comitiorum, expilatis sociis, & civibus trucidatis. Quæ mala sicut non accidere melius est, isque optimus civitatis status habendus est, quo nihil tale patimur: ita cum acciderent, ingentem eloquentiæ materiam subministrabant. Crescit enim cum amplitudine rerum vis ingenii, nec quisquam claram & illustrem orationem efficere potest, nisi qui causam parem invenit. Non opinor Demosthenem orationes illustrant, quas adversus tutores suos composuit: nec Ciceronem, magnum oratorem P. Quinctius defensus aut Licinius Archias faciunt: Catilina, & Milo, & Verres, & Antonius hanc illi famam circumdederunt: non quia tanti fuit R. P. malos ferre cives, ut uberem ad dicendum materiam oratores haberent: sed ut subinde admoneo, quæstionis meminerimus, sciamusque nos de ea re loqui, quæ facilius turbidis & inquietis temporibus exstitit. Quis ignorat utilius ac melius esse frui pace, quam bello vexari? Plures tamen bonos præliatores bella quam pax ferunt. Similis eloquentiæ conditio. Nam quo sæpius steterit tanquam in acie, quoque plures & intulerit ictus & exceperit, quo major adversarius, eo acrior qui pugnas sibi asperas desumserit, tanto altior & excelsior & illis nobilitatus criminibus in ore hominum agit, quorum ea natura est ut secura nolint. Transeo ad formam & consuetudinem veterum judiciorum: quæ [1] & si nunc aptior est ita erit eloquentia, tanto illud forum magis exercebat, in quo nemo intra pauciſſimas horas perorare cogebatur, & liberæ comperendinationes erant, & modum dicendi sibi quisque sumebat, & numerus neque dierum neque patronorum finiebatur. Primus tertio consulatu Cn. Pompejus astrinxit imposuitque veluti frænos eloquentiæ, ita tamen ut omnia in foro, omnia in legibus, omnia apud prætores gererentur: apud quos quanto majora negotia olim exerceri solita sunt, quod majus argumentum est quam quod causæ centumvirales quæ nunc primum obtinent locum, adeo splendore aliorum judiciorum obruebantur, ut neque Ci-

[1] Legit Rudolphus. *Et si nunc aptior est veritati, eloquentiam tamen illud, &c.*

ceronis,

ceronis, neque Cæsaris, neque Bruti, neque Cœlii, neque Calvi, non denique ullius magni oratoris liber apud centumviros dictus legatur, exceptis orationibus Asinii, quæ *pro hæredibus Urbinia* inscribuntur, ab ipso tamen Pollione mediis divi Augusti temporibus habitæ, postquam longa temporum quies, & continuum populi otium, & assidua senatus tranquillitas, & maximi principis disciplina, ipsam quoque eloquentiam sicut omnia alia pacaverat? Parvum & ridiculum fortasse videtur quod dicturus sum, dicam tamen vel ideo ut rideatur. Quantum humilitatis putamus eloquentiæ attulisse pænulas istas, quibus astricti & velut inclusi cum judicibus fabulamur? quantum virium detraxisse orationi auditoria & tabularia credimus, in quibus jam fere plurimæ caussiæ explicantur? Nam quomodo nobiles equos cursus & spatia probant; sic est aliquis oratorum campus, per quem nisi liberi & soluti ferantur, debilitatur ac frangitur eloquentia. Ipsam quinimo curam & diligentem styli anxietatem contrariam experimur: quia sæpe interrogat judex; *quando incipias*; & ex interrogatione ejus incipiendum est. Frequenter probationibus & testibus, silentium patronus indicit. Unus inter hæc dicenti ac alter assistit, & res velut in solitudine agitur. Oratori autem clamore plausuque opus est, & velut quodam theatro: qualia quotidie antiquis oratoribus contingebant: cum tot pariter ac tam nobiles forum coarctarent: cum clientelæ quoque, & tribus, & municipiorum legationes, ac partes Italiæ periclitantibus assisterent: cum in plerisque judiciis crederet populus Roman. sua interesse quid judicaretur. Satis constat C. Cornelium, & M. Scaurum, & T. Milonem, & L. Bestiam, & P. Vatinium, concursu totius civitatis & accusatos & defensos, ut frigidissimos quoque oratores, ipsa certantis populi studia, excitare & incendere potuerint. Itaque hercule ejusmodi libri exstant, ut ipsi quoque qui egerunt, non aliis magis orationibus censeantur. Jam vero conciones assiduæ, & datum jus quoque potentissimum quemque vexandi, atque ipsa inimicitiarum gloria: cum se plurimi disertorum, ne à P. quidem Scipione, aut Sylla, aut Cn. Pompejo abstinuerint, & ad incessendos principes viros, ut est natura invidiæ, populi quoque histriones auribus uterentur, quantum ardorem ingeniis, quas oratoribus faces admovebant! Non de otiosa & quieta re loquimur, & quæ probitate & modestia gaudeat: sed est magna ista & notabilis eloquentia, alumna licentiæ, quam stulti *libertatem* vocabant, comes seditionum, effrenati populi incitamentum, sine obsequio, sine servitute, contumax, temeraria, arrogans, quæ in bene constitutis civitatibus non oritur. Quem enim oratorem Lacedæmonium, quem Cretensem accepimus? quarum civitatum severissima disciplina, & severissimæ leges traduntur.

duntut. Nec Macedonum quidem ac Persarum, ac ullius gentis, quæ certo imperio contenta fuerit, eloquentiam novimus. Rhodii quidam, Athenienses plurimi oratores exstiterunt, apud quos omnia populus, omnia imperiti, omnia, ut sic dixerim, omnes poterant. Nostra quoque civitas donec erravit, donec se partibus, & dissensionibus, & discordiis confecit, donec nulla fuit in foro pax, nulla in senatu concordia, nulla in judiciis moderatio, nulla superiorum reverentia, nullus magistratuum modus: tulit sine dubio valentiorem eloquentiam, sicuti indomitus ager habet quasdam herbas lætiores. Sed nec tanti Reipublicæ Gracchorum eloquentia fuit, ut pateretur & leges: nec bonæ formam eloquentiæ Cicero [1] tali exitu pensavit. [2] Sic quoque quod supereſt antiquis oratoribus, forum non emendare, nec usquam ad votum compositæ civitatis argumentum est. Quis enim nos advocat, nisi aut nocens aut miser? quod municipium in civitatem nostram venit, nisi quod aut vicinus populus, aut domestica discordia agitat? quam provinciam tuemur, nisi spoliatam vexatamque? Atqui melius fuisset non queri, quam vindicari. Quod si inveniretur aliqua civitas in qua nemo peccaret, supervacuus esset inter innocentes orator, sicut inter sanos medicus. Quomodo tamen minimum usus minimumque profectus ars medentis habet in his gentibus, quæ firmissima valetudine ac saluberrimis corporibus utuntur: sic minor oratorum obscuriorque gloria est inter bonos mores, & in obsequium regentis paratos. Quid enim opus est longis in senatu sententiis, cum optimi cito consentiant? Quid multis apud populum concionibus, cum de republica non imperiti & multi deliberent, sed sapientissimus & unus? Quid voluntariis accusationibus, cum tam raro & tam parce peccetur? Quid invidiosis & excedentibus modum defensionibus, cum clementia cognoscentis obviam periclitantibus eat? Credite optimi, & in quantum opus est disertissimi viri, si aut vos prioribus seculis, aut isti quos miramur, his nati essent, ac deus aliquis vitas vestras, vestra tempora repente mutasset; nec vobis summa illa laus & gloria in eloquentia, neque illis modus & temperamentum defuisset. Nunc quoniam, nemo eodem tempore assequi potest magnam fa-

1 Parem eloquentiæ exitum nactus est. Melius ei fuisset *bonæ formam eloquentiæ* (i. e.) salubris & publice utilis eloquentiæ genus non habuisse, quam propter illam perire. 2 Sic emendat Gron. *Sic quoque quod supereſt antiqui oratoribus, forum, non emendata, nec usque ad votum compositæ civitatis argumentum est.* Nempe Cæsares conciones sustulerunt. Una ratio ex tot apud antiquos occasionibus ostentandi ingenii & eloquentiæ exercendæ relicta erat, forum & causarum patrocinia. Hoc antiqui solum oratoribus supererat. Liv. l. 34. *Quod maturi erat circa, demissum & conversum est.*

mam

mam & magnam quietem, bonis ſeculi ſui quiſque, citra obtrectationem alterius, utatur. Finierat Maternus. Tum Meſſalla: *Erant quibus* contradicerem, erant de quibus plura dici vellem, niſi jam dies eſſet exactus. *Fiet*, inquit Maternus, poſtea arbitratu tuo, & ſi qua tibi obſcura in hoc meo ſermone viſa ſunt, de his rurſus conferemus. Ac ſimul aſſurgens & Aprum complexus, *Ego*, inquit, te poëtis; Meſſalla, antiquariis, criminabimur. *At ego* vos rhetoribus & ſcholaſticis, inquit. Cum adriſiſſent, diſceſſimus.

FINIS.